

שבוע פרשת שופטים

כ"ח מנחם-אב - ד' אלול ה'תשס"ז (12-18 August 07)

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
שלישי

היכל
תשיעי

דבר מלכות

מאמרי דא"ת, שיחות ואגרות קודש

מאת

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

סניף אה"ק כפר חב"ד

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושתיים לבריאה

ה'י' תהא שנת נפלאות בכל

צדי"ק שנה להולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א

הוספה: כמפורט במפתח כללי עמוד ד'

קו

זת המזמור קאי על הקודם, ואמר המשורר הודו לה' על שעשה לנו עוד ניסים מה שלא זכרנו מקדם כאשר מי ימלל גבורות ה' אם באנו לספר מי יוכל למלל הכל:
 א הללויה | הודו ליהוה בִּיטוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: ב מי ימלל גְּבוּרֹת יְהוָה יִשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ:
 ג אֲשֶׁר־י שְׁמִרֵי מִשְׁפָּט עֲשֵׂה צְדָקָה בְּכָל־עֵת: ד זכרני יְהוָה בְּרִצּוֹן עַמּוֹד פִּקְדֹנֵי בִישׁוּעָתְךָ:
 ה לרְאוֹת | בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לְשִׁמְחָה בְּשִׂמְחַת גּוֹיְךָ לְהִתְהַלֵּל עִם־נַחֲלָתְךָ: ו חָטְאוּנוּ עִם־אֲבֹתֵינוּ
 הַעֲוִינוּ הַרְשַׁעְנוּ: ז אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרִים | לֹא־הִשְׁפִּילוּ נַפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רַב חֲסִדֶיךָ וַיִּמְרוּ עַל־יָם
 בַּיַּם־סוּף: ח וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ: ט וַיַּגְעַר בַּיַּם־סוּף וַיַּחַרֵּב וַיּוֹלִיכֵם בְּתַהֲמוֹת
 בַּמַּדְבָּר: י וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׁוֹנָא וַיִּגְאֹל וַיִּגְאֹל מִיַּד אוֹיֵב: יא וַיִּכְפּוּ־מִים צָרִיחֵם אַחַד מֵהֶם לֹא נוֹתַר:
 יב וַיֹּאמִינוּ בִּדְבָרָיו יִשְׁירוּ תְהִלָּתוֹ: יג מָה־רוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא־חָזְרוּ לַעֲצוֹתוֹ: יד וַיִּתְאוּנוּ תַּאֲוָה בַּמַּדְבָּר
 וַיִּנְסוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן: טו וַיִּתֵּן לָהֶם שְׂאֵלָתָם וַיִּשְׁלַח רוּחַ בְּנַפְשָׁם: טז וַיִּקְנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן
 קְרוֹשׁ יְהוָה: יז תִּפְתַּח־אָרֶץ וּתְבַלַּע דָּתָן וְאֶתְכֶם עַל־עֵדַת אֲבִירָם: יח וּתְבַעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לְהַכֶּה
 תְּלַהֲטֵה רִשְׁעִים: יט יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בַּחֲרֹב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמַּסֶּכֶה: כ וַיִּמְרוּ אֶת־כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֲכַל
 עֵשֶׂב: כא שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדוּלוֹת בְּמִצְרַיִם: כב נַפְלְאוֹת בָּאָרֶץ חָם נִזְרְאוֹת עַל־יַם־סוּף:
 כג וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם לוֹלֵי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ עַמּוֹד בַּפָּרָץ לִפְנֵינוּ לְהַשִּׁיב חַמְתּוֹ מִהַשְׁחִית: כד וַיִּמְאָסוּ
 בָּאָרֶץ חֲמֻדָּה לֹא־הֵאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ: כה וַיִּרְגְּנוּ בְּאֵהֲלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה: כו וַיִּשְׂא יָדוֹ לָהֶם
 לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמַּדְבָּר: כז וּלְהַפִּיל זֶרַעַם בְּגוֹיִם וּלְזוֹרֹתָם בָּאֲרָצוֹת: כח וַיִּצְמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ
 זִבְחֵי מֵתִים: כט וַיִּכְעִסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וּתְפָרֵץ־בָּם מַגְפָּה: ל וַיַּעֲמֵד פִּינָחָס וַיַּפְלֵל וַתַּעֲצֵר הַמַּגְפָּה:
 לא וַתַּחֲשֵׁב לוֹ לְצַדִּיקָה לְדָר וְדָר עַד־עוֹלָם: לב וַיִּקְצִיפוּ עַל־מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם:
 לג כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיִּבְטֹא בְּשַׁפְּתָיו: לד לֹא־הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם:
 לה וַיִּתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם: לו וַיַּעֲבְדוּ אֶת־עֲצִבֵיהֶם וַיְהִיו לָהֶם לְמוֹקֵשׁ: לו וַיִּזְבְּחוּ
 אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לְשָׂדִים: לה וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַם־בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זָבְחוּ לַעֲצִבֵי כְנָעַן
 וַתַּחֲנַף הָאָרֶץ בְּדָמַיִם: מט וַיִּטְמְאוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם: מ וַיַּחֲרֹאֲף יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיִּתְעַב
 אֶת־נַחֲלָתוֹ: מא וַיִּתְנַם בַּיַּד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם שְׂנְאֵיהֶם: מב וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם וַיִּפְּנְעוּ תַּחַת יָדָם:
 מג פְּעָמַיִם רַבּוֹת יִצְלָחַם וְהָמָּה יִמְרוּ בַּעֲצָתָם וַיִּמְכּוּ בַּעֲוֹנָם: מד וַיִּרְא בָּצָר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנָּתָם:
 מה וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנְחַם כָּרַב חֲסִדָיו: מו וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָל־שׁוֹבֵיהֶם: מז הוֹשִׁיעֵנו |
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קֹדְשְׁךָ לְהַשְׁתַּבַּח בְּתְהִלָּתְךָ: מח בְּרוּךְ־יְהוָה | אֱלֹהֵי

ישראל מן־העולם | ועד העולם ואמר כל־העם אמן הללויה:

קז

זה המזמור נאמר על ארבעה שיצאו מצרה לרוחה צריכים להודות לה/ כי בעונש חטאם היו בצרה ובחסד אלהים נצלו ומהראוי לשבח ולספר בפני רבים:

א הָדָו לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסָדָיו: ב יֹאמְרוּ גְאוּלַי יְהוָה אֲשֶׁר גָּאֲלָם מִיַּד־צָר:
 ג וּמֵאֲרֻצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרַח וּמִמְעַרְבִּים מִצָּפוֹן וּמִיָּם: ד תָּעִי בַמִּדְבָּר בְּיִשְׁמוֹן דְרָד עֵיר מוֹשֵׁב
 לֹא מֵצֵאוּ: ה רַעֲבִים גַּם־צִמְאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַפֵּף: ו וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בְּצָר לָהֶם
 מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יִצִּילֵם: ז וַיִּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל לָלֶכֶת אֶל־עֵיר מוֹשֵׁב: ח יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָיו
 וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: ט כִּי־הִשְׁבִּיעַ נַפְשׁ שִׁקְקָה וְנַפְשׁ רַעֲבָה מִלֵּא־טוֹב: י יֵשְׁבֵי חֹשֶׁךְ
 וְצִלְמוֹת אֶסִּירֵי עֵנִי וּבְרוּל: יא כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֲלוּזִים נֶאֱצוּ: יב וַיִּכְנַע בַּעֲמַל לִבָּם
 כְּשָׁלוּ וְאִין עֹזֵר: יג וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בְּצָר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יד יוֹצִיאֵם מִחֹשֶׁךְ
 וְצִלְמוֹת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנְתַּק: טו יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָיו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: טז כִּי־שָׁבַר דְּלֹתוֹת
 נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בְרוֹזַל גִּדְעָ: יז אוֹיְלִים מִדֶּרֶךְ פְּשָׁעַם וּמַעֲוֹנוֹתֵיהֶם יתְעַנּוּ: יח כִּלְאֶכֶל תִּתְעַב
 נַפְשָׁם וַיִּגְיֵעוּ עַד־שַׁעֲרֵי־מוֹת: יט וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בְּצָר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: כ יִשְׁלַח
 דְּבָרוֹ וַיִּרְפָּאֵם וַיִּמְלֹט מִשְׁחִיתוֹתָם: כא יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָיו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כב וַיִּזְבְּחוּ
 זִבְחֵי תוֹדָה וַיִּסְפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה: כג יוֹרְדֵי הַיָּם בְּאֲנִיּוֹת עֲשִׂי מְלֹאכָה בְּמַיִם רַבִּים: כד הִמָּה
 רָאוּ מַעֲשֵׂי יְהוָה וְנִפְלְאוֹתָיו בְּמִצְוֹתָהּ: כה וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סַעֲרָה וַתְּרוֹמֵם גְּלוּי: כו יַעֲלוּ
 שָׁמַיִם יִרְדּוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרַעַה תִּתְמוּגַג: כז יִחוּגּוּ וַיִּנְעוּ בְּשִׁבּוֹר וְכָל־חֲכֵמָתָם תִּתְבַּלַּע:
 כח וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בְּצָר לָהֶם וּמִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם: כט יִקַּם סַעֲרָה לְדַמְמָה וַיִּחַשּׁוּ גְלוּיָהֶם:
 ל וַיִּשְׁמְחוּ כִּי־יִשְׁתַּקּוּ וַיִּנְחַם אֶל־מְחוּז חֲפָצָם: לא יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָיו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:
 לב וַיְרוֹמְמוּהוּ בְּקִהֵל עַם וּבְמוֹשֵׁב זִקְנִים יִהְלֹוהוּ: לג יֵשֶׁם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֵצֵאי מַיִם
 לְצַמְאוּן: לד אֶרֶץ פְּרִי לְמַלְחָה מְרַעַת יֹשְׁבֵי בָהּ: לה יֵשֶׁם מִדְבָּר לְאֲנִים־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה
 לְמֵצֵאי מַיִם: לו וַיּוֹשֵׁב שָׁם רַעֲבִים וַיִּכּוֹנְנוּ עֵיר מוֹשֵׁב: לז וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְעוּ כְּרָמִים וַיַּעֲשׂוּ
 פְּרִי תְבוּאָה: לח וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבָהֶמְתֶּם לֹא יִמְעִיט: לט וַיִּמְעֲטוּ וַיִּשְׁחוּ מֵעֲצַר רַעַה
 וַיִּגּוּן: מ שִׁפְךָ בּוֹז עַל־גְּדִיבִים וַיִּתְעַם בְּתָהוּ לֹא־דֶרֶךְ: מא וַיִּשְׁגַּב אֲבִיוֹן מַעֲוֵי וַיִּשֶׁם כְּצֵאֵן
 מִשְׁפָּחוֹת: מב יִרְאוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְחוּ וְכָל־עוֹלָה קִפְצָה פִּיהָ: מג מִי־חֲכָם וַיִּשְׁמַר־אֱלֹה וַיִּתְבַּוְּנֵנוּ
 חֲסָדֵי יְהוָה:

מפתח כללי

- א) מזמורי תהלים ק"ו ק"ז ב
- ב) מאמר ד"ה להבין ענין תחיית המתים ש"פ אחרי, מבה"ח אייר ה'תשמ"ו ה
- ג) משיחות ש"פ שופטים, ד' אלול ה'תשי"נ י
- ד) לקוטי שיחות (בלה"ק) פרשת שופטים יט
- ה) שיעורי תניא לשבוע פרשת שופטים כג
- ו) לוח "היום יום" לשבוע פרשת שופטים לא
- ז) הלכה יומית לעיון ברמב"ם לג
- ח) שיעורי רמב"ם – ג' פרקים ליום לשבוע פרשת שופטים לה
- ט) שיעורי רמב"ם – פרק אחד ליום לשבוע פרשת שופטים סו
- י) שיעורי רמב"ם – ספר המצוות לשבוע פרשת שופטים עה
- יא) שולחן ערוך אדמו"ר הזקן עו
- יב) לקוטי תורה מבואר - ד"ה תקעו בחודש שופר פרק ב עו
- יג) מאמרי אדמו"ר האמצעי - קונטרסים עט
- יד) מאמרי אדמו"ר הצ"צ - דרך מצותיך - שרש מצות התפילה פא
- טו) מאמרי אדמו"ר מהר"ש – והחרים תרל"א פב
- טז) מאמרי אדמו"ר הרשב"ב – קונטרס ומעין פג
- יז) ספר המאמרים - תרצ"ב פג
- יח) לקוטי דיבורים פה
- יט) רשימת המאסר פו
- כ) ביאורים לפרקי אבות פרק א פח
- כא) חומש, רש"י ותרגום אונקלוס פרשת שופטים צד

בס"ד. ש"פ אחרי, מבה"ח אייר ה'תשמ"ו

להבין ענין תחיית המתים, הנה איתא במשנה¹ כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, וידוע² דפירוש עולם הבא במשנה זו הוא עולם התחי', וכדמוכח מהמשך המשנה ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה, שהטעם על זה הוא כדאיתא בגמרא³ הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהי' לו חלק בתחיית המתים כו' מדה כנגד מדה. וזהו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, דבגן עדן [שלפעמים נקרא ג"כ בשם עולם הבא⁴, אף שישנו גם עכשיו⁵, לפי שבא לאדם לאחר עבודתו בעולם הזה⁶] כתיב⁷ מי יעלה בהר הוי' גו' נקי כפים ובר לבב גו', שישנם כמה תנאים בכדי לזכות לג"ע⁸, משא"כ בנוגע לעולם התחי' (שבו הוא עיקר התואר עולם הבא) אמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא⁹.

וצריך להבין, הרי ידוע שהגילוי שיהי' בעולם התחי' הוא נעלה הרבה יותר מהגילוי דג"ע, וכמובן גם מזה שהג"ע ישנו גם עכשיו משא"כ הגילוי דעולם התחי' יהי' רק לע"ל, ויתירה מזו שהגילוי דעולם התחי' יהי' (גם) לאחר ימות המשיח, שמזה מובן שהגילוי שיהי' אז הוא למעלה גם מהגילוי שיהי' בימות המשיח [דזהו מה שאומרים¹⁰ אין ערוך לך כו' בעולם הזה ואין זולתך כו' לחיי העולם הבא אפס בלתך כו' לימות המשיח ואין דומה כו' לתחיית המתים, שד' ענינים אלו הם בסדר דמלמטה למעלה, שהגילוי דעולם הבא (שהכוונה בעוה"ב כאן היא לג"ע¹¹) הוא למעלה יותר מהגילוי שיכול להיות בעולם הזה, ולמעלה יותר הוא הגילוי דימות המשיח, ולאח"ז הוא הגילוי דתחיית המתים שהוא למעלה יותר גם מהגילוי דימות המשיח], ואעפ"כ בכדי לזכות להגילוי דג"ע צריך כמה תנאים, והגילוי דתחיית המתים שהוא למעלה יותר מהגילוי דג"ע יהי' לכל ישראל.

(ב) ונקודת אחד הביאורים בזה הוא, כמבואר בכמה דרושים¹², שהשכר דג"ע הוא על

הובא באוה"ת שלח ע' תקמג) – כי כיון שג"ע ישנו גם עכשיו, יש לומר שהוא נכלל ב"עולם הזה".

(6) רמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ח.

(7) תהלים כד, ג-ד.

(8) גם לג"ע התחנות – כ"מ בד"ה כי ישאלך שבערה הבאה. ולהעיר מהמשך תער"ב ח"ב ר"פ שעט (ס"ע תשעט).

(9) ד"ה כי ישאלך עטר"ת (סה"מ עטר"ת ס"ע שנא ואילך).

ה'ש"ת (סה"מ ה'ש"ת ס"ע 44 ואילך).

(10) בנוסח תפלת שחרית דשבת. וראה בארוכה ד"ה אין ערוך תרנ"ב (סה"מ תרנ"ב ע' ו ואילך).

(11) סה"מ תרנ"ב שם. המשך תער"ב ח"א פרע"ט (ע' תקסה).

ח"ב פ' שפ (ע' תשפא). ח"ג ע' א'שפז.

(12) תו"א יתרו עג, ב. וראה גם סה"מ צ' להצ"צ טו, ב. ד"ה

כי ישאלך עטר"ת רפ"ב (סה"מ שם ס"ע שנג ואילך), ה'ש"ת

פ"ד (סה"מ שם ע' 48).

(* יצא לאור בקונטרס כ"א טבת – תשמ"ט, "לקראת יום ה' פ' שמות, כ"א טבת, יום סיום אמירת קדיש אחרי הרבנית הצדקנית מרת ח' מושקא נ"ע זי"ע – הננו מוציאים לאור . . . כ' טבת תשמ"ט".

(1) סנהדרין ר"פ חלק.

(2) רע"ב (ועוד) לסנהדרין שם. מדרש שמואל על מס' אבות בתחלתו.

(3) סנהדרין שם (צ, א).

(4) רמב"ם שבערה 6. וגם להכרעה בתורת החסידות (ראה לקו"ת צו טו, ג. ועוד). ד"עולם הבא" (בכלל) הוא עולם התחי' – לפעמים, גם ג"ע נק' בשם "עולם הבא", כדלקמן בפנים, ובהנסמן שם בהערה 11.

(5) ועפ"ז יש לבאר מה שאמרו "וכי שלשה עולמות יש"

(סנהדרין צ, סע"ב) – אף שלכאורה יש ג' עולמות, עולם הזה ג"ע ועולם התחי' (כמו שהקשה בספר העיקרים פ"ל וספ"א,

עסק התורה, והשכר דתחיית המתים הוא על קיום המצוות. וזהו שג"ע הוא עולם הנשמות (נשמות בלא גופים) ובעולם התחי' יהיו נשמות בגופים, כי עסק התורה שייך בעיקר להנשמה וקיום המצוות להגוף¹³. וכיון שקיום המצוות הוא בכל ישראל, דאפילו פושעי ישראל מלאים מצוות כרמון¹⁴, לכן כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. ויש לומר, דזהו גם מה שממשיך במשנה שנאמר¹⁵ ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ כו', דיש לומר, שכוונת המשנה בשנאמר כו' היא לא רק להביא רא' על זה שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא אלא גם לבאר הטעם על זה. דמי שמקיים מצוות נק' בשם צדיק [דכל המצוות נק' בשם צדקה¹⁶, ומקיימי המצוות נק' בשם צדיקים¹⁷], וכיון שועמך כולם צדיקים, שכל ישראל (אפילו הפושעים שבהם) מקיימים מצוות, ויתירה מזו שהם מלאים מצוות, דהמצוות שמקיימים ממלאים את כל מציאותם, לכן לעולם יירשו ארץ, ארץ החיים¹⁸ שקאי על חיי עולם הבא. אמנם, עפ"ז צריך להבין מה שמביא במשנה גם המשך הכתוב נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, והרי זה שישראל הם נצר מטעי ומעשה ידיו של הקב"ה הוא מצד עצם מציאותם (עוד לפני שמקיימים מצוות), ובהמשנה דכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא מביא גם סיום הכתוב נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, דמזה משמע, דזה שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא הוא (גם) מצד המעלה שבהם מצד עצמם.

ג) ויש לומר, שבהגילוי שיהי' בתחיית המתים שני ענינים. השכר על העבודה דקיום המצוות (ועמך כולם צדיקים), שההמשכות שהמשיכו ישראל ע"י המצוות שקיימו עכשיו תהי' אז בגילוי, ועי"ז יתעלו (אח"כ¹⁹) למדריגה נעלית יותר, שתתגלה מעלתן של ישראל מצד עצמם, שהם נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, שהוא למעלה יותר גם מההמשכה שנמשכת ע"י קיום המצוות. ויש להוסיף, שעיקר החידוש והעילוי דתחיית המתים הוא שאז תתגלה מעלת ישראל עצמם. דגילוי ההמשכה שנמשכת ע"י המצוות, יהי' גם בימות המשיח (קודם זמן התחי'), וכמבואר בתניא²⁰ שע"י מעשינו ועבודתינו עכשיו ממשיכים אוא"ס למטה והגילוי דהמשכה זו יהי' בימות המשיח ובתחיית המתים (אלא שבתחיית המתים, גם הגילוי דהמשכה זו יהי' באופן נעלה יותר²¹), ועיקר החידוש והעילוי דתחיית המתים הוא שאז יתגלה השורש דישראל כמו שהם מושרשים בהעצמות²².

— שבכתוב: "ועמך כולם צדיקים", המעלה דישראל; לאח"ז — "לעולם יירשו ארץ"; ולאח"ז עוד מעלה "נצר מטעי גו" — די"ל הביאור בזה, שלאחרי ש"ירשו ארץ" ותתגלה להם ההמשכה שהמשיכו ע"י קיום המצוות ("ועמך כולם צדיקים") — אז דוקא וכל להיות הגילוי ד"נצר מטעי גו".
 (20) פל"ז (בתחלתו. וראה גם שם מח, א).
 (21) ראה שם פל"ו "שימות המשיח ובפרט כשיחיו המתים".
 (22) ראה המשך תרס"ו ע' תקז "דתכלית העלי' דלעתיד הוא שיגיעו לשרשן ומקורן האמיתי כי אין למעלה מזה. . אין דומה לך מושיענו לתחיית המתים, שתתגלה שורש ומקור האמיתי של הנשמות כמו באמיתת העצמות".

(13) ראה תניא פל"ה (מד, סע"א ואילך), ושם פל"ז (מט, א-ב). ובכ"מ.
 (14) עירובין יט, א. חגיגה כז, א.
 (15) ישע"י ס, כא.
 (16) ראה תניא פל"ז (מח, ב). וראה בהנסמן לעיל ח"א ע' רנח הערה 33.
 (17) לקו"ת שה"ש טז, ג. ד"ה כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב (הא') תרכ"ו (סה"מ תרכ"ו ע' קצב). ועוד.
 (18) אוה"ת נ"ך עה"פ ישע"י שם ס"ג (ע' רפח).
 (19) לאחרי שתתגלה להם ההמשכה שהמשיכו ע"י קיום המצוות — ראה לקמן הערה 46. ועפ"ז יש לבאר הסדר

ויש לומר, דמ"ש בכמה דרושים (הובא לעיל) שבתחיית המתים יהי גילוי ההמשכה שנמשכת ע"י קיום המצוות, הוא, כי שם מדובר בהשכר לישראל שיהי בעולם הבא עבור עבודתם בתומ"צ בעולם הזה²³, ושלימות השכר הוא שיאיר להם בגילוי ההמשכה שהמשיכו ע"י קיום המצוות. ולכן מבואר בדרושים אלו ששכר הנשמות בג"ע הוא שמשגיגים האלקות דהתורה שלמדו בעוה"ז, דתורה היא חכמתו של הקב"ה, אור הממלא, והשכר דתחיית המתים הוא שאז יראו עינינו גילוי אלקותו הבלתי בע"ג²⁴ שנמשך ע"י קיום המצוות, רצונו ית' (שלמעלה מחכמתו), אור הסובב. אמנם, כל זה הוא השכר לישראל עבור עבודתם בתומ"צ²⁵. ועיקר החידוש והעילוי שיהי בעולם הבא הוא הגילוי דמעלת ישראל עצמם, נצר מטעי מעשה ידי להתפאר.

(ד) וביאור הענין (דג' מדריגות אלו, ג"ע וב' הדרגות בתחיית המתים), דאיתא בגמרא²⁶ כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין²⁷ לא ראתה אלקים זולתך. ובהמשך הענין שם מאי עין לא ראתה כו' זה עדין שלא שלטה בו עין כל ברי', שמא תאמר אדה"ר היכן הי' בגן כו', גן לחוד ועדין לחוד. והיינו שהחידוש והעילוי דעולם הבא (תחיית המתים) לגבי ימות המשיח הוא שאז יהי הגילוי דבחינת עדין, עין לא ראתה. ומזה מובן, דזה שבעולם הבא יהי גילוי ההמשכה שנמשכה ע"י קיום המצוות, מכיון שגילוי זה יהי (בכללות) גם בימות המשיח, אין זה אמיתית הענין דעוה"ב. ועיקר הענין דעוה"ב הוא הגילוי דבחינת עדין, והוא התענוג העצמי שמתענג בישראל, שלמעלה גם מהתענוג שמתענג בתומ"צ²⁸. ולהעיר, שבכ"מ²⁹ מבואר החילוק בין תורה למצוות, דבתורה שהיא חכמתו ית' מלובש הארת התענוג ובמצוות שהם רצונו ית' מלובש עצמות התענוג (בחינת עדין). וזהו שבג"ע כתיב³⁰ ונהר יוצא מעדין להשקות את הגן, שהתענוג שנמשך לנשמות בג"ע (בהשגת התורה) הוא רק המשכה מצומצמת מבחינת עדין שנמשכת ע"י הנהר שמפסיק בין עדין לגן, משא"כ בעוה"ב שהוא מתן שכרן של מצוות הוא הגילוי דבחינת עדין עצמו. ויש לומר, שזהו בכללות. אבל בפרטיות, כיון שהגילוי דהמצוות יהי (בכללות) גם בימות המשיח ואעפ"כ אמרו שבימות המשיח לא יהי גילוי דבחינת עין לא ראתה (בחינת עדין), וגילוי בחינה זו יהי רק בעולם הבא, מוכח מזה, שעיקר בחינת עדין שיהי בעולם הבא הוא שאז יתגלה התענוג העצמי שמתענג בישראל, שלמעלה גם מהתענוג העצמי שבמצוות.

(26) ברכות לד, ב.

(27) ישעי' סד, ג.

(28) ראה המשך תרס"ו ע' קה. ושם (ע' קו) שבכדי להגיע

ל'בחי' תענוג העצמי כמו שהוא בעצמותו א"א ע"י תומ"צ אלא

ע"י התשובה – והרי ענין התשובה הוא העילוי דנשמות

שלמעלה מתומ"צ.

(29) סהמ"צ שבהערה 12.

(30) בראשית ב, י.

(23) ראה ד"ה כי ישאלך ה'שית (סה"מ שם ע' 45) "הצד

השוה שבהם (בג"ע ובעולם התחי') הוא . . . שהם תשלום שכר וגמול טוב".

(24) לשון הצ"צ בסהמ"צ שבהערה 12.

(25) ולהעיר, שהגילוי דאוא"ס שהמשיכו ישראל ע"י קיום

המצוות, יהי גם בעולם [אלא שבישראל יהי הגילוי ביותר –

ראה תניא ספ"ו. פל"ז (מז, סע"ב ואילך)]. וגם מזה מוכח

לכאורה שלא זהו עיקר הענין דעוה"ב.

ה) וביאור העילוי דתחיית המתים לגבי ימות המשיח (ועד"ז החילוק שבין ב' הדרגות שבתחיית המתים גופא), יוכן בהקדים ביאור המעלה דימות המשיח לגבי ג"ע³¹. שהגילוי דג"ע הוא דוקא לנשמות בלא גופים, והגילוי דימות המשיח יהי גם למטה בעוה"ז הגשמי (וכמו עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות³²). והטעם לזה הוא, כי בג"ע הוא הגילוי דאור הממלא, אור מוגבל, ולכן אינו נמשך למטה, משא"כ בימות המשיח יהי גילוי אוא"ס הבלתי מוגבל, ולכן יהי הגילוי גם למטה. ועוד חילוק, דבג"ע יש בכללות שתי בחינות, ג"ע התחתון וג"ע העליון, ובכל א' מהם יש ריבוי מדריגות עד אין קץ³³, כמרז"ל³⁴ ת"ח אין להם מנוחה כו' ילכו מחיל אל חיל³⁵, שעולים תמיד ממדריגה למדריגה. ופירוש אין להם מנוחה הוא שעלייתם ממדריגה למדריגה היא ע"י עבודה. דבעלי צ"ל מקודם טבילה בנהר דינור לשכוח ההשגה והתענוג דמדריגה התחתונה³⁶, וגם העלי' עצמה היא דרך העמוד³⁷ שבין מדריגה למדריגה, שגם עי"ז הוא מתבטל מהשגתו הקודמת, אלא שהביטול שע"י הטבילה בנהר דינור הוא הביטול שמצד התחתון והביטול שע"י העמוד הוא שמתבטל מצד גילוי אור של מדריגה העליונה שמאיר עליו³⁸. וזהו שהעלי' ממדריגה למדריגה היא ע"י עבודה (אין להם מנוחה), עבודת הביטול, בדוגמת העבודה למטה בעוה"ז, שכללותה היא לצרף את הבריות³⁹, זיכוך וביטול, עבודה מלשון עיבוד עורות⁴⁰. ויש להוסיף, דכמו שהעבודה למטה היא בשני קוין, סור מרע ועשה טוב, עד"ז הוא גם בהביטול שבהעליות דג"ע, שהוא בשני קוין אלו. הביטול שע"י נהר דינור – דוגמת העבודה דסור מרע כביכול, והביטול שע"י העמוד, שמצד גילוי אור העליון – דוגמת העבודה דועשה טוב. דכל זה הוא בגן עדן. משא"כ בהגילוי שיהי' בימות המשיח, הגם שגם אז יהיו כו"כ עליות, העליות שיהיו אז לא יהיו באופן דילכו מחיל אל חיל, שבכדי להגיע למדריגה נעלית יותר צריך ללכת (לצאת ולהתבטל) ממדריגה הקודמת, אלא שגם בהיותו במדריגתו הקודמת יכול להתעלות למדריגה העליונה (עצ"ע).

ו) ויש לומר הביאור בזה, שההמשכה דאור הממלא להחיות ולהוות את הנבראים היא באופן דהשתלשלות מלמעלה למטה. שבתחילה הוא מתלבש בנבראים הרוחניים, ואח"כ הוא מתלבש בנבראים שלמטה מהם, שהם רק כמו משל לנבראים העליונים, ואח"כ מתלבש למטה יותר⁴¹, וכמו שידוע בענין וידבר שלשת אלפים משל⁴². ויש לומר, דזהו

(31) בהבא לקמן ראה המשך תער"ב ח"ב פ' שעט-שפ (ע) וש"נ.
 (32) שבת ל, סע"ב. וש"נ.
 (33) אגה"ק סי"ז.
 (34) סוף מסכת ברכות. וש"נ.
 (35) תהלים פד, ח.
 (36) זהר ח"א רא, א. ח"ב ריא, ב. רמז, א. תקו"ז בהקדמה (ד, א). וראה תו"א מקץ לא, ב. לב, ד. מג"א צו, א. ד"ה כי ישאלך עטר"ת פ"א (סה"מ שם ע' שנב), היש"ת פ"א (סה"מ שם ע' 45). וראה מאמרי אדהאמ"צ ויקרא ח"ב ע' תתכא-ב.
 (37) ראה זהר ח"א ריט, א. ח"ב ריא, א. וראה מאמרי אדה"ז פרשיות התורה ח"ב ע' תשעג, ובהנסמן במראי מקומות לשם (ע' תתקפד).
 (38) ראה בארוכה המשך תרס"ו ע' טו.
 (39) ב"ר רפמ"ד. וש"נ.
 (40) תו"א משפטים עו, א. וראה גם לקו"ת ויקרא ב, ד. ובכ"מ.
 (41) ראה בארוכה סה"מ עטר"ת ע' שטו ואילך. ובכ"מ.
 (42) מלכים-א ה, יב. וראה תו"א מג"א צח, ב. ובכ"מ.

הטעם שהעלי' בג"ע (שבג"ע הוא הגילוי דאור הממלא, כנ"ל) ממדריגה למדריגה היא ע"י שמתבטל ממדריגה התחתונה, כי כמו שההמשכה מלמעלה למטה היא ע"י שמתלבש בעוד לבוש ובעוד לבוש, עד"ז הוא בהעלי' מלמטה למעלה, שהעלי' היא ע"י הפשטת הלבוש, ביטול מדריגה הקודמת⁴³. [ויש לומר, דזהו ג"כ מה שמובא בכמה דרושים⁴⁴ שגם האבות ומשה רבינו שיושבין בג"ע העליון יותר מג' אלפים שנה יבואו להתלבש בגופים, כי הגילוי שיהי' בתחיית המתים הוא נעלה הרבה יותר מהגילוי שמאיר בג"ע, אפילו בג"ע העליון. דזה שמדייקים "שיושבין בג"ע העליון יותר מג' אלפים שנה", יש לומר, דג' אלפים שנה הם דוגמת שלשת אלפים משל, שהם כנגד ג' עולמות ב"ע, דבכל עולם יש אלף מדריגות. וזהו שמדייקים "שיושבין בג"ע העליון יותר מג' אלפים שנה", דבמשך ג' אלפים שנה מפשיטים כל הלבושים (המשלים) דג' עולמות ב"ע, וכשיושבים בג"ע יותר מג' אלפים שנה מתעלים גם באצילות וכו', ואעפ"כ יבואו להתלבש בגופים, כי הגילוי דתחיית המתים הוא למעלה יותר מהגילוי דג"ע, גם כשהגילוי דג"ע הוא לאחרי שמפשיטים כל הלבושים]. משא"כ העליות שיהיו בימות המשיח יהיו באופן שלא יצטרך לצאת ממצבו ומדריגתו, מכיון שאז יהי' הגילוי דאוא"ס הבל"ג, והגילוי יהי' גם למטה.

(ז) **אמנם**, גם הגילוי דימות המשיח הוא רק גילוי הסובב, ולכן יהיו בו חילוקי מדריגות (כנ"ל), משא"כ הגילוי דתחיית המתים יהי' (בכללותו) לכל ישראל בשוה⁴⁵, לפי שבתחיית המתים יהי' גילוי עצמות אוא"ס שלמעלה מהתחלקות. ובזה גופא יהיו שני ענינים. הגילוי דעצמות אוא"ס שהמשיכו ע"י קיום המצוות, ועי"ז יתעלו ישראל למדריגה עליונה יותר⁴⁶, שתתגלה מעלת ישראל עצמם, נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, שמעלה זו שבישראל היא נעלית יותר מזה שממשיכים גילוי אלקות ע"י לימוד התורה וקיום המצוות. דשרש הנשמות הוא בעצמותו ית' (למעלה משורש התומ"צ), וגם בהגוף דישראל הוא בחירת העצמות⁴⁷.

ס"ח (לעיל ח"ב ס"ע רלה) – עד"ז הוא גם בהגילוי דתחיית המתים גופא, שבתחלה צ"ל הגילוי דהמצוות, ועי"ז אפשר להיות הגילוי דשורש נש"י כמו שמושרשים בהעצמות. (47) תניא פמ"ט (סט, סע"ב ואילך). ספר השיחות תורת שלום ע' 120 ואילך.

(43) ראה המשך תרס"ו שם.
 (44) סה"מ תרנ"ד ע' רכ. המשך תער"ב שם (ריש ע' תשפ).
 סה"מ קונטרסים ח"ב תיב, א. ועוד.
 (45) לקו"ת שלח מו, ד. המשך תער"ב ח"ב ע' א'קיב. עיי"ש.
 (46) וע"ד הידוע שבכדי להגיע להגילוי דתחיית המתים צ"ל תחלה הגילוי דג"ע (ראה בארוכה ד"ה היושבת בגנים תשי"ג

בס"ד. משיחות ש"פ שופטים, ד' אלול ה'תש"נ.

("לי") הנמצא בשדה – ע"ד ובדוגמת סדר העבודה ד"דודי ל"10?!

ב. ויתירה מזה – במשל דמלך בשדה מודגש החידוש בהמשכה מלמעלה למטה (היפך הסדר ד"אני לדודי") עוד יותר מאשר ב"דודי לי":

התואר "דודי" מדגיש השייכות והקירוב דהקב"ה להאדם (גם לפני ההתגלות ד"דודי לי"), עד כדי כך, שהקב"ה נקרא בשם שמתייחס להאדם – "דודי", דוד שלי (של האדם), ומתאר אופן היחס להאדם – "דודי", מלשון ידידות ואהבה¹¹, יחס של קירוב ואהבה, ובמילא, ההמשכה וההתגלות ד"דודי לי" אינה חידוש (כ"כ).

ואילו התואר "מלך" מדגיש הרוממות וההתנשאות דהקב"ה מהאדם – בדוגמת מלך שמרומם ומנושא מכל בני המדינה (עד שאפילו "משכמו ומעלה גבוה מכל העם"¹²), ועאכו"כ שרחוק ומובדל מאנשי השדה, שהם למטה מאנשי עיר (סתם), ועאכו"כ למטה מאנשי עיר גדולה וחשובה, ובפרט עיר מוקפת חומה¹³, ועד לעיר הבירה, במכ"ש וק"ו מההבדלה של המלך גם מאנשי עיר הבירה, שהרי מקומו של המלך (בעיר הבירה עצמה) הוא בהיכל מלכותו, בחדר לפנים מחדר כו'.

ומזה מובן גודל החידוש בגילוי וההמשכה מלמעלה למטה במשל דמלך בשדה (שלא בערך לגבי "דודי לי") – להיותו מן הקצה אל הקצה, שהמלך יוצא ממקומו, מחדר לפנים מחדר בהיכל מלכותו שבעיר הבירה, מקום עליון ביותר, ומשם יורד ובא ועד לשדה, מקום תחתון ביותר, ולא עוד אלא שבבואו לשדה אינו יושב על כסא מלכותו בכתר מלכות, ומוקף ע"י שריו ועבדיו כו' כמו בהיכל מלכותו¹⁴, אלא באופן ש"רשאיין כל מי שרוצה לצאת להקביל פניו כו"¹⁵.

א. ידוע ביאורו של רבינו הזקן בלקוטי-תורה¹ ד"ה אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול – שענינו של חודש אלול "יובן ע"פ משל למלך שקודם בואו לעיר יוצאין אנשי העיר לקראתו ומקבלין פניו בשדה, ואז רשאיין (ויכולים²) כל מי שרוצה לצאת להקביל פניו, והוא מקבל את כולם בסבר פנים יפות ומראה פנים שוחקות לכולם. . וכך הענין עד"מ בחודש אלול יוצאין להקביל אור פניו ית' בשדה. . שהוא ענין הארת י"ג מדות (כמ"ש לפנ"ז³ ש"באלול הוא זמן התגלות י"ג מדות הרחמים"⁴) שיהי' פנים בפנים. . כמ"ש⁵ א"ל ה' ויאר לנו".

וצריך ביאור – דלכאורה, המשל דמלך בשדה הוא היפך סדר העבודה דחודש אלול המרומז בר"ת ד"אני לדודי ודודי לי":

ידוע⁶ שיש ב' אופנים כלליים בעבודת האדם המרומזים בשני הפסוקים בשיר השירים (שתוכנו ע"ד האהבה וההתקשרות וההתאחדות דהקב"ה וכנס"י בדוגמת חתן וכלה): (א) "דודי לי ואני לך"⁷ – שהתחלה היא ע"י ההתעוררות מהקב"ה (אתערותא דלעילא), "דודי לי", ולאח"ז באה עבודת האדם, "ואני לו". (ב) "אני לדודי ודודי לי"⁸ – שהתחלה היא ע"י עבודת האדם (אתערותא דלתתא), "אני לדודי", ולאח"ז באה ההמשכה מלמעלה, "ודודי לי".

וסדר העבודה דחודש אלול מרומז בפסוק "אני לדודי ודודי לי", ר"ת אלול⁹ – שהתחלה היא ע"י עבודת האדם, "אני לדודי" (ועי"ז נעשה הגילוי וההמשכה ד"ודודי לי", שעיקרו בעשי"ת).

ואילו בהמשל דמלך בשדה (ודוגמתו בנמשל, התגלות י"ג מדות הרחמים) ההתחלה היא שהמלך ("דודי") יוצא ממקומו ובא למקומו של האדם

פ"ד (קטו, ב). פע"ח שער ר"ה פ"א. ב"ח לטור או"ח סתקפ"א (ד"ה והעבירו). ועוד.

(10) ולהעיר מאוה"ת ראה ע' תתב: וצ"ל אלול המשכת י"ג מדה"ר מלמעלה, א"כ מהו אני לדודי, ומתחלה דודי לי מבעי'.

(11) ראה גם ב"ח שם. ועוד.

(12) שמואל-א ט, ב. נת' באוה"ת בראשית ח"ד תשסד, ב. שה"ש ח"ב ע' תיד-תטו. ועוד.

(13) להעיר מהחילוקים בהלכה בין עיר מוקפת חומה לעיר סתם (ראה לדוגמא: מגילה ב, א ואילך. כלים פ"א מ"ז-ז).

(14) שלכן "אין נכנסים כי אם ברשות, ואף גם זאת המובחרים שבעם ויחידי סגולה" (לקו"ת שם).

(15) ודוגמתו בנמשל – שהגילוי ד"ג מדה"ר שלמעלה ממדידה והגבלה, שלכן, "אינן חוזרות ריקן" (ר"ה יז, ב), נמשך ומתגלה גם

(1) פ' ראה לב, ב.

(2) הוספת (ביאור) כ"ק מו"ח אדמו"ר בסד"ה לך אמר לבי ה'ש"ת (סה"מ ה'ש"ת ע' 167. ה'ש"ת ע' 285).

(3) לקו"ת שם, א.

(4) ראה פע"ח שער ר"ה בתחילתו. משנת חסידים מסכת אלול פ"א, ג.

(5) תהלים קיח, כז.

(6) ראה אוה"ת פ' ראה ע' תשצא. שה"ש ח"ב ע' תקמג. סה"מ תרכ"ז ע' קצו. תרנ"ד ע' שכו. עטר"ת ע' תרנט. ה'ש"ת ע' 151. ספר

השיחות תש"ג ע' 177. וראה בכ"ז גם לקו"ש ח"י אלול תשד"מ ס"ד.

(7) שה"ש ב, טז.

(8) שה"ש ו, ג.

(9) אבורהם סדר ר"ה ופירושה פ"א. ראשית חכמה שער התשובה

ועפ"ז אינו מובן: מהי שייכותה של העבודה דחודש אלול (הוספה בתפלה ובלימוד התורה) ל"שדה"?

ה. ויובן בהקדם ביאור הענין ד"שדה" בעבודת האדם:

"שדה" (כפשוטה) – היא "ארץ ממנה יצא לחם"²², המקום שבו נעשית העבודה הקשורה עם "סידורא דפת"²³ – "הזורע והחורש וכו'"²⁴, ובכללות יותר – העבודה בעניני העולם ("שדה"), עובדין דחול, שנכללים ב"אבות מלאכות ארבעים חסר אחת"²⁴ (האסורות בשבת).

וביאור הענין בעבודת האדם לקונו – בהקדם הדיוק בלשון המשנה "אבות מלאכות ארבעים חסר אחת", דלכאורה אינו מובן²⁵: (א) כיון ש"אבות מלאכות . . . כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה"²⁶, ובתורה נאמר ארבעים פעמים מלאכה – למה נאסרו בשבת רק ל"ט מלאכות, "ארבעים חסר אחת"? (ב) למה מאריך התנא לכתוב "ארבעים חסר אחת", ואינו כותב בקיצור (כלשון המשנה בכלל דקצרה היא) "שלושים ותשע"²⁷!?

והביאור בזה:

בשבת נאסרו רק ל"ט מלאכות, מלאכות דעובדין דחול ("מלאכתך"), אבל יש מלאכה אחת (המלאכה הארבעים) שמותרת בשבת – "מלאכת שמים"²⁸.

וזהו גם הדיוק ד"ארבעים מלאכות חסר אחת" – שתכלית הכוונה דהתעסקות בל"ט המלאכות דעובדין דחול, היא, להמשיך ולגלות בהם ה"חסר" אחת, המלאכה הארבעים, מלאכת שמים, ע"ד "כל מעשיך יהיו לשם שמים"²⁹, ועד שמתגלה בהם ש"כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו"³⁰,

ועפ"ז מתחזקת עוד יותר תמיהה הנ"ל – שהענין דמלך בשדה הוא משל המבאר ענינו של חודש אלול, שבו מודגש סדר העבודה באופן ד"אני לדודי" (ואח"כ "ודודי לי").

ג. והנה, התירוץ הפשוט על השאלה הנ"ל, הוא, שהתגלות המלך בשדה (גילוי י"ג מדה"ר שבחודש אלול) היא רק נתינת כח לעבודה דחודש אלול באופן ד"אני לדודי"¹⁶, כי, כדי שתוכל להיות עבודת האדם באופן דאתערותא דלתתא ("אני לדודי"), יש צורך בנתינת כח מלמעלה, ובפרט בנוגע לאנשי השדה, שלהיותם בדרגא נמוכה ביותר זקוקים יותר לנתינת כח מלמעלה לעבודה ד"אני לדודי"¹⁷.

אבל, מדיוק לשונו של רבינו הזקן "יוצאין אנשי העיר . . . בשדה" (שגם אנשי העיר יוצאים לשדה), משמע, שהדגשת הענין דמלך בשדה היא (לא רק נתינת כח לעבודה ד"אני לדודי" גם להנמצאים בשדה, אלא) גם ביחס לעבודה דחודש אלול, היינו, שהעבודה דחודש אלול (כשהמלך בשדה) היא בשדה, ויתירה מזה, שיציאת המלך לשדה (גילוי מלמעלה למטה) היא בשביל העבודה בשדה (עבודת המטה), כדלקמן.

ד. ומזה באה שאלה נוספת בנוגע לתוכן העבודה דחודש אלול – כשהמלך בשדה:

חודש אלול הוא חודש הרחמים, שבו מוסיפים ביתר שאת וביתר עוז בעבודת התפלה שענינה רחמים¹⁸, וכן בלימוד התורה, כידוע¹⁹ שי"ג מדות הרחמים (המאירים בחודש אלול) הם כנגד י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, וכמרומו גם בהמשך הפסוק "אני לדודי ודודי לי (ר"ת אלול) הרועה בשושנים", "א"ת שושנים אלא ששונים בתורה"²⁰. וכידוע שבר"ח אלול מתחילים ארבעים יום שעלה משה רבינו להר לקבל לוחות אחרונות²¹.

(25) בהבא לקמן – ראה ד"ה אבות מלאכות תר"ל (סה"מ תר"ל ע' רמב ואילך. רמט ואילך). ד"ה ויקח ה"א תרל"א. ד"ה הנ"ל בסה"מ עטר"ת ע' לח ואילך. תרח"ץ ע' עז ואילך.

(26) שבת מט, ב.

(27) כפי שמצינו בגמרא (שבת ע, א. צו, ב) "דברים הדברים אלה הדברים, אלו שלושים ותשע מלאכות שנאמרו למשה מסיני".

(28) ובפרטיות יותר – המלאכה דתורה, שנקראת מלאכה, כמ"ש (משלי כד, כז) "הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך", ודרשו חז"ל (סוטה מד, א) "הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא, ועתדה בשדה לך זה משנה, אחר ובנית ביתך זה גמרא". – ולהעיר שהתורה נקראת לחם, כמ"ש (משלי ט, ה) "לכו לחמו בלחמנו", ויש בה כל פרטי המלאכות ד"סידורא דפת", כמבואר בלקו"ת (בהר"מ, ב ואילך).

(29) אבות פ"ב מ"ב.

(30) אבות ספ"ו.

בשדה.

(16) ראה לקו"ת פ' ראה כה, ב-ג. שם לג, ג.

(17) ראה גם ד"ה אני לדודי תשכ"ו (קונטרס ר"ח אלול שנה זו)

ס"ב-ג.

(18) ראה ברכות כ, ב: "תפלה . . . רחמי ניהו".

(19) פע"ח שער עולם העשי' פ"ו. לקו"ת פ' ראה לג, ד. אוה"ת

פ' ראה ע' תשפה. ועוד.

(20) ראה שבת ל, ב. זהר ח"ב כ, ב. עדר, א. לקו"ת שם לב, ד.

לג, ד.

(21) פרש"י תשא לג, יא. י"א בא' דר"ח אלול עלה משה להר

(פרקי דר"א פמ"ו. הובא בטור או"ח ר"ס תקפא), וי"א בשני דר"ח

(הובא בסדר הדורות ד"א תמ"ח). וראה מג"א או"ח סתקפ"א סק"ב.

הוספות לשו"ע אדה"ז להר"ג מדובראוונא סתקפ"א בקונטרס אחרון.

(22) איוב כח, ה.

(23) שבת עד, ב.

(24) משנה שם עג, א.

[ניתירה מזה – שאפילו בנוגע ליום השבת אמרו חז"ל³⁸ "כשתבוא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה", היינו, שגם ביום השבת יש בעולמו הענין ד"מלאכתך" (ולא באופן של היסח הדעת, שהמלאכה אינה תופסת מקום אצלו), אלא שנראה בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה³⁹, ולא עוד אלא שענין זה הוא "משום עונג שבת . . . אין לך עונג גדול מזה"⁴⁰, היינו, שמצות עונג שבת היא לא רק מעניני קדושה, מלאכת שמים (ע"ד התענוג דעוה"ב, שעל זה אמרו חז"ל⁴¹ "יפה שעה אחת⁴² של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה"), אלא גם מזה ש"כל מלאכתך עשויה", ויתירה מזה עד ש"אין לך עונג גדול מזה"!] .

ועד"ז בכל יום – שלאחרי התפלה ולימוד התורה ("מבית הכנסת . . . לבית המדרש"⁴³) צ"ל העבודה במשך רוב היום בשדה – "ואספת דגנך"⁴⁴, "הנהג בהם מנהג דרך ארץ"⁴⁵.

זאת ועוד: איתא בגמרא⁴⁶ ש"בשעה שמכניסין אדם לדין (לאחרי גמר ושלמות העבודה בעוה"ז), אומרים לו נשאת ונתת באמונה" (ורק אח"כ שואלים אותו "קבעת עתים לתורה"⁴⁷), היינו, שהשאלה הראשונה (כולל גם שהיא ראשונה במעלה) היא בנוגע לעבודתו בעניני העולם דוקא⁴⁸.

ולכאורה תמוה הדבר: כיון ש"אתה בחרתנו מכל העמים . . . ורוממתנו כו", היתה צריכה להקבע הנהגת

היינו, שכל ענינם אינו אלא כבוד שמים.

וכמרומו גם בזה ש"אין חייבין אלא על מלאכה שכיוצא בה היתה במשכן"²⁶, ועד שגם מספר המלאכות הוא בהתאם למספר המלאכות שבמשכן, "אבות"²⁶ מלאכות ארבעים חסר אחת . . . כנגד עבודות המשכן³¹ – שמזה מובן שתוכנם של המלאכות דעובדין דחול, הוא, מעין ודוגמת המלאכות שבמשכן שעל ידם נתקיים הציווי³² "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", היינו, שהעבודה בעניני העולם (בל"ט מלאכות דעובדין החול) היא לעשות לו ית' דירה בתחתונים, ע"ד ובדוגמת השראת השכינה במשכן ומקדש³³.

ו. ויש להוסיף בהדגשת גודל המעלה והחשיבות להעבודה בשדה – שרוב ועיקר העבודה היא בשדה (בעניני העולם) דוקא³⁴:

כתיב³⁵ "כי תבואו אל הארץ גו' שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה ובשנה השביעית גו' שבת לה", היינו, שרוב הזמן (שש שנים מתוך שבע שנים) עסוקים בעבודת השדה³⁶.

ועד"ז בכל שבוע – "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה"³⁷, שרוב הזמן עסוקים בעובדין דחול ("מלאכתך"), כל צרכי האדם, הכלולים ב"סידורא דפת".

אלא יראה אדם בכל שבת כאילו כל מלאכתו עשויה" (שו"ע אדה"ז שם).

(40) שו"ע אדה"ז שם מטור שם (מסמ"ק סר"פ (רפ"א)).

(41) אבות פ"ד מי"ז.

(42) "שעה אחת" (גם) מלשון הפנה אחת ("מיט איין קער") – ראה סה"מ תרל"ו ח"ב ע' שמז. סה"מ קונטרסים ח"ב ע' שצו, ב. ועוד.

(43) סוף מסכת ברכות. שו"ע אדה"ז א"ח סקנה" ס"א.

(44) עקב יא, יד.

(45) ברכות לה, ב.

(46) שבת לא, א.

(47) ולהעיר מדיק הלשון "קבעת עתים לתורה" – "לפי שאדם צריך להתעסק בדרך ארץ . . . הוצרך לקבוע עתים לתורה, דבר קצוב, שלא ימשך כל היום לדרך ארץ" (פרש"י שם), היינו, שגם בשאלה ע"ד לימוד התורה מודגש שהסדר ע"פ תורה הוא שרוב היום עוסק בדרך ארץ, שלכן צריך להשתדל "שלא ימשך כל היום לדרך ארץ".

(48) ובביאור תוכן השאלה "נשאת ונתת באמונה" – יש לומר (נוסף על הפירוש הפשוט), שהשאלה היא (גם) אם עבודתו בעניני העולם (משא ומתן) היתה חדורה באמונת ה' (ע"ד דרשת הגמרא לפנ"ז "אמונת זה סדר זרעים", "שמאמין בחי העולמים וזורע" (תוס' שם – בשם הירושלמי)), היינו, שענין האמונה (עיקר התומ"צ, כמארז"ל (מכות כד, א) "בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר וצדיק באמונתו יחיי") חודר בעבודתו בעניני העולם (כולל ועד לזריעה בשדה).

(31) ועפ"ז יומתק שבגמרא בנוגע למלאכה הארבעים שאינה נימנית ("ארבעים חסר אחת") הוא "משום דכתיב והמלאכה היתה דים", שבפסוק זה מודגשת השלימות דמלאכת (נדבת) המשכן.

(32) תרומה כה, ח.

(33) ועד"ז להדעה ש"ארבעים מלאכות . . . כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה ארבעים חסר אחת" – שהמלאכות דעובדין דחול הם כנגד המלאכות שבתורה, שעל ידה נמשך גילוי אלקות בעולם כמו ע"י המשכן ומקדש, כמארז"ל (ברכות ח, א) משחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה (ראה מאמרים שבהערה 25. ובסה"מ תר"ל ע' רמג: תורה נק' מקדש).

(34) כמארז"ל "הרבה עשו כו' ישמעאל ("הנהג בהם מנהג דרך ארץ") ועלתה בידן, כרשב"י (ש"תורתו אומנתו", באמרו "אפשר אדם חורש . . . וזורע . . . תורה מה תהא עלי" . . . אלא . . . מלאכתך נעשית ע"י אחרים") ולא עלתה בידן" (ברכות לה, ב).

(35) בהר כה, ב-ד.

(36) אלא שהכוונה בזה היא כדי ש"ושבתה הארץ שבת לה", שלכן נאמר "כי תבואו אל הארץ גו' ושבתה הארץ שבת לה", אע"פ שהסדר הוא (כהמשך הכתוב) שתחילה צ"ל "שש שנים תזרע שדך גו' ואח"כ "ובשנה השביעית גו' שבת לה" (ראה לקר"ת בהר מ, ד. ובכ"מ).

(37) יתרו כ, ט-י"ד.

(38) פרש"י יתרו שם, ט – ממכילתא שם. טושו"ע א"ח סש"ו ס"ח. שו"ע אדה"ז שם ס"א.

(39) ועי"ז נעשית השלימות ד"ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" – שהרי "אין אדם יכול לעשות כל מלאכתו בשבוע אחת,

וזהו הביאור בהמשל דמלך בשדה – שבענין זה מודגש (לא רק נתינת-כח לעבודה, אלא גם ובעיקר) התוכן והסדר הכלל דכללות העבודה, שענינה לפעול הגילוי וההמשכה דמלך בשדה, היינו, שגם השדה (תחתון שאין תחתון למטה ממנו) תהי' מקומו (דירתו) של המלך, נוסף על כמו שנמצא בהיכל מלכותו, ועד לאופן נעלה ביותר וביותר, כי, ההתגלות בהיכל מלכותו בלבושי מלכות וכתר מלכות היא מצד בחינת הגילויים, ואילו ההתגלות בשדה היא התגלות עצמותו של המלך (שלמעלה מהציור דלבוש מלכות וכתר מלכות), מהותו ועצמותו ית"ש.⁵⁹

ועפ"ז מובן שביאור ענינו של חודש אלול ע"פ המשל דמלך בשדה הוא בהתאם לעבודה דחודש אלול באופן ד"אני לדודי" – כי, התגלות המלך בשדה היא בשביל עבודת השדה המטה, העבודה דאנשי השדה בעניני השדה, ל"ט מלאכות דעובדין דחול, שע"ז עושים בשדה דירה לו ית'.

וע"ד מ"ש⁶⁰ "ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד", "יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא, אפילו המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו, כי ממנו (מהשדה) מחייתו"⁶¹ – שמעלת "עבודת הארץ" (ועד בתחתון שאין תחתון למטה ממנו) גדולה כל כך עד שאפילו המלך משועבד (כביכול) להשדה ולאנשי השדה, כיון שע"י עבודתם של אנשי השדה בעניני השדה נעשית מחייתו (כביכול) של המלך, שנתאוה להיות לו דירה בתחתונים, ותאוה (כביכול) זו נתמלאה ונשלמת ע"י עבודתם של התחתונים בשדה דוקא.

ח. ליתר ביאור:

בהענין ד"מלך בשדה" מודגשים ב' קצוות: (א) מעלת השדה, שהמלך נמצא ומתגלה בשדה, לאנשי השדה ובעניני השדה, תחתון שאין תחתון למטה ממנו. (ב) התגלות המלך, (שגם) בשדה מתגלה המלך בכל עצמותו.

והמעלה דחודש אלול (שהמלך בשדה) לגבי כל

בני" באופן שרוב הזמן יעסקו בעניני קדושה, לימוד התורה וקיום המצוות, עבודה במשכן ומקדש⁴⁹, ולמה נקבעה הנהגתם (ע"פ התורה) באופן שרוב הזמן יעסקו בעניני העולם, כמו (להבדיל) אומות-העולם!?

והביאור בזה – ע"פ הידוע שתכלית בריאת העולם (שנברא "בשביל התורה ובשביל ישראל"⁵⁰, היינו, בשביל עבודתם של ישראל ע"פ התורה) הוא שנתאוה הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים⁵¹, עד בתחתון שאין תחתון למטה ממנו⁵², ולכן, עיקר ורוב העבודה היא (לא בעניני קדושה כשלעצמם, ע"ד ובדוגמת עבודת הנשמה לפני ולאחרי ירידתה למטה להתלבש בגוף, אלא) בעניני העולם דוקא, "שש שנים תזרע שדך וגו'", שגם ב"שדה" (תחתון ביותר⁵³) תהי' המשכת קדושה ואלקות, דירה לו ית' בתחתונים.

ז. עפ"ז יובן גם הביאור בענינו של חודש אלול ע"פ המשל דמלך בשדה:

חודש אלול – להיותו החודש האחרון בשנה, חודש החשבון⁵⁴, והתיקון והשלימות לעבודה דהשנה החולפת, וגם (ובעיקר) חודש ההכנה לעבודה דהשנה הבאה – ה"ה כולל כל עניני העבודה, כמודגש גם בשמו של החודש, שבו מרומזים חמשה ראשי-תיבות והם: "אנה לידו ושמתי לך", "אני לדודי ודודי לי", "איש לרעהו ומתנות לאכיונים", "את לבבך ואת לבבי", "אשירה לה' ויאמרו לאמר" –

ר"ת הכוללים העבודה בג' הקוין תורה עבודה וגמ"ח⁵⁵, ענין התשובה (כהפירוש בלשון חז"ל⁵⁶ "תשובה ומעשים טובים", שע"י התשובה המעשים הם טובים ומאירים⁵⁷) וענין הגאולה (שבאה ע"י גמר ושלימות כללות העבודה), כמבואר בארוכה במק"א⁵⁸.

וע"פ האמור לעיל שתכלית הכוונה דכללות העבודה (להיות לו ית' דירה בתחתונים) נעשית ונשלמת ע"י העבודה בשדה דוקא, מובן, שגם מעלת השדה (שבה נשלמת הכוונה דכללות העבודה) מודגשת בחודש אלול (הכולל כל עניני העבודה, ועאכו"כ התכלית והכוונה דכללות העבודה).

(49) כמו שבט לוי – כמ"ש בפרשתנו (שופטים יח, א-ה) "לא יהי' לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה גו' כי בו בחר ה' אלקיך מכל שבטיך לעמוד לשרת בשם ה'", "לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע" (פרש"י עקב יו"ד, ט).

(50) פרש"י ר"פ בראשית.

(51) תנחומא נשא טז. ועוד. תניא פל"ו.

(52) תניא שם.

(53) שלכן יש אפשרות ש"מצא חלל... נופל בשדה", כמ"ש בסוף

פרשתנו (כא, א).

(54) ראה סה"מ תרצ"ו ס"ע 141 ואילך. וש"נ.

(55) אבות פ"א מ"ב – שלומדים בשבת זו (וראה לקמן סי"ב).

(56) אבות פ"ד מ"ז.

(57) לקו"ת מטות פב, א. שמע"צ פה, א. שה"ש יז, ג. ועוד.

(58) לקו"ש ח"ט ע' 297 ואילך. חכ"ד ע' 177. שם ע' 313 ואילך.

ועוד.

(59) ראה גם לקו"ש ח"ד ע' 1344.

(60) קהלת ה, ח.

(61) ראב"ע עה"פ. וראה ביאורו קט, סע"ג ואילך.

"חודר" בכל היום, ובעבודה שבמשך רובו ככולו דהיום בעניני השדה, שע"ז ממשיכים התגלות המלך עצמו (ע"י התורה) בהשדה⁶⁸.

ומזה מובן גם בנוגע לאופן העבודה דחודש אלול כשהמלך בשדה – שביחד עם ההדגשה על מעלת העבודה דכל השנה בשדה, בעניני הרשות (לעשות לו ית' דירה בתחתונים), ישנה הדגשה מיוחדת ועיקרית של התגלות המלך עצמו, ע"ז שאנשי השדה מוסיפים בקביעת עתים לתורה (אף שגם אז לא נעשים יושבי-אוהל, אלא נשארים אנשי שדה, שעוסקים רוב היום במלאכת השדה, עובדין דחול), כמו במשל, שכאשר המלך בא לשדה, מפסיקים אנשי השדה באמצע עבודתם בשדה לקבל פני המלך (אף שנשארים אנשי שדה, ועד שמקבלים פני המלך בלבושי השדה), ודוגמתו בנמשל, שגם בחודש אלול עוסקים ב"ט מלאכות דעובדין דחול⁶⁹ (שהרי ימי חודש אלול "הם" ימות החול ואינם יו"ט⁷⁰), אלא שמוסיפים יותר בלימוד התורה, שזהו"ע קבלת פני המלך בשדה⁷¹.

ט. ויש להוסיף, שעיקר הגילוי דמלך בשדה (הגילוי בתחתונים דוקא) נעשה ע"י לימוד התורה, ולא (כ"כ) ע"י עבודת התפלה⁷² – כי:

תפלה – ענינה העלאה מלמטה למעלה, באופן של "התפשטות הגשמיות"⁷³, עד שצריכים להזהיר שלא יהי' "כלות הנפש"⁷⁴ (היפך תנועת התגלות המלך בשדה).

השנה כולה – שבעבודה דכל השנה כולה עיקר ההדגשה היא על העבודה בשדה (אלא שיודעים שתכליתה וכוונתה כדי שתהי' התגלות המלך), אבל בחודש אלול, להיותו סיוס וגמר העבודה דכל השנה כולה והכנה לעבודה דשנה הבאה, מודגשת בו התכלית והכוונה דכללות העבודה בשדה – שיהי' מקומו והתגלות המלך בשדה.

ובעבודה בפועל:

העבודה בשדה היא העבודה בעניני הרשות, "מלאכתך", אלא שנעשית לצורך המלך ("מלך לשדה נעבד"), באופן ש"כל מעשיך יהיו לשם שמים", ו"בכל דרכיך דעה"⁶².

ועבודה זו אף שהיא לצורך המלך, אינה פועלת (כ"כ) התגלות המלך עצמו⁶³ [ובסגנון תורת החסידות – שהעבודה בעניני הרשות פועלת התגלות דרגת האלקות שבערך העולם], ואילו התגלות המלך עצמו [דרגת האלקות שלמעלה מהעולם] נעשית (בעיקר) ע"י לימוד התורה (כידוע שהתורה נקראת מלך⁶⁵), חכמתו ורצונו של הקב"ה, אורייתא וקוב"ה כולא חד⁶⁶.

ולאידך, כיון שהכוונה היא שהתגלות המלך תהי' בשדה – ה"ז מודגש בעיקר ע"י קביעת עתים לתורה דאנשי השדה, שאף שרוב הזמן עוסקים הם בעניני השדה, יש להם זמן קבוע (קביעות בזמן – נוסף על הקביעות בנפש⁶⁷) ללימוד התורה, ועד שלימוד התורה

מה שמתחילין לומר מ"ח אלול "אחת שאלתי גוי", עד שביהכ"פ מתגלה בחי' האחת*.

70) להעיר מלקוטי לוי"צ אג"ק ע' תו: "ימי רצון מחודש אלול והלאה הם ימי בריאות ג"כ, להבראות הנפש וגם הגוף יחד, שעליו כתיב אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. . . שע"י המרצה דהשושנים נעשה בריאות הנפש והגוף".

71) משא"כ הכתרת המלך – בראש השנה, שמצות היום בשופר (ר"ה כו, ב), כמבואר ברס"ג (הובא באבודרהם בטעמי התקיעות) שא' הטעמים העיקריים ("הענין הראשון") לתק"ש ברה"ה הוא, כמו ש"עושין המלכים בתחילת מלכותם שתוקעין לפניהם כו" – ע"י הביטול דהעם, שאז הם במעמד ומצב שאינם שייכים למלאכה (ועד שגם התקיעה בשופר "חכמה היא ואינה מלאכה" (שבת קיז, ב) – לא מלאכה הקשורה עם מציאות האדם, אלא חכמה, ענין הביטול).

72) נוסף לכך שבתפלה מודגש בעיקר הביטול כעומד לפני המלך (ש"ע אדה"ז אר"ח סק"ד ס"ב) באימוה ובידאה (שם טו"ס צה), דלא כבקבלת פני המלך בשדה, כשמקבל את כולם בסבר פנים יפות ומראה פנים שוחקות לכולם.

73) ש"ע אדה"ז אר"ח סצ"ח ס"א. ה' ת"ת פ"ד ס"ה.

74) ראה צוואת הריב"ש סימן לה.

62) משלי ג, ו. וראה רמב"ם הל' דעות ספ"ג. טושו"ע אר"ח סרל"א. ש"ע אדה"ז אר"ח סקנ"ו ס"ב.

63) כמו במשל, שעבודת אנשי השדה בהכנת מחיית המלך אינה שייכת להתגלות וראיית המלך, שיכולים לעבוד כל ימיהם בהכנת מחיית המלך, ואעפ"כ, לא יראו את המלך.

64) ראה סה"מ תרס"ב ע' שלח ואילך. תש"ה ע' 78.

65) ראב"ע עה"פ – ברכה לג, ה. וראה בר"פ ט"ט, א. וראה הערה

68.

66) מובא בתניא רפכ"ג בשם הזהר. וראה זהר ח"א כד, א. ח"ב

ס, א. לקו"ת נצבים מו, א.

67) ראה אוה"ת ויגש שני, ב. נ"ך ח"א ע' לו. סה"מ תרס"ב ע'

שנד. תרפ"ט ע' 99. וש"נ.

68) ועפ"ז יש לתווך הפירוש הפשוט ד"מלך לשדה נעבד", שדה כפשוטו, עם פ"י חז"ל שקאי על התורה (ויק"ר פכ"ב, א) – כיון שהשעבוד דהמלך הוא לעבודת אנשי השדה בגילוי והמשכת התורה בשדה.

69) להעיר מהמבואר במאמרים שבהערה 25, של"ט ימים שמר"ח אלול עד יוהכ"פ הם ע"ד ל"ט מלאכות, ויוהכ"פ, יום הארבעים, הוא ע"ד המלאכה הארבעים שמתורת בשבת (המלאכה דתורה), ובר"ח אלול מתחילין לבקש את הבחי' האחת ("ארבעים חסר אחת"), שזהו

(* וע"פ האמור שהמלאכה האחת המותרת בשבת היא המלאכה דתורה – יש לומר, שגילוי בחי' האחת ביוהכ"פ ה"ע מתן-תורה דלוחות שניות, כמארו"ל "ביום חתונתו זה מתן תורה", יוהכ"פ שניתנו בו לוחות שניות (תענית כו, ב ובפרש"י).

ובהמשך הכתוב "הרועה בשושנים" – שאף שקאי על י"ג מדות הרחמים ("שושנה" יש בה י"ג עלין כנגד י"ג מדות הרחמים⁸³), ענין התפלה (רחמי), מ"מ, קאי גם על י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן⁸⁴ שהם כנגד י"ג מדה"ר⁸⁵, כדרשת חז"ל א"ת שושנים אלא ששונים בתורה⁸⁶.

* * *

י. ע"פ האמור לעיל שבחודש אלול (מלך בשדה) מודגשת הפעולה בעולם (שדה) ע"י התורה (מלך) – יש לבאר גם הקשר והשייכות לפרשת שופטים שקורין לעולם בהתחלת חודש אלול⁸⁷:
בהתחלת פ' שופטים נאמר "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך"⁸⁸, "שופטים דיינין הפוסקין את הדין, ושוטרים הרודין את העם אחר מצוותן כו"⁸⁹ – "מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך . . קובעין בתחלה בית

ואילו תורה – ענינה המשכה מלמעלה למטה דוקא, אשר, עם היותה "ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים"⁷⁵, עד בלי-גבול, להיותה חכמתו ורצונו של הקב"ה, נמשכת ומתלבשת בשכלו (המוגבל) של האדם⁷⁶, ועד שמתלבשת בעניני העולם – פסקי-דינים והלכות בנוגע להנהגה בעולם, שע"ז נעשה שינוי במציאות העולם להיות ע"פ התורה⁷⁷, ולכן ע"י התורה דוקא נעשית התגלות המלך בשדה.

ויש לומר, שמטעם זה מדגישים הענין דתורה גם בהמשך ובשייכות להדגשת ענין התפלה בחודש אלול⁷⁸:

ב"אני לדודי ודודי לי" – אף שקאי בפשטות על עבודת התפלה, קאי גם על לימוד התורה⁷⁹ ועד בתכלית השלימות, שהרי "עיקר האהבה ("אני לדודי ודודי לי") היא אתדבקות רוחא ברוחא כמ"ש⁸⁰ ישקני מנשיקות פיהו . . ע"י תורה . . להיות דבר ה' ממש בפיו, וכמ"ש⁸¹ ואשים דברי בפיך"⁸².

והכמתו דכולא חד ממש", שמוזה מוכן, שהגילוי דמלך בשדה מעורר ללימוד התורה מתוך אהבה ואתדבקות רוחא ברוחא כו'.
83 ראה זהר ח"א בתחילתו. רד"ה אני לדודי הב' – לקו"ת פ' ראה לג, א.
84 תושבע"פ (שהתורה נדרשת), שבה מודגש הבלי-גבול שבתורה, וביחד עם זה, ההמשכה בשכל האדם, מדידה והגבלה (כמרומז גם בלשון "י"ג מדות"), כנ"ל הערה 76.
85 ולהעיר, שמקדימים י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן לעבודת התפלה ("י"ג מדה"ר) – באמירת הברייתא "רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת כו" לפני התפלה.
86 להעיר, שבלקו"ת ד"ה אני לדודי ודודי לי (שבו מבאר המשל דמלך בשדה), מסיים בענין לימוד התורה, ומביא גם הענין ד"הרועה בשושנים", ששונה הלכות כו' (ועאכו"כ בד"ה אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים, שבתחלתו מזכיר ע"ד עליית משה להר לקבל לוחות אחרונות, וממשיך בענין תלמוד גדול שמביא לידי מעשה, "כי א"א להיות התעוררות המשכת סוכ"ע ע"י קיום המצוות אם לא ע"י התורה כו"*)⁸⁷, ומסיים בהענין ד"הרועה בשושנים", א"ת שושנים אלא ששונים, ענין התורה), עיי"ש.
87 משא"כ פ' ראה, שברוב השנים היא בשבת מברכים אלול, בחודש מנחם-אב.
88 להעיר גם מהרמז ש"בכל שעריך" (לשון יחיד) קאי על ז' השערים שבגוף האדם (ב' עינים ב' אזנים נחירי החוטם ופה) שעל ידם מתקשר האדם עם העולם שמסביבו – שצריך האדם למנות שופטים ושוטרים שהנהגתו בשערים שלו תהי' ע"פ התורה (ראה ש"ך עה"ת ריש פרשתנו. הובא באוה"ת פרשתנו ע' תתכב). והשייכות לחודש אלול – חודש החשבון, התשובה והתיקון ככהנ"ל.
89 פרש"י עה"פ.

75 (75) איוב יא, ט.
76 (76) ולהעיר, שחבלי-גבול דתורה מתגלה בעיקר בתושבע"פ – "ששים המה מלכות כו' ועלמות אין מספר" (שה"ש ו, ח. שהש"ר פ"ו, ט (ב). זח"ג רטז, סע"א), עד לריבוי החידושים ע"י "תלמיד ותיק" שבכל דור ודור עד אין-סוף (משא"כ בתושב"כ שתיבותי' ואותיותי' הם במדידה והגבלה, לא פחות ולא יותר), וביחד עם זה, מודגשת בתושבע"פ דוקא ההתלבשות בשכל האדם (מדידה והגבלה), ש"אם אינו מבין הפירוש אינו נחשב לימוד כלל" (משא"כ בתושב"כ (הל' ת"ת לאדה"ז ספ"ב)).
77 כדרז"ל עה"פ (תהלים נז, ג) לא-ל גומר עלי – ירושלמי כתובות פ"א ה"ב. הובא בש"ך (ושו"ע אדה"ז) יו"ד סקפ"ט ס"ק יג (ס"ק כג).
78 נוסף על הדגשת ענין התורה בפ"ע – בר"ת ד"אנה לידו ושמתי לך" (משפטים כא, יג. פע"ח שבהערה 9), ערי מקלט*, שקאי על תורה, כמארז"ל "דברי תורה . . קולטין" (מכות יו"ד, א. וראה אוה"ת מסעי ע' א'תיד ואילך. סה"מ תרנ"א ע' רד-ה).
79 נוסף על הרמז ב"אני לדודי ודודי לי", ס"ת ד' יודיין, כנגד ארבעים יום דעליית משה רבינו להר לקבל לוחות אחרונות (ר"ח ובי"ח שבהערה 9. אוה"ת שה"ש ח"ב ע' תקמו. סה"מ תרכ"ט ע' שא. עת"ר ע' רלב), ענין התורה.
80 שה"ש א, ב.
81 ישע"י נא, טז – הפטורת שבת זו.
82 ראה אגה"ת פ"ט. רפ"י*. – ולהעיר גם מתניא פמ"ו: "אם מלך גדול ורב מראה אהבתו הגדולה והעצומה לאיש הדיוט כו' ויורד אליו ממקום כבודו (כמו בהמשל דמלך בשדה). . תתעורר ממילא האהבה כפולה ומכופלת בלב ההדיוט כו' אל נפש המלך . . בקירוב ויחוד אמיתי בהתקשרות הנפש ממש בבחי' נשיקין פה לפה, לדבר דבר ה' זו הלכה, ואתדבקות רוחא ברוחא היא השגת וידיעת רצונו

(* להעיר מהשייכות לפרשת השבוע, פ' שופטים – שבה מדובר אודות ערי מקלט (יט, א ואילך).
*) ושם, שזוה"ע תשובה עילאה, שלימות התשובה שבחודש אלול, חודש התשובה.
*) ע"ד האמור לעיל (ס"ח) שהתגלות המלך בשדה היא ע"י התורה דוקא.

צדק, שבהיותו בעיר ליובאוויטש עשה "סדרים" בפטרבורג, עיר הבירה של כל מדינת רוסיה⁹⁶.

ועוד ועיקר – שבכח התורה פוסקים בני"ה שהגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו צריכה להיות תיכף ומיד, ונעשה כן במציאות העולם בפועל ממש.

יא. וענין זה מודגש ביותר בהפטורה (סיום וחותרם) דפרשתנו, פרשת שופטים – "אנכי⁹⁷ הוא מנחמכם":

"אנכי" – קאי על התורה, גם בפשטות ראשית והתחלת עשה"ד הכוללים כל התורה כולה, כדאיתא בגמרא⁹⁸ ש"אנכי" ר"ת "אנא נפשי כתבית יהבית". ו"אנכי אנכי" (לא פעם א', כבמ"ת, אלא ב"פ⁹⁹) – מורה על הכפל בתורה, נוסף על תושב"כ גם תושבע"פ¹⁰⁰ [שבה מודגשת ביותר הירידה וההתלבשות והפעולה בעולם, הן בנוגע להתלבשות בשכלו של האדם¹⁰¹, והן בנוגע לפסקי-דינים והלכות בעניני העולם שנתבארו בתושבע"פ דוקא¹⁰²], ועי"ז נעשית גם הנחמה בכפלים¹⁰³ בשלימותה – לא רק ע"י הנביאים ("נחמו נחמו עמי"¹⁰⁴), אלא ע"י הקב"ה בעצמו – "אנכי אנכי הוא מנחמכם"¹⁰⁵, וכסיום וחותרם ההפטורה – "ומאספכם אלקי ישראל"¹⁰⁶, שהגאולה היא ע"י הקב"ה עצמו, ש"אוהו בידו ממש איש איש

דין הגדול במקדש, והוא הנקרא סנהדרי גדולה"⁹⁰, ש"הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה, ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל"⁹¹, היינו, שדיני התורה נמשכים וחודרים בהנהגת בני"ה בכל מקום שהם, "בכל שעריך", "שעריך" דייקא, שער העיר, שדרכו יוצאים לשדה, שבזה מודגש שגם ההנהגה בשדה (לאחרי היציאה משער העיר) היא ע"פ משפטי התורה, ועד שהנהגה דכל העולם כולו נעשית ע"פ התורה.

ויש להוסיף, שאף שעיקר החיוב ד"שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך" הוא בארץ ישראל, כפס"ד הרמב"ם⁹² "אין אנו חייבין להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בארץ ישראל בלבד. . שנאמר תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלקיך נותן לך לשבטיך", משא"כ בחוץ לארץ⁹³, ועאכו"כ בזמן הגלות ובחוץ לארץ⁹⁴, שגם כשנמצאים בחסדי ה' במלכות של חסד, צריכים לקבל רשות ממלכות המדינה (שיש לה תוקף ע"פ תורה – דינא דמלכותא דינא⁹⁵) למנות דיינין (ואין זה באופן ד"שופטים ושוטרים תתן לך"), מ"מ, כשעומדים בתוקף המתאים בכח התורה, נעשית הנהגת המדינה כולה (ועד להנהגת המדינות שבכל העולם כולו) בהתאם לפס"ד דישאל ע"פ התורה – "שופטים ושוטרים תתן לך", ע"ד סיפור כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו אודות הנהגת הצמח-

90 רמב"ם הל' סנהדרין פ"א ה"א-ג.

91 ריש הלכות ממרים.

92 הל' סנהדרין פ"א ה"ב.

93 ראה השקו"ט בנו"כ הרמב"ם (כס"מ, לח"מ. ועוד) ע"ד הגירסא הנכונה בדברי הרמב"ם בנוגע להחייב בחוץ לארץ.

94 נוסף על הגלות שבארץ ישראל, כפי שאומרים גם בני א"י בתפלת מוסף דיו"ט: "ומפני חטאינו גלינו מארצנו". וכמדובר כמ"פ בארוכה (ראה גם לקו"ש ח"ה ע' 149) ע"ד שלילת הבלבול והטשטוש כו' דהסברא ע"ד אתחלתא דגאולה – היפך פס"ד הרמב"ם (ואין שום פוסק חולק בזה) בנוגע לסדר הגאולה, "יעמוד מלך מבית דוד כו' ויכוף כל ישראל כו' וילחם מלחמות ה' וינצח כו' ובנה מקדש במקומו (ואח"כ) וקבץ נדחי ישראל" (הל' מלכים ספי"א), היינו, שגם אתחלתא דגאולה תהי' ע"י משיח צדקנו, ותיכף ומיד אמצע ושלימות הגאולה*.

95 גיטין יו"ד, ב. נדרים כח, א. וש"נ.

96 ספר השיחות תש"ד ע' 4, וראה ספר השיחות תרצ"ו ע' 141.

97 ישע"י נא, יב.

98 שבת קה, א (כגירסת העין יעקב).

99 ראה לקו"ת דרושי ש"ש סה, סע"ב ואילך. ובכ"מ.

100 כמארז"ל שבלוחות ראשונות היו רק חמשה חומשי תורה

וספר יהושע, ובלוחות שניות ניתוסף גם "הלכות מדרש ואגדות", תושבע"פ, באופן ד"כפלים לתושי" (ראה נדרים כב, ב. שמו"ר רפמ"ו). וע"פ המבואר בלקו"ת (שם) שהענין ד"אנכי אנכי" ב"פ קשור עם עבודת התשובה, "אנכי אנכי הוא מוחה פשעך", כמ"ש ביוהכ"פ, שבו ה"י גם מתן-תורה דלוחות שניות באופן ד"כפלים לתושי" (תושב"כ ותושבע"פ) – יש לומר, שהכפל ד"אנכי" (אנא נפשי כתבית יהבית) רומז גם על תושב"כ ותושבע"פ.

101 ראה לעיל הערה 76.

102 ראה אגה"ק סכ"ט.

103 להעיר ממארז"ל (סוף מכות) "עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו" – נחמה בכפלים, ע"י ר' עקיבא דוקא, ש"כולהו (תושבע"פ כולה) אליבא דר' עקיבא" (סנהדרין פו, רע"א), היינו, שהנחמה היא ע"י תושבע"פ דוקא.

104 ישע"י מ, א.

105 להעיר משמו"ר ספכ"ט: "על הר סיני. . אמר אנכי ה' אלקיך, ולעתיד לבוא כתיב אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ובפי' מהרז"ו: על שקיבלו דיבור אנכי יזכו לנחמה כפולה לעתיד).

106 ישע"י נב, יב.

(* ומו"ש במדרשי חז"ל שגאולתן של ישראל קימעא קימעא כאילת השחר (ירושלמי ברכות פ"א ה"א. יומא פ"ג ה"ב. ועוד) – יש לומר: (א) גם כשהתחלת הגאולה ושלימותה הם בסמיכות זמן יכול להיות באופן ד"קימעא קימעא", שלב לאחרי שלב בהגאולה האמיתית והשלימה עצמה, (ב) ועיקר: האופן ד"קימעא קימעא" שייך להגאולה "בעתה" (סנהדרין צח, א), אבל לאחרי שכבר "כלו כל הקיצין" (שם צז, ב), תהי' התחלת הגאולה ושלימותה תיכף ומיד, "לא עיכבן כהרף עין".

ביעקב ותורה שם בישראל".

ועפ"ז צריך ביאור הסדר במשנה, "על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" – היפך סדר (עבודת) האבות, גמ"ח (אברהם) עבודה (יצחק) ותורה (יעקב)? ובפרט שסדר העבודה דכאו"א מישראל בכל יום הוא גמ"ח עבודה ותורה – "יהיב פרוטה לעני והדר מצלי" 121 (גמ"ח ואח"כ תפלה), ו"מבית הכנסת . . לבית המדרש" (תפלה ואח"כ תורה 122)?!

ויש לומר הביאור בזה (נוסף על המציאות שמהתורה יודעים ע"ד העבודה והגמ"ח) – ע"פ האמור לעיל שעיקר הפעולה בעולם לעשות לו ית' דירה בתחתונים היא ע"י התורה, ולכן, בה"ש"לשה דברים" שעליהם "העולם עומד" מקדים התנא ענין התורה, "על התורה (ואח"כ) ועל העבודה ועל גמילות חסדים".

* * *

יג. ההוראה מהאמור לעיל בנוגע למעשה בפועל – "המעשה הוא העיקר" 123:
בעמדנו ביום הש"ק הראשון דחודש אלול, יש לעורר ולפרסם אודות כל עניני העבודה דחודש אלול – כמוזכר לעיל (ס"ז) שבר"ת ד"אלול" נרמזים כל עניני העבודה, תורה עבודה וגמ"ח, תשובה וגאולה.
והדגשה מיוחדת בנוגע להוספה בלימוד התורה – כמדובר לעיל שהענין דמלך בשדה קשור בעיקר עם לימוד התורה, ובפרט שגם השלימות דעבודת התשובה שבחודש אלול – תשובה עילאה – היא ע"י לימוד התורה 124.
ובפשטות – שכאו"א יוסיף עוד יותר בקביעת עתים לתורה, ובפרט ע"י הוספת שיעורי תורה ברבים,

ממקומו, כענין שנאמר 107 ואתם תלוטו לאחד אחד בני ישראל" 108.

ובסגנון דחודש אלול (מלך בשדה) – שהמלך בא לשדה 109, דיש לומר ש"שדה" קאי בפרט על מקום הגלות, שבו נעשית כללות ה"מלאכה" ד"מעשינו ועבודתינו כל זמן משך הגלות" 110 בל"ט מלאכות דעובדין דחול לעשות לו ית' דירה בתחתונים, ועד שמהפכים הגלות לגאולה ע"י המשכת האל"ף (המלאכה ה"אחת"), אלופו של עולם, שע"ז נעשה מ"גולה" "גאולה" 111, ועד ל"יום" 112 שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים 113.

יב. ובהמשך לפרשת השבוע וההפטורה שבהם מודגשת מעלת התורה בנוגע לפעולה בעולם (כנ"ל), מודגש ענין זה גם בפרקי אבות שאומרים ולומדים במנחה (כמנהגנו "לומר פרקי אבות . . במנחה . . כל שבתות הקיץ" 114) – פרק ראשון, ראשון והתחלת מסכת אבות 115:

בהתחלת פרק ראשון (ומסכת אבות כולה) נאמר "משה קיבל תורה מסיני ומסרה כו" לכל בני שבכל הדורות, באופן ד"העמידו תלמידים הרבה" (כהמשך המשנה) – לימוד התורה.

ובמשנה שלאח"ז, "על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" – דלכאורה צריך להבין:

ידוע 116 שג' הקיין תורה עבודה וגמ"ח הם כנגד ג' האבות אברהם יצחק ויעקב: אברהם – ענינו גמ"ח 117, הכנסת אורחים, יצחק – שהי' "עולה תמימה" 118, ענינו עבודה, תפלה כנגד קרבנות תקנום 119, ויעקב – ענינו תורה, כמ"ש 120 "ויקם עדות

115) להעיר מהסימן להתחלת הלימוד פרקי אבות בשבתות שלאחרי עצרת (ג"פ) – בפ' נשא, פ' פינחס, ופ' שופטים, ר"ת "נפש" (ראה ספר "בין פסח לשבועות" (אה"ק, "תשד"מ) פ"ה סל"ב. וש"נ).
116) ראה לקו"ת מטות פג, ד. ובכ"מ.
117) ראה ארחות צדיקים שער יז. סה"מ תרפ"ט ע' 90 ואילך. וש"נ.
118) ב"ר פס"ד, ג. פרש"י תולדות כו, ב.
119) ברכות כו, א-ב.
120) תהלים עח, ה.
121) ב"ב יו"ד, א.
122) כמארז"ל "תפלתי סמוכה למטתי" (ברכות ה, ב. וראה לקו"ת ברכה צו, ב).
123) אבות פ"א מ"ז – שלומדים בשבת זו.
124) אגה"ת ספ"ח ואילך (וראה לעיל הערה 82).

107) ישע"י כז, יב.
108) פרש"י נצבים ל, ג.
109) להעיר מפירוש רש"י (פשוטו של מקרא) על הפסוק "מלך לשדה נעבד" – "הקב"ה נעשה פועל לציון ליחב עלבונה ממחריבי ולשלם שכרה לבוני".
110) תניא רפ"ז.
111) ראה ויק"ר ספ"ב. לקו"ת בהעלותך לה, ג. ועוד.
112) סוף מסכת תמיד.
113) להעיר מהמבואר במאמרים שבהערה 25, שהגלות נקרא "רגל המלאכה", כמ"ש (וישלח לג, יד) "ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה גו' עד אשר אבוא אל אדוני שעיריה" (בימות המשיח), כי, "הרגל והקיום דכל הגלויים דלעתיד לבוא" הוא המלאכה דזמן הגלות, שבסיומה ובשלימותה באים ליום שכולו שבת.
114) לשון אדה"ז בסידורו לפני פרקי אבות.

ועוד והוא העיקר – שכן תהי' לנו בפועל ממש, ותיכף ומיד ממש, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, "מבשר טוב משמיע ישועה"¹³¹, ש"עומד על גג בית המקדש (ש"בנוי ומשוכלל יגלה ויבוא מן שמים"¹³²) ומשמיע להם לישראל ואומר ענוים הגיע זמן גאולתכם"¹³³, ועד ש"עין בעין יראו בשוב ה' ציון"¹³⁴, "מראה באצבעו ואומר זה"¹³⁵, וב"פ זה, "הנה אלקינו זה גו' זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו"¹³⁶, ועד "נגילה ונשמחה כך"¹³⁷, בעצמותך ממש¹³⁸.

ומה טוב – "עשרה שיושבים ועוסקים"¹²⁵ בתורה"¹²⁶ (כמדובר כמ"פ בתקופה האחרונה).

ויה"ר שע"י ההחלטות טובות בכהנ"ל נזכה תיכף ומיד לקיום ההבטחות שבהפטורת שבת זו: "אנכי אנכי הוא מנחמכם", ועד "ומאסיפכם אלקי ישראל", ש"בנערינו ובזקנינו גו' בבנינו ובבנותינו"¹²⁷, באים לארצנו הקדושה, ומקיימים המצוה "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שערך אשר ה' אלקיך נותן לך לשבטיך", החל מ"בית דין הגדול במקדש" (בלשכת הגזית¹²⁸), ושם ילמדו תורה מפי משיח צדקנו שילמד תורה את כל העם¹²⁹, ועד ל"תורה חדשה מאתי תצא"¹³⁰.

130) ישע"י נא, ד. ויק"ר פי"ג, ג.
 131) ישע"י נב, ז – הפטורת שבת זו.
 132) פרש"י ותוס' סוכה מא, סע"א.
 133) ילקוט שמעוני ישע"י רמז תצט.
 134) ישע"י שם, ח – הפטורת שבת זו.
 135) תענית בסופה ובפרש"י. שמו"ר ספכ"ג.
 136) ישע"י כה, יט. הובא בתענית ושמו"ר שם.
 137) שה"ש א, ד.
 138) ראה תו"א בשלח סד, סע"ב ואילך. ועוד.

125) "עוסקים" דייקא – כפי' הב"ח (או"ח סמ"ז) בפירוש נוסח הברכה "לעסוק בדברי תורה" – ש"עסק התורה הוא העמל והטורח". ולהעיר מפירוש כ"ק מו"ח אדמו"ר (סה"מ קונטרסים ח"א רנח, א ואילך) שההתעסקות בתורה צריכה להיות כמו "בעל עסק", שאף שעמל ויגע בהתעסקות מרובה, מ"מ, יש לו חיות ועונג ביגיעתו, לפי שעסקו הוא קנין נפשו כו'.

126) אבות פ"ג מ"ו.

127) בא יו"ד, ט (ביצי"מ).

128) רמב"ם הל' סנהדרין פי"ד הי"ב.

129) ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב. לקו"ת צו יז, א ואילך.

לקוטי שיחות פרשת שופטים כרך ד'

מתורגם ללשון הקודש

בהם משתוה האדם לעץ? אף במשנה⁷ מבואר הקשר בין האדם לעץ. מקושיא זו וכן מלשון הגמרא "וכי אדם עץ השדה הוא" משמע שהגמרא סוברת בפירוש הכתוב, שאין זאת שקיים סתם דמיון בעלמא, בין האדם ועץ השדה, אלא שכל מהותו של אדם הוא עץ השדה. אלא שאם כן צריך ביאור, כיצד מתורצת קושיית הגמרא בכך שמוצאים עוד פרט שהם שווים בו? סוף סוף הרי זה דמיון בפרט אחד נוסף ולא בכל הפרטים; במה מבטא איפוא דמיון זה, יתור מכל השאר, את הקשר העיקרי בין אדם לבין עץ השדה?

(ב) יתרה מזו: דמיון זה של אדם לאילן - הרי הוא רק בנוגע לתלמיד חכם - כיצד הוא מבטא את הקשר בין כללות מין האדם לבין עץ השדה?

(ג) האם יש קשר בין פירוש הספרי לבין פירוש הגמרא?⁸

ג. אדם נקרא "עולם קטן"⁹. היינו שכל הדברים המצויים בעולם הגדול, מצויים גם באדם, וכשם שהעולם חלוק לארבעה סוגים: דומם צומח חי ומדבר, כך גם באדם מצויה חלוקה זו של לארבעה סוגים, כמבואר בכמה מקומות¹⁰. והמדות שבאדם הם בחינת הצומח שבאדם, משום שבמדות ישנה צמיחה, מקטנות לגדלות¹¹. יתרון האדם על החי מתבטא בשכל שבו¹². אף שגם בחינות "דומם", צומח וחי שבאדם נעלות יותר מאותם הסוגים שבעולם הגדול¹³, הרי לא בזה מתבטאת מעלת האדם. יתרונו הוא בכך שהוא בעל שכל. זוהי איפוא, שאלת הגמרא: "וכי אדם עץ שדה הוא" - נכון אמנם שבאדם יש גם ענין של "עץ שדה" - צומח, מדות - אבל כלום בכך מתבטא יתרונו של האדם?

קושיית הגמרא מתחזקת יותר, על פי הידוע¹⁴, שאדם נקרא בארבעה תוארים: אדם, איש, גבר ואנוש, והחשוב

א. על הפסוק "כי האדם עץ השדה" נאמר בספרי¹: "מלמד שחיייו של אדם אינו אלא מן האילן". ולכאורה, אינו מובן: אדם הרי חי וניזון גם ממאכלים אחרים, לא רק מאלה הבאים מן האילן?

בלקוטי תורה² מבאר אדמו"ר הזקן את הפסוק³ "ולחם לבב אנוש יסעד", שאף שאדם ניזון גם מבשר, בכל זאת אין הבשר משיביו כמו הלחם. הטעם לכך שדומם, צומח וחי יכולים לזון את האדם - אף שהאדם המדבר הוא נעלה מהם - הרי הוא משום ששרשם גבוה משורש האדם, ולפי ששרשם גבוה, לכן ירדו למטה ביותר. ומשום שהצומח נחות יותר מהחי - דבר המורה ששרשו נעלה יותר - הוא משיביו את האדם יותר מן החי. (וזהו גם הטעם שבשני הסוגים חי וצומח - ניזון החי ומקבל חיותו בעיקר מן הצומח).

על פי זה אפשר לבאר את הספרי האמור לעיל "שחיייו של אדם אינן אלא מן האילן": משום שעיקר חיותו של האדם בא לו, כאמור, דוקא מן הצומח, ומאחר ששיא הגדלות הקיימת בצמיחה היא באילנות⁴, לכן⁵ אומר הספרי, שחיי האדם הם מן האילן.

ב. הגמרא אומרת⁶: "מאי דכתיב כי האדם עץ השדה וכי אדם עץ שדה הוא, אלא משום דכתיב כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות וכתיב אותו תשחית וכתת, הא כיצד, אם תלמיד חכם הגון ממנו תאכל (רש"י: למד הימנו) ואותו לא תכרות ואם לאו אותו תשחית (רש"י: סור מעליו) וכתת" מדברי הגמרא נראה שפירושו של, "כי האדם עץ השדה" הוא שהאדם גופו דומה לעץ (לא רק שניזון מן העץ). לפיכך שואלת הגמרא, "וכי אדם עץ שדה הוא", במה דומה האדם לעץ? והגמרא משיבה, שבדבר מסויים יש להם דמיון.

צריך להבין: (א) מה היתה לכתחילה תמיהת הגמרא "וכי אדם עץ שדה הוא", הרי מצויים פרטי דמיון רבים

(1) דברים כ, יט (דפוס ווינא תר"כ (ג. תש"ח)).

(2) אמור לט, ג.

(3) תהלים קד, טו.

(4) וכמ"ש (מ"א ה, יג) וידבר על העצים ג' האזוב. וראה ד"ה וייצר

בתו"ח פ' בראשית ספ"ז.

(5) ולמ"ד חטה (-לחם) מין אילן היא (ברכות מ, סע"א) מובן בפשיטות.

(6) תענית ז, א.

(7) אבות פ"ג, מ"ז. נתבאר לקו"ש ח"ד [המתורגם] ע' 188.

(8) ראה לקו"ש ח"ג [המתורגם] ע' 35 סעיף ב'.

(9) נסמן לקו"ש ח"ד [המתורגם] ע' 78 הערה 29.

(10) תו"א ד, א. לקו"ת חוקת נח, א. ברכה צה, ג.

(11) שם. ובארוכה - בד"ה וייצר (בתו"ח שם) פ"ז ואילן.

(12) ולכן כל עניני האדם, גם פעולות היתור נמוכות וקטנות, צריכות להיות ע"פ הנהגות השכל. ואינו מספיק אשר התעוררות המדות אהו"ר יהיו ע"י גילוי המוחין, אלא גם המצוות מעשיות (שבשכיל קיומן די ומספיק התעוררות הלב) צריכות להיות ע"י גילוי המוחין (ד"ה וידבר תרצ"ו פ"ה).

(13) לקו"ת חוקת נח, ב. ד"ה חביבין ישראל תרצ"ו. וראה צפנת פענח

(להגאון הרגצובי) ר"פ קרח.

(14) זח"ג מות, א. ד"ה חביב אדם דשנת ת"ש. "היום יום" ד' אלול. ולהעיר

משוח"ט ט, טז. שדי חמד ח"א כללים מע' א את עו.

שנוצר על ידי הצומח. אלא שהספרי דן באדם ובצומח שבעולם הגדול, ואילו הגמרא עוסקת ב"אדם" ו"צומח" שבעולם קטן.

ה. ביאור בעומק יותר: כיון שיתרון האדם על החי מתבטא בשכלו, שהוא, השכל, הוא עיקר האדם, מובן, כי האדם שהוא עולם קטן וכלול מכל הסוגים: דומם, צומח, חי ומדבר, אינו רק בזה שהאדם, בכללותו יש בו ארבעה הסוגים האלו, כי אם גם שהשכל, שהוא העיקר שבאדם, הוא עצמו בבחינת עולם קטן שקיימים בו ארבעה סוגים הללו²². כלומר שיש "דומם" שבשכל, "צומח" שבשכל, "חי" שבשכל ו"מדבר" שבשכל, וההבדל שבין התוארים "איש" ו"אדם" הוא בשכל עצמו: "איש" מסמל את סוג השכל הנחות יותר, הוא חלק השכל השייך למדות²³, ואילו "אדם", מסמל את עצם השכל, שהוא נעלה מלהשתייך למדות²⁴. וזוהי איפוא, שאלת הגמרא: "וכי אדם עץ שדה הוא"? הן אמת שאין די ב"וידעת", ויש צורך גם ב"והשבות אל לבבך", אבל לשם כך די בשכל השייך למדות - "איש", ואין צורך לשם כך בעצם השכל - בחינת אדם שבשכל; עצם השכל הרי אין ענינו לכאורה להשפיע על המדות.

והגמרא מתרצת זאת על פי הפסוקים "ממנו תאכל ואותו לא תכרות וגו'", "אותו תשחית וכרת":

כשם שבאילן אין הפירות צומחים מגופו ובודאי לא משרשיו (שהם נעלים מלהצמיח פירות)²⁵, כי אם מן הפרחים שעל הענפים, אף על פי כן מובן, שבכדי שיצמחו הפירות, צריכים הם גם לגוף ושורש האילן, וגם תכלית האילן גופו היא לשם הפירות, שלכן עץ שאינו מוציא פירות - "תשחית וכרת" (את השורש והגוף) - כך הוא גם בנוגע לאדם שבשכל: אף שעצם השכל נעלה מלהיות מקור ושייכות ישירה למדות, מכל מקום, גם האדם שבשכל משפיע בהמדות, ועוד בצורה יסודית יותר מהשפעת בחינת "איש" שבשכל, ויתרה מזו: תכלית עצם השכל הוא להשפיע על המדות.

מכל התוארים הוא - אדם¹⁵ (שכן התואר "איש" מורה על מדות האדם, והתואר "אדם" - על שכלו)¹⁶. שואלת הגמרא, "וכי אדם עץ שדה הוא" - האם המדות הן תכלית המעלה והשלימות שבאדם, שבגללן הוא נקרא בתואר הנעלה ביותר, "אדם"?

על כך מתרצת הגמרא, כי תכליתו של שכל האדם היא, שירד וישפיע על מדותיו, שהמדות יתנהגו על פי השכל. וזו דוקא היא שלימותו של האדם¹⁷. השכל לבדו אינו מביא שלימות לאדם; המטרה של "וידעת היום", הבנת ודעת אלקות, היא כדי שעל ידה יבוא אל "והשבות אל לבבך" - על התבונה השכלית להשפיע על הלב (מקום המדות). והגמרא מבארת זאת במשל מעץ: כשם שחשיבות העץ הוא בכך שמצמיח פירות¹⁸, כך גם ה"אדם" (תואר השכל), תלמיד חכם: יתרונו של תלמיד חכם הוא כשהוא "הגון", כשהשכל משפיע על מדותיו, המוסיפות אחר כך חיות בקיום המצוות - "מאי פירות מצות"¹⁹.

ד. העולם הקטן (האדם) דומה לעולם הגדול: כשם שבעולם הגדול ניזון האדם בעיקר מן הצומח, משום ששורשו של הצומח נעלה יותר ממין המדבר (ואפילו מהחי); ורק משום שנפל למטה יותר צריך האדם להעלותו. אבל לאחר שהעלה אותו האדם הוא משפיע באדם ומוסיף בו חיות, בגלל שורשו הגבוה - כך הוא גם ב"אדם" ו"צומח" שבעולם קטן: למדות יש שורש נעלה ועמוק יותר מאשר לשכל²⁰; אלא מפני שבגלוי מצויות המדות בדרגה פחותה יותר, צריך השכל להשפיע עליהן, לבררן ולזככן, ואז משפיעות המדות בשכל, ומעלות אותו²¹ עד שמגיע לתכליתו, כאמור, ששלימות של "וידעת" הוא כאשר הוא מביא לידי "והשבות אל לבבך".

זהו גם הקשר בין פירוש הספרי לפירוש הגמרא: בשני הפירושים קיימת אותה נקודה. - היתרון שבמדבר

(23) שלכן קודם י"ג שנה אינו נק' איש (אף שיש בו מדות), כי לא נשלם בו השכל השייך למדות (פיה"מ - לאדהאמ"צ - פ"ב).

(24) ראה לקו"ת שה"ש כה, א: ואדם היינו כשיש לו מוחין וגדלות. - ומטעם זה, התואר אדם הוא לישראל דוקא, כי נפש השכלית שבישראל הוא באופן אחר לגמרי מנפש השכלית שבאור"ה, דאף אשר גם השכל (דנפש השכלית) שבישראל הוא שכל אנושי, מ"מ נוגש בו דקות והפלאה רוחנית (ד"ה חביב אדם תש"ב פ"א).

(25) כי עצם האילן הוא דוגמת היש האמיתי, וגם הענפים המתפשטים ממנו הם דוגמת בחי' אין של יש האמיתי, ורק הפרחים היוצאים מהענפים הם דוגמת אין של יש הנברא, שמהם מתהווים הפירות - יש הנברא (ד"ה וככה תר"ו פ"א).

(15) זח"ג מח, א. לקו"ת שה"ש כה, א.

(16) לקו"ת שם. ד"ה חביב אדם ש"ת.

(17) מעלת השכל, הוא מעלתו המיני של האדם, אשר בה יבדל משאר הנבראים, אבל אמיתת ענינו הוא מעלת המדות שעפ"י שכל (ד"ה וישא אהרן תרצ"ד (קונט' כו) פ"א).

(18) לקו"ת אמור לה, ג. וראה בספרי כאן: ומה אילן כו' פירות עצמם עאכ"כ.

(19) סוטה מו, ס"ע"א.

(20) לקו"ת חוקת נח, ב.

(21) דוגמת העילוי שבנה"א שעיקרה מוחין, ע"י שמבררת את נה"ב, שעיקרה מדות.

(22) ד"ה זאת חוקת תרע"א. ועייג"כ לקו"ת ברכה צה, ג.

דתורה הרי ניתן לו, שהוא יקבלה בשכלו. מה שאין כן פנימיות התורה (א) משפיעה סוף כל סוף על כל מי שלומד אותה, כמאמר רז"ל³⁰: "המאור שבה (פנימיות התורה)³¹ מחזירו למוטב"³². (ב) מזככת את האדם, באופן שהוא יוצא מה"טבע" והמציאות שלו³³; לא זו בלבד שפנימיות התורה משפרת ומזככת את המדות, אלא שהיא גם משנה את טבע המדות²⁸.

ז. ההוראה מכך היא: "יפוצו מעיינותיך חוצה"³⁴, וההוראה היא בשנים: (א) יש הטוענים: לשם מה יש צורך להפיץ דוקא את המעיינות חוצה? והרי די לתת לכל אחד לפי ערכו, ולא להנמצאים ב"חוצה", די אם יתנו להם "מים שאובין" או לכל היותר "מי מקוה", אבל לא את המעיינות. המענה על כך הוא - אדרבה, כדי לפעול גם על ה"חוצה", יש לתת להם דוקא את המעיינות, שכן מעיינות אינן מקבלים טומאה והעלם, כי אם אדרבה, מטהרים הכל³⁵. (ב) אחרים טוענים: מדוע עלי להתעסק ב"חוצה"? מוטב אמצא בד' אמותי ואעסוק במעיינות של פנימיות התורה; מה לי ולחוצה? והמענה על זה, שדוקא על ידי

ו. החידוש שבהשפעה על המדות מצד עצם השכל, על ההשפעה על המדות מצד השכל השייך למדות, הוא בשני דברים: (א) שכל השייך למדות, כיון שבו יש תפיסת מקום למידות, עלולות להעלים על אור השכל - כאשר יש באדם טמטום הלב, אין השכל יכול להשפיע על המדות²⁶. אבל עצם השכל, שהוא נעלה מכללות ענין המדות, לגביו לא שייך כלל שהמדות יעלימו עליו והרי הוא מאיר גם בלב²⁷. (ב) גם כשהשכל הקשור למדות משפיע על המדות, אין ביכולתו לשנותן לגמרי, מאחר שהם תופסים מקום אצלו, וכל כמה שיזככם, עדיין ישארו בטבעם. מה שאין כן עצם השכל, מסוגל לשנות גם את טבע המדות. וזהו תכליתו של עצם השכל, לשנות את טבע המדות²⁸.

על דרך זה הוא כללות ההבדל, בין החלק הנגלה שבתורה לבין פנימיות התורה: גליא דתורה, מאחר שהיא מלובשת בענינים גשמיים, הרי (א) יתכן שלימוד התורה לא יזכך את האדם, כמאמר רז"ל²⁹ "לא זכה כו'", (ב) גם כשהתורה פועלת וזיכך באדם הלומד, הרי הוא נשאר במסגרת ה"טבעית" שלו, במציאותו העצמית; שכן גליא

ולא עוד, אלא שמימי (כשהם בתוך המעין), י"ל, שהם מציאות המעין עצמו, ועפ"ז יובן הסלקא דעתך של התוספות (ד"ה שמא בכורות נה, ב) שהמעין מטהר דוקא בווחלין ולא באשבורן, אף שפשוט להתוס' דמי מעין שנפסקו מן המעין מטהרין באשבורן, ולכאורה איך אפשר להיות גריעותא במי המעין טרם שנפסקו - לפי שכשהם מחוברים בהמעין אינם בדין מים כ"א בדין מעין, ולכן אפשר שיטהרו דוקא בווחלין ולא באשבורן. (וע"ד דעת ר"ש (רפ"ג דבכורים) שדין ביכורים אינו אלא בפירות התלושין, לפי שבחיבורם אינם פירות אלא - שדה).

ובזה יובן דעת הרמב"ם (הל' איסורי מזבח פ"ד, ה"ז) שהמשתחוה למעין שאינו שלו אין מימיו פסולין לנסך, אף דס"ל (שם ה"ו) דהנעבד, אפילו של חבירו, אסור לגבוה - לפי שהאיסור לגבוה במשתחוה לבהמת חבירו אינו אלא משום מאיסותא (שהרי גם בעשה מעשה, אינו יכול לאסור דבר שאינו שלו (פ"ח מהל' ע"ז ה"א)), ובמי מעין אין שייך מאיסותא, לפי שבהיותם בהמעין כשהשתחוה להם, לא היו מים ורק מעין, וכשמנסכם ע"ג המזבח, נעשו מציאות חדשה - מציאות דמים. (משא"כ במשתחוה למעין הנובע בארצו, שהוא איסור גמור, לא רק משום מאיסותא, (שלכן נאסרין אף להדיוט (ראה לח"מ בהל' ע"ז שם. ומ"ש "פסולין לנסך" הוא לפי דמיייר כאן בהל' איסורי מזבח)), גם המים שיוצאים ממנו הם אסורים, לפי שבאים מן האסור). - ראה צפנת פענח מהדר"ת ל, א.

ואותו הדבר הוא גם בנוגע לתורת החסידות, אשר מעיקרי התנאים בהפצת תורה זו החיבור הבלתי פוסק עם נשיאי תורת הד"ח (המתבטא בשמירת דברי הרב (ראה סה"מ תש"ח ע' 296)), עד אשר הלומד והמפיץ אינו מציאות לעצמו (משיחת י"ט כסלו תשט"ו).

(35) וכהדין (ספ"ק דמקואות) שהמעין (דוקא מטהר את כל הטומאות, עד שכשר גם לקדש ממנו מי חטאת המטהרים טומאת מת, אבי אבות הטומאה.

(26) ויתירה מזו: מכיון ששכל השייך למדות אינו מהפך את מדותיו, עלול שיטעה גם בשכלו, מצד השוחד דטבע מדותיו.

(27) ראה ד"ה ביוהשמע"צ תרס"ה.

(28) ראה לק"ד נו, א ואילך.

(29) יומא עב, ב.

(30) איכ"ר בתחלתו. ירושלמי הגיגה פ"א, סה"ז.

(31) קה"ע בירושלמי שם. וראה לקו"ש ח"ד [המתורגם] ע' 20.

(32) ועפ"ז תובן שייכות המאמר מאי דכתיב כי האדם עץ השדה כו' לדלעיל מיני: ליתי מר ליתני א"ל חלש לבאי ולא יכילנא, לימא מר מילתא דאגדתא א"ל הכי אמר ר"י מאי דכתיב כי האדם כו'. דלכאורה מהי שייכות אגדתא זו דוקא? והענין: התשובה "חלש ליבאי ולא יכילנא" (לומר דבר שבשכל) - היינו שמצד חלישות הלב אין בכחו להמשיך את השכל בלב (במדות) ולגלותו. וע"ז בא המענה והעצה לימא מר מילתא דאגדתא, דאגדה, שבה נגוה פנימיות התורה (אגה"ק סי' כג), בכחה לפעול על הלב גם כשהוא בחלישות. ולכן גם בחר באגדה זו דוקא, המבארת את מעלת עצם המוחין, פנימיות התורה, כנ"ל בפנים.

(33) ראה קונטרס ומעין מאמר א' פ"ג. ספר המאמרים - קונטרסים פה, א.

(34) לשון מענה המשיח הבעל-שם-טוב שאז יבוא. נסמן לקו"ש ח"ד [המתורגם] עמ' 213 הערה 31. - וראה סנהדרין (צח, א) אשר "ענפיהם תתנו ופריכם תשא" (שהוא ענין הפצת המעיינות חוצה, כמבואר בפנים) אין לך קץ מגולה מזה.

הטעם מה שכונה מלך המשיח לתורת הבעש"ט (החסידות) בשם מעיינות*, יש לומר:

מתכונת העיקריות דמעין הוא מה שמימיו מחוברים עמו (וכדאיאת במשנה רפ"ה דמקואות: העבירו ע"ג בריכה והפסיקו הרי הוא כמקוה)**.

* ראה ע"ד גם במגילת יש כסלו ע' 30.

** ולדעת רוב הפוסקים וכ"פ ה'צמח צדק' מיירי בבריכה ריקנית. עיין שו"ת הצ"צ חיו"ד סקס"ד ס"ב (ובמפתח שם). מש"ך ביו"ד סר"א סק"ל בשם הפרישה. מהראב"ד בבעה"נ רע"ו וכו'. וראה ג"כ צ"צ שער המילואים למקואות פ"ה מ"ו (לו, א). ועייג"כ תוס' בכורות נ"ה, ב. פיה"מ להרמב"ם (הרבא ונתבאר בבית יוסף שם). ובספרים שחבראו בס' טהרת מים, להרה"ח ורה"ח וכו' מהר"ן שי' טעלושקין (ט"ז). ואכמ"ל.

המעיינות³⁶. כאמור, שתכלית עצם השכל היא, כשהוא נמשך ופועל בהמדות. (משיחת ש"פ בשלח תשכ"ב)

המעיינות³⁶. כאמור, שתכלית עצם השכל היא, כשהוא נמשך ופועל בהמדות. (משיחת ש"פ בשלח תשכ"ב)

המעיינות³⁶. כאמור, שתכלית עצם השכל היא, כשהוא נמשך ופועל בהמדות. (משיחת ש"פ בשלח תשכ"ב)

אמרו על ר' יהודא החסיד (הובא בספר מעשיות). ולכאורה הרי יתירה מזו אמרו"ל שאין דור שאין בו כאברהם כו' כמשה (ב"ר פנ"ו, ז). ויש לומר, דבחי' האבות ומשה שישן בכל דור ה"ז רק בהעלם ובאותם האנשים עצמם, אבל אינה מתגלית (זוחלת) חוץ מהם. וכמו בר"י החסיד, דאף דכו"כ מהוראותיו נתקבלו בתפוצות ישראל. הרי זה רק בנוגע לעשי' בפועל, אבל טעמי ההוראות ובחי' הנבואה שלו נשארו בהעלם. משא"כ הבחי' של רבינו הזקן - היו בהתיישבות (ראה תורת שלום שם), והלביש את כל הבחי' שלו (גם הנעלות ביותר) בתורת החסידות חב"ד ובהשגה, וע"י לימוד תורת החסידות "לוקחים" כל בחי' אלו (ומ"ש "דערפאר איז דאס געווען בהעלם", י"ל הכוונה שאין הענינים כמו שהם בהפשטה, כ"א שנתלבשו בתורת החסידות), וכתכונת המעין שמימי מטהרין גם כשזוחלין חוץ ממנו (משיחת י"ט כסלו תשט"ו).

36) כי מעלת המעין הוא שמטהר גם בזוחלין, שפירוש זוחלין הוא - זוחלין גם מחוץ להמעין (וכדוגמת זוחלין שבמקוה (דפסולין), דהזחילה מה שניידי ממקום למקום תוך המקוה. לא חשיב זוחלין (שו"ת הצ"צ יו"ד סי' קסד אות ה' ואילך. רמ"א יו"ד סי' רא סעי' נו"ן)). כי כחו וענינו של המעין מתבטא גם בזה, שמטהר גם בחוץ ממנו. ולא עוד, אלא שישנה סברא (ראה לעיל הערה 34), שהטרה דמעין הוא דוקא בזוחלין (ועד"ז מצינו גם במקוה (כס"מ בהל' אבות הטומאות ספ"ו) שאין הטמא נטהר אלא בעלייתו מהמקוה, לא בעודו בתוך המקוה (אף שבוה י"ל עיקר הטעם - שעלייתו זהו גמר הטבילה) - ועד"ז אמיתית הפעולה היא ע"י ההפצה חוצה דוקא). ועפ"ז יש לבאר מאמר כ"ק אדמו"ר הצ"צ (לקו"ד ע' תרס"ב. - ובתורת שלום ע' 169 - נוסחא אחרת): "אילו הי' הסבא (כ"ק אדמו"ר הזקן) בזמן התנאים - הי' תנא גדול; ואילו היה בזמן הנביאים - הי' נביא גדול, הסבא הי' תנא ונביא, אלא כיוון שהדור לא הי' כדאי, הי' זה בהעלם". וכעין זה

יום ראשון כ"ח מנחם-אב

מהחסד וצדקה שיהודי עושה למטה – שכן, זה הרי שורש נשמתו, ומהחסד של שורש זה בא הרי שבנשמה תהיה מדת החסד. וְעַל יְדֵי הַעֲלָאָה זו – שמדת החסד של הנשמה עולה לשורשה, בחסד שבשורש ה"מלכות", מִתְעוֹרֵר "חֶסֶד ה'" מִמֶּנּוּ, – שיימשך למטה "חסד ה'", שלמעלה מעלה

מבחינת החסד שבשורש הנשמות, אלא זה "חסד ה'" ממש, שהוא חסד והתגלות שלמעלה מ"עולם", שְׁהוּא גִלּוּי אורו וְתִקְרָה, לִירֵד וּלְהֵאִיר לְמִטָּה – בעולם הזה, לְנִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל, בְּכַחֲנֵית גִּלּוּי רַב וְעֲצוּם בְּשִׁעַת הַתְּפִלָּה עַל כָּל פְּנִיּוֹת. – אם לא שתהיה ההתגלות תמיד, שתהיה על כל פנים בשעת התפלה. כִּי אֵף שִׁ'לְגִדְלָתוֹ – לגדולה שלו, שהוא השם בו נקרא "חסד ה'",¹³ אֵין חֶסֶד, – מיכולת להשיג חסד זה וגדולה זו, עַד דִּ'בְּלֵא קַמְיָה בְּלֵא חֲשִׁיבִי – לגביו הכל נחשב לכלום,

כיצד, איפוא, יומשך מהגדולה וחסד ה' להאיר לנשמה למטה בהתגלות של השגה? – הֲרִי בְּמִקּוֹם שְׂאֵתָה מוֹצֵא נְדָלְתוֹ, שֵׁם אֵתָה מוֹצֵא עֲנֻתְנֹתוֹ?¹⁴ – שדוק מצד המדרגה ה"גדולה" ישנה העניויות וההשפלה, לרדת בהתגלות למטה מטה, בְּמִיָּם שִׁינְרִיָּדִים כו'. – ממקום גבוה לנמוך, שכן הרי גם החסד שלמעלה דומה למים, שגם הוא בא בהתגלות למטה מטה, לנשמה בגוף בעולם הזה. וְזֶהוּ שְׂפָתוֹכֶם:¹⁵ "זֶרַח בְּחֹשֶׁךְ אֹרֶךְ לְיִשְׂרָאֵל, חֲנוּן וְרַחֲמוֹם וְצַדִּיק", דְּעַל יְדֵי שְׂהָאֲרָם "חֲנוּן וְרַחֲמוֹם וְצַדִּיק", "צַדִּיקוֹת אֱהָב" – הוא עושה צדקה בחסד ואהבה, גִּרְם לְאֹרֶךְ ה' שִׁינְרַח לְנִשְׁמָתוֹ הַמְּלַבֶּשֶׁת בְּגוּפוֹ, – זה נקרא להאיר בחושך, הַעוֹמֵד – הגוף שעומד בְּחֹשֶׁךְ, שְׁהוּא מְשַׁכָּא דִּחְוִיא. – הגוף נקרא "משכא דחויא"¹⁶ (עור הנחש). הרי הוא במצב של חושך המרוחק מאור אלקי ומהתגלות – זורח ויאיר בנשמה הנמצאת בגוף זה אור מהו. וְזֶה נִקְרָא בְּשֵׁם "שִׁשׁוּעָה", כִּד אֵתְהַפְכָא חֲשׂוֹכָא לְנִהוּרָא. – כאשר החושך נהפך לאור, כמו ישועה הבאה אחרי שלפני זה היתה צרה ר"ל, כך היה לפני זה חושך והוא נהפך לאור – הרי זו ישועה. וְזֶהוּ – אחרי "זורע צדקות", אומרים שהשכר לכך הוא "מְצַמֵּית יְשׁוּעוֹת", שִׁשׁוּעָה זו צוֹמַחַת מוֹרִיעַת הַצְּדָקָה שִׁזְרָעִין בְּאֶרְצֵי הַעֲלִיּוֹנָה, "אֶרְצֵי חֲפִיץ", הִיא הַשְּׂכִינָה וּבְנִסְתַּת יִשְׂרָאֵל, – מקור

אך, ענין הצדקה נקרא בלשון "זריעה", שכן, כשם שבזריעה צומח מהנטיעה ענין שהוא לגמרי לא באותה מהות אלא הרבה למעלה מזה – כך נמשך לו ענין של התגלות אלקות בתפלה, ענין של "תשובה עילאה" (כפי שהסביר לעיל) שהוא לא רק במהות אחרת לגמרי מ"עולם", אלא למעלה מעלה מ"עולם".

ובלשון רבנו הזקן: וְכַךָּ מִמֶּשׁ עַל דְּרָךְ מְשַׁל, כָּל מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שְׁעוֹשֵׂין יִשְׂרָאֵל, עוֹלָה לְמַעְלָה בְּכַחֲנֵית הַעֲלָאָת מִיּוֹן נוֹקְבִין לְשֵׁרֶשׁ נִשְׁמוֹתֵיהֶן לְמַעְלָה, – שלכן זה דוקא הצדקה שיהודי עושה, שכן, כמו במשל, בענין של צמיחה, הרי מפני שבורע או בגרעין שזורעים ישנו "מכוח הצומח", לכן יכול להיות מכך "העלאת מיינ נוקבין" אל "כוח הצומח" שבארץ שממנו באה הצמיחה, כך גם בנמשל, בצדקה – בשעה שיהודי עושה צדקה וחסד,

עולה הדבר, בתור "העלאת מ"נ" לשורש נשמתו, והחסד של נשמתו שנשתלשל מהחסד של הספירות העליונות (כפי שאומר רבנו הזקן בפרק ג' של החלק הראשון, שלכן יש בנשמה עשרה כחות, מפני שהם נשתלשלו מעשר הספירות) יש לו שייכות לחסד שלמעלה, שיהיה מכך "העלאת מ"נ" להמשיך את החסד שלמעלה, כפי שיסביר להלן. על כל פנים, החסד והצדקה שיהודי עושה, עולה למעלה בשורש הנשמה למעלה, הַנְּקָרָא בְּשֵׁם "בְּנִסְתַּת יִשְׂרָאֵל" – שכן, זה המקור של נשמות ישראל, וכן גם מפני שהיא כונסת בתוכה האורות והגילויים של המדות – של "ישראל דלעילא" (שלמעלה), מבחינת "ז"א" (מדות) שבעולם ה"אצילות", וְ– "שורש הנשמות, נקרא "אמא תתאה" – המדרגה התחתונה בבחינת "אימא", בְּלִשׁוֹן חֲזָרָה, – "בינה" נקראת "אימא עילאה", המדרגה העליונה ב"אימא", ו"מלכות" – "אימא תתאה", המדרגה התחתונה ב"אימא", ו – כן נקרא "שְׂכִינָה" בְּלִשׁוֹן הַנְּקָרָא, – מפני שהיא שוכנת בתחתונים", היא יורדת ושוכנת בנבראים התחתונים,¹⁷ הַבְּלִזְלָה – "כנסת ישראל" – מקור נשמות ישראל, כלולה מִכָּל מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, וּמִיַּחַדָּת בְּתֵן בְּתַבְלִיּוֹת, – בהתאחדות הנעלה ביותר, וְרֵאשִׁיתֵן הִיא מִדַּת הַחֶסֶד. – הרי, למדה זו של חסד שלמעלה, מגיעה "העלאת מ"נ"

11. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "הנקרא כו' (עיין ח"א רפ"ב: ומקור זה כו'. ואכמ"ל בהשינויים)". 12. ראה להלן בסוף הפרק. לקו"א ח"א פרק מ"א. 13. ראה לקו"א ח"ב פרק ד'. 14. מגילה לא, א (לפי גירסת הע"י). 15. תהלים קיב, ד. 16. ראה תקו"ז בהקדמה

בארץ ישראל, כשנותנים צדקה להחזקת העוסקים בתורה ועבודה בארץ ישראל, המכוננת – ארץ הקודש שלמטה, ארץ ישראל, מכוונת כנגדה – כנגד הארץ העליונה, ממש, ש – אז הדריעה –

של הצדקה, נקלמת תיבה ומיד בארץ העליונה, בלי שום מניעה ועיכוב בעולם, מאחר שאין שום דבר חוצץ ומפסיק כלל בין "ארצות תתים", – ארץ החיים שלמעלה, מקור הנשמות, וארץ החיים שלמטה, ארץ ישראל, כי "זה – מקום המקדש

שבארץ ישראל, שער השמים"¹⁹; מה שאין בין פהין לארץ, – שם ישנם ענינים שיש בהם משום מניעה ועיכוב לקליטת זריעת הצדקה בארץ שלמעלה, ודי למבין:

נשמות ישראל, שנקראת בן על שם שמתלבשת ב – נבראים תחתונים להחיותם, כמו שכתוב¹⁷: "מלכותך – בחינת ה"מלכות" היא מלכות כל העולמות, – מקור כל העולמות,

וב"ארץ" זו נורעת הצדקה שיהודי עושה, ומכאן באה הצמיחה – ההתגלות האלקית המאירה לו בשעת התפלה. ובפרט מן הפרט, – ובמיוחד, בשזורעין – צדקה, בארץ הקדש התחתונה – בארץ ישראל, בדרך כלל זה נעשה על ידי כל המצוות, שכל המצוות

נקראות בשם "צדקה", "צדקה תהי' לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת"¹⁸, במיוחד נעשה הדבר על ידי מצות צדקה ממש, ובפרט מן הפרט נעשה הדבר כשזורעים צדקה בארץ הקודש למטה,

אגרת הקדש

שנקראת בן ע"ש שמתלבשת בתחתונים להחיותם כמ"ש מלכותך כל עולמים ובפרט מן הפרט כשזורעין באה"ק התחתונה המכוונת כנגדה ממש שהוריעה נקלמת תיבה ומיד בארץ העליונה בלי שום מניעה ועיכוב בעולם מאחר שאין שום דבר חוצץ ומפסיק כלל בין ארצות החיים כי זה שער השמים משא"כ בחו"ל וד"ל:

יום שני כ"ט מנחם-אב

רכישת אהבת רעים נעשים "אהובי ידידי" של רבנו הזקן. בהתאם לכך, אפשר לומר גם כאן, שעל ידי העשייה במה שרבנו הזקן תובע בענין הצדקה – נעשים "אהובי אחיי" של רבנו הזקן. באתי – במכתבי זה, כמזכיר ומעורר ישנים בתרדמת הכלים, –

הענינים הגשמיים בכלל נקראים "הבל", שכן, מצד עצמם אין להם שום מציאות, וכשאין לענינים הגשמיים כוונה נעלית (לשם שמים) – אלא הם עצמם התכלית והכוונה – הם אז "הבלי הבלים", ולפקח עיני

העוררים – שכן, הנשמה נמצאת בגוף חומרי להיות מונהגת על ידי הגוף – ומשולה היא לאדם שקושרים את עיניו או מדביקים אותן בזפת ומכהים אותן שלא יוכלו לראות, ומסובבים אתו כעם שוטה היכן שהנהיג בו רוצה, שלמרות שאותו אדם לכשעצמו הוא חכם ונבון, אך מפאת שעניני קשורות ואין הוא רואה – הוא נחשב כשוטה, כך גם בנשמה, למרות שהיא חלק אלוקה ממעל, ובאה ממקום של קדושה, אך בשעה שהיא יורדת בגוף שהוא חומר המסתיר על הנשמה ואין בכוח הנשמה לעצור את הגוף לעשות מה שהוא רוצה – מצד העיוורון שהגוף מעורר את הנשמה – כפי שה"צמח צדק" משתמש בדימוי זה ב"אור התורה" סוף פרשת בהר² – הרי שיש להסיר את העיוורון ולפתוח את עיני הנשמה. וביטוי לראות, להיות – שיהיה, כל ישעם וחספצם ומגמתם לכל בהם חיי רוחם במקור חיי רוחם – כל אלה שיהיו כלולים ומאחדים ב"מקור מים חיים" – באלקות, הנקראת "מקור מים חיים", חיי תתים, – הבחינה

כמו באגרות הקודש שער כאן, כך גם באגרת קודש זו, דן רבנו הזקן בענין הצדקה. כדי שצדקה תהיה כפי שהיא צריכה להיות אצל יהודי, שלא הוא נותן כאשר הכל מוכן לפניו וממה שנשאר לו הוא נותן לצדקה – אלא שהצדקה תהיה באופן כפי שחסידי רבנו הזקן היו אומרים²⁰: "בפרוסת הלחם

שלי יש החלק שלך, הקב"ה נותן לך באמצעותי", כלומר, להרגיש חובה להתחלק במה שיש לו, ולתת צדקה באותה מדה שהוא נותן לצרכי אשתו וילדיו – זה יכול להיות רק כשכל מה שאדם עושה אינו "לגרמיו", לצורך עצמו, אלא הוא עושה זאת

לשם שמים. גם כשהוא מפרנס את אשתו ואת ילדיו הרי זה מפני שהם נשמות יהודיות, שנשמה היא חלק אלוקה ממעל²¹, ועליו לדאוג שיהיה לנשמות אלו הנצרך להן.

כשאדם מתנהג באופן כזה, הרי גם אלה שצריכים להודק לצדקה הם גם בן בעלי נשמות, חלק אלוקה ממעל, ועליו לדאוג שגם להם יהיה כל הצטרותם. אין זאת אלא שעל פי התורה – אשתו וילדיו קודמים, אך, בעצם, הוא חש התחייבות גם לאלה הזקוקים לצדקה, באותה מדה שהוא חש בהתחייבותו כלפי משפחתו.

זאת מעורר רבנו הזקן באגרת קודש זו, שהענינים שיהודי עושה בפרנסתו וכו', היו לשם שמים, שאז גם הצדקה שלו תהיה באופן הנכון.

מ. אהובי אחי ורעי אשר כנפשי, – רבנו הזקן כותב לבני ישראל, כאל אהובי, אחי ורעי, החשובים לו כנפשו. הרבי הרי"צ נ"ע מסביר באחת משיחותיו הקדושות, שבתבעו להשתרש באהבת רעים, משתמש רבנו הזקן בלשון "אהובי ידידי", שכן, על ידי

(י, ב), ובכ"מ. 17. תהלים קמה, יג. 18. ואתחנן ו, כה. 19. ויצא כה, יז ובפרש"י ותרגום שם. 20. ראה אגרות קודש אדמו"ר הרי"צ כרך ח' ע' תרו. ושי"ב. 21. תניא רפ"ב. 1. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "להעיר מהשינוי לגבי אנה"ק טז, כב (ב"פ), כד". 2. אוה"ת ויקרא כרך א' ע' קצא. 3. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ראה ח"א ספלי"א".

להיות [נסח אחר: בהיות] כל עסקינו במלי דעלמא לא לְגַרְמִייהוּ, – שיהיה (או לפי הנוסח השני: כשיהיה) כל עסקנו בעניני עולם לא לעצמנו בלבד, כי אם להחיות נפשות חלקי אלקות, – להחיות בני ישראל שנשמותיהם הן "חלק אלוקה ממעל",

ולמלאת מחסוריהם
 פְּחָד חָנַם, שְׂפֹה אָנוּ
 מִדְּמִין חֲצוּרָה – הנפש,
 לְיוֹצְרָהּ, ה' אֵחָד, אֲשֶׁר
 "פְּחָד אֵל כָּל הַיּוֹם", פְּחָד
 שֶׁל אֵמֶת, – בלי החזרת
 שֶׁכָּר עַל כָּר, לְהַחְיֹת
 הָעוֹלָם וּמְלֹאוֹ כְּכֹל רְגַע
 וְרְגַע, – הרי כשם שהקב"ה
 עושה חסד ומחיה את
 הנבראים, כך על האדם גם
 כן לעשות חסד ולהחיות
 ולפרנס אנשים אחרים, שזה
 תכלית התעסקותו ועבודתו
 בעניני פרנסה – כדי שיהיה
 בידו לפרנס נשמות יהודיות.
 בהתאם לכך היה עליו

לפרנס ולתת צדקה לאחרים באותה מדה שהוא מפרנס ועושה חסד עם בני משפחתו, אלא, אם כך, מדוע הוא נותן למשפחתו לפני שהוא נותן לאחרים? – אומר על כך רבנו הזקן: רַק שְׂאֵשְׁתּוֹ וּבְנָיו שָׁל אָדָם קוֹדְמִין לְכָל עַל פִּי תַתּוּרָהּ. – התורה מצווה עליו לתת בתחילה לאשתו ולילדיו ולאחר מכן לתת צדקה ולפרנס יהודים אחרים. (ב"לוח התיקון" ישנה כאן הוספה (רבנו הזקן הרי כתב אגרות-קודש אלו בקשר לצדיקים רבי מנחם מענדל מויטבסק, רבי אברהם מקאליסק וה"חבריא" והתלמידים שלהם, שהיו אז בארץ ישראל – הוסיף כאן רבנו הזקן): הוּן מְצַדִּיקִים שְׂפֵדוֹר שְׁתֵּן קוֹדְמִין לְבָנָיו, – הנתינה לצדיק הדור באה, על פי התורה, לפני הנתינה לילדיו, וְצַדִּיקִים שְׂפֵדֵי אֲרֵץ יִשְׂרָאֵל קוֹדְמִין לְצַדִּיקִים שְׂפֵחֵי אֲרֵץ, לְכַד מוֹזֵאת שְׁלֵא הִנְיָחוּ כְּמוֹתָן בְּחוּץ לְאֲרֵץ – רבנו הזקן אומר על הצדיקים האמורים שנשעו לארץ ישראל, שלא השאירו כמותם בחוץ לארץ, והם עדיפים משתי בחינות, מבחינת הצדקות שלהם ומבחינת היותם בארץ ישראל, וְרֵי לְמַבְיָן. – עד כאן ההוספה ב"לוח התיקון").

באלקות שהיא חיי החיים עצמם, כֹּל יְמֵי חַיֵּיהֶם, מְנַפֵּשׁ וְעַד בְּשֶׁר. – כל עניניהם הנפשיים והבשריים יהיו קשורים באלקות, לא רק בשעת התפלה, לימוד התורה או בשעת עשיית המצוות, אלא גם בעשייתם ענינים גשמיים, יהיו גם כן קשורים באלקות שהיא מקור

מים חיים וחיי החיים. דְּהִינּוּ,
 כָּל מְלֵי דְעֵלְמָא וְעֵסְקֵי
 פְּרָנְקָה – כל עניני עולם
 ועסקי פרנסה, לֹא יִהְיֶה
 כְּאֵלוֹ דְעֵבְדִין לְגַרְמִייהוּ, –
 לא יהיו כמו באלה שעושים
 זאת לצרכי עצמם בלבד,
 שלא לשם שמים אלא
 לשימוש העצמי ולמילוי
 רצונם ורצון בני ביתם, וְלֹא
 יִהְיֶה בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
 הַגּוֹיִם, דְּוָנִין וּמְפָרְנִין
 וּמוֹקְרִין לְנַשְׂיָהוּ וּבְנֵיהוּ
 מְאֵהָבָה, – שונים, מפרנסים
 ומוקירים נשיהם ובניהם
 מתוך אהבה עצמית, שמפני
 שהוא אוהב את עצמו, הוא

אוהב את אשתו וילדיו בהיותם חלק ממנו – אלא שהאהבה תהיה קדושתית, כִּי "מִי כְעֵמָךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֵחָד פְּאָרְצִין בְּתִיבָה, דְּהִינּוּ שְׁנַם פְּעֻנְיֵי אֲרֵץ – בענינים גשמיים, לֹא יִפְרִדוּ – את הענינים, [נסח אחר: יִפְרִדוּ] – שהיהודים העוסקים בעניני העולם לא יהיו נפרדים מ"אחד האמת", מְאֵחָד הָאֵמֶת – מהאחדות האמיתית, שבלעדי אלקות לא קיים שום דבר, חָם וְשָׁלוֹם, לְהַעֲרִיד עֲדוּת שְׂקָר חָם וְשָׁלוֹם, בְּקִרְיַת שְׂמַע עָרֵב וּבְקָר, – שהוא אומר אז בְּעֵינֵי סְגוּרוֹת, ה' אֵחָד בְּד' רוּחוֹת וּבְשָׂמִים מְמַעַל וּבְאֲרֵץ מְתַתָּה, – שזה פירוש המלה "אחד", שה' הוא אחד בח', שהם שבעה רקיעים וארץ, ובד' בארבע רוחות העולם, הם כולם בטלים ומאוחדים עם ה"אלף", עם אין-סוף אלופו של עולם, הרי שהוא מעיד שגם בארץ, בעניני הארץ – ה' "אחד". וּבְפִתְחָ עֵינֵי הָעוֹרִים – שעיניהם מסונורות מעניני הגוף, "הַתְּעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינְנוּ" חָם וְשָׁלוֹם. – כלומר, מיד בפתחו את עיניו, הוא רואה את העולם ואת עניני העולם כמציאות לעצמם – ועוסק בעניני העולם שלא לשם שמים. אֵךְ בּוֹזֵאת יְאוֹת לָנוּ, – הנהגה זו מתאימה לנו,

אגרת הקדש

דהיינו כל מילי דעלמא ועסקי פרנסה לא יהיה כאלו דעבדין לגרמייהו ולא יהיה בית ישראל כעו"ג. דונון ומפרנסין ומוקרין לנשיהו ובנייהו מאהבה כי מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ כתיב דהיינו שגם בעניני ארץ לא יפרדו [ג"א יפרדו] מאחד האמת ח"ו להעיד עדות שקר ח"ו בק"ש ערב ובוקר בעינים סגורות ה' אחד בד' רוחות ובשמים ממעל ובארץ מתחת ובפקוח עיני העורים התעיף עיניך בו ואיינו ח"ו אך בזאת יאות לנו להיות [ג"א בהיות] כל עסקינו במילי דעלמא לא לגרמייהו כי אם להחיות נפשות חלקי אלקות ולמלאות מחסוריהם בחסד חנם שבוה אנו מדמין הצורה ליוצרה ה' אחד אשר חסד אל כל היום חסד של אמת להחיות העולם ומלואו בכל רגע ורגע רק שאשתו ובניו של אדם קודמין לכל על פי התורה.

4. בתניא לפנינו: "כעו"ג", אבל ב"לוח התיקון" תוקן ככפנים. 5. דה"א יז, כא. 6. ראה ב"י אר"ח סס"א (בשם הסמ"ק). 7. ראה שו"ע יו"ד סרנ"א. וש"נ.

יום שלישי ל' מנחם-אב

בחינת המעשה של צדקה – הרי כל המצוות המעשיות האחרות הן ענין של עשייה? – אומר על כך רבנו הזקן: **כִּידוּעַ לְמִשְׁכִּילִים, שְׁבָחֵינִת עֲשִׂיהַּ בְּאַלְקוֹת** – איזו השפעה אלקית מצויינת בבחינה של עשייה? היא בחינת השפעת והמשכת החיות לְמִטָּה מִטָּה לְמֵאן דְּלִית לִיהּ מִגְרָמִיהּ

כְּלוּם. – למי שאין לו משל עצמו כְּלוּם. ישנה השפעה אלקית בעולמות המצויינת בשם "מחשבה", וישנה השפעה המצויינת בשם "דיבור, אך איזו השפעה מצויינת בשם "עשייה" – הרי זו אותה השפעה הנמשכת למטה מטה, למקום שאין בו כלל שום התגלות אלקית, וזה עולם העשייה, הרי שמעשה הצדקה מכון ממש נגד הבחינה של עשייה באלקות, שכן, זה הרי ענין הצדקה, להשפיע לענין שאין לו משלו כְּלוּם. וְכָל הַזִּבְחָת אֶת יָצְרוּ בְּזָה – בענין הצדקה, ופִּוְתָה יָדוֹ וּלְכַבּוֹ

– לתת צדקה ביד פתוחה וברגש של לב רחב, אֶתְפִּיאָ סְמָרָא אֶחָרָא – נכפית על ידי כך ה"סטרא אחרא" (קליפות) לקדושה, וּמְהַפֵּךְ הַשׁוֹכָא – ומהפך את החושך לאור הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, הַשׁוֹכֵן עֲלֵינוּ בְּבָחֵינִת עֲשִׂיהַּ בְּעֻקְבוֹת מִשְׁיָחָא, – בזמן של "עקבות משיח", וְיִזְכָּה לְרֵאוֹת עֵין בְּעֵין בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן בּוֹ: – שאז תראה העין הגשמית אלקות, כפי שהעין שלמעלה רואה, ותהיה זו ראייה של עין גשמית – ענין של עשייה שבו תתגלה אלקות באופן של ראייה, שההתאמתות שבה היא למעלה מעלה מאשר על ידי ענין של שכל והבנה.

עַל בֶּן אֶהוּבֵי אַחֵי, שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶם לְאֵלֶּה הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּקִצְרָה מְאֹד (וְאִם יִרְצֶה ה' פֹּא"פ אֲדַבֵּר בָּם בְּאַרְבָּה), אִיךְ הֵייתָ כָּל עֵקֶר עֲבוֹדַת ה' בְּעֵתִים הַלְלוּ בְּעֻקְבוֹת מִשְׁיָחָא – עיקר העבודה בזמנים אלה, של "עקבות" משיח, היא עֲבוֹדַת

אגרת הקדש

ע"כ אהוביי

אחיי שימו נא לבבכם לאלה הדברים הנאמרים בקצרה מאד (ואי"ה פא"פ אדבר בם בארובה) איך היות כל עיקר עבודת ה' בעתים הללו בעקבות משיחא היא עבודת הצדקה כמ"ש רז"ל אין ישראל נגאלין אלא בצדקה ולא ארו"ל ת"ת שקול כנגד גמ"ח אלא בימיהם שת"ת היה עיקר העבודה אצלם וע"כ היו חכמים גדולים תנאים ואמוראים. משא"כ בעקבות משיחא שנפלה סוכת דוד עד בחי' רגלים ועקביים שהיא בחי' עשייה אין דרך לדבקה בה באמת ולהפכא חשוכא לנהורא דילה [נ"א דיליה] כ"א בבחי' עשייה ג"כ שהיא מעשה הצדקה כידוע למשכילים שבחי' עשייה באלקות היא בחי' השפעת והמשכת החיות למטה מטה לְמֵאן דְּלִית לִיהּ מִגְרָמִיהּ כְּלוּם וְכָל הַזִּבְחָת אֶת יָצְרוּ בְּזָה ופִוְתָה יָדוֹ וּלְכַבּוֹ אֶתְכִפִּיא ס"א ומהפך חשוכא לאור ויזכה לראות עין בעין בשוב ה' ציון כו':

הַצְדָּקָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכַרְזִים לְכַרְכָּה: "אֵין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין אֶלָּא בְּצְדָקָה". וְלֹא אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכַרְזִים לְכַרְכָּה "תְּלַמּוּד תּוֹרָה שְׁקוּל כְּנֶגֶד גְּמִילוֹת חֲסִידִים", – כפי שהמשנה אומרת במסכת פאה: "ותלמוד תורה כנגד כולם", שתלמוד תורה הוא כנגד כל הדברים הנמנים שם, כולל גם גמילות חסדים, הרי הם לא אמרו זאת אֶלָּא בְּיַמֵּיהֶם, שְׁתַּלְמוּד תּוֹרָה הָיָה עֵקֶר הָעֲבוֹדָה אֶצְלָם, וְעַל בֶּן הָיָה חֲכָמִים גְּדוֹלִים תְּנָאִים וְאִמּוֹרָאִים. מֵה שֶׁאֵין בֶּן בְּעֻקְבוֹת²²⁸ הַשִּׁי"ת הַשׁוֹכֵן עֲלֵינוּ בְּבָחֵי עֲשִׂיהַּ בְּעֻקְבוֹת מִשְׁיָחָא, – בימי ביאת המשיח, שְׁנִפְלָה – בחינת

"סבת דוד" עד בחינת רגלים ועקבים, שְׁהִיא בְּחִינַת עֲשִׂיהַּ – "מלכות דאצילות" שהיא בחינת ה"שכינה" המתלבשת בעולמות בריאה, יצירה, עשייה – הנקראת גם כן "סוכת דוד", שכן דוד הוא הרי מלך ישראל, מרכבה ל"מלכות דאצילות" – ירדה ונפלה עד למדריגה התחתונה של "עשייה", אִיךְ דְּרָךְ לְדַבְּקָה בָּהּ בְּאִמַּת וּלְהַפְכָא חַשׁוּכָא – ולהפוך חושך העולם, לְנְהוּרָא דִּילָהּ – לאור שלה, [נִפְסָח אַחֵר: דִּילִיָּה] – לאור שלו, כִּי אִם בְּבָחֵינִת עֲשִׂיהַּ בְּזָה, – ענין של מעשה – עשייה, לא רק ענין של שכל ודיבור כמו בלימוד התורה, שְׁהִיא מְעֲשֶׂה הַצְדָּקָה, – אך, מדוע דוקא

8. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "רמב"ם הל' מ"ע רפ"י - הועתק בטיו"ד ר"ס רמז. ואין הכוונה למ"ש בש"ס (שבת קלט, א. סנה' צח, א) - דהרי שם כתוב נפדה. והמפרשים (הרדב"ז והכס"מ וההגהות על הטור) שמציינים מקור דברי הרמב"ם מהמירא דעולא בש"ס (שם) אין כוונתם - בכז"כ מקומות - להלשון בדיוק - כ"א להתוכן. וכמפורסם. וראה שם תיכף בהלכה שלאחר' ברמב"ם ובמפרשים הנ"ל. וגם במסורת הש"ס וכו' שמביאים שהרמב"ם הי' גורס "ישראל" (במקום "ירושלים") בגמ' - ה"ה מזכירים רק תיבת "ישראל", והגירסא "ישראל" נמצאת בע"ז, משא"כ הגירסא "נגאלין" - לע"ע לא מצאתי בש"ס ויל"ש. וקשה יותר לומר שלהרמב"ם היתה גירסא שלא נמצאת בשום מקום אצלנו מאשר לומר שהרמב"ם מפרש יותר מאשר בש"ס ולכך כותב "נגאלין" (ואדרבא - כצ"ל). 9. פרק א' משנה א'.

יום רביעי א' אלול

שכתוב: "מימינו אש דת למו", - מידו הימנית ניתנה להם התורה שנכתבה באש, ואש היא הרי ענין של גבורה, פרוש - שכן, לכאורה הרי הפסוק אומר "מימינו", וימין הוא ענין של חסד (שתורה היא הרי "תורת חסד"¹⁰), ולאחר מכן אומרים "אש דת" -

זוה ענין של אש וגבורה?

שְׁתוּרָה מְקוּרָה וְשָׂרְשָׁה
הוא רק חסדי ה', המכונים
בשם "מיו", - ימין הוא
חסד, דהיינו המשכת
בחינת אלהותו ותכונת
והארה מאור-אין-סוף
ברוך-הוא אל העולמות
עליונים ותחתונים, על ידי
האדם הממשך האור על
עצמו, בקיום - על ידי
קיום רמ"ח - 248, מצות
עשה, שהן - מצוות העשה
הן, רמ"ח - 248, אברים
דמלכא¹¹, - אברי המלך
(שלמעלה), פרוש - רמ"ח
אברי המלך, הכוונה רמ"ח
- 248, גלים ולבושים
להארה [להארה]
מאור-אין-סוף ברוך-הוא
המלכש כהן - במצוות,
שכל מצוה היא כלי ולבוש
לקליטת הארה מיוחדת
מאור אין סוף ברוך הוא,
כשם שכל אבר הוא כלי

לכוח מיוחד מהנפש, העין - לכוח הראיה, האוזן - לכוח השמיעה,
וכדומה, (ומאור זה ימשך לו - לאדם המקיים את המצוה, תהילתו
והתימו - יראה ואהבה, ככל מצוה בנודע). - הרי שתורה
ומצוותיה הן ענין של חסד, המשכה מאלקות, רק שהמשכה זו
נתלכשה תחלה במדת גבורתו של הקדוש-ברוך-הוא,
המכנה בשם "אש", - שהיא בחינה של גבורה, שהיא בחינת
צמצום האור והחיות הנמשכות מאור-אין-סוף ברוך-הוא, כדי
שתוכל להתלכש במעשה המצוות, שרפן בכלן הם ברכיים
חמריים, בציצית - בצמר גשמי, ותפלין - בקלף גשמי, וקרבנות
- בבעלי חיים, צמחים ודומם גשמיים, וצדקה. - בכסף או בדברים
גשמיים שנותנים לצדקה. ואף מצוות שהן ברוחניות האדם, כמו

י. אחר דרישת שלום וחסים, פתח דברי יעיר און שומעת
תוכחת חיים, אשר הוכיח ה' חיים - ה' החי, על ידי נביאו, -
ירמיה, ואמר: "חסדי ה' כי לא תמנו וגו'", - הפירוש הפשוט
הוא ש"כי לא תמנו" מוסב על החסדים. אלא שלכאורה יהיו ליה

למימר "כי לא תמו", כמו

שנאמר: - בשעה שרוצים
לומר שהחסדים שלך לא
הסתיימו, אנו אומרים: "כי
לא תמו חסדיך וכו'". -
מדוע, איפוא, כתוב כאן "כי
לא תמנו", בנו"ן,
שמשמעותו שאנחנו לא
תמנו? יסביר רבנו הזקן
להלן, שהכוונה היא אכן גם
על "אנחנו", והמלה "כי"
היא נתינת טעם - שיש
להודק ל"חסדי ה'" מפני
ש"לא תמנו", מפני שאין
אנו תמימים ושלמים.
ובלשון רבנו הזקן: ויובן על
פי מה שכתוב בזהר
תקדושי: "אית חסד ואית
חסד, - ישנן שתי מדרגות
בחסד, אית חסד עולם בו'
ואית חסד עלאה שהוא
רב חסד בו'". - ישנו חסד
של בחינת עולם, וישנו חסד
נעלה יותר, בחינת "רב
חסד", חסד בריבוי ובלי

גבול. שכן, "חסד עולם" הוא הרי חסד מוגבל, שזה הרי ענין
"העולם", ענין של הגבלה, ואילו "רב חסד" הוא חסד בלי הגבלה.
וכיוון שכל הענינים שלמעלה הרי נמשכים על ידי עבודתו של יהודי
למטה, יסביר רבנו הזקן להלן, איזו עבודה ממשכה בחינת "חסד
עולם", החסד המוגבל, ואיזו עבודה ממשכה בחינת "רב חסד",
החסד הבלתי מוגבל: כי הנה מודעת זאת, - הרי ידוע, התורה:
נקראת "עו", - כפי שהגמרא אומרת במסכת זבחים על הפסוק:
"ה' עוז לעמו יתן", ש"עוז" הכוונה לתורה, שהוא לשון גבורה,
וכמו שאמר חכמינו זכרונם לברכה: "תרי"ג - 613, מצות
נאמרו למשה מפי הגבורה"; - מהקב"ה כפי שהוא מתגלה
בבחינת גבורה, ואשר לכן הוא נקרא "גבורה", וברכתיו: - וכמו

1. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "וכן בסופו מדגיש 'וד"ש הנביא" - להסביר אמרו בוודאות כי (ולא בספק - אם) לא תמנו". 2. איכה ג, כב. 3. נוסח תפלת שמו"ע. 4. ח"ג קלג, ב. 5. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "לכאורה כ"ז אינו שייך לכאן (שנוגע הענין שהתומצ' הם גבורה ואש וצמצום)? ואולי מתרץ בהקדמה זו קושיא גדולה - לולא ההקדמה: כיון שניתנה מפי הגבורה והצמצום (כולל - מצות הצדקה) הרי בההוספה על הצמצום אין הוספה על המצוה (וכמו - בציצית של יג גודלין). ולכן מקדים שנק' עוז (וכח - עיין פל"ז: בלי שום לבוש כו') שהוא לשון (ולא שזהו כל ענינו דעוז) גבורה (וצמצום) כו' - ובצדקה מתגלה העז (וכח), משא"כ בקרבנות כו' - ראה לקמן". 6. קטז, א. 7. תהלים כט, יא. 8. מכות כג, ס"ב. 9. האזינו לג, ב. 10. משלי לא, כו. 11. תקו"ז ת"ל (עד, ב).

ואילו מצד עצמה, כיוון שהיתה זו התגלות של אלקות ואור שהוא "אין סוף", לא היתה יכולה הנשמה להישאר בגוף אפילו לרגע אחד. וכיוון שבאהבה זו, נשארת הנשמה בגוף, הרי שהיא מדודה

ומוגבלת; כך גם ביראה ואהבה הבאות על ידי ההתגלות האלקית שבמצוות, כנזכר לעיל, וכל זה מפני שההמשכה האלקית שבתורה ומצוות, מלוכשת בבחינת גבורה, וכו', זה פירוש מ"מינינו אש דת למו", ששורש התורה היא מ"מין" וחסד, אך היא ירדה ונתלבשה בבחינת "אש" וגבורה, כדי שתוכל להתלבש במצוות שקיומן הוא על ידי ענינים מוגבלים.

ויראה ואהבה – שהן הרי רגשות ומדות רוחניות, אף-על-פי-כן הן – גם כן, בבחינת גבול ומדה ולא בבחינת אין-סוף כגלל, כי אהבה רבה לה' בלי קץ וגבול ומדה – אין האדם יכול לקבלה בלבו ולהיות – באותה

שעה, קיים בגופו אפילו רגע, וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה¹², שבשעת מתן תורה, שהיתה התגלות אלהותו יתברך ואור-אין-סוף ברוך-הוא בבחינת דבור והתגלות – לא בענין של מעשה, כמו מעשה המצוות, כי אם בחינה של דיבור והתגלות, פרחת נשמתן בו! – נשמותיהם לא היו יכולות להישאר בגוף, אלא הקב"ה החזיר להם נשמותיהם בטל של תחיית המתים.

אגרת הקדש

ולא בבחי' א"ס כלל כי אהבה רבה לה' בלי קץ וגבול ומדה אין האדם יכול לסובלה בלבו ולהיות קיים בגופו אפילו רגע וכמארו"ל שבשעת מ"ת שהיתה כפי התגלות אלהותו ית' ואא"ס ב"ה בבחי' דיבור והתגלות פרחת נשמתן בו!

יום חמישי ב' אלול

עליהם²⁴, וכדכתיב: – וכמו שכתוב²⁵: "עולם חסד יבנה", אפילו הכי יש לה שיעור קצוב: חמש למצוה מן המבחר²⁶, – כשרוצים לקיים המצוה באופן נעלה יותר, צריכים לתת חומש מהריווח, ומעשר למדה בינונית בו⁵⁰ – לקיים את המצוה במדה בינונית, שלא בצמצום ושלא בהידור

רב – צריכים לתת מעשר מהריווח, הרי שלצדקה יש מדה ושיעור, וזה נקרא "חסד עולם", – החסד שלמעלה הנמשך על ידי אופן זה של נתינת צדקה, במדה ובשיעור – נקרא "חסד עולם", פרוש: "חסד אל כל היום"²⁷, המתלבש בעולמות עליונים ותחתונים, על ידי אתערותא דלתתא, – "התעוררות מלמטה" שהאדם מעורר על ידי עבודתו, היא מצות

והנה, לפי שהמצוות נתנו לנו על ידי התלבשות במדת גבורה וצמצום התארה בו, – וההתגלות שבמצוות, לכן רב המצוות יש להן שיעור מצמצם³³, כמו ארך הציצית י"ב גדלין¹⁴, והתפלין – צריכות להיות אצבעים על אצבעים – לפי דעת הגאונים, כמובא בשולחן ערוך רבנו

הזקן¹⁵, ומרבעות דקא¹⁶, והלולב – שיעורו ד' מפתחים¹⁷, והספה – שיעורה ו' מפתחים¹⁸, והשופר – שיעורו מפתח¹⁹, והמקנה – שיעורה מ' סאח²⁰; – הרי שהן כולם בעלות שיעור ומדה. וכן בקרבנות יש להן שיעור מצמצם לזמן, – בן כמה זמן יהיה בעל החי שמקריבים אותו לקרבן, כמו כבשים בני שנה²¹, ואילים בני שתיים²², ופרים בו²³. – הרי שכל

אגרת הקדש

והנה לפי שהמצוות ניתנו לנו ע"י התלבשות במדת גבורה וצמצום ההארה בו' לכן רוב המצוות יש להן שיעור מצמצם כמו אורך הציצית י"ב גדלין והתפלין אצבעים על אצבעים ומרובעות דוקא והלולב ד"ט והסוכה ז"ט והשופר טפח והמקוה מ' סאה וכן בקרבנות יש להן שיעור מצמצם לזמן כמו כבשים בני שנה ואילים בני שתיים ופרים בו' וכן במעשה הצדקה וגמ"ח בממונו אף שהוא מהעמודים שהעולם עומד עליהם וכדכתיב עולם חסד יבנה אפ"ה יש לה שיעור קצוב חומש למצוה מן המובחר ומעשר למדה בינונית בו' וזה נק' חסד עולם פי' חסד אל כל היום המתלבש בעולמות עליונים ותחתונים ע"י אתערותא דלתתא היא מצות הצדקה וחסד שעושים בני אדם

הצדקה וחסד שעושים בני אדם זה עם זה. – שהצדקה והחסד שלהם ממשכים את החסד שלמעלה שיתלבש בעולמות, ולפי

הקרבנות מוגבלים בשיעור שנות זמן חייהם, וכן במעשה הצדקה וקמילות חסדים בממונו, אף שהיא מהעמודים שהעולם עומד

12. שבת פח, ב. 13. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "לכאורה הנקודה כאן להראות שהן מוגבלין למעלה, וכמודגש בההוספה "מצומצם" (לאחרי שכבר אמר "שיעור") ("חסד עולם, ולא למעלה מזה) - והדוגמאות - שיש שיעור למטה! (וכהדגשתו-הוספתו בהתרגום "נישט ווינציקער" (צ"ע שהרי אד"ש השמיט תיבות אלו - לתקן), וכו"כ פעמים מוסיף זה)! ובפרט שגם צדקה באופן חדסי ה' ג"כ יש שיעור למטה - פרושה (אף שמצד "חסד עולם" פטור מזה, וכסיום אגה"ק זו). וי"ל שהכוונה כנ"ל בהערה - שציצית יג גדלין אינו מוסיף כלום על הציצית דיב גדלין, ז.א. ששיעור המצוה שבציצית מצומצם למעלה ועד"ז בתפלין וכו"ו. 14. שו"ע או"ח סי"א סי"ד. 15. או"ח סי' לב סעיף לג. שו"ע או"ח ס"ב ס"ט. 16. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "לכאורה אינו מסוג שיעורין כלל - כ"א הגבלה (לא עגולה וכו"ו). וגם בציצית שלפני - כו"כ הגבלות ישנן ואינו מזכירן. וגם בתפלין ישנם עוד כו"כ הגבלות. וי"ל דמעט מחומש (ובעל שש ויותר קצוות) דיש בכללו (וגדלו מ)מרובע, משא"כ בציצית (שו"ע אדה"ז רס"י). - ועפ"ז תומתק ההוספה "דוקא", דלכאורה איזו קס"ד שולל". 17. שם ר"ס תרנ. 18. שם ר"ס תרלד. 19. שם סתקפ"ו ס"ט. 20. שו"ע יו"ד סר"א. 21. רמב"ם הל' מעה"ק פ"א הי"ד. 22. רמב"ם שם. 23. ראה רמב"ם שם. משנה פרה פ"א מ"ב. 24. אבות פ"א מ"ב. 25. תהלים פט, ג. 26. שו"ע יו"ד סרמ"ט ס"א. 27. תהלים נב, ג.

שיעור ומדה גם בן למצות הצדקה והחסד שבתורה כמו לשאר מצות התורה. — שיש להן שיעור ומדה, כנזכר לעיל. כשם שהחסד שלמעלה שעל דבר זה להמשיך, הוא "חסד של עולם", חסד שביכולתו להתלבש בעולם

בשיעור ובמדה, לכן גם העבודה המביאה המשכה זו מהחסד שלמעלה — עבודת צדקה וחסד של האדם — היא גם כן בשיעור ובמדה.

שהעולם הוא בבהינת גבול ומדה — מהארץ עד לרקיע — מהלך ת"ק — 500 שנה²⁸, וכן מרקיע לרקיע כו', — מהלך ת"ק (500 שנה, כפי שחכמינו ז"ל מחשבים מדתו של כל רקיע ומרקיע לרקיע,

— גבול של מדה ומקום, ושית אלפי שני הוי עלמא כו' — ששת אלפי שנה הן שנות קיום העולם, — גבול ומדה של זמן, וכיוון שהעולם מוגבל, לכן נתן

אגרת הקדש

זה עם זה ולפי שהעולם הוא בבחי' גבול ומדה מהארץ עד לרקיע ת"ק שנה וכן מרקיע לרקיע כו' ושית אלפי שני הוי עלמא כו' לכן ניתן שיעור ומדה גם כן למצות הצדקה והחסד שבתורה כמו לשאר מצות התורה

יום שישי ג' אלול

באופן שווה. וכשהאדם משיכו — אור זה, למטה פמשיי ואתערותא דלתתא, — בהתעוררות שהוא מעורר על ידי עבודתו למטה, אזי אור עליון זה מאיר ומתפשט תוך העולמות ומתקן כל מעות וכל מגרעות שנתנו בפרש העליון, ומחדש

אורן ומבין בותר שאת ויתר עו, בבהינת אור חדש ממש. — לא אור של סדר השתלשלות, שכבר היה גם לפני כן וכעת רק נתגלה, אלא המדובר באור חדש שלמעלה מסדר השתלשלות, לכן אמרו: — חכמינו ז"ל³⁰: "במקום — ובמדריגה, שפעלי תשובה עומדים שם, חזת מפני שבעלי תשובה משיכים אור חדש שהוא למעלה לגמרי מסדר השתלשלות, אור שבלי גבול. וכפי שהרבי שליט"א מדייק בלשון המובאת בכמה מקומות³¹:

"במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד בו", שבמקום ובמדריגה ש"בעלי תשובה עומדין" בקביעות — "צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד בו", אין להם אפילו היכולת לעמוד שם; לא זו בלבד שאין "עומדין" במדריגה זו, אלא "אין יכולין", אין להם אפילו היכולת לכך, שכן מדובר בסוג אור אחר הנמשך על ידי עבודת התשובה דוקא.

אך היינו דוקא לשומר התורה ולא סר ממנה ימין ושמאל אפילו כמלא נימא; — למי שלא נטה מהתורה אפילו לא בשערה אחת, אבל מי שהעביר עליו הדרך — של התורה, חס ושלום, מאחר שהעוה דרכו, לתת מגרעות בפרש העליון, — שכן, יהודי

הרי ממשיך מ"קדש העליון" על יד מצוות, כפי שאנו אומרים בברכת המצוות "אשר קדשנו במצוותיו", שעל ידי מצוות משיכים "קדושה" מ"קדש העליון", ועל ידי אי-קיום מצוות, גורמים למגרעת בקדש העליון, שגרע ערבנו, בהינת המשכתו, מה שהיה יכול להמשיך³⁰ עילאה ורב חסד לפי שמאיר ומתפשט בבחי' א"ס בלי גבול ומדה מאחר שאיננו מצומצם תוך העולמות אלא בבחי' מקיף עליהן מלמעלה מריש כל דרגין עד סוף וכו' וכשהאדם משיכו למטה במעשיו ואתערלת אזי אור עליון זה מאיר ומתפשט תוך העולמות ומתקן כל מעוות וכל מגרעות שניתנו בקדש העליון ומחדש אורן ומבין בותר שאת ויתר עו בבחי' אור חדש ממש לכן אמרו במקום שבע"ת עומדין וכו'.

אך היינו דוקא לשומר התורה ולא סר ממנה ימין ושמאל אפילו כמלא נימא; — למי שלא נטה מהתורה אפילו לא בשערה אחת, אבל מי שהעביר עליו הדרך — של התורה, חס ושלום, מאחר שהעוה דרכו, לתת מגרעות בפרש העליון, — שכן, יהודי הרי ממשיך מ"קדש העליון" על יד מצוות, כפי שאנו אומרים בברכת המצוות "אשר קדשנו במצוותיו", שעל ידי מצוות משיכים "קדושה" מ"קדש העליון", ועל ידי אי-קיום מצוות, גורמים למגרעת בקדש העליון, שגרע ערבנו, בהינת המשכתו, מה שהיה יכול להמשיך³⁰ עילאה ורב חסד לפי שמאיר ומתפשט בבחי' א"ס בלי גבול ומדה מאחר שאיננו מצומצם תוך העולמות אלא בבחי' מקיף עליהן מלמעלה מריש כל דרגין עד סוף וכו' — אכן אור עליון זה מתלבש בעולמות, הנקרא "חסד עלאה" — חסד נעלה יותר, ו"רב חסד", — חסד בריבוי, לפי שמאיר ומתפשט בבהינת אינסוף בלי גבול ומדה, מאחר שאיננו מצומצם תוך — בפנימיות העולמות אלא בבהינת מקיף עליהן מלמעלה, מריש כל דרגין עד סוף וכו', — מהתחלת כל המדריגות עד סופן, הוא מקיף עליהם

28. חגיגה יג, א. 29. ר"ה לא, א. 30. ברכות לד, ב. 31. רמב"ם הלי' תשובה פ"ז ה"ד. — ודלא כמובא בברכות שם: אין עומדין.

שבת קודש ד' אלול

מהשתלשלות, ועל ידי זה נתקנו כל הפגמים שפגם האדם בפעולותיו למעלה בעולמות עליונים ותחתונים. – הרי, שעל ידי עבודת הצדקה מוגבלת, ממשיכים בחינת "חסד עולם", ועל ידי צדקה וחסד בלי הגבלה, ממשיכים בחינת "רב חסד". וזהו

אגרת הקדש

והנה עיקר

שבתוב³³: "עשה צדקה ומשפט³⁴ נבחר לה' מנבח", – עשות צדקה ומשפט, אהוב וחביב להקב"ה יותר מאשר הבאת קרבן לו, לפי שהקרבנות הן בבחינת שיעור ומדה וגבול, מה שאין כן בצדקה שיוכל לפור בלי גבול לתקן עונותיו. – הרי, למרות שגם קרבנות וגם צדקה מכפרים על עוונות, אך, קרבנות הם בשיעור וגבול, ואילו צדקה יכולה להיות בלי שיעור וגבול, ובמילא היא ממשיכה אור שלמעלה מהגבלה, וכפרת העוונות שעל ידי אור זה היא באופן אחר לגמרי. ומה שאמרנו: – רבותינו ז"ל³⁵: "המנבז – הנתן צדקה בריבוי רב, יותר מאשר הוא מחוייב, אל יבזו יותר מהקב"ה, – מהריוח שלו, כיצד, איפוא, אנו אומרים

והנה, עקר התשובה הוא בלב, כי על ידי החרטה מעמקא דלבא – מעומק הלב, מעורר עמק אור העליון הזה. – ה"ממעמקים" של הנפש מעורר את העומק שלמעלה, להמשיך אור נעלה זה שלמעלה מהשתלשלות ושיש בכוחו לתקן מה שהחסירו

בעיני התורה והמצוות. אך כדי להמשיכו – אור נעלה זה, להאיר בעולמות עליונים ותחתונים – צריך "אתערותא דלתתא" – התערורות מלמטה ממש בבחינת מעשה, דהיינו מעשה הצדקה וחסד בלי גבול ומדה, – שזה ההתערורות מלמטה להמשיך אור עליון בעולם, דכמו שהאדם משפיע רב חסד, – חסד באופן של ריבוי, בלי גבול, פרוש – המלה "חסד": "חס' דלי"ת, – הרחמנות שעל מי שהוא בבחינת דלי"ת, דהיינו לדל ואביון – "אביון" הוא למטה מ"עני", שכן משמעות המלה אביון היא: "התאב לכל דבר"³², שהוא במצב שכל דבר חסר לו, דלית ליה מגרמיה כלום, שאין לו משלו כלום, ולכזה הוא משפיע חסד, ואינו נותן גבול ומדה לנתינתו והשפעתו, כה הקדוש-פרוך הוא משפיע אורו ומובו בבחינת חסד עלאה, – חסד עליון, הנקרא "רב חסד", המאיר בבחינת אין-סוף בלי גבול ומדה תוך העולמות עליונים ותחתונים, שכלם – כל העולמות העליונים והתחתונים, הם בבחינת דלי"ת אצלו ותכרה, דלית להון מגרמיהון כלום, – שאין לכל העולמות משלהם כלום, וכלא קמיה בלא חשיבי, – וכולם נחשבים לכלום לגבי הקב"ה, כלומר, שאין להן משלהם כלום, הם מצד עצמם ומצד עבודתם לא מגיע להם כלום מהקב"ה, כיוון שהם "כלא חשיבי", נחשבים כ"כלום" – הרי שעבודתם איננה תופסת מקום כלל, שיגיע להם משהו מצד עבודתם, אלא כל ההשפעה שהקב"ה נותן להם הוא רק בבחינת חסד – שכן, גם מה שיש בעבודתם כדי לעורר ולהמשיך, בא גם כן רק מצד החסד שלמעלה. על כל פנים, על ידי סוג צדקה וחסד כזה שבלי גבול, ממשיך האדם את האור העליון שלמעלה

התשובה הוא בלב כי על ידי החרטה מעומקא דלבא מעורר עומק אור העליון הזה אך כדי להמשיכו להאיר בעולמות עליונים ותחתונים צריך אתערול"ת ממש בבחי' מעשה דהיינו מעשה הצדקה וחסד בלי גבול ומדה דכמו שהאדם משפיע רב חסד פי' ח"ס דלי"ת דהיינו לדל ואביון דלית ליה מגרמי' כלום ואינו נותן גבול ומדה לנתינתו והשפעתו. כך הקב"ה משפיע אורו וטובו בבחי' חסד עילאה הנק' רב חסד המאיר בבחי' א"ס בלי גבול ומדה תוך העולמות עליונים ותחתונים שכולם הם בבחי' דלי"ת אצלו יתברך דלית להון מגרמיהון כלום וכולא קמיה כלא חשיבי ועי"ז נתקנו כל הפגמים שפגם האדם בעונותיו למעלה בעולמות עליונים ותחתונים. וז"ש עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מנבח לפי שהקרבנות הן בבחי' שיעור ומדה וגבול. משא"כ בצדקה שיוכל לפור בלי גבול לתקן עונותיו. ומ"ש המכובז אל יבזו יותר מחומש היינו דוקא במי שלא חטא או שתקן חטאיו בסגופים ותעניות כראוי לתקן כל הפגמים למעלה. אבל מי שצריך לתקן נפשו עדיין פשיטא דלא גרעה רפואת הנפש מרפואת הגוף שאין כסף נחשב וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו כתיב.

כאן, שמעלה גדולה מאד לתת צדקה בלי הגבלה? הנינו דוקא במי שלא חטא, או – מי שחטא, אלא שתקן חטאיו בסגופים ותעניות כראוי, – כפי שנדרש, לתקן כל הפגמים למעלה. – ולכפרת עונותיו אין הוא זקוק לנתינת צדקה, הוא שלא יבזו יותר מחומש. אבל מי שצריך לתקן נפשו עדיין – פשיטא – הרי ברור הדבר, דלא גרעה – שלא גרעה רפואת הנפש מרפואת הגוף, שאין כסף נחשב, "וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו" כתיב³⁶. – לפי הפירוש הפשוט הכוונה היא: בעד חייו, אך היות ובפסוק לא כתוב "בעד חייו", אלא "בעד נפשו", הרי הכוונה היא בעד הנפש ממש, שכדאי לתת כל אשר לו כדי לתקן את הנפש. להלן יסביר רבנו הזקן את הפסוק שהביא בראשית האגרת "חסדי ה' כי לא תמנו", ששאל: אם הכוונה ל"חסדי ה'" – היה צריך לומר "כי לא תמו"? רבנו הזקן יסביר שמשמעות "חסדי ה'" היא אופן נתינת צדקה בלי הגבלה, ובכך הוא מסביר מה שכתוב "כי לא תמנו". ובלשון רבנו הזקן:

32. פרש"י עה"ת ראה טו, ד. 33. משלי כא, ג. 34. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "עפ"ז משפט מאי בעי הכא? וי"ל דאדרבא דוקא עי"ז מובן למה צדקה נבחר מנבח. דלכאורה צדקה השווה לכל נפש, סתם צדקה, מצות הצדקה, מהעמודים שהעולם עומד עליהם ה"ז חסד עולם כמפורש לעיל, ואיך זה נבחר מנבח?! ולכן פי' הכתוב שהמדובר כאן בצדקה הבאה ביחד ובחבור עם משפט היינו צדקה שהיא משפט ותיקון עונותיו. ויש לקשר זה עם הבי' בתו"א (סג, ב) אבל אינו אותו הענין – השינוי צדקה ומשפט או משפט וצדקה – ראה אדר"נ רפ"ג. אוה"ת וירא צט, א. 35. כתובות נ, א. 36. איוב ב, ד.

יום ראשון	כח מנחם אב	ה'תש"ג
יום	שיעורים. חומש: שופטים, פ' ראשונה עם פירש"י. תהלים: קלה־קלט. תניא: ט. אהוביי . . . "קיד" פי התורה.	
ראשון	דרכי הרפואה בחולי הגוף בכלל שנים הם: א) לרפאות את האבר או הכח המקולקל חולה וחלוש. ב) לחזק את האברים והכחות הבריאים, אשר הם יתגברו על האבר וכח החולה לרפאותו. הדוגמא מזה בחולי הנפש הם שני דרכי העבודה: תשובה ומעשים טובים.	

יום שני	כט מנחם אב	ה'תש"ג
יום	שיעורים. חומש: שופטים, שני עם פירש"י. תהלים: קמ"קמד. תניא: ע"כ אהוביי . . . ציון כו'.	
שני	עס דארף זיין עבודה בכח עצמו. העכער איז אז מ'נעהמט פאר'ן האנט און מ'פירט. טייערער איז אז עס איז בכח עצמו.	

תרגום חפשי

צריכה להיות עבודה בכח עצמו. נעלה יותר הוא שנוטלים ביד ומובילים. יקר יותר הוא – כאשר זה בכח עצמו.

יום שלישי	ל מנחם אב, ר"ח	ה'תש"ג
יום	שיעורים. חומש: שופטים, שלישי עם פירש"י. תהלים: קמה"קנ. תניא: י. אד"ש וחיים . . . נשמתן כו'.	
שלישי	אדמו"ר הזקן הי' אומר בתחלה מאמרים קצרים. ולדוגמא: ד"ה זכר רב טובך – וביאורו – שבסידור נאמרו בששה המשכים – באריכות יותר קצת מהנדפס.	

יום רביעי	א אלול, ר"ח	ה'תש"ג
יום	שיעורים. חומש: שופטים, רביעי עם פירש"י. תהלים: א"ט. א"ג. תניא: והנה . . . "230" עומדין וכו'.	
רביעי	כשהי' הצ"צ בן תשע שנים אמר לו רבינו הזקן: קבלתי ממורי (הרב המגיד) שקיבל ממורו (הבעש"ט) בשם מורו הידוע, אשר מיום שני דר"ח אלול עד יום הכפורים, יאמרו בכל יום ויום במשך היום שלשה קאפ' [פרקי] תהלים, וביוהכ"פ שלשים וששה קאפ' [פרקים]: ט קודם כל נדרי, ט קודם השינה, ט אחר מוסף, ט אחר נעילה. ומי שלא התחיל ביום ב דר"ח יתחיל באותו יום שהוא עומד בו, ואת אשר החסיר ישרים.	

יום חמישי

ב אלול

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: שופטים, חמישי עם פירש"י.
 תהלים: ייזו. ד"ו.
 תניא: והנה . . . "קטור נפשו כתיב.

בני ישראל נקראו ארץ חפץ, שיש בהם כמה חפצים יקרים באהבת השי"ת ויראתו ומדות טובות, ואין דבר גילוי המדות הטובות תלוי אלא במעורר. דבר ברור הוא, אשר בכל חלקי האדמה נמצאים מעינות מים חיים, וההבדל הוא רק בקירוב וריחוק, ואם־כן הלא הכל תלוי בהחופר וכח סבלנותו ומתינותו.

וכיון שהרצון הוא כח עליון הגוזר ומפקד על כל הכחות, ומכריחם לעשות ולפעול כפי הפקודות שלו, א"כ איפוא עיקר העבודה הוא לעורר את הרצון לפעול ולעשות הן בעצמו הן בזולתו.

יום

חמישי

יום ששי

ג אלול

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: שופטים, ששי עם פירש"י.
 תהלים: יח"כב. ז"ט.
 תניא: והנה מדת . . . בא כו'.

המאמין בהשגחה פרטית יודע כי מה' מצעדי גבר כוננו, אשר נשמה זו צריכה לברר ולתקן איזה בירור ותיקון במקום פלוני. ומאות בשנים או גם משעת בריאת העולם הנה הדבר שצריך להתברר או להתתקן מחכה לאותה הנשמה שתבוא לבררו ולתקנו, וגם נשמה הלזו הנה מאז נאצלה ונבראה היא מחכה לזמן ירידתה לברר ולתקן את אשר הוטל עליה.

יום

ששי

שבת

ד אלול

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: שופטים, שביעי עם פירש"י.
 תהלים: כג"כח. י"יב.
 תניא: יא. להשכילך . . . הגנות.

סדר ברכות התורה: נוגע בטליתו בתחילת הקריאה ובסופה נושק הטלית במקום שנגע בס"ת, גולל הס"ת, מפנה פניו, קצת, לימין ומברך. פותח הס"ת וקורא.

במעלת מין האנושי, ישנם ארבעה תוארים: אדם – מעלת המוחין והשכל, איש – מעלת הלב והמדות, אנוש – החלישות באחד מהם בשכל או במדות, או בשתיהם, גבר – מתגבר על עצמו להסיר המניעות ועיכובים להשיג אחת המעלות או בשכל או במדות, היינו דגבר עוסק עם האנוש להגביהו למעלת איש או אדם.

ומאחר דאפשר לעשות מאנוש איש או אדם, הרי בהכרח דגם באנוש ישנם כל אותם המעלות שישנם באיש וגם באדם.

שבת

קודש

יום ראשון

הגדרה הלכתית למושג 'התוועדות'

לברך, ואין מקום שאחר יעשה זאת עבורו (שוע"ר קסז, יז).
ואולם, קיים מקרה בו האחד מוציא את הרבים בברכת
'המוציא', כמצויין בהלכה זו – "רבים שנתוועדו", כלומר,
שהתיישבו מתוך כוונה תחילה להסב ולאכול ביחד. כך הם
מתאגדים ונחשבים כגוף אחד, ולכן כולם יוצאים בברכה אחת.
ומה הדין ביין הקידוש – האם כל אחד צריך לברך בעצמו
'בורא פרי הגפן'?
התשובה היא שלא. כיון ששתיית היין בקידוש אינה לשם
הנאה אישית, כי אם בתור חובה המוטלת על האדם, יכול
המקדש להוציא את השומעים בברכתו (שם, כג).

הלכות ברכות פרק א, הלכה יב: רבים שנתוועדו לאכל פת
. . . וברך אחד מהן . . . – הרי אלו מתרין לאכל.
המילה "נתוועדו" מגדירה, למעשה, את השוני הקיים בין
ברכות הנהנין לברכות המצוות:
כאשר כמה בני אדם מתעטפים בטליתם בעת ובעונה אחת,
יכול אחד מהם לברך והם יענו אמן וייצאו ידי חובת הברכה.
זאת, לאור עיקרון "שומע כמדבר", הקיים בכל ברכה הנאמרת
לפני עשיית מצוה.
לא כן ברכות הנהנין. כאן, האחד אינו מוציא את הרבים ידי
חובת ברכת 'המוציא' או 'הגפן'. טעם הדבר: כיון שזו ברכה
לה' על ההנאה מהבריאה, הרי שמי שבעצמו נהנה, הוא שראוי

יום שני

לא תמיד אפשר להחמיר

קסז, יב. וש"ג.
יש שהציעו שהאדם יעשה הפסק כלשהו או ייצא החוצה,
ואז יוכל לברך שוב 'המוציא' ולאכול (ראה פסקי תשובות קסז, יט.
וש"ג).
לא לאכול: מי שרוצה להחמיר, יכול פשוט להימנע מלאכול את
הלחם. כך הוא ייצא נשכר מכל הצדדים – גם לא יאכל בלי
ברכה, וגם לא יאמר ברכה לבטלה (שוע"ר שם).
ולמרות שאי אכילה תיצור חשש הפוך – שהברכה הראשונה
שאוילי נאמרה תהא לבטלה – עדיף חשש זה שהוא ב'שב ואל
תעשה' בלבד, מאשר אכילה ב'קום ועשה' המהווה חשש הנאה
מהעולם הזה בלא ברכה (מובא בשערי תשובה שם).

הלכות ברכות פרק ד, הלכה ב: מי שנסתפק לו אם בריך
'המוציא' או לא בריך – אינו חוזר ומברך, מפני שאינה מן התורה.
פלוני נטל את ידיו וניגש לאכול פרוסת לחם, ולפתע התעורר
ספק האם בריך 'המוציא'. להלן נבחן את האפשרויות העומדות
בפניו אחת לאחת:
לאכול בלי ברכה: הדין הוא ש"ספק ברכות להקל", ואין לחזור
ולברך. על כן מותר לו להמשיך בסעודתו.
לברך בשנית: אסור להחמיר על עצמו ולברך שוב, כדברי
הרמב"ם – "אינו חוזר ומברך". שכן, בשונה משאר ספיקות
דרבנן בהם הרשות בידו להחמיר, כאן ברכה נוספת מהווה
חשש הזכרת שם שמים לבטלה, הנחשבת כשבועת שווא (שוע"ר

יום שלישי

אין אומרים 'אסותא' בסעודה

ד) מותר להפריש מאיסור, למרות שסכנה חמורה מאיסור
(פמ"ג).
ה) בסוף הסעודה, וכן בין המנות, מותר לדבר (אליה רבה).
יש שכתבו שכל האיסור היה תקף רק בימים ההם, בשעה
שהיו אוכלים בהסיבה, אבל בזמן הזה אוכלים בישיבה רגילה
ואין סכנה (פרישה). לפי דבריהם, גם בזמננו יש להיזהר בכך בליל
פסח, כאשר אוכלים בהסיבה (ברכי יוסף).
אבל בעל ה'פרי מגדים' כתב, שמסתימת כל הפוסקים משמע
שאיסור זה קיים גם בזמן הזה, למרות שאין אנו אוכלים
בהסיבה.

הלכות ברכות פרק ז, הלכה ו: אין משיחין בקעודה, כדי
שלא יבוא לידי סכנה.
האיסור לשוחח בעת הסעודה מקורו במסכת תענית (ה, ב).
מוסבר שם, שהסכנה נובעת בשל העובדה שבעת יציאת הבל
הדיבור נפתח צינור הנשימה של האדם, ה"קנה", ויתכן
שהמאכל ייכנס לתוכו בטעות ויגרום לחנק, חלילה (רש"י).
בנידון האסור והמותר בעת הסעודה, הובאו בספרי הפוסקים
פרטים נוספים:
א) אין לענות אמן אחר המברך (שוע"ר קעד, ח).
ב) אסור לשוחח אפילו בדברי תורה (מ"א קע, א).
ג) אין לומר 'אסותא' אחרי התעטשות (שוע"ר שם).

יום רביעי

מה מסתתר מאחורי הסיפור?

הנה דוגמה:
רב פפא ורב הונא פגשו ברב חנינא. אמרו לו: על ראייתך
נברך "שחלק מחכמתו" ו"שהחינונו". השיב להם: בעיניי אתם
כשישים ריבוא, ולכן אברך עליכם גם "חכם הרזים". אמרו לו:
אתה מתחכם כל כך! נתנו בו את עיניהם, ומת (ברכות נה, ב).

הלכות ברכות פרק י, הלכה יא: הרוצה שיש מאות אלף
בני אדם . . . אומר: 'ברוך . . . חכם הרזים'.
הגאון הרג'צובי התפרסם בחריפות נדירה החודרת לשורשי
הדברים. מה שפחות ידוע, זו העובדה שאף אגדות בתלמוד,
מקבלות משמעות הלכתית לאורו הבהיר.

חכמתו שווה לשישים ריבוא; אך לבית הלל, כל עוד אין נמוות אנשים מתאימה, זו ברכה לבטלה.
דברי רב חנינא עולים אפוא בקנה אחד עם עמדת בית שמאי. על כך יצא הקצף, שהרי הלכה כבית הלל, והעובר על דבריהם חייב מיתה, בבחינת "פורץ גדר ישכנו נחש".

[ע"פ צפנת פענח מהדורא תניינא. עמוד 180]

לכאורה דו-שיח סתמי. אלא שהסוף אומר דרשני: איך יתכן ועל שום מה קיבל רב חנינא עונש כה חמור?
מסתבר, שמאחורי חילופי הדברים מסתתרת מחלוקת יסודית ועתיקת יומין – בית שמאי צידרו שהאיכות קובעת, וכנגדם טענו בית הלל שהכמות היא שמכריעה.

לפי זה, עמדתם במקרה שלנו תהיה כדלהלן – בית שמאי יסברו שיש לברך "חכם הרזים" גם בראיית אדם אחד שאיכות

יום חמישי

ואם המוהל היה גוי...

כל תועלת בהטפת דם ברית. מפתיע למדי הסברו של ה'חתם סופר' בנידון:
לדעת הרמב"ם מילת הגוי כשרה והילד מהול כדין. לכן אין צורך לעשות מאום, ואף לא הטפת דם ברית.
וזה שלכתחילה אין למול על ידי גוי, הדבר נובע מסיבה צדדית – האב הוא שמצווה למול את בנו, ובידו למנות מוהל משום ש'שלוחו של אדם כמותו'. אך כאשר המוהל גוי – שאינו בדין שליחות – אין האב מקיים את המצוה המוטלת עליו (שו"ת חת"ס קלב).

הלכות מילה פרק ב, הלכה א: גוי, לא ימול בלל; ואם מל, אינו צריך לחזור ולמול.
לפעמים נתקלים הרבנים ביהודי המתקרב לתורה ומצוות, אשר נימול מסיבות בריאותיות באמצעות רופא גוי. ביחס למקרה זה נאמרו דעות לכאן ולכאן.
דעתו של בעל 'ספר מצוות גדול' היא, שאמנם אין צורך לחזור ולחתוך מעט, אך בהחלט יש להטיף מהנימול דם ברית. וכתב ה'בית יוסף' (יו"ד רסד), שזו כנראה גם עמדת הרמב"ם.
לעומתו סבור ה'שאגת אריה' (סי' נד), שלפי הרמב"ם כל מי שנימול שלא כהלכה, נחשב ל'מצוות שאינו יכול לתקן', ואין

שבת-קודש

"ואכלת ושבעת וברכת" - את מי?

וברכת את ה', הדבר בא לרבות ברכה מיוחדת לבעל הבית (סמ"ג עשין כז).
האם גם הרמב"ם סבור שברכת בעל הבית הינה מצות עשה? מסתבר שלא. זאת, לאור העובדה שבכותרת להלכות ברכות כתב הרמב"ם: "מצות עשה אחת, והיא לברך את השם הגדול והקדוש אחר האכילה". אריכות זו באה ללמדנו שרק הברכה לה' נכללת במצות ברכת המזון, ותו לא.

[דקוטי שיחות כרך כד. עמוד 67]

בחלק מן הסידורים מופיעה ברכה מיוחדת שהאורה אומר לבעל הבית בברכת המזון: "יהי רצון שלא יבוש ולא יכלם בעל הבית הזה".
המקור לברכה זו – לחלק מהשיטות – בכלל שקבעו רבותינו, שכאשר מופיעה המילה 'את' בתורה, היא באה להוסיף. וכמו בדוגמה הידועה "את ה' אלקיך תירא – לרבות תלמידי חכמים" (פסחים כב, ב).
וכיון שהמילה 'את' נמצאת גם בפסוק "ואכלת ושבעת

שיעורי רמב"ם שלושה פרקים ליום - כ"ח מנחם-אב-ד' אלול ה'תשס"ז

יום ראשון

הלכות ברכות

מצות עשה אחת, והיא לברך את שם הקדוש ברוך הוא אחר אכילה. ובאור מצוה זו - בפסקים אלו.

הלכות ברכות פרק א

א. מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון, שנאמר: "ואכלת ושבעת, וברכת את ה' אלהיך". ואינו חיב מן התורה, אלא אם שבע, שנאמר: "ואכלת ושבעת, וברכת"; ומדברי סופרים [מדברנו], שאפילו אכל פזית, מברך אחריו.

ב. ומדברי סופרים, חיב אדם לברך על כל מאכל תחלה, ואחר כך ינהג ממנו. וכן אם הריח ריח טוב, לברך ואחר כך ינהג ממנו. ואפילו נתפון לאכל או לשותות כל שהוא, מברך ואחר כך ינהג; וכל הנהגה מן העולם בלא ברכה, מעל [כאילו גזל מהקדש]. וכן מדברי סופרים, לברך אחר כל מה שיאכל וכל מה שישתה - והוא שישתה רביעית, והוא שיאכל פזית. ומטעמת [טעימה לשם בדיקת הטעם] - אינה צריכה ברכה, לא לפניה ולא לאחריה, עד רביעית. וכשם שמברכין על ההנהגה - כך מברכין על כל מצוה ומצוה, ואחר כך יעשה אותה. וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה, ודרך בקשה, כדי לזכר את הבורא תמיד, אף על פי שלא נהנה ולא עשה מצוה.

ד. נמצאו כל הברכות פלן, שלשה מינין: ברכות ההנהגה, וברכות המצוה, וברכות היראה - שהן דרך שבח והודיה ובקשה, כדי לזכר את הבורא תמיד וליראתו ממנו.

ה. ונסח כל הברכות, עזרא ובית דינו תקנום. ואין ראוי לשנותן, ולא להוסיף על אחת מהן, ולא לגרע ממנה; וכל המשנה מטבע [נוסח] שטבעו חכמים בברכות, אינו אלא טועה. וכל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות [ה' אלוקינו מלך העולם] - אינה ברכה, אלא אם פן היתה סמוכה לחברתה.

ו. וכל הברכות פלן, נאמרין בכל לשון; והוא, שיאמר בענין שתקנו חכמים. ואם שנה את המטבע, הואיל והזכיר אזכרה ומלכות וענין הברכה, אפילו בלשון חל, יצא.

ז. כל הברכות פלן, צריך שישמיע לאזנו מה שהוא אומר; ואם לא השמיע לאזנו, יצא - בין שהוציא בשפתיו, בין שברך בלבו.

ח. כל הברכות פלן, לא יפסיק בין הברכה ובין דבר שמברכין עליו בדברים אחרים. ואם הפסיק, צריך לחזור ולברך שניה; ואם הפסיק בדברים שהן מענין דבר שמברכין עליו, אינו צריך לברך שניה. פיצד? כגון שברך

על הפת, וקדם שיאכל אמר: 'הביאו מלח', 'הביאו תבשיל', 'תנו לפלוני לאכל', 'תנו מאכל לבהמה', וכיוצא באלו - אינו צריך לברך; וכן כל כיוצא בזה.

ט. כל הברכות פלן, מתר לטמא לברך אותן, בין שהיה טמא טמאה שהוא יכול לעלות [ליטהר] ממנה בו ביום [בטבילה], בין טמאה שאינו יכול לעלות ממנה בו ביום. ואסור למברך לברך כשהוא ערם, עד שיכסה ערותו. במה דברים אמורים? באיש; אבל אשה - יושבת ופניה [שלמטה] טוחות [דבוקות] בקרקע, ומברכת.

י. כל הברכות פלן, אף על פי שברך ויצא ידי חובתו, מתר לו לברך לאחרים שלא יצאו ידי חובתן, כדי להוציאן - חוץ מברכת ההנהגה שאין בה מצוה, שאינו מברך לאחרים אלא אם פן נהנה עמהן. אבל ברכת ההנהגה שיש בה מצוה - כגון אכילת מצה בלילי הפסח, וקדוש היום - הרי זה מברך לאחרים ואוכלין ושותין, אף על פי שאינו אוכל ושותה עמהן.

יא. כל השומע ברכה מן הברכות מתחלתה ועד סופה, ונתפון לצאת בה ידי חובתו - יצא, ואף על פי שלא ענה 'אמן'; וכל העונה 'אמן' אחר המברך, הרי זה כמברך - והוא, שיהיה המברך חיב באותה ברכה. הנה המברך חיב מדברי סופרים, ועונה חיב מן התורה - לא יצא ידי חובתו, עד שיענה 'אמן', או ישמע ממי שהוא חיב בה מן התורה כמותו.

יב. רבים שנתעדרו [התכנסו] לאכל פת, או לשותות יין, וברך אחד מהן, וענו פלן 'אמן' - הרי אלו מתרין לאכל ולשותות; אבל אם לא נתפנו לאכל כאחד, אלא זה כא מעצמו וזה כא מעצמו - אף על פי שהן אוכלין מפכר אחד, כל אחד ואחד מברך לעצמו. במה דברים אמורים? בפת ייין בלבד; אבל שאר אכלים ומשקין, אינן צריכין הסבה [התכנסות לאכול יחד], אלא אם ברך אחד מהן, וענו פלן 'אמן' - הרי אלו אוכלין ושותין, אף על פי שלא נתפנו להסב כאחד.

יג. כל השומע אחד מישראל מברך ברכה מכל הברכות פלן - אף על פי שלא שמע הברכה בלה מתחלתה ועד סופה, ואף על פי שאינו חיב באותה ברכה - חיב לענות 'אמן'; ואם הנה המברך גוי, או מין [אפיקורס], או פותי [שומרונים], או תינוק המתלמד, או שהיה גדול ושנה מטבע [נוסח] הברכה - אין עונין אחריהן 'אמן'.

יד. כל העונה 'אמן' - לא יענה לא אמן חטופה [בהבלעת האל"ף], ולא אמן קטופה [בהבלעת הנו"ן], ולא אמן קצרה, ולא אמן ארפה, אלא בינונית; ולא יגביה קולו יותר מן המברך. וכל מי שלא שמע הברכה שהוא חיב בה, לא יענה 'אמן' בכלל העונים.

טו. כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם

בְּרִכּוֹת בְּלִבְד, כְּדִי שְׁלֵא יִבְטְלוּ מִמְּלֹאכֶת בַּעַל הַבַּיִת:
בְּרִכָּה רֵאשׁוּנָה - בְּתַקְנָה; שְׁנִיָּה - פּוֹתַח בְּבִרְכַת הָאֲרֶז',
וְכוֹלֵל 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם' בְּבִרְכַת הָאֲרֶז', וְחוֹתֵם בְּבִרְכַת
הָאֲרֶז'. וְאִם הָיוּ עוֹשִׂין בְּסַעֲדוֹתָן [עוֹבְדִים תְּמוּרַת מִזוּן]
בְּלִבְד, אוֹ שֶׁהָיָה בַּעַל הַבַּיִת מִסֵּב עִמָּהֶן - מְבָרְכִין בְּתַקְנָן
אַרְבַּע בְּרִכּוֹת, כְּשֶׁאֵר כָּל אָדָם.

ג. בְּרִכַּת הָאֲרֶז' - צְרִיף לומר הוֹדִיָּה בְּתַחֲלֹתָהּ וּבְסוֹפָהּ,
וְחוֹתֵם בָּהּ 'עַל הָאֲרֶז וְעַל הַמִּזְזָן'; וְכֵן שְׁלֵא אָמַר 'אֲרֶז'
חֲמֻדָּה טוֹבָה וְיִרְחַבְהָ בְּבִרְכַת הָאֲרֶז', לֹא יֵצֵא יָדֵי חוֹבְתוֹ.
וְצְרִיף לְהַזְכִּיר בָּהּ בְּרִית וְתוֹרָה, וְלְהַקְדִּים בְּרִית לְתוֹרָה;
שֶׁהַבְּרִית הַזֹּאת שְׂאוֹמְרִין בְּבִרְכַת הָאֲרֶז', הִיא בְּרִית מִלֵּה
שְׁנִיָּתוֹ עֲלֶיהָ שְׁלֵשׁ עֲשָׂרָה בְּרִיתוֹת; וְהַתּוֹרָה כְּלָה נִכְרְתוֹ
עֲלֶיהָ שְׁלֵשׁ בְּרִיתוֹת, שְׁנֵאָמַר: "אֵלֶּה דְבָרֵי הַבְּרִית מִלְּבַד
הַבְּרִית", "אַתֶּם נֹצְבִים וְגו' לְעַבְרָךְ בְּבִרְתֵי ה'".

ד. בְּרִכָּה שְׁלִישִׁית - פּוֹתַח בָּהּ 'רַחֵם ה' אֱלֹהֵינוּ עַל
יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, אוֹ 'נַחֲמֵנו ה' אֱלֹהֵינוּ
בִּירוּשָׁלַיִם עִירְךָ'; וְחוֹתֵם בָּהּ 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם', אוֹ 'מְנַחֵם
עַמּוֹ בְּכַנְנֵן יְרוּשָׁלַיִם' - וְלִפְיָךְ נִקְרָאת בְּרִכָּה זוֹ 'נַחֲמָה'.
וְכֵן מִי שְׁלֵא אָמַר מַלְכוּת בֵּית דָּוִד בְּבִרְכָה זוֹ - לֹא יֵצֵא
יָדֵי חוֹבְתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא עֲנֵן הַבְּרִכָּה; שְׂאִין נַחֲמָה גְמוּרָה,
אֵלֶּה בְּחֻזְרַת מַלְכוּת בֵּית דָּוִד.

ה. בְּשִׁבְתוֹת וּבְיָמִים טוֹבִים, מִתְחִיל בְּנַחֲמָה וּמְסִים
בְּנַחֲמָה, וְאוֹמֵר קְדֻשַׁת הַיּוֹם בְּאִמְצָע. כִּיצַד? מִתְחִיל:
'נַחֲמֵנו ה' אֱלֹהֵינוּ בְּצִיּוֹן עִירְךָ, אוֹ 'רַחֵם ה' אֱלֹהֵינוּ עַל
יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ'; וּמְסִים: 'מְנַחֵם עַמּוֹ
בְּכַנְנֵן יְרוּשָׁלַיִם', אוֹ 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם'. וְאוֹמֵר בְּאִמְצָע
בְּשִׁבְתָּ: 'אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, רַצָּה וְהִחַלִּיצֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וּבְמִצְוֹת יוֹם הַמְּנוּחַת הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה, וְנִשְׁבַּת בּוֹ וְנִנּוּחַ בּוֹ
כְּמִצְוֹת רְצוֹנְךָ, וְאֵל תְּהֵא צָרָה וְיִגוֹן בְּיוֹם מְנוּחַתְנוּ'. וּבְיָמִים
טוֹבִים אוֹמֵר 'עֲלֵה וְיָבוֹא'; וְכֵן בְּרֵאשִׁי תְּדוּשִׁים וּבְחֵלּוֹ שֶׁל
מוֹעֵד, מוֹסִיף בְּאִמְצָע בְּרִכָּה שְׁלִישִׁית 'עֲלֵה וְיָבוֹא'.

ו. בְּתַנְפָּה וּפְרוּרִים, מוֹסִיף בְּאִמְצָע בְּרִכַּת הָאֲרֶז' עַל
הַנְּסִים, בְּדֶרֶךְ שְׂמוּסִיף בְּתַפְלָה. יוֹם טוֹב אוֹ רֵאשׁ חֲדָשׁ
שְׁחַל לְהִיּוֹת בְּשִׁבְתָּ, מְזַכֵּיר 'רַצָּה וְהִחַלִּיצֵנוּ' תְּחִלָּה, וְאַחַר
כֵּן 'עֲלֵה וְיָבוֹא'; וְכֵן רֵאשׁ חֲדָשׁ טַבַּת שְׁחַל לְהִיּוֹת בְּשִׁבְתָּ,
מְזַכֵּיר 'עַל הַנְּסִים' בְּבִרְכַת הָאֲרֶז', וְרַצָּה וְהִחַלִּיצֵנוּ
'וְעֲלֵה וְיָבוֹא' בְּנַחֲמָה.

ז. בְּרִכָּה רְבִיעִית, צְרִיף לְהַזְכִּיר בָּהּ שְׁלֵשׁ מַלְכוּתוֹת.
וּכְשֶׁמְבָרֵךְ הָאוֹרַח אֵצֶל בַּעַל הַבַּיִת, מוֹסִיף בָּהּ בְּרִכָּה לְבַעַל
הַבַּיִת. כִּיצַד מְבָרְכוֹ? אוֹמֵר: 'הִי רְצוֹן שְׁלֵא תִבּוֹשׁ בַּעַל
הַבַּיִת בְּעוֹלַם הַזֶּה, וְלֹא תִפְלֵם לְעוֹלַם הַבָּא'; וְיֵשׁ לוֹ רְשׁוּת
לְהוֹסִיף בְּבִרְכַת בַּעַל הַבַּיִת, וְלְהַזְכִּיר בָּהּ.

ח. וּכְשֶׁמְבָרְכִין בְּבִית הָאָבֶל, אוֹמֵר בְּבִרְכָה רְבִיעִית:
'הַמְּלֶךְ הַחַי, הַטוֹב וְהַמְּטִיב, אֵל אֲמֵת, דִּין אֲמֵת, שׁוֹפֵט
בְּצֶדֶק, שְׁלִיט בְּעוֹלָמוֹ לְעֲשׂוֹת בּוֹ כְּרְצוֹנוֹ, שְׂאֲנַחְנוּ עִמּוֹ
וְעַבְדֵינוּ, וּבְכָל אֲנֵנו תִּיבִין לְהוֹדוֹת לוֹ וּלְבָרְכוֹ'; וּמְבַקֵּשׁ
רַחֲמִים עַל הָאָבֶל לְנַחֲמוֹ כְּפִי מַה שִׁירְצָה, וְגוֹמֵר 'הַרְחֵמְךָ'.

שָׁמַיִם לְשׁוּא; וְהָרִי הוּא כְּנִשְׁבַּע לְשׁוּא, וְאֶסוּר לְעֲנוֹת
אֲחֵרָיו 'אֲמֵן'. הַתִּינּוּקוֹת, מְלַמְדִין אוֹתָן הַבְּרִכּוֹת בְּתַקְנָן;
וְאִף עַל פִּי שֶׁהֵן מְבָרְכִין לְבִשְׁלָה בְּשַׁעַת לְמִידָה, הָרִי זֶה
מְתַר. וְאִין עוֹנִין אֲחֵרֵיהֶן 'אֲמֵן'; וְהַעוֹנָה אֲחֵרֵיהֶן 'אֲמֵן',
לֹא יֵצֵא יָדֵי חוֹבְתוֹ.

טז. כָּל הַעוֹנָה 'אֲמֵן' אַחַר בְּרִכּוֹתָיו, הָרִי זֶה מְגַנֶּה;
וְהַעוֹנָה אַחַר בְּרִכָּה שֶׁהִיא סוֹף בְּרִכּוֹת אֲחֵרוֹנוֹת, הָרִי זֶה
מְשַׁבַּח - כְּגוֹן אַחַר 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם' בְּבִרְכַת הַמִּזְזָן, וְאַחַר
בְּרִכָּה אֲחֵרוֹנָה שֶׁל קְרִית שְׁמַע עַרְבִית. וְכֵן בְּסוֹף כָּל בְּרִכָּה
שֶׁהִיא סוֹף בְּרִכּוֹת אֲחֵרוֹנוֹת, עוֹנָה בָּהּ 'אֲמֵן' אַחַר עֲצָמָה.

יז. וְלָמָּה יַעֲנֵה 'אֲמֵן' בְּכּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, וְהָרִי אֲחֵרֵיהֶן בְּרִכַּת
'הַטוֹב וְהַמְּטִיב'? מִפְּנֵי שֶׁבְּרִכָּה זוֹ בִּימֵי חֲכָמֵי מִשְׁנֵה
תְּקוּנָהּ, וּכְאֵלוֹ הִיא תּוֹסֶפֶת; אֲבָל סוֹף עֲקַר הַבְּרִכּוֹת שֶׁל
מִזוּן, הִיא 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם'. וְלָמָּה לֹא יַעֲנֵה 'אֲמֵן' אַחַר
'אֲהַבַת עוֹלָם'? מִפְּנֵי שֶׁהִיא סוֹף בְּרִכּוֹת רֵאשׁוֹנוֹת. וְכֵן כָּל
כִּיּוֹצֵא בָּהּ, מְבָרְכִין שְׂמִיָּתָן אוֹתָן תְּחִלָּה לְדַבֵּר, כְּגוֹן
בְּרִכּוֹת שְׂמִיָּתָן לְפָנֵי קְרִיאת הַמְּגִלָּה, וְהַדְּלָקַת נֵר תְּנַפֶּה
- לֹא יִפְסִיק בְּ'אֲמֵן' בֵּין הַבְּרִכָּה וּבֵין הַדְּבָר שֶׁבָרַךְ עָלָיו.

יח. וְלָמָּה לֹא יַעֲנֵה 'אֲמֵן' אַחַר בְּרִכַּת הַפְּרוֹת וּכִיּוֹצֵא בָּהּ?
מִפְּנֵי שֶׁהִיא בְּרִכָּה אַחַת; וְאִין עוֹנִין 'אֲמֵן' אֵלֶּה אַחַר בְּרִכָּה
אֲחֵרוֹנָה שֶׁקְדָּמָה אוֹתָהּ בְּרִכָּה אַחֲרָת, אוֹ בְּרִכּוֹת, כְּגוֹן
בְּרִכּוֹת מְלָךְ [בְּמוֹצָאֵי שְׁמִיטָה], וּבְרִכּוֹת כֶּהֵן גְּדוֹל
[בִּיּוֹהַכ"ט], וּכִיּוֹצֵא כֶּהֵן - לְהוֹדִיעַ שֶׁכָּבַד הַשָּׁלִים כָּל
בְּרִכּוֹתָיו, וְלִפְיָךְ עוֹנָה 'אֲמֵן'.

יט. כָּל הָאוֹכֵל דְּבַר הָאֶסוּר, בֵּין בְּדוֹן בֵּין בְּשִׁנְגָּה - אִינוֹ
מְבָרֵךְ עָלָיו לֹא בְּתַחֲלָה, וְלֹא בְּסוֹף. כִּיצַד? הָרִי שְׂאֵכֵל טְבֵל
[שְׁלֵא הוֹפֵרשׁ תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת], וְאִפְלוֹ טְבֵל דְּדַבְרֵיהֶם
[מִדְּרַבְּנָן], אוֹ שְׂאֵכֵל מְעַשֵּׂר רֵאשׁוֹן שְׁלֵא נִטְלוּ כָּל
תְּרוּמוֹתָיו, אוֹ מְעַשֵּׂר שְׁנִי וְהַקְדָּשׁ שְׁלֵא נִפְדּוּ בְּהִלְכָתָן -
אִינוֹ מְבָרֵךְ; וְאִין צְרִיף לומר, אִם אֵכֵל נְבִלוֹת וּטְרֵפוֹת, אוֹ
שִׁתָּה יַיִן נְסָף, וּכִיּוֹצֵא כֶּהֵן.

כ. אֲבָל אִם אֵכֵל דְּמָאֵי [תְּבוּאוֹת עִם הָאָרֶץ, שֶׁסֶפֶק אִם
הוֹפֵרשָׁה], אִף עַל פִּי שְׂאִינוֹ רְאוּי אֵלֶּה לְעֲנִיִים, אוֹ מְעַשֵּׂר
רֵאשׁוֹן שֶׁנִּשְׁטְלָה תְּרוּמָתוֹ, אִף עַל פִּי שְׁלֵא נִטְל מִמֶּנּוּ חֶשְׁבוֹן
תְּרוּמָה גְּדוּלָּה, וְהוּא שֶׁהַקְדָּשִׁים בְּשִׁבְלֵים [הַקְדָּשִׁים הַלְוִי אֵת
הַכֹּהֵן וְנִטְל חִלְקוֹ כְּשֶׁנִּדְּוִין הַתְּבוּאוֹה בְּשַׁבְּלִיָּה], אוֹ מְעַשֵּׂר שְׁנִי
וְהַקְדָּשׁ שֶׁנִּפְדּוּ, אִף עַל פִּי שְׁלֵא נָתַן אֵת הַחֲמִשׁ [הַחֲדוּשׁ
בְּפַדְיֹתָם] - הָרִי זֶה מְבָרֵךְ תְּחִלָּה וְסוֹף; וְכֵן כָּל כִּיּוֹצֵא כֶּהֵן.

הַלְכוֹת בְּרִכּוֹת פָּרֶק ב

א. סֵדֵר בְּרִכַּת הַמִּזְזָן, כֵּן הִיא: רֵאשׁוּנָה בְּרִכַּת הַזֶּן',
שְׁנִיָּה בְּרִכַּת הָאֲרֶז', שְׁלִישִׁית 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם', רְבִיעִית
'הַטוֹב וְהַמְּטִיב'. בְּרִכָּה רֵאשׁוּנָה, מִשָּׁה רַבְּנֵי תַקְנָה; שְׁנִיָּה,
תַקְנָה יְהוֹשֵׁעַ; שְׁלִישִׁית, תַקְנָה דָּוִד וְשִׁלְמָה בְּנֵי; וּבְרִכָּה
רְבִיעִית, חֲכָמֵי מִשְׁנֵה תַקְנָה.

ב. הַפּוֹעֲלִים שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין מְלֹאכָה אֵצֶל בַּעַל הַבַּיִת, וְאֵכֵלוּ
פֶתֶן - אִין מְבָרְכִין לְפָנֵיהֶּ, וּמְבָרְכִים לְאַחַר סַעֲדוֹתָן שְׁתֵּי

הלכות ברכות פקק ג

א. תמשה מינין הן - החטין, והשעורין, והכסמין (חייטים מדבריות), ושבלת שועל (שעורה מדברית), והשפון. הכסמין, ממין החטין; ושבלת שועל והשפון, ממין השעורין. ותמשת המינין האלו - כשהן שבלים, נקראים תבואה' בכל מקום; ואחר שדשין וזורין אותן (ברוח לנקותן), נקראין 'דגן'; וכשטוחנין את אחד מהן ולשין את קמחו ואופין אותו, נקרא 'פת'. והפת הנעשת מאחד מהן, היא הנקראת 'פת' בכל מקום, בלא לניה (ללא שם נוסף).

ב. האוכל פת - חייב לברך לפניו: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, המוציא לחם מן הארץ'. אכל דגן שלוק (מבושיל) כמות שהוא - מברך לפניו 'בורא פרי האדמה', ולאחריו 'בורא נפשות רבות'. אכל קמח - מברך לפניו 'שהכל', ולאחריו 'בורא נפשות'.

ג. קמח של אחד מתמשת המינין, שקלהו וערכו כמיים או בשאר משקין - אם היה עבה כדי שיהיה ראוי לאכילה, ולעטו - מברך עליו בתחלה 'בורא מיני מזונות'; ואם היה רך כדי שיהיה ראוי לשתייה - מברך עליו בתחלה 'שהכל', ולבסוף 'בורא נפשות'.

ד. קמח של אחד מתמשת המינין שבשלו בקדרה, בין לבדו בין שערכו עם דברים אחרים - כגון לביבות (עוגת סולת) וכיוצא בהן, וכן הדגן שחלקו או כתשו ובשלו בקדרה - כגון הריפות וגרש פרמל (חייטים בצורות שונות) וכיוצא בהן, וכל זה הוא הנקרא 'מעשה קדרה', וכן כל תבשיל שערב בו אחד מתמשת המינין, בין קמח בין פת - בתחלה, מברך עליו 'בורא מיני מזונות'.

ה. במה דברים אמורים? כשהיה אותו המין חשוב אצלו, ולא היה טפלה; אבל אם היה אחד מתמשת המינין שערב טפלה - אינו מברך אלא על העקר, ופותר את הטפלה. וזה כלל בברכות - כל שהוא עקר ועמו טפלה, מברך על העקר ופותר את הטפלה, בין שהיתה הטפלה מערכת עם העקר, בין שלא היתה מערכת.

ו. כיצד היא הטפלה המערכת? לפת (מיו ירק) או כרוב שבשלו וערב בו קמח של אחד מתמשת המינין כדי לדבקו (לעשותו סמיר) - אינו מברך עליו 'בורא מיני מזונות', שהלפת הוא העקר וקמחו זה טפלה; שכל דבר שמערכת אותו כדי לדבק, או כדי לתן ריח, או כדי לצבוע התבשיל - הרי זה טפלה לו; אבל אם ערב כדי לתן טעם בתערובת, הרי הוא עקר. לפיכך, מיני דבש שמבשלין אותן ונותנין בהן חלב חטה כדי לדבק, ועושין מהן מיני מתיקה - אינו מברך עליו 'בורא מיני מזונות', מפני שהדבש הוא העקר.

ז. כיצד היא הטפלה שאינה מערכת? הרי שצריך לאכל דג מליח, ואכל הפת עמו כדי שלא יזיק המליח גרונו ולשונו - מברך על המליח ופותר את הפת, מפני שהפת טפלה לו; וכן כל כיוצא בזה.

ט. בבית חתנים, מברכין ברכת חתנים אחר ארבע ברכות אלו, בכל סעודה וסעודה שאוכלים שם; ואין מברכין ברכה זו לא עבדים, ולא קטנים. ועד כמה מברכין אותה? אם היה אלמון שנשא אלמנה, מברכין אותה ביום ראשון בלבד; ואם היה בחור שנשא אלמנה או אלמון שנשא בתולה, מברכין אותה כל שבועת ימי המשטה.

י. ברכה זו שמוסיפין בבית חתנים, היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נשואין. במה דברים אמורים? בשעה היו האוכלין הם שעמדו בברכת נשואין, ושמעו הברכות; אבל אם היו האוכלין אחרים שלא שמעו ברכת נשואין בשעת נשואין, מברכין בשבילם אחר ברכת מזון שבע ברכות, כדרך שמברכין בשעת נשואין - והוא שיהיו עשרה, וחתנים מן המנין.

יא. אלו הן שבע ברכות: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שהכל ברא לכבודו'; 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, יוצר האדם'; 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר יצר את האדם בצלמו, בצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בנין עדי עד; ברוך אתה ה', יוצר האדם'; 'שוש תשיש ותגל עקרה, בקבוץ בניה לתוכה בשמחה; ברוך אתה ה', משמח ציון בבניה'; 'שמח תשמח רעים אהובים, כשמחך יצירך מקדם בגן עדן; ברוך אתה ה', משמח עמו וכוונה ירושלים'; 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר ברא ששון ושמחה, חתן וכלה, גילה ורנה אהבה ואהבה שלום ורעות. מהרה ה' אלהינו ישמע מצרי יהודה ומחוצות ירושלים, קול ששון קול שמחה, קול חתן וקול כלה, קול מצהלות חפת חתנים ממשטה ונערים מנגינתם; ברוך אתה ה', משמח חתן עם הכלה'.

יב. שכח ולא הזכיר בשבת או ביום טוב קדשת היום - אם נזכר קדם שיתחיל בברכה רביעית - בשבת אומר: 'ברוך אשר נתן שבת מנוחה לעמו ישראל לאות ולברית קדש, ברוך אתה ה' מקדש השבת'; ביום טוב אומר: 'ברוך אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים'. ומתחיל בברכה רביעית, וגומר. ואם נזכר אחר שהתחיל בברכה רביעית - פוסק וחוזר לראש, שהוא ברכת 'הזן'.

יג. בראשי חדשים, שכח ולא אמר 'עלה ויבוא' - אם נזכר קדם שיתחיל בברכה רביעית - אומר: 'ברוך אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון', ואינו חותם בה; ומתחיל בברכה רביעית, וגומר. ואם נזכר אחר שהתחיל בברכה רביעית - גומר אותה, ואינו חוזר. וכן בחלו של מועד. ובחנפה ובפורים, שכח ולא הזכיר הענין בברכת המזון - אינו חוזר.

יד. מי שאכל, ושכח ולא ברך - אם נזכר קדם שיתאכל המאכל שבמעיו, חוזר ומברך. וכן אם נעלם ממנו, ולא ידע אם ברך או לא ברך - חוזר ומברך; והוא, שלא נתאכל המזון שבמעיו.

ב. מי שנסתפק לו אם בָּרַךְ 'המוציא' או לא בָּרַךְ - אינו חוזר ומְבַרֵךְ, מפני שאינה מן התורה. שִׁבַּח לְבָרַךְ 'המוציא' - אם נזכר עד שלא גָּמַר סְעוּדָתוֹ, חוזר ומְבַרֵךְ; ואם לאחר שגָּמַר, אינו חוזר ומְבַרֵךְ.

ג. הִיָּה אוֹכֵל בְּבֵית זֶה, ופסק סְעוּדָתוֹ וְהֵלֵךְ לְבֵית אַחֵר, או שִׁהָיָה אוֹכֵל וְקָרָא לוֹ חֲבֵרוֹ לְדַבֵּר עִמּוֹ, וְיֵצֵא לוֹ לְפָתַח בֵּיתוֹ וְחָזַר - הוֹאִיל וְשָׁנָה מְקוֹמוֹ, צָרִיף לְבָרַךְ לְמַפְרַע עַל מַה שֶּׁאָכַל, וְחָזַר וּמְבַרֵךְ בְּתַחֲלָה 'המוציא', וְאַחֵר כֶּף גּוֹמֵר סְעוּדָתוֹ.

ד. חֲבֵרִים שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבֵינִי לְאֶחָד, וְיֵצְאוּ לְקִרְיַת חֵתָן אוֹ לְקִרְיַת פֶּלֶא - אִם הֵנִיחוּ שֵׁם זָקֵן אוֹ חוּלָה - חוֹזְרִין לְמְקוֹמָן וְגוֹמְרִין סְעוּדָתָן, וְאֵינָן צָרִיכִין לְבָרַךְ שֵׁנִיָּה. וְאִם לֹא הֵנִיחוּ שֵׁם אָדָם - כִּשְׁהֵן יוֹצְאִין, צָרִיכִין בְּרִכָּה לְמַפְרַע; וְכִשְׁהֵן חוֹזְרִין, צָרִיכִין בְּרִכָּה לְבִתְחִלָּה.

ה. וְכֵן אִם הָיוּ מְסַבֵּין לְשִׁתְיָה, אוֹ לְאֶכִילַת פְּרוֹת; שֶׁכַּל הַמְשָׁנָה מְקוֹמוֹ, הָרִי פֶסֶק אֶכִילָתוֹ, וְלִפְיָכֶף מְבַרֵךְ לְמַפְרַע עַל מַה שֶּׁאָכַל, וְחָזַר וּמְבַרֵךְ שֵׁנִיָּה לְבִתְחִלָּה עַל מַה שֶּׁהוּא צָרִיף לְאֶחָד. וְהַמְשָׁנָה מְקוֹמוֹ מְפַנֵּה לְפָנָה בְּבֵית אֶחָד, אֵינוֹ צָרִיף לְחָזַר וּלְבָרַךְ. אֲכַל בְּמִזְרְחָהּ שֶׁל [עַץ] תְּאֵנָה וְכֹא לְאֶחָד בְּמַעְרָבָהּ, צָרִיף לְחָזַר וּלְבָרַךְ.

ו. בָּרַךְ עַל הַפֶּתַח, פֶּטֶר אֶת הַפְּרָפֶרֶת [מִיָּנִי לְפָתַח] שְׁאוּכְלִין בָּהֶן הַפֶּתַח, מִמִּיָּנִי הַתְּבַשִּׁיל וּפְרוֹת, וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן; אֲכַל אִם בָּרַךְ עַל הַפְּרָפֶרֶת, לֹא פֶטֶר אֶת הַפֶּתַח. בָּרַךְ עַל מַעֲשֵׂה קִדְרָה [מִיָּנִי דָגן שֶׁנִּתְבַּשְׁלוּ בַקִּדְרָה], פֶּטֶר אֶת הַתְּבַשִּׁיל [שֶׁלֹא מִיָּנִי דָגן]; בָּרַךְ עַל הַתְּבַשִּׁיל, לֹא פֶטֶר אֶת מַעֲשֵׂה קִדְרָה.

ז. גָּמַר בְּלִבּוֹ מְלֶאכֶלֶל אוֹ מְלַשְׁתוֹת, וְאַחֵר כֶּף נִמְלֵךְ לְאֶחָד אוֹ לְשִׁתוֹת - אֵף עַל פִּי שֶׁלֹא שָׁנָה מְקוֹמוֹ, חוֹזֵר וּמְבַרֵךְ; וְאִם לֹא גָּמַר בְּלִבּוֹ, אֲלֹא דַעְתּוֹ לְחָזַר לְשִׁתוֹת אוֹ לְאֶחָד - אֲפֹלוּ פֶסֶק כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ, אֵינוֹ צָרִיף לְבָרַךְ שֵׁנִיָּה.

ח. הָיוּ שׁוֹתִין, וְאָמְרוּ: 'בּוֹאוּ וּנְבַרֵךְ בְּרִכַּת הַמְּזוּן', אוֹ 'בּוֹאוּ וּנְקַדֵּשׁ קִדּוּשׁ הַיּוֹם' - נֶאֱסַר לָהֶם לְשִׁתוֹת, עַד שִׁיְבָרְכוּ אוֹ יְקַדְּשׁוּ; וְאִם רָצוּ לְחָזַר וּלְשִׁתוֹת קִדְּשׁוּ שִׁיְבָרְכוּ אוֹ יְקַדְּשׁוּ, אֵף עַל פִּי שֶׁאֵינָם רְשָׁאִים - צָרִיכִים לְחָזַר וּלְבָרַךְ 'בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן', וְאַחֵר כֶּף יִשְׁתוּ. אֲכַל אִם אָמְרוּ: 'בּוֹאוּ וּנְבַדִּיל', אֵינָן צָרִיכִין לְחָזַר וּלְבָרַךְ.

ט. הָיוּ מְסַבֵּין לְשִׁתוֹת זֵין, וְכֹא לָהֶן מִין זֵין אַחֵר, כְּגוֹן שֶׁהָיוּ שׁוֹתִין אָדָם וְהִבְיָאוּ שָׁחַר, אוֹ יֵשֶׁן וְהִבְיָאוּ חֲדָשׁ - אֵינָן צָרִיכִין לְבָרַךְ בְּרִכַּת הַזֵּין פַּעַם שֵׁנִיָּה; אֲכַל מְבַרְכִין: 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הַעוֹלָם, הַטּוֹב וְהַמְּטִיב'.

י. אֵין מְבַרְכִין עַל אֶחָד מִכָּל הָאֲכִילִין, וְלֹא עַל מִשְׁקָה מִכָּל הַמְּשָׁקִין, עַד שִׁיְבֹאוּ לְפָנָיו; וְאִם בָּרַךְ וְאַחֵר כֶּף הִבְיָאוּ לְפָנָיו, צָרִיף לְחָזַר וּלְבָרַךְ. נִטַּל אֶחָד וּבָרַךְ עָלָיו, וְנִפְל מִיָּדוֹ וְנִשְׁרַף אוֹ שִׁטְפוּ נֶהַר - נִטַּל אַחֵר וְחָזַר וּמְבַרֵךְ עָלָיו, אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא מְאוֹתוֹ הַמִּין; וְצָרִיף לֹאמַר 'בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלִכּוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד', עַל בְּרִכָּה רְאוּשׁוֹנָה, כִּדִּי שֶׁלֹא לְהוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבִטְלָה. עוֹמֵד אָדָם עַל אַמַּת [תַּעֲלַת] הַמַּיִם, וּמְבַרֵךְ וְשׁוֹתָהּ, אֵף עַל פִּי שֶׁהַמַּיִם שֶׁהָיוּ לְפָנָיו בִּשְׁעַת

ח. הַפֶּתַח שִׁפְתָּת אוֹתָהּ פְתִימִים [פִּירוּדָה לְפִירוּרִים], וּבִשְׁלָה בְקִדְרָה אוֹ לְשֵׁה בְמַרְק - אִם יֵשׁ בְּפִתְיִתִין פְּזִית, אוֹ שְׁנִכָּר שֶׁהֵן פֶּת וְלֹא נִשְׁתַּנָּת צוּרְתָהּ - מְבַרֵךְ עָלֶיהָ בְּתַחֲלָה 'המוציא'; וְאִם אֵין בָּהֶן פְּזִית, אוֹ שֶׁעָבְרָה צוּרַת הַפֶּת בְּבִשּׁוּל - מְבַרֵךְ עָלֶיהָ בְּתַחֲלָה 'בּוֹרֵא מִיָּנִי מְזוּנוֹת'.

ט. עֶסֶה שֶׁנֶּאֱמַר בְּקִרְקַע כְּמוֹ שֶׁהַעֲרִבִים שׁוֹכְנֵי הַמְּדֻבְּרוֹת אוֹפִין - הוֹאִיל וְאֵין עָלֶיהָ צוּרַת פֶּת, מְבַרֵךְ עָלֶיהָ בְּתַחֲלָה 'בּוֹרֵא מִיָּנִי מְזוּנוֹת'; וְאִם קָבַע סְעוּדָתוֹ עָלֶיהָ, מְבַרֵךְ 'המוציא'. וְכֵן עֶסֶה שֶׁלְשֵׁה בְדָבָשׁ אוֹ בְּשֶׁמֶן אוֹ בְּחֵלֶב, אוֹ שֶׁעָרַב בָּהּ מִיָּנִי תְּבִלִין וְאַפְּאָה, וְהִיא הַנְּקִרְיַת 'פֶּת הַבָּאָה בְּכִיסִּינִי' [עֲשׂוּ כִיסִּים וּבַתּוֹכֵם דָּבַשׁ וְכִי'ב] - אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא פֶּת, מְבַרֵךְ עָלֶיהָ 'בּוֹרֵא מִיָּנִי מְזוּנוֹת'; וְאִם קָבַע סְעוּדָתוֹ עָלֶיהָ, מְבַרֵךְ 'המוציא'.

י. אֵרְזוּ שִׁבְשֻׁלוֹ, אוֹ שֶׁעֲשָׂה מְמֻנוֹ פֶּת - בְּתַחֲלָה מְבַרֵךְ עָלָיו 'בּוֹרֵא מִיָּנִי מְזוּנוֹת', וְלְכַסּוֹף 'בּוֹרֵא נְפִשׁוֹת'; וּבְלִבְדּוֹ שֶׁלֹא יִהְיֶה מְעָרַב עִם דָּבָר אַחֵר, אֲלֹא אֵרְזוּ לְבִדּוֹ. אֲכַל פֶּת דִּחָן, אוֹ פֶּת שֶׁל שָׁאֵר מִיָּנִי קִטְנִיּוֹת - בְּתַחֲלָה מְבַרֵךְ 'שֶׁהַכֹּל', וְלְכַסּוֹף 'בּוֹרֵא נְפִשׁוֹת רַבּוֹת'.

יא. כָּל שֶׁמְבַרְכִין עָלָיו בְּתַחֲלָה 'המוציא', מְבַרְכִין לְאַחֲרָיו בְּרִכַּת הַמְּזוּן כְּסִדְרָה אַרְבַּע בְּרִכּוֹת; וְכָל שֶׁמְבַרְכִין עָלָיו בְּתַחֲלָה 'בּוֹרֵא מִיָּנִי מְזוּנוֹת', מְבַרְכִין לְאַחֲרָיו בְּרִכָּה אַחַת מֵעֵין שְׁלֹשׁ - חוּץ מִן הָאֵרְזוֹ.

יב. בְּמַה דְּבָרִים אָמורים? שֶׁאֲכַל מִפְּזִית וְלִמְעָלָה; אֲכַל הָאוֹכֵל פְּחוֹת מִפְּזִית, בֵּין מִן הַפֶּת בֵּין מִשְׁאֵר אֲכִילִין, וְהַשׁוֹתָהּ פְּחוֹת מִרְבִּיעִית, בֵּין מִן הַזֵּין בֵּין מִשְׁאֵר מְשָׁקִין - מְבַרֵךְ בְּתַחֲלָה בְּרִכָּה הָרְאוּיָה לְאוֹתוֹ הַמִּין, וְלְכַסּוֹף אֵינוֹ מְבַרֵךְ כָּלֵל.

יג. זֵוּוּ הִיא בְּרִכָּה אַחַת שֶׁמֵּעִין שְׁלֹשׁ: 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הַעוֹלָם, עַל הַמַּחְיָה וְעַל הַפְּלִלָּה וְעַל אֲרִץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׂרָצִית וְהַנְּחִלָּתָה אֶת אֲבוֹתֵינוּ; רַחֵם ה' אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ, וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ וְשִׁמְחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ וּנְבַרְכֶךָ עָלֶיהָ בְּקִדְּשָׁהּ וּבְטַהֲרָהּ; בְּרוּךְ אַתָּה ה', עַל הָאֲרִץ וְעַל הַמַּחְיָה'. וְכִשְׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, אוֹמֵר בְּבְרִכָּה זוֹ כְּבָלְלָה מֵעֵין קִדְּשַׁת הַיּוֹם, כְּדִרְךָ שֶׁמְזַכֵּיר בְּבְרִכַּת הַמְּזוּן.

יום שני

הלכות ברכות פרק ז

א. כָּל הַמְבַרְכֵךְ בְּרִכַּת הַמְּזוּן אוֹ בְּרִכָּה אַחַת מֵעֵין שְׁלֹשׁ, צָרִיף לְבָרַךְ אוֹתָהּ בְּמְקוֹם שֶׁאָכַל. אֲכַל כִּשְׁהוּא מְהַלֵּךְ - יֵשֵׁב בְּמְקוֹמוֹ, וּבְבִרְךָ; אֲכַל כִּשְׁהוּא עוֹמֵד - יֵשֵׁב בְּמְקוֹמוֹ, וּבְבִרְךָ. שִׁבַּח בְּרִכַּת הַמְּזוּן, וְנִזְכֵּר קִדְּשׁ שִׁיתְאֶפְלַל הַמְּזוּן בְּמַעֲוֵי - מְבַרֵךְ בְּמְקוֹם שֶׁנִּזְכֵּר; וְאִם הִיָּה מְזִיד, חוֹזֵר לְמְקוֹמוֹ וּמְבַרֵךְ, וְאִם בָּרַךְ בְּמְקוֹם שֶׁנִּזְכֵּר, יֵצֵא יָדֵי חוֹבָתוֹ. וְכֵן אִם בָּרַךְ כִּשְׁהוּא עוֹמֵד, אוֹ כִּשְׁהוּא מְהַלֵּךְ - יֵצֵא יָדֵי חוֹבָתוֹ; וְלְבִתְחִלָּה, לֹא יְבַרֵךְ בְּרִכַּת הַמְּזוּן, וְלֹא בְּרִכָּה שֶׁמֵּעִין שְׁלֹשׁ, אֲלֹא כִּשְׁהוּא יוֹשֵׁב, וּבְמְקוֹם שֶׁאָכַל.

שהשמתה במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו. וכן סעודה שעושין אותה אחר הנשואין מחמת הנשואין עד שנים עשר חדש, מכרף 'שהשמתה במעונו'.

ו. הכל תיבין בכרפת הזמן, כדרך שתיבין בכרפת המזון - אפלו כהנים שאכלו קדשי קדשים בעזרה. וכן כהנים וישראלים שאכלו פאחד, ואכלו הפהנים תרומה וישראל תליו - תיבין בזמן. נשים ועבדים וקטנים, תיבין בזמן כחייבין בכרפת המזון.

ז. נשים ועבדים וקטנים - אין מומנין עליהן [אין מצרפים לזימון], אבל מומנין לעצמן. ולא תהא חבורה של נשים ועבדים וקטנים, מפני הפריצות - אלא נשים לעצמן, או עבדים לעצמן, או קטנים לעצמן; ובלבד שלא יזמנו בשם. אנדרוגינוס [יש בו סימני נקבות וזכרות] מומן למינו, ואינו מומן לא לנשים ולא לאנשים, מפני שהוא ספק. והטקטוס [שאינו בו לא סימני נקבות ולא זכרות] אינו מומן כלל. קטן היודע [מבין] למי מברכין - מומנין עליו, ואף על פי שהוא כבן שבע או כבן שמונה; ומצטרף בין למנון שלשה בין למנון עשרה לזמן עליו. והנכרי, אין מומנין עליו.

ח. אין מומנין אלא על מי שאכל מפניית פת ומעלה. שבעה שאכלו פת, ושלשה אכלו עמהן ירק או ציר [מיין מאכלים מבושלים] וכיוצא בזה - מצטרפין לזמן בשם; והוא, שיהא המכרף מאוכלי הפת. אבל ששה שאכלו פת, וארבעה ירק - אין מצטרפין, עד שיהא אוכלי הפת רב הנפר. במה דברים אמורים? בעשרה; אבל בשלשה - צריך שיאכל כל אחד מהן פניית פת, ואחר כך מומנין.

ט. שנים שאכלו ונמרו מלאכל, וכא שלישי ואכל - אם יכולין לאכל עמו כל שהוא אפלו משאר אכליו, מצטרף עמהן. וחסם גדול שבמסבין - הוא שמכרף לכלן, אף על פי שלא בא אלא באחרונה.

י. שלשה שאכלו כאחד, אינן רשאים לחלק [לברר כל אחד בנפרד]; וכן ארבעה, וכן חמשה. ששה, יש [מותר] להן לחלק [לשתי קבוצות], עד עשרה; עשרה אינן רשאים לחלק, עד שיהיו עשרים; שפל זמן שיחלקו ותהיה ברפת הזמן לכל חלק וחלק בזמן הכל, יש להם לחלק.

יא. שלשה בני אדם שבאו משלש חבורות של שלשה שלשה, אינן רשאים לחלק [ומזמנים אף שלא אכלו יחד]; ואם כבר זמן כל אחד ואחד מהן בחבורה שלו, רשאים לחלק, ואינן תיבין בזמן, שכבר זמנו עליהן. שלשה שישבו לאכל - אף על פי שפל אחד ואחד אוכל משלו, אינן רשאים לחלק.

יב. שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד - בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו, מצטרפין לזמן אחד; ואם לאו, אלו מומנין לעצמן ואלו מומנין לעצמן. ואם יש שמש אחד ביניהם, שהוא הולף ומשמש מחבורה זו לחבורה זו - מצטרפין לזמן אחד, אף על פי שאין מקצת

הברכה, אינן המים ששתה - מפני שלכך נתפנו מתחלה. יא. דברים הבאים בתוך הסעודה, והן מחמת הסעודה [כגון בשר ודגים] - אינן צריכין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן; אלא ברפת 'המוציא' שבתחלה, וברפת המזון שבסוף, פוטרין הכל, שהכל טפלה לסעודה. ודברים שאינן מחמת הסעודה [כגון פירות], שבאו בתוך הסעודה - טעונין ברכה לפניהן, ואין טעונין ברכה לאחריהן. ודברים הבאים לאחר הסעודה, בין מחמת הסעודה בין שלא מחמת הסעודה - טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן. יב. בשבתות וימים טובים, ובסעודת הקנות היום, ובצעת שיצא מן המרחץ, וכיוצא בהן, שאדם קובע סעודתו על היין - אם ברף על היין שלפני המזון, פטר את היין ששונה לאחר המזון קדם שיכרף ברפת המזון; אבל בשאר הימים, צריך לחזור ולכרף בתחלה על היין שלאחר המזון. בא להן יין בתוך המזון, כל אחד ואחד מכרף לעצמו, שאין בית הבליעה פנוי, שיענו הכל אחר אחד 'אמן'; ואינו פוטר את היין שלאחר המזון.

הלכות ברכות פרק ה

א. נשים ועבדים, תיבין בכרפת המזון; וספק יש בדרך אם הן תיבין מן התורה, לפי שאין קבוע לה זמן, או אינן תיבין מן התורה. לפיכך, אין מוציאין את הגדולים ירי חובתן. אבל הקטנים, תיבין בכרפת המזון מדברי סופרים, כדי לחנכן במצוות.

ב. שלשה שאכלו פת כאחד, תיבין לברך ברפת הזמן קדם ברפת המזון. ואי זו היא ברפת הזמן? אם היו האוכלין משלשה עד עשרה, מכרף האחד מהן, ואומר: 'ברך שאכלנו משלו'; והפל עונין: 'ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו', והוא חוזר ומכרף: 'ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו'.

ג. ואחר כך מתחיל ואומר: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, הוון, עד שגומר ארבע הברכות; והן עונין 'אמן' אחר כל ברכה וברכה.

ד. היו האוכלין מעשרה ולמעלה, מומנין בשם. כיצד? המכרף אומר: 'ברך אלהינו שאכלנו משלו', והן עונין: 'ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו', והוא חוזר ואומר: 'ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו', ומתחיל ברפת המזון.

ה. הסועד בבית חתנים - משייתחילו להתעסק בצרכי סעודת הנשואין ולהכנינה, ועד שלשים יום אחר הנשואין - מכרף: 'ברך שהשמתה במעונו שאכלנו משלו', והן עונין: 'ברוך שהשמתה במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו', והוא חוזר ואומר: 'ברוך שהשמתה במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו'. ואם היו עשרה - מכרף: 'ברך אלהינו שהשמתה במעונו שאכלנו משלו', והם עונין: 'ברוך אלהינו שהשמתה במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו', והוא חוזר ואומר: 'ברוך אלהינו

ובמחנה, פטורין מנטילת ידים בתחלה, מפני שהן טרודין במלחמה; וחזבין באחרונה, מפני הסכנה.

ד. עד היכן היא נטילת ידים? עד הפרק (חיבור כף היד והזרוע); וכמה שעור המים? רביעית לכל שתי הידים. וכל שחוצץ בטבילה, חוצץ בנטילת ידים; וכל [סוג מים] העולה [המשלים] למידת המקנה [מ' סאה], עולה לשעור רביעית.

ה. כל הצריך נטילת ידים - אם הטביל ידיו במי מקנה, אינו צריך דבר אחר; ואם הטבילן במים שאין בהן שעור מקנה, או במים שאובין שבקרקע, לא עשה פלוג, שאין המים השאובין מטהרין את הידים אלא בנטילה.

ו. כל הנוטל ידיו, צריך להזהר בארבעה דברים: במים עצמן, שלא יהיו פסולין לנטילת ידים; ובשעור, שיהיה בהן רביעית לכל שתי הידים; ובכלי, שיהיו המים שנוטלין בהן בכלי; ובנוטל, שיהיו המים באין מכת גותן.

ז. ארבעה דברים פוסלין את המים - שנוי מראה, וגלוי, ועשיית מלאכה בהן, והפסד שמונע את הבהמה מלשתות מהן. ביצד? מים שגשגו מראיהן - בין בכלים בין בקרקעות, בין מחמת דבר שנפל לתוכן בין מחמת מקומן - הרי אלו פסולין. וכן אם נתגלו גלוי האויר אותן מן השתיה, נפסלו לנטילת ידים [שמא נחש נתן בהם ארס].

ח. כל מים שנעשה בהן מלאכה - נעשו שופכין, ופסולין לנטילת ידים. ביצד? מים שאובין שהדיח בהן פלים, או ששרה בהן פתו, וכיוצא בזה, בין בכלים בין בקרקעות - פסולין לנטילת ידים. הדיח בהן פלים מודחין או חדשים, לא פסלן. מים שהנחתום מטבל בהן את הכעכין [עוגות יבשות], פסולין; ושהוא חופן [נוטל בכפו] מהן בשעת לישה, כשרין - שהמים שבחפניו, הן שנעשו בהן מלאכה, אבל המים שחופן מהם, הרי הן בכשרותן.

ט. וכל מים שנפסלו ממשנית הפלב - כגון שהיו מרים או מלוחין או עכורין או ריחן רע, עד שלא לשתה אותן הפלב - בכלים, פסולין לנטילת ידים; ובקרקעות, כשרין להטביל בהן. חמי טבירה - במקומן, מטבילין בהן את הידים; אבל אם נטל מהן בכלי, או שהפליג מהן אמה [מטר מהן תעלה] למקום אחר - אין נוטלין מהן לא ראשונים ולא אחרונים, מפני שאינן ראויין לשתיה הבהמה.

י. יש לנוטל [לכתחילה] לתן על ידיו מעט מעט, עד שיתן בשעור; ואם נתן הרביעית פלה בשטיפה אחת, כשר. נוטלין ארבעה [און] חמשה [בני אדם] זה בצד זה, או יד על גבי יד זה, בשטיפה אחת - ובכלב שירפו ידיהן [לא ידחקו ידיהם זו לזו], כדי שיבוא ביניהן המים, ויהיה באותה השטיפה כדי רביעית לכל אחד ואחד.

יא. אין נוהגין לידיים לא בדרךנות הפלים [שנשברו], ולא בשולי [תחתית] הפתח [כלי חרס גדול], ולא בחרסים [שברי חרס], ולא במגופת [מכסה] הקבית. ואם תקן [הרחיב] המגופה לנטילה, נוהגין מנזה לידיים; וכן החמת

אלו רואין מקצת אלו; והוא, שישמעו שתיהן כל דברי המברך בבאור [בבהירות].

יג. שלשה שאכלו, ויצא אחד מהן לשוק - קוראין לו, כדי שיכונן לשמע מה שהן אומרין, ומזמנין עליו והוא בשוק, ויצא ידי חובתו; ולקשיחזר למקומו, יברך ברפת המזון לעצמו. אבל עשרה שאכלו, ויצא אחד מהן - אין מזמנין עליו, עד שיחזר וישב במקומו עמהן.

יד. שלשה שאכלו כאחד, וקדם אחד מהן וברך לעצמו - מזמנין עליו, ויצאו השנים ידי חובת זמון; והוא לא יצא בזמון זה, שאין זמון למפרע [אחד ברהמ"ו].

טו. שנים שאכלו, כל אחד ואחד מברך לעצמו; ואם היה אחד יודע ואחד אינו יודע, זה שידע מברך בקול רם, והשני עונה 'אמן' אחר כל ברכה וברכה, ויוצא ידי חובתו. וכן מברך לאביו, ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה, ויוצאין ידי חובתן; אבל אמרו חכמים: 'תבוא מארה למי שאשתו ובניו מברכין לו'.

טז. כמה דברים אמורים שיעצאו ידי חובתן? בזמן שאכלו ולא שבעו, שהן חזבין לברך מדברי סופרים, ולפיכך מוציאין אותן קטן או עבד או אשה מידי חובתן. אבל אם אכל ושבע, שנתחייב בברכת המזון מן התורה - אין אשה או קטן או עבד מוציאין אותו מידי חובתו; שכל החייב בדבר מן התורה - אין מוציאין אותו מידי חובתו, אלא החייב באותו הדבר מן התורה כמותו.

יז. הנכנס אצל אחרים, ומצאן מברכין ברפת הזמון - אם מצא המברך אומר 'נברך', הוא עונה 'ברוך' ומברך; ואם מצא האוכלים עונים 'ברוך שאכלנו', הוא עונה אחריהן 'אמן'.

הלכות ברכות פרק ו

א. כל האוכל הפת שמברכין עליה 'המוציא' - צריך נטילת ידים תחלה וסוף, ואף על פי שהיא פת חלין; ואף על פי שאין ידיו מלכלכות, ואינו יודע להן טמאה - לא יאכל, עד שישטל שתי ידיו. וכן כל דבר שטבולו במשקין - צריך נטילת ידים תחלה.

ב. כל הנוטל ידיו - בין לאכילה, בין לקרית שמע, בין לתפלה - מברך בתחלה 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידים'; שזו מצות חכמים היא, שנצטוינו בתורה לשמע מהן, שנאמר: "על פי התורה אשר יורוך". ומים אחרונים - אין מברכין עליהן, שאינן אלא מפני הסכנה; ולפיכך חייב אדם להזהר בהן ביותר.

ג. נטילת ידים בין תבשיל לתבשיל, רשות - רצה נוטל, רצה אינו נוטל. ופרות של חלין - אינן צריכין נטילת ידים, לא בתחלה ולא בסוף; וכל הנוטל ידיו לפרות, הרי זה מגסי הרוח [גאוותנים]. כל את המלח, צריך נטילת ידים באחרונה - שמא יש בו מלח סדומית או מלח שטבעו פטבע סדומית, ויעביר ידיו על עיניו ויפסא; מפני זה חייבין לטל ידים בסוף כל סעודה, מפני המלח.

אוכל, ושותה מקצתן.

כ. צריך אדם לנגב את ידיו, ואחר כך יאכל; וכל האוכל בלא נגוב ידים, פאובל לחם טמא. וכל הנוטל ידיו באחרונה, מנגב ואחר כך מברך. ותקף לנטילת ידים, ברפת המזון - לא יפסיק ביניהם בדרך אחר; אפלו לשותות מים אחר שנוטל ידיו באחרונה, אסור עד שיברך ברפת המזון.

יום שלישי

הלכות ברכות פ"ק ז

א. מנהגות רבות נהגו חכמי ישראל בסעודה, וכלן דרין ארץ; ואלו הן: כשנכנסין לסעודה, גדול שבכלן נוטל ידיו תחלה, ואחר כך נכנסין, ויושבין מסבין. וגדול מסב בראש, ושני לו למטה ממנו; היו שלש מטות, גדול מסב בראש, ושני לו למעלה ממנו, ושלישי לו למטה ממנו. בעל הבית מברך 'המוציא', ומשלים [מטיים] הברכה ואחר כך בוצע; והאורח מברך ברפת המזון, כדי שיברך לבעל הבית. ואם היו בלן בעלי הבית - גדול שבכלן בוצע, והוא מברך ברפת המזון.

ג. אין הבוצע רשאי לבצע, עד שיביאו מלח ולפתן נכל דבר הנאכל עם הפת [לפני כל אחד ואחד, אלא אם כן נתפננו לאכל פת חרבה [כמות שהיא]]. ואינו בוצע לא פרוסה קטנה, מפני שהוא נראה כצר עין, ולא פרוסה יתרה מפביצה, מפני שנתראה כרעבתן; ובשבת יש לו לבצע פרוסה גדולה. ואינו בוצע, אלא ממקום שבשול [נאפה] יפה יפה.

ד. מצוה מן המבחר, לבצע מפפר שלמה; אם היתה שם שלמה של שעורים ופרוסה של חטים, מניח פרוסה בתוך שלמה, ובוצע משתייהן, כדי שיבצע מחטים ומשלמה. בשבת ובקמים טובים, תיב לבצע על שתי פפרות; נוטל שתייהן ביחד, ובוצע אחת מהן.

ה. הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד ואחד, והאחד נוטל ביחד; ואינו נותן ביחד האוכל, אלא אם כן היה אכל. והבוצע, הוא פושט ידיו תחלה ואוכל; ואין המסבין רשאים לטעם, עד שיטעם המברך; ואין הבוצע רשאי לטעם, עד שיכלה 'אמן' מפי רב המסבין. ואם רצה הבוצע לחלק כבוד לרבו, או למי שהוא גדול ממנו בחכמה, ויניחנו לפשט ידו קדם לו - הרשות ביחו.

ו. שנים, ממתינין זה לזה בקערה [אם אחד הפסיק לצורך שתיה וכיו"ב]; שלשה, אין ממתינין. גמרו [הפסיק] מהן שנים, השלישי מפסיק עמהן; גמר אחד מהן, השנים אין מפסיקין לו, אלא אוכלין והולכין, עד שגומרין. אין משיחין בסעודה, כדי שלא יבוא לידי סכנה. ומפני זה, אם בא להן יין בתוך המזון - כל אחד ואחד מברך לעצמו, שאם ברח אחד ויענה העונה 'אמן' בשעת הבליעה, יבוא לידי סכנה. ואין מסתכלין בפני האוכל, ולא במנתו, שלא לבישו.

[ווד] שתקנה, נותנין בה לידים. אבל שק וקפה - אף על פי שתקנו, אין נותנין מהן לידים. ולא יתן לחברו בחפניו, שאין חפניו פלי. וכלים שנשברו שבירה המטהרת אותן מידי טמאה - אין נותנין בהם לידים, מפני שהן שברי כלים.

יב. בכל הכלים נוטלין לידים, אפלו פלי גללים וכלי אדמה - והוא, שיהיו שלמים. פלי שאינו מחזיק רביעית, או שאין בו רביעית - אין נותנין ממנו לידים.

יג. הכל כשרין לתן לידים, אפלו חרש שוטח וקטן. אם אין שם אחר - מניח הפלי בין ברפיו, וצק על ידיו, או יטה החבית על ידיו, ויטל; או נוטל ידו אחת וצק כזו על זו, וחזור וצק בראשונה על השניה. והקוף, נוטל לידים.

יד. השקת [אבו חלוה] שדולה האדם [מים] ביחו או בגלגל ונתן לתוכה, והמים נמשכין ממנה באמה והולכין ומשקין הירקות או הבהמה, והניח ידיו בשקת, ועברו המים ושטפו על ידיו - לא עלתה לו נטילה, שהרי אין כאן נותן על ידיו; ואם היו ידיו קרובות לשפיכת הדלי, עד שנמצאו המים שטפו על ידיו מכת נתינת האדם - עלתה לו נטילה.

טו. מים שנסתפק לו אם נעשה מהן מלאכה או לא נעשה, אם יש בהן כשעור או שאין בהן, אם הן טהורין או טמאין, ספק נוטל ידיו ספק לא נוטל ידיו - ספקו טהור; שכל ספק שבטהרת ידים, טהור.

טז. מים ראשונים - צריך שיגביה ידיו למעלה, שלא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים; ואחרונים - צריך שישפיל ידיו למטה, כדי שיצא כל פח המלח שעל ידיו. מים ראשונים, נוטלים בין על גבי פלי בין על גבי קרקע; ואחרונים, אינן נוטלין על גבי קרקע. מים ראשונים, בין בחמי האור [שהוחמו באש] בין בצונן. אחרונים, אין נוטלין בחמין - והוא, שיהיו חמים שהיד סולדת בהן, מפני שאין מעבירין את ההמא, שאינו יכול לפשפש בהן; אבל אם היו פושרין, נוטלין מהן באחרונה. יז. נוטל אדם ידיו שחרית, ומתנה [מכור] עליהן כל היום, ואינו צריך לטל ידיו לכל אכילה ואכילה; והוא, שלא הסיח דעתו מהן; אבל אם הסיח דעתו מהן, צריך לטל ידיו בכל עת שצריך נטילה.

יח. לט אדם את ידיו במפה, ואוכל בהן פת או דבר שטבולו במשקה, אף על פי שלא נוטל ידיו. המאכיל לאחרים, אינו צריך נטילת ידים; והאוכל, צריך נטילת ידים, אף על פי שאינו נוגע במאכל, אלא אחר הוא המאכילו. והוא הדין לאוכל במגרפה [כעין מזלג], שצריך נטילת ידים.

יט. אסור להאכיל מי שלא נוטל ידיו, אף על פי שהוא נותן לתוף פיו. ואסור לזלזל בנטילת ידים; וצוויים הרבה צוו חכמים על נטילת ידים, והזהירו על הדבר. אפלו אין לו מים אלא כדי לשותות, נוטל ידיו במקצתן, ואחר כך

אם היה הבשמים שמן ערב וכיוצא בו, טחו בראש השמש מנגב ריח הבשמים על ראש שמשון; ואם היה השמש תלמיד חכמים, טחו [מנגבו] בכתל, כדי שלא יצא מבשם לשוק.

טו. אף על פי שאין ברפת המזון טעונה יין, אם ברף על היין מפנהג שאמרנו, צריך שידית כוס של ברכה מבפנים, וישטף אותו מבחוץ; וימלאנו יין חי, וכיון שהגיע לברכת 'הארץ', נותן לתוכו מעט מים, כדי שיהא ערב לשתייה. ואין משיחין על כוס של ברפת המזון, אלא הכל שותקין, עד שתקלה ברפת המזון והיין, וישתו.

הלכות ברכות פרק ח

א. כל פרות האילן - מברכין עליהן בתחלה 'בורא פרי העץ', ובסוף 'בורא נפשות רבות'; חוץ מחמשת המינין הפתובין בתורה, והן ענבים ורמונים ותאנים וזיתים ותמרים - שהוא מברך עליהן בסוף ברכה אחת מעין שלש. וכל פרות הארץ והירקות - מברכין עליהן בתחלה 'בורא פרי האדמה', ולבסוף 'בורא נפשות רבות'. ודברים שאין גדולין מן הארץ, כגון פטר וגיבנה ודגים וביצים ומים וחלב ודבש וכיוצא בהן - בתחלה מברך 'שהכל', ולבסוף 'בורא נפשות רבות'. והשותה מים שלא לרוות צמאו - אינו טעון ברכה, לא לפניו ולא לאחוריו.

ב. הסוחט פרות והוציא מהן משקין - מברך עליהן בתחלה 'שהכל', ולבסוף 'בורא נפשות'; חוץ מן הענבים והזיתים - שעל היין הוא מברך בתחלה 'בורא פרי הגפן', ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, ועל השמן הוא מברך בתחלה 'בורא פרי העץ'. במה דברים אמורים? שהיה חושש בגרונו ושתה מן השמן עם מי השלקות נירקות מבושלים וכיוצא בהן, שהרי נהנה בשתייתו; אבל אם שתה השמן לבדו, או שלא היה חושש בגרונו - מברך עליו 'שהכל', שהרי לא נהנה בטעם השמן.

ג. פרות או ירקות שדרפן להאכל חיים - אם בשלן או שלקן (בישולם הרבה ונימוחו), מברך עליהן בתחלה 'שהכל', ולבסוף 'בורא נפשות'. וירקות שדרפן להאכל שלוקין, כגון פרוב ולפת [מיו ירק] - אם אכלן חיים, מברך עליהן בתחלה 'שהכל'. ודברים שדרפן להאכל חיים ומבשלין - אכלן בין חיים בין מבשלין - מברך עליהן בתחלה ברכה הראויה להן: אם היו פרות עץ, מברך 'בורא פרי העץ'; ואם היו פרות אדמה או ירקות, מברך 'בורא פרי האדמה'.

ד. ירקות שדרפן להשלק ששלקן - מברך על מי שלק שלקן 'בורא פרי האדמה'; והוא, ששלקן לשותות ממייהן, שמימי שלקות כשלקות, במקום שדרפן לשותותן. דבש תמרים, מברכין עליו תחלה 'שהכל'. אבל תמרים שמעבן בידו, והוציא גרעינין שלקן, ועשן כמו עסה - מברך עליהן בתחלה 'בורא פרי העץ', ולבסוף ברכה אחת מעין שלש.

ז. השמש העומד לפני המסבין, אינו אוכל עמהן; ודרך רחמנות היא לתן לתוף פיו מכל תבשיל ותבשיל, כדי לישב דעתו. ואם נתנו לו יין, מברך על כל כוס וכוס שנותנין לו, מפני שאין שתייתו תלויה ברוצונו, אלא ברוצונם.

ח. יצא אחד מן המסבין להשתין מים, נוטל ידו אחת [וושנגעה] ונקנס; דבר עם חברו והפליג [שהה], נוטל שתי ידיו ונקנס. ואם היו מסבין לשתייה, נקנס ויושב במקומו ונוטל ידיו, ואחר כך מחזיר פניו לאורחין; ולמה נוטל במקומו? שמא ידמו שלא נוטל ידיו, מפני שאין שם אכילה.

ט. אין מניחין בשר חי [שאינו מבושל] על הפת, ואין מעבירין כוס מלא [משקין] על הפת, ואין סומכין את הקערה בפת. ואין זורקין את הפת, ולא את התוכות; ולא את האכלין שאין להן קלפין, כגון תותים ותאנים וענבים, מפני שהן נמאסין. ומתיר להמשיך [להזרים] יין בצנורות בבתי חתנים; וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה, אבל לא בימות הגשמים, מפני שגמאסין. ואין נוטלין ידים ביין, בין חי בין מזוג. וכן אין מפסידין שאר אכלין ומשקין, דרך בזוי ובעיטה [זלזול].

י. אסור לאורחין לטל פלוגם ממה שלפניהם, ולתן בידו בנו או בתו של בעל הבית - שמא יתביש בעל הסעודה, שהרי אין לו אלא מה שהביא לפניהם, ונמצאו הקטנים נוטלין אותו והולכין. לא ישלח אדם לחברו חבית יין, ושמן צף על פניה - שמא ישלח לו אדם חבית שפלה שמן, וידמה שהיא יין, ושמן הוא שעל פניה בלבד, ויזמן אורחים, ויתביש. וכן כל פיוצא בדברים אלו, המביאין לידי בוששה לבעל הסעודה - אסורין.

יא. גמרו מלאכל - מסלקין את השלקן ומכבדין [מסאטאים] את המקום שאכלו בו, ואחר כך נוטלין את ידיהן; שמא ישאר שם פרוורין שיש בהן פזית, שאסור להלך עליהן ולרחץ עליהן; אבל פרוורין שאין בהן פזית, מתיר לאבדן ביד.

יב. הביאו להם מים לנטילה - כל שמברך ברפת המזון, הוא נוטל ידיו תחלה, כדי שלא ישב הגדול וידיו מזהמות, עד שישל אחר. ושאר הסועדין, נוטלין ידן בסוף זה אחר זה; ואין מכבדין בדבר זה [טול לפני], שאין מכבדין בידים מזהמות, ולא בדרכים, ולא בגשרים [ומור לגדול "לך לפני"] - אלא בפתח הראוי למזווה, ובשעת כניסה.

יג. גמרו לטל את ידיהן, ונגבו ידיהן, וברכו ברפת המזון, והביאו את המגמר [בשמים] - הגדול שברך ברפת המזון, הוא מברך על המגמר, וכלן עונין אמן.

יד. אם היה שם יין - מביאין כוס מחזיק רביעית, או יתר על רביעית, ומביאין מין בשמים; או חזו את היין בימינו, ואת הבשמים בשמאלו, ומברך ברפת המזון; ואחר כך מברך על היין, ואחר כך מברך על הבשמים.

- אם היו משקין - בולען, ומכרף בסוף; ואם היו פרות שאם נקנן ומאסו, כגון תותים וענבים - מסלקן לצד אחד ומכרף, ואחר כך בולען; ואם אינן נמאסין, כגון פולים ואפונים - פולטן מפיו עד שיכרף ופיו פנוי, ואחר כך אוכל.

יג. היו לפניו מינין הרבה - אם היו ברכותיהן שוות - מכרף על איזה מהן שירצה, ופוטר את השאר; ואם אין ברכותיהן שוות - מכרף על כל אחד מהן ברכה הראויה לו, ואי זה מין שירצה להקדים מקדים. ואם אינו רוצה בזה יותר מזה - אם יש ביניהן אחד משבעת המינין, עליו הוא מכרף תחלה; וכל הקודם בפסוק, קודם לברכה. והשבעה, הן האמורין בפסוק זה: "ארץ חטה ושערה, ונגן ותאנה ורמון; ארץ זית שמן, ודבש זה, הן התמרים; והתמרים קודמין לענבים - שהתמרים שני ל'ארץ' [השני שבפסוק], והענבים שלישי ל'ארץ' [הראשון].

יד. ברכה אחת שמעין שלש של חמשת מיני הפרות ושל יין, היא של מיני הדגן; אלא שעל הפרות הוא אומר: 'על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה וכו'; ועל היין הוא אומר: 'על הגפן ועל פרי הגפן'. וחזתם בשתייהן: 'על הארץ ועל הפרות'; ואם היה בארץ ישראל, חזתם בהן: 'על הארץ ועל פרותיה'. ויש מי שמוסיף בברכה שמעין שלש, קדם חתימה: 'פי אל טוב ומטיב אתה', שהוא מעין ברכה רביעית; ויש מי שאומר שלא תקנו ברכה רביעית אלא בברכת המזון בלבד.

טו. שתה יין ואכל תמרים ואכל תבשיל של חמשת מיני דגן, מכרף באחרונה ככה: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, על המחיה ועל הפלכלה, ועל הגפן ועל פרי הגפן, ועל העץ ועל פרי העץ, ועל תנובת השדה, ועל ארץ חמדה וכו'; וחזתם: 'ברוך אתה ה', על הארץ, ועל המחיה, ועל הפרות.

טז. אכל אם אכל בשר ושתה יין - מכרף בסוף על זה בפני עצמו, ועל זה בפני עצמו. אכל תאנים או ענבים, ותפוחים ואגסים וכיוצא בהן - מכרף בסוף ברכה אחת מעין שלש, והיא כוללת הכל, מפני שכלן פרות העץ הן. וכן כל כיוצא בזה.

הלכות ברכות פרק ט

א. כשם שאסור לו לאדם להנות במאכל או במשקה קדם ברכה - כך אסור לו להרית ריח טוב קדם ברכה. וכיצד מברכין על ריח טוב? אם היה זה שיש לו ריח עץ או מין עץ, מכרף עליו 'בורא עצי בשמים'; ואם היה עשב או מין העשב, מכרף 'בורא עשבי בשמים'; ואם היה לא מעץ ולא מאדמה, כגון המור שהוא מן [הדס של] החיה - מכרף 'בורא מיני בשמים'; ואם היה הראוי לאכילה, כגון אתרוג ותפוח - מכרף 'שנתן ריח טוב בפרות'. ועל הכל - אם אמר 'בורא מיני בשמים', יצא.

ה. הקנים המתוקים שסוחטין אותן, ומכשלין מימיהן עד שינקפא [ייעשה גושי] וידמה למלח - כל הגאונים אמרו, שמברכין עליו 'בורא פרי האדמה', ומקצתם אמרו, 'בורא פרי העץ'; וכן אמרו, שהמוצץ אותן קנים, מכרף 'בורא פרי האדמה'. ואני אומר שאין זה פרי, ואין מברכין עליו אלא 'שהכל'; שלא יהיה דבש אלו הקנים שנשתנה על ידי האור [עי' ביטול באש], גדול מדבש תמרים שלא נשתנה, ומברכין עליו 'שהכל'.

ו. הקור, והוא ראש הדקל שהוא כמו עץ לבן - מכרף עליו בתחלה 'שהכל'. קפרס [עלים] של צלף [מיו אילון] - מכרף עליו 'בורא פרי האדמה', מפני שאינו פרי; והאבינות [גרגירים] של צלף, הן הפרי שהן כצורת תמרים דקים קטנים - ומכרף עליהן 'בורא פרי העץ'.

ז. הפלפלין והנגביל [מיו קינמון] - בזמן שהן רטבין, מכרף עליהן תחלה 'בורא פרי האדמה'; אבל ובשין, אינן טעונין ברכה לא לפנייהן ולא לאחריהן - מפני שהן תבלין, ואינן אוכל. וכן אכלין שאינן ראויין לאכילה, ומשקין שאינן ראויין לשתיה - אינן טעונין ברכה, לא לפנייהן ולא לאחריהן.

ח. הפת שעפשה, והיין שהקריס [החמיץ], ותבשיל שעברה צורתו, והנובלות [פירות שנשרו מהעץ] שהן פגין [קודם שהתבטלו], והשכר, והחמץ, והגובאי [מיו חגב], והמלח, והקמהין [מיו פטריות], והפטירות - על כלן הוא מכרף תחלה 'שהכל'. וכל שמברכין לפניו 'שהכל', מברכין לאחריו 'בורא נפשות רבות על כל מה שברא, חי העולמים'. וכל הטעון ברכה לאחריו, טעון ברכה לפניו. ט. שמרים [של יין] שנתן עליהם שלשה [מדות] מים, והוציא ארבעה - מכרף עליהן 'בורא פרי הגפן', ושתה יין מזוג הוא; הוציא פחות מארבעה - אף על פי שיש בהן טעם יין, מכרף עליהן תחלה 'שהכל'.

י. ברח על פרות האילן 'בורא פרי האדמה' - יצא; ועל פרות הארץ 'בורא פרי העץ' - לא יצא. ועל הכל, אם ברח 'שהכל' - יצא, ואפלו על הפת ועל היין.

יא. לקח כוס של שכר בידו, והתחיל הברכה על מנת לומר 'שהכל', וטעה ואמר 'בורא פרי הגפן' - אין מחזירין אותו. וכן אם היו לפניו פרות הארץ, והתחיל הברכה על מנת לומר 'בורא פרי האדמה', וטעה ואמר 'בורא פרי העץ' - אין מחזירין אותו. וכן אם היה לפניו תבשיל של דגן, ופתח וברך על מנת לומר 'בורא מיני מזונות', וטעה ואמר 'המוציא לחם' - יצא; מפני שבשעה שהזכיר השם והמלכות, שהן עקר הברכה, לא נחפז אלא לברכה הראויה לאותו המין, והואיל ולא היה בעקר הברכה טעות, אף על פי שטעה בסופה - יצא, ואין מחזירין אותו.

יב. כל הברכות האלו שנסתפק לו בהן אם ברח אם לא ברח - אינו חוזר ומכרף, לא בתחלה ולא בסוף; מפני שהן מדברי סופרים. שכח והכניס אכלין לתוך פיו בלא ברכה

יום רביעי

הלכות ברכות פֶּרֶק י

א. ברכות אחרות ודברים אחרים הרבה שאין בהן פתיחה (בברור) ולא חתימה (בברור), תקנו חכמים דרך שבח והודיה להקדוש ברוך הוא, כמו ברכות התפלה שפָּכַר פְּתָכָנוּ; והם אלו: הבונה בית חדש, והקונה בלים חדשים בין יש לו פיוצא בהן בין אין לו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שהחנינו וקנימנו והגיענו לזמן הזה'.

ב. וכן הוֹאָה את חברו לאחר שלשים יום, מברך 'שהחנינו'; ואם ראהו לאחר שנים עשר חדש, מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, מחיה המתים'. הוֹאָה פרי המתחדש משנה לשנה, בתחלת ראיתו מברך 'שהחנינו'.

ג. שמע שמועה טובה, מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, הטוב והמטיב'; שמע שמועה רעה, מברך: 'ברוך דין האמת'. וחיב אדם לברך על הרעה בטובת נפש, כדרך שמברך על הטובה בשמחה - שנאמר: "ואהבת את ה' אלהיך, בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך", ובכלל אהבה זו היתרה שנצטוינו בה, שאפלו בעת שיצר לו, יודה וישבח בשמחה.

ד. הגיעה אליו טובה, או ששמע שמועה טובה - אף על פי שהדברים מראין, שטובה זו תגרום לו רעה - מברך 'הטוב והמטיב'; וכן אם נגעה אליו רעה, או ששמע שמועה רעה - אף על פי שהדברים מראין, שרעה זו גורמת לו טובה - מברך 'דין האמת'; שאין מברכין על העתיד להיות, אלא על מה שארע עתה.

ה. ירדו גשמים רבים - אם יש לו שדה, מברך 'שהחנינו'; ואם היתה שלו ושל אחרים, מברך 'הטוב והמטיב'. ואם אין לו שדה, מברך: 'מודים אנחנו לך ה' אלהינו, על כל טפה וטפה שהורדת לנו; ואלו פיננו מלא שירה פנים, ולשוננו רנה פהמון גליו, וישפתותינו שבח כמרחבי הרקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאלות - אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו, ולברך את שמך מלפנו, אפלו על אחת מאלף אלפי אלפים ורב רבבי רבבות פעמים הטובות שעשית עמנו ועם אבותינו. מלפנים - ממצרים גאלתנו ה' אלהינו, מבית עבדים פדיתנו, ברעב ונתנו, ובשבע כלכלתנו, ומחרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלאים רעים רבים דליתנו מלפנו; ועד הנה צורנו רחמיה ה' אלהינו, ולא עזבונו חסדיך. על פן, אברים שפלתנו בנו, ורוח ונשמה שנפחת באפנו, ולשון אשר שמת בתוך פינו - הן הם ברנה יודו לך, ויברכו את שמך, מלפנו. ברוך אתה ה', רב ההודיות אל התשבחות'.

ו. מאימתי מברכין על הגשמים? משירבו המים על הארץ, ויעלו אבעבועות מן המטר על פני המים, וילכו האבעבועות זה לקראת זה.

ב. אין מברכין על המגמר (בשמים המונחים על גחלים בוורות להדיף ריחם), עד שתפלה תימורתו (עשנו). וכיצד מברכין עליו? אם היה זה הנשרף שנתן ריח עץ, מברכין 'עצי בשמים'; ואם היה עשב, מברכין 'עשבי בשמים'; ואם היה ממין חיה וכיוצא בה, מברכין 'בורא מיני בשמים'.

ג. שמן של אפרסמון וכיוצא בו, מברך עליו 'בורא שמן ערב'; אבל שמן זית שפכשו או שטחנו עד שחזר ריחו נודף, מברך עליו 'בורא עצי בשמים'. שמן שבשמו (ערבו עם בשמים) פֶּעִין שמן המשחה, מברך עליו 'בורא מיני בשמים'. הביאו לפני שמן והדס, מברך על ההדס ופטר את השמן, מפני שברכה אחת לשניהן, והיא 'עצי בשמים'.

ד. היו לפניו בשם שהוא עץ ובשם שהוא עשב, אין ברפת אחד מהן פותרת את חברו, אלא מברך על זה לעצמו, ועל זה לעצמו. הביאו לפני זין ושמן - אוזו זין בימינו, ושמן בשמאלו; ומברך על הזין ושותהו, וחוזר ומברך על השמן ומריח בו, וטחו בראש השמש (שלא יצא לשוק בידיים מבושמות); ואם היה השמש תלמיד חכמים, טחו בפתל.

ה. דבר שהוא ספק אם מן העץ אם מן האדמה, מברך עליו 'בורא מיני בשמים'; בשם שערכו הרובל ממינין הרבה, מברך עליו 'בורא מיני בשמים'. נכנס לחנותו של פושם שיש בה מינין הרבה, מברך 'בורא מיני בשמים'. אם ישב שם כל היום בלו, אינו מברך אלא אחת; נכנס ויצא נכנס ויצא, מברך על כל פעם ופעם.

ו. השושנה וחלפי הזים (צמחים שבשפת הים), מברכין עליהן 'בורא עצי בשמים'. נרגס (מין צמח) של גנה, 'בורא עצי בשמים'; ושל שדה, 'בורא עשבי בשמים'. הנרד, ומי הנרד, והלבונה, והמצטקי (שרף היוצא מעץ הנקרא שרף), וכיוצא בהן - 'בורא עצי בשמים'.

ז. שלשה מיני ריח טוב, אין מברכין עליהן; ואלו הן: ריח טוב שאסור להריח בו, וריח טוב העשוי להעביר ריח רע, וריח טוב שלא נעשה להריח בעצמו של ריח זה.

ח. כיצד? בשמים של עבודה זרה, ובשמים שעל ערוה מן העריות - אין מברכין עליהן, לפי שאסור להריח בהן. בשמים של מתים, ובשמים של בית הפסא, ושמן העשוי להעביר את ההמה - אין מברכין עליהן, לפי שנעשו להעביר ריח רע. מגמר שמגמרין בו את הכלים ואת הבגדים - אין מברכין עליו, לפי שלא נעשה להריח בעצמו של מגמר. וכן המריח בבגדים המגמרין, אינו מברך, לפי שאין שם עקר בשם, אלא ריח בלא עקר.

ט. בשמים של מסכה (סעודה) של גוים - אין מברכין עליהן; שפתם מסכת גוים, לעבודה זרה. היה מהלך חוץ לקרן והריח ריח טוב - אם רב העיר גוים, אינו מברך; ואם רב ישראל, מברך. נתערב ריח שמברכין עליו, בריח שאין מברכין עליו - הולכין אחר הרב.

העולם, מברך: 'שנתן מכבודו לכשר ודם'; מלכי ישראל, מברך: 'שנתן מכבודו ליראיו'.

יב. הרואה את הכושי, ואת המשנין בצורת פניהן או באבריהן - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, משנה הבריות'. הרואה סומה, או קטע (בידיו או בגליו), ומכי שחין, ובהקנין (מלאים בהרות), וכיוצא בהן - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, דיין האמת'; ואם נולדו בן ממעי אמן, מברך: 'משנה הבריות'. הרואה פיל וקוף וקפוף (מיו עוף), מברך: 'ברוך משנה הבריות'.

יג. הרואה בריות טובות ומתקנות ביותר, ואילנות טובות - מברך: 'שככה לו בעולמו'. היוצא לשדות ולגנות בימי ניסן, וראה אילנות פורחות ונצנים [עלים רכים] עולים - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שלא חסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות נאות, כדי להתנאות בהן בני אדם'.

יד. על הרוחות שנסבבו בוצף (בסערה), ועל הברקים, ועל הרעמים, ועל קול ההברה [רעש] שתשמע בארץ כמו רחים גדולים, ועל האור שבאור שראו כאלו הן כוכבים נופלים ורצים ממקום למקום, או כמו כוכבים שיש להן זנב - על כל אחד מאלו - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שכחו מלא עולם'; ואם רצה - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, עושה בראשית'.

טו. על ההרים, ועל הגבעות, על המדברות, ועל הימים, ועל הנהרות - אם ראה אחד מהן אחר שלשים יום - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, עושה בראשית'. הרואה את היס הגדול [אוקינוס] משלשים יום לשלשים יום או יותר - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, העושה את היס הגדול'.

טז. הרואה קשת בענן - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, זוכר הברית, נאמן בבריתו, ונקים במאמרו'. הרואה לבנה בחודשה - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר במאמרו ברא שחקים, וברוח פיו כל צבאם, חק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידתם, ששים ושמיים לעשות רצון קוניהם, פועלי אמת שפעלתם אמת; וללבנה אמר, שתתחדש להיות עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידין להתחדש כמותה, ולפאר ליוצרים על כבוד מלכותו; ברוך אתה ה', מחדש חדשים'.

יז. וצריך לברך ברכה זו מעמד; שכל המברך על החדש בזמנו, כאלו הקביל פני שכינה. ואם לא ברך עליו בלילה הראשון - יש לו לברך עליו עד ששה עשר יום בחדש, עד שתמלא פגמתו [יתמלא עיגולה].

יח. הרואה את החמה ביום תקופת ניסן של תחלת המחזור של שמונה ועשרים, שהתקופה בתחלת ליל רביעי - כשראה אותה ביום רביעי בבקר, מברך 'עושה בראשית'. וכן כשתחזור הלבנה לתחלת מזל טלה בתחלת החדש, ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום; וכן כשיחזורו כל כוכב וכוכב מתמשת הכוכבים הנשארים

ז. אמרו לו: 'מת אביו וירשתו' - אם יש עמו אחין - מברך בתחלה 'דין האמת', ואחר כך 'הטוב והמטיב'; ואם אין עמו אחים, מברך 'שהתנינו'. קצבו של דבר - שכל טובה שהיא לו ולאחרים, מברך 'הטוב והמטיב'; וטובה שהיא לו לבדו, מברך 'שהתנינו'.

ח. ארבעה צריכין להודות - חולה שנתרפא, וחיבוש שיצא מבית האסורים, ויורדי היס כשיעלו, והולכי דרכים כשיגיעו לישוב; וצריכין להודות בפני עשרה, ושנים מהם חכמים, שנאמר: "וירוממוהו בקהל עם, ובמושב זקנים יהללוהו". וכיצד מודה? עומד ביניהן ומברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, הגומל לחיבים טובות, שגמלני כל טוב'; וכל השומעין אומרים: 'שגמלך טוב, הוא יגמלך, סלה'.

ט. הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל, כגון ים סוף ומעברות הפרדן [שעברו בו ישראל בימי יהושע] - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שעשה נסים לאבותינו במקום הזה'; וכן כל מקום שנעשה בו נס לרבים. אבל מקום שנעשה בו נס ליחיד - אותו היחיד וכו' וכן בנו מברך כשיראה אותו המקום: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שעשה לי נס במקום הזה', או: 'שעשה נס לאבי במקום הזה'. הרואה גב אריות [שהושלך בו דניאל], וכבשן האש [שהושלך בו דניאל] - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שעשה נס לצדיקים במקום הזה'. הרואה מקום שעובדין בו עבודה זרה - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שנתן ארץ אפים לעובדי רצונו'. מקום שנעקרה ממנו עבודה זרה - אם בארץ ישראל הוא - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שעקר עבודה זרה מארצנו'; ואם בחוצה לארץ הוא - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שעקר עבודה זרה מן המקום הזה'; ואומר בשתיקה: 'כשם שעקרת מן המקום הזה, כך תעקר מפל המקומות, ותשיב לב עובדיהן לעבדך'.

י. הרואה פתי ישראל פישובן - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, מציב גבול אלמנה'; בתרנגון - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, דיין האמת'. הרואה קברי ישראל - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר יצר אתכם בדין, וזן אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין, והחיה אתכם בדין, והמית אתכם בדין, והוא עתיד להקים אתכם לחיי העולם הבא בדין; ברוך אתה ה', מחיה המתים'.

יא. הרואה שש מאות אלף בני אדם באחד - אם גוים הן - אומר: "בושה אמכם מאד, חפרה יולדתכם; הנה אחרית גוים, מדבר ציה וערכה"; ואם ישראל הן, ובארץ ישראל - מברך: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, חכם הרזים'. הרואה מתכמי אמות העולם - אומר: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שנתן מתכמתו לכשר ודם'; חכמי ישראל, מברך: 'שנתן מתכמתו ליראיו'; מלכי אמות

הסמוכה לתקרתה, ובכרפת הפרות והדומה לה, ובכרפת עשית המצוות. ואלו הכרפות שאמרנו שהן דרך שבח והודיה - יש מהן שהוא פותח ב'ברוך', ואינו חותם, ויש מהן שהוא חותם ב'ברוך', ואינו פותח, אלא מעט מברכות המצוות, כגון בכרפת ספר תורה, וכגון רואה קברי ישראל - מאלו שהן דרך שבח והודיה. אבל שאר ברכות המצוות כגון - פותח בהן ב'ברוך', ואינו חותם.

ב. יש מצוות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדה עד שייעשה אותה, כגון תפילין וסכה ולולב ושופר; ואלו הן הנקראין 'חובה', לפי שאדם חייב על כל פנים לעשותן. ויש מצוות שאינן חובה אלא דומין לרשות, כגון מזוזה ומעקה [לגגו] - שאין אדם חייב לשכן בבית החייב במזוזה, כדי שייעשה מזוזה, אלא אם רצה לשכן כל ימיו באהל או בספינה, וישב; וכן אינו חייב לבנות בית, כדי לעשות מעקה. וכל מצוות עשה שבין אדם להקדוש ברוך הוא, בין מצוה שהיא חובה, בין מצוה שאינה חובה - מכבר עליה קדם לעשייתה.

ג. וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים - בין מצוות שהן חובה מדבריהם [מדברנות], כגון מקרא מגלה והדלקת נר שבת והדלקת נר חנוכה, בין מצוות שאינן חובה, כגון ערוב [חצירות] ונטילת ידים - מכבר על הכל קדם לעשייתן, 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות'. והיכן צונו? בתורה, שכתוב בה: "אשר יאמרו לך - תעשה". נמצא ענין הדברים והצוין, כך הוא - אשר קדשנו במצוותיו, שצוה בהן לשמע מאלו, שצונו להדליק נר של חנוכה, או לקרות את המגלה; וכן שאר כל המצוות שמדברי סופרים.

ד. ולמה אין מברכין על נטילת ידים באחרונה מים אחרונים? מפני שלא חזבו בדבר זה אלא מפני הסכנה, ודברים שהן משום סכנה, אין מברכין על עשייתן. הא למה זה דומה? למי שסגן את המים ואחר כך שתה בלילה, מפני סכנת עלוקה [תולעת מים מסוכנת], שאינו מכבר וצונו לסגן את המים; וכן כל פיוצא בזה.

ה. העושה מצוה, ולא ברוך - אם מצוה שעדין עשייתה קיימת, מכבר אחר עשייה; ואם דבר שעבר הוא, אינו מכבר. כיצד? הרי שנתעטף בציצית, או שלכש תפלין, או שנתעטף, 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו להתעטף בציצית'; וכן מכבר אחר שלכש תפלין, 'להניח תפלין', ואחר שישב בספה, 'לישב בספה'. וכן כל פיוצא באלו.

ו. אבל אם שחט בלא ברכה, אינו חוזר אחר שחיטה ומכבר: 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על השחיטה'; וכן אם פסה הדם בלא ברכה, או הפריש תרומה ומעשרות, או שטבל, ולא ברוך - אינו חוזר ומכבר אחר עשייה. וכן כל פיוצא בזה.

ז. אין לך מצוה שמברכין אחר עשייתה לעולם, אלא טבילת הגר בלבד - שאינו יכול לומר 'אשר קדשנו

לתחלת מזל טלה, ולא יהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום; וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצה המזרח - על כל אחד מאלו, מכבר 'עושה בראשית'.

יט. הרואה בתי אמות העולם בישובן, אומר: "בית גאים, ישח ה'"; בחרבנות, אומר: "אל נקמות, ה', אל נקמות, הופיע". וכן אם ראה קברי אמות העולם, אומר: "בושה אמכם מאד, חפרה יולדתכם".

כ. הנכנס למרחץ - אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתכניסני לשלום, ותוציאני לשלום; ותצילני מזה ומפיוצא בזה, לעתיד לבוא'. וכשיצא מן המרחץ, אומר: 'מודה אני לפניך ה' אלהי, שהצלתני מן האור'.

כא. הנכנס להקוץ דם - אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שיהא עסק זה לי לרפואה, כי רופא של חנם אתה'; וכשיצא, אומר: 'ברוך רופא חולים'.

כב. ההולך למד את גרנו [למדוד כמות פירותיו] - אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתשלח ברכה במעשה ידי'; התחיל למד, אומר: 'ברוך השולח ברכה בפרי הנה' [ערימה]. מיד ואחר כך בקש רחמים, הרי זו תפלת שוא; וכל הצועק לשעבר, הרי זו תפלת שוא.

כג. הנכנס לבית המדרש - אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שלא אפשל בדבר הלכה, שלא אמר על טמא טהור, ועל טהור טמא, על מתר אסור, ועל אסור מתר; ואל אפשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי [על כשלוני]; ואל יפשו חברי, ואשמח בהם'.

כד. וביציאתו מבית המדרש, אומר: 'מודה אני לפניך ה' אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ולא שמת חלקי מיושבי קרנות; שאני משפכים, והם משפכים - אני משפכים לדברי תורה, והם משפכים לדברים בטלים; אני עמל, והם עמלים - אני עמל ומקבל שכר, והם עמלים ואינן מקבלין שכר; אני רץ, והם רצים - אני רץ לחיי העולם הבא, והם רצין לבאר שחת'.

כה. הנכנס לברך - אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתכניסני לברך זה לשלום'; ואם נכנס בשלום - אומר: 'מודה אני לפניך ה' אלהי, שהכניסני לשלום'. וכשיבקש לצאת - אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתוציאני מברך זה לשלום'; יצא בשלום - אומר: 'מודה אני לפניך ה' אלהי, שהוציאני מברך זה לשלום; וכשם שהוציאני בשלום, כך תוליכני לשלום, ותסמכני לשלום, ותציעיני לשלום, ותצילני מפף כל אויב ואורב בדרך'.

כו. כללו של דבר: לעולם יצעק אדם על העתיד לבוא, ויבקש רחמים; ויתן הודיה על שעבר, ויודה וישבח כפי כחו. וכל המרבה להודות את ה' ולשבחו תמיד, הרי זה משבח.

הלכות ברכות פרק יא

א. כל הברכות כגון - פותח בהם ב'ברוך', וחותם בהם ב'ברוך'; חוץ מברכה אחרונה של קריית שמע, וברכה

יד. עשה המצוה לו ולאחרים כאחד - אם הייתה מצוה שאינה חובה, מברך 'על העשייה'; לפיכך הוא מברך 'על מצות ערוב'. הייתה חובה ונתפונן להוציא עצמו מידי חובה, ולהוציא אחרים - מברך 'לעשות'; לפיכך הוא מברך 'לשמע קול שופר'.

טו. נטל את הלולב - מברך 'על נטילת לולב'; שפיון שהגביהו, יצא ידי חובתו. אכל אם ברך קדם שיטל - מברך 'לטל לולב', כמו 'לישב בספה'. ומכאן אתה למד, שהמברך אחר שעשה, מברך 'על העשייה'. אכל נטילת ידים ושחיטה, הואיל וכדברי הרשות הן - אפלו שחט לעצמו - מברך 'על השחיטה' ו'על פסוי הדם', ו'על נטילת ידים'. וכך הוא מברך 'על בעור חמץ', בין שפדק לעצמו בין שפדק לאחרים - שמעט שגמר בלבו לבטל, נעשת מצות הבעור קדם שיבדק, כמו שיתבאר במקומו. טז. כל דבר שהוא מנהג - אף על פי שמונהג נביאים הוא, כגון נטילת ערבה בשביעי של חג, ואין צריך לומר מנהג חכמים, כגון קריאת ההלל בראשי חודשים ובחלו של מועד של פסח - אין מברכין עליו. וכן כל דבר שיסתפק לך אם טעון ברכה אם לאו, עושין אותו בלא ברכה. ולעולם יזהר אדם מברכה שאינה צריכה, וירכה בפרכות הצריכות; וכן דוד אומר: "בכל יום אברכך".

ברוך רחמנא דסייען

הלכות מילה

מצות עשה אחת, והיא למול את הזכרים ביום השמיני. ובאור מצוה זו - בפרקים אלו.

הלכות מילה פקא א

א. מילה - מצות עשה שחייבין עליה ברת, שנאמר: "וערל זכר, אשר לא ימול את בשר ערלתו - ונקרתה הנפש שהיא מעמיה". ומצוה על האב למול את בנו, ועל הרב [האדון] למול את כל עבדיו [הכנענים] "יליד בית, ומקנת כסף". עבר האב או האדון ולא מל אותן, בטל מצות עשה; ואינו חייב ברת, שאין הכרת תלוי אלא בערל עצמו. ובית דין מצווין למול אותו הבן או העבד, בזמנו; ולא יניחו ערל, לא בישראל, ולא בעבדיהן.

ב. אין מלין בנו של אדם שלא מדעתו, אלא אם בן עבר ונמנע למולו, שפית דין מלין אותו על פרחו. נתעלם מבית דין, ולא מלו אותו - כשיגדל, הוא חייב למול את עצמו; וכל יום ויום שיעבר עליו משיגדל ולא ימול את עצמו, הרי הוא מבטל מצות עשה; אכל אינו חייב ברת, עד שיקמות והוא ערל, במזיד.

ג. אחד עבד שנוולד ברשות ישראל, ואחד עבד הנלקח מן הגוים - הכל, חייב למולן; אלא שיליד בית, נמול לשמונה; ומקנת כסף, נמול ביום שנלקח - אפלו לקחו ביום שנוולד, נמול ביומו.

במצוותיו וצווינו, ועדין לא נתקדש ולא נצטווה, עד שיטבל; לפיכך, אחר שיטבל, מברך על הטבילה, מפני שהיה דחוי מעקרו [מלפני הטבילה], ולא היה ראוי לברכה.

ח. כל מצוה שעשייתה היא גמר חייבה, מברך בשעת עשייתה; וכל מצוה שיש אחר עשייתה צווי אחר, אינו מברך אלא בשעה שעושה הצווי האחרון. כיצד? העושה ספה, או לולב, או שופר, או ציצית, או תפלין, או מזוזה - אינו מברך בשעת עשייה 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות ספה', או 'לולב', או 'לכתב תפלין'; מפני שיש אחר עשייתו צווי אחר. ואימתי מברך? בשעה שישב בספה, או כשינענע הלולב, או כשישמע קול השופר, או כשיתעטף בציצית, ובשעת לבישת תפלין, ובשעת קביעת מזוזה. אכל אם עשה מעקה - מברך בשעת עשייה: 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות מעקה'; וכן כל פיוצא בזה.

ט. כל מצוה שהיא מזמן לזמן, כגון שופר וסכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן כל מצוה שהיא קנין לו, כגון ציצית ותפלין ומזוזה ומעקה, וכן מצוה שאינה תדירה ואינה מצויה בכל עת, שהרי היא דומה למצוה שהיא מזמן לזמן, כגון מילת בנו ופדיון הבן - מברך עליה בשעת עשייה 'שהחינו'. ואם לא ברך על סכה ולולב וכיוצא בהן 'שהחינו' בשעת עשייה, מברך עליהן 'שהחינו' בשעה שיצא ידי חובתו בהן; וכן כל פיוצא בהן.

י. אחד העושה מצוה לעצמו, ואחד העושה אותה לאחרים - מברך קדם עשייתה, 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות'; אכל אינו מברך 'שהחינו', אלא על מצוה שעשה לעצמו. היו לפניו מצוות הרבה, אינו מברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על המצוות' - אלא מברך על כל אחת ואחת בפני עצמה.

יא. כל העושה מצוה, בין שהיתה חובה עליו בין שאינה - אם עשה אותה לעצמו, מברך 'לעשות'; עשה אותה לאחרים, מברך 'על העשייה'.

יב. כיצד? לבש תפלין, מברך 'להניח תפלין'; נתעטף בציצית, מברך 'להתעטף בציצית'; ישב בספה, מברך 'לישב בספה'. וכן הוא מברך 'להדליק נר של שבת', ו'לגמר את הלל'. וכן אם קבע מזוזה לביתו, מברך 'לקבץ מזוזה'. עשה מעקה לגגו, מברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות מעקה'; הפריש תרומה ומעשרות לעצמו, מברך 'להפריש'; מל את בנו, מברך 'למול את הבן'; שחט פסחו וחגיגתו, מברך 'לשחט'.

יג. אכל אם קבע מזוזה לאחרים, מברך 'על קביעת מזוזה'; עשה להן מעקה, מברך 'על עשיית מעקה'; הפריש להם תרומה ומעשרות, מברך 'על הפרישת תרומה'; מל את בן חברו, מברך 'על המילה'. וכן כל פיוצא באלו.

י. יוצא דפן, ואנדרוגינוס, ומי שיש לו שתי ערלות - אין דוחין את השבת, אלא נמלין באחד בשבת, שהוא יום תשיעי להן.

יב. מי שנולד בין השמשות, ספק ביום ספק בלילה - מונין מן הלילה, ונמול בתשיעי שהוא ספק שמיני. ואם נולד ערב שבת בין השמשות - אינו דוחה את השבת, אלא נמול באחד בשבת; שאין דוחין את השבת מספק.

יג. מי שנולד בחדש השמיני - אם היה שלם בשערו ובצפרניו - הרי זה נולד שלם וכן שבועה הוא, אלא שנסתתה; ומתיר לטלטלו בשבת ואינו פאבן, ומלין אותו בשבת. אבל אם נולד ושערו לקוי, ואין צפרניו שלמין בביתן - הרי זה בן שמונה ודאי, שלא היה ראוי להולד אלא בתשעה, ויצא קדם שיגמר; לפיכך, הוא חשוב פאבן, ואסור לטלטלו בשבת. ואף על פי כן, אם שהה שלשים יום - הרי הוא נולד של קמא, והרי הוא כשאר הנולדין לכל דבר; שכל ששהה שלשים יום באדם, אינו נפל.

יד. מי שנולד בחדש השביעי לעבורו - אם נולד שלם - הרי זה נולד של קמא, ומלין אותו בשבת. ספק בן שבועה, ספק בן שמונה - נמול בשבת מכל פנים: אם בן שבועה הוא ושלם הוא, בדין שידחה שבת; ואם בן שמונה הוא, הרי זה שפיל כמתחנן בשך הוא, לפי שזה נפל, אם הוא בן שמונה.

טו. הוציא העבר ראשו חוץ למעי אמו בין השמשות - אף על פי שלא יצא פלו אלא בלילי שבת, אין מלין אותו בשבת. וכל מי שאינו דוחה את השבת - אינו דוחה את יום טוב ראשון; ודוחה את יום טוב שני. ובשני ימים טובים של ראש השנה, אינו דוחה לא את הראשון ולא את השני; וכן מילה שלא בזמנה, אינה דוחה שני של ראש השנה.

טז. חולה, אין מלין אותו עד שיבריא; ומונין לו מצת שיחיה מחליו, שבעת ימים מצת לעת, ואחר כך מלין אותו. במה דברים אמורים? בשתלצתו חמה יצאה ממנו הקדחת, וכיוצא בחלי זה [של כל הגוף]; אבל אם פאבו לו עינו - בעת שיתפתחו עינו וירפאו, מלין אותו מיד. וכן כל פיוצא בזה [שהחולי הוא באבר מסויים].

יז. קטן שנמצא בשמיני שלו ירק ביותר - אין מלין אותו, עד שיפיל [יתווסף] בו דם ויחזורו מראיו כמראה הקטנים הבריאים. וכן אם היה אדם ביותר כמי שצבעו [אותו] - אין מלין אותו, עד שיפלע בו דמו ויחזורו מראיו כשאר הקטנים; מפני שזה חלי הוא. וצריך להזהר בדברים אלו הרבה, ואין מלין אלא נולד שאין בו שום [שום] חלי; שסכנת נפשות דוחה את הכל, ואפשר למול לאחר זמן; ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם. יח. אשה שפלה [נתנה למול את] בנה ראשון ומת מחמת המילה שהכשילה את כחו, וכן מלה את השני ומת בן מחמת המילה, בין מבצע זה, בין מבצע אחר - הרי זו לא

ד. יש מקנת כסף [עבד שנקנה] שנמול לשמונה, ויש יליד בית [שנולד לשפחה] שנמול ביום שנולד. ביצד? לקח שפחה ולקח עברה עמה וילדה, הרי זה נמול לשמונה; ואף על פי שלקח העבר בפני עצמו, והרי העבר עצמו מקנת כסף - הואיל וקנה אמו קדם שתלד, נמול לשמונה. ה. לקח שפחה לעבריה [קנה רק העוברים שתוליד], או שלקח שפחה על מנת שלא להטבילה לשם עבדות [שתקבל על עצמה מצוות כאשה] - אף על פי שנולד בראשונה, נמול ביום שנולד; שהרי הנולד הזה, כאלו הוא מקנת כסף לבדו, וכאלו היום קנהו, שאין אמו בכלל שפחות [של] ישראל, כדי שיהיה הבן יליד בית. ואם טבלה אמו [לשם עבדות] אחר שילדה, הרי זה נמול לשמונה.

ו. לקח עבד גדול מן הגוים, ולא רצה העבד למול - מגלגלין עמו [משכנעים אותו] כל שנים עשר חדש; ותר על בן, אסור לקימו כשהוא ערל, אלא חוזר ומוכרו לגוים. ואם התנה עליו מתחלה, והוא אצל רבו הגוי, שלא ימול אותו - מתיר לקימו והוא ערל; ובלבד שיקבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח, ויהיה כגר תושב [כגוי שקיבל ד' מצוות]; אבל אם לא קבל עליו שבע מצוות, והרג מיד. ואין מקבלין גר תושב, אלא בזמן שהיובל נוהג.

ז. גוי שנכנס לקהל ישראל, חיב מילה תחלה; ואם מל כשהיה גוי, צריך להטיף ממנו דם ברית כשיתגייר. וכן קטן שנולד כשהוא מהול, צריך להטיף ממנו דם ברית ביום השמיני. ואנדרוגינוס, והוא הילוד שיש לו זכרות כזכר ונקבות פנקבה - צריך למול אותו בשמיני; וכן יוצא דפן [נולד בנייתו קיסרי]. ומי שיש לו שתי ערלות, מלין את שתיהן בשמיני.

ח. אין מלין לעולם אלא ביום, אחר עלות השמש - בין ביום השמיני, שהוא זמנה, בין שלא בזמנה, שהוא מתשיעי והלאה, שנאמר: "וביום השמיני" - "ביום", ולא בלילה. ואם מל משעלה עמוד השחר, כשר. וכל היום כשר למילה; ואף על פי כן, מצוה להקדים בתחלת היום - וריזין, מקדימין למצוות.

ט. מילה בזמנה, דוחה את השבת; ושלא בזמנה - אינה דוחה לא את השבת, ולא את יום טוב. ובין בזמנה ובין שלא בזמנה, דוחה את הצרעת. ביצד? שאם הייתה בהרת [נגע צרעת] בעור הערלה, חותכה עם הערלה; אף על פי שקציצת נגע הצרעת בלא תעשה - יבוא עשה, וידחה את לא תעשה.

י. כשם שמילת הבנים דוחה את השבת - כך מילת העבדים שהן נמולין לשמונה דוחה את השבת, אם חל שמיני שלהן בשבת; חוץ מיליד בית שלא טבלה אמו עד שילדה - שאף על פי שנמול לשמונה, אינו דוחה את השבת.

יא. קטן שנולד כשהוא מהול, ומי שנולד בחדש השמיני לעבורו קדם שתגמר בריתו שהוא כנפל מפני שאינו חי,

תמול את השלישי בזמנו, אלא ממתנין לו עד שיגדיל מעט ויתחזק כחו.

יום חמישי

הלכות מילה פרק ב

א. הפל כשרין למול; ואפלו הערל ועבד וקטן ואשה מלין, במקום שאין שם איש. אבל גוי, לא ימול כלל; ואם מל, אינו צריך לחזור ולמולו שניה. ובכל מלין, אפלו בצר [אבו חדה] ובכוכבית, ובכל דבר שפורת; ולא ימול בקרומית [חוד] של קנה, מפני הספנה. מצנה מן המבחר למול בכרזל, בין בספין בין במספרים; ונהגו כל ישראל בספין.

ב. ביצד מוהלין? חותכין את כל העור החופה את העטרה, עד שתתגלה כל העטרה; ואחר כך פורעין את הקרום הרך שלמטה מן העור בצפרן, ומחזירו לכאן ולכאן, עד שיראה בשר העטרה. ואחר כך מוצץ את המילה, עד שיצא הדם ממקומות רחוקים, כדי שלא יבוא לידי ספנה; וכל מל שאינו מוצץ, מעבירין אותו [מפטרין אותו מהיות מוהל]. ואחר שמוצץ, נותן עליה אספלגית או רטיה [מיני תחבושות] וכיצא בהן.

ג. יש ציצין [שאריות עור העטרה] מעכבין את המילה, ויש ציצין שאין מעכבין. ביצד? אם נשאר מעור הערלה, עור החופה את רב גבהה של עטרה - הרי זה ערל כמות שהיה; ואותו העור החופה הנותר, הוא ציץ המעכב. ואם לא נשאר ממנו אלא מעט, שאינו חופה רב גבהה של עטרה - זה הוא ציץ שאינו מעכב.

ד. המל - כל זמן שעוסק במילה - חוזר בין על ציצין המעכבין, בין על ציצין שאינן מעכבין. פירש [סילק ידיו] - על ציצין המעכבין, חוזר; על ציצין שאינן מעכבין, אינו חוזר. מל ולא פרע את המילה, כאלו לא מל.

ה. קטן שבשרו רך ומדלדל [רפוי], או שהיה בעל בשר עד שיראה כאלו אינו מהול - רואין אותו בעת שיתקשה: אם נראה שהוא נמול, אינו צריך פלוס; וצריך לתקן [לדחוק] הבשר מכאן ומכאן, מפני מראית העין. ואם בעת שיתקשה לא נראה שהוא נמול - חוזרין וקוצצין מן הבשר המדלדל מכאן ומכאן, עד שתראה העטרה גלויה בשעת קשוי. ודבר זה, מדברי סופרים; אבל מן התורה, אף על פי שהוא נראה בערל, הואיל ומל, אינו צריך למול פעם שניה.

ו. עושין כל צרכי מילה בשבת, מלין ופורעין ומוצצין, וחוזר על ציצין המעכבין, אף על פי שפרש; ועל ציצין שאינן מעכבין, כל זמן שלא פרש; ונותן עליה אספלגית. אבל מכשירי מילה, אינן דוחין את השבת. ביצד? הרי שלא מצאו ספין - אין עושין ספין בשבת, ולא מביאין אותו במקום למקום; ואפלו במקווי רחוב סתום משלושה צדדים [שלא מערב בו עירוב], אין מביאין אותו מחצר לחצר, ואין ערוב דדבריהם נדחה מפני הבאת

הספין, הואיל ואפשר להביאו מערב שבת.

ז. וכן אין שוחטין לה [למילה] סממנין [מיני רפואה], ואין מחמין לה חמין, ואין עושין לה אספלוגית, ואין טורפין [מעורבים] זין ושמן. לא שחך כמון [מין זרע] מערב שבת, לועס בשניו ונותן; ואם לא טרף זין ושמן, נותן זה לעצמו וזה לעצמו. זה הפלל: כל שאפשר לעשותו מערב שבת, אינו דוחה את השבת; אבל אם שכחו ולא הכינו המכשירין, תדחה המילה לתשיעי.

ח. מלו את הקטן בשבת, ואחר כך נשפכו החמין או נתפזרו הסממנין - עושין לו הכל בשבת, מפני שספנה היא לו. מקום שדרכן להרחיץ את הקטן, מרחיצין אותו בשבת: ביום המילה בין לפני המילה בין לאחר המילה, או בשלישי של מילה שחל להיות בשבת, בין רחיצת כל גופו בין רחיצת מילה, בין בחמין שהוחמו מערב שבת בין בחמין שמחמין לו בשבת - מפני שספנה היא לו.

ט. שכחו ולא הביאו ספין מערב שבת, אומרין לגוי להביא ספין בשבת, ובכלבד שלא יביא אותו דרך רשות הרבים. כללו של דבר: כל דבר שעשיתו בשבת אסורה עלינו משום שבות [איסור מדברנו להרבות השביתה בשבת], מתר לנו לומר לגוי לעשות אותן כדי לעשות מצוה בזמנה; ודבר שעשיתו אסורה עלינו משום מלאכה, אסור לנו לומר לגוי לעשותו בשבת.

י. מכשירי מילה [דברים המסייעים למילה], אפלו בזמנה - אינן דוחין את יום טוב, הואיל ואפשר לעשותן מערב יום טוב; וקל וחמר הדברים: אם לא דחו מכשירי מילה שבות שהיא מדבריהם, היאך ידחו לא תעשה של תורה? אבל שוחטין לה סממנין ביום טוב, הואיל וראויין לקדשה [לתבל בהם תבשיל], וטורפין לה זין ושמן.

הלכות מילה פרק ג

א. המל - מברך קדם שימול 'אשר קדשנו במצוותיו וצוננו על המילה', אם היה מל בן חבירו; ואם מל בנו, מברך 'למול את הבן'. ואבי הבן מברך ברכה אחרת: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצוננו להכניסו בכריתו של אברהם אבינו; שמצנה על האב למול את בנו, תר על המצוה שמצוין כל ישראל שימולו כל ערל שביניהן; לפיכך, אם אין שם אביו, אין מברכין אחרים ברכה זו. ויש מי שהורה שייברכו אותה בית דין או אחד מן העם; ואין ראוי לעשות כן.

ב. ואם היה שם עומדין - אומרין: 'בשם שהכנסתו לברית, בן תכניסהו לתורה ולחפה ולמעשים טובים'.

ג. ואחר כך מברך אבי הבן, או המל, או אחד מן העם העומדין שם: 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדש ידיו מבטן, וחק בשארו שם, וצאצאי חתם באות ברית קדש; על בן בשכר זאת אל חי חלקנו לעד צורנו, צוה בצואת קדושים להציל ידיות שארנו משחת; ברוך אתה ה', כורת הברית'. ואבי הבן מברך 'שהחנינו'.

הלכות ציצית, שלשה פרקים; הלכות ברכות, אחד עשר פרקים; הלכות מילה, שלשה פרקים.

סדר תפלות כל השנה

נהגו העם לקרות בכל יום בשחר, אחר שקורין פְּרַשְׁת צו וברכת פְּהַנִּים, קוראין מִשְׁנֵה זו: אלו דְּבָרִים שְׁאִין לָהֶם שְׁעוֹר - הַפָּאָה, וְהַבְּכוֹרִים, וְהַרְאִיזוֹן, וּגְמִילוֹת חֲסָדִים; אלו דְּבָרִים שְׁאָדָם אוֹכַל פְּרוֹתֵיהֶן בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְהַקָּרָן קִיַּמַת לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא - כְּבוֹד אָב וְאָם, וּגְמִילוֹת חֲסָדִים, וְהַבָּאָת שְׁלוֹם בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ, וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּגַד פְּלָם. אָמַר רַבִּי זִירָא, בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל הֵם הַחֲמִירוּ עַל עֲצָמָן, שְׁאֵפְלוּ רוֹאוֹת דָּם טְפָה כְּתַרְדֵּל, יוֹשְׁבוֹת עֲלֵיהָ שְׂבַעַת יָמִים נְקִיִּים. תֵּנָא דְּבִי אֱלִיהוֹ, כָּל הַשְׁנֵנָה הַלְכוֹת, מְבַטַח לוֹ שֶׁהוּא בֶן הָעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵנָא־מַר: "הֵלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ" - אַל תִּקְרָא הֵלִיכוֹת, אֶלָּא הַלְכוֹת'. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי תַנְיָנָא, תַלְמִידֵי חֲכָמִים מְרַבִּים שְׁלוֹם בְּעוֹלָם, שְׁנֵנָא־מַר: "וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה', וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ". לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יֵרָא שְׁמִים בְּסַתְרָא, וּמוֹדָה עַל הָאֵמֶת, וְדוֹכַר אֵמֶת בְּלִבְבוֹ; יִשְׁפָּיִים וְיֵאמַר: רַבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים! לֹא עַל צְדָקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מְפִילִים תַּחְנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ, כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הַרְבִּים. מַה אָנוּ, מַה חַיִּינוּ, מַה חֲסָדֵינוּ, מַה צְדָקָנוּ, מַה מַעֲשֵׂינוּ, מַה נֵּאמַר לְפָנֶיךָ, ה' אֱלֹהֵינוּ. הֲלֹא הַגְּבוּרִים - כְּאִין לְפָנֶיךָ, וְאֲנָשֵׁי הַשָּׁם - כְּלֹא הִיוּ, וְחֲכָמִים - כְּבָלֵי מַדְעָ, וְגִבּוֹרִים - כְּבָלֵי הַשְּׂפָל. כִּי כָּל מַעֲשֵׂינוּ תוֹהוּ, וְיָמֵי חַיֵּינוּ הֶבֶל לְפָנֶיךָ, כְּמוֹ שְׂכַתוֹב בְּדָבָרֵי קְדֻשָּׁךְ: "וּמִתַּר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה - אִין, כִּי הֵבֵל הֶבֶל". אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְךָ, בְּנֵי בְרִיתְךָ, בְּנֵי אֲבָרְהָם אֱהָבְךָ, שְׁנֵנָשְׁבַעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה; זֶרַע יִצְחָק עֲקִידְךָ, שְׁנֵנָעֲקֵד עַל גְּבִי מוֹדְבְךָ; עֵדוֹת יַעֲקֹב בְּנֵךְ כְּבוֹרְךָ, שְׁמֵאֲהַבְתָּךְ שְׂאֵהֶבְתָּ אוֹתוֹ וְשִׁמַּחְתָּךְ שְׁשִׁמַּחְתָּ בּוֹ, קְרֵאת אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל וְיִשְׂרוּן. לְפִיכָךְ, אָנוּ חַיְבִין לְהוֹדוֹת לָךְ, וּלְשַׁבְּחָךְ, וּלְפָאֲרָךְ, וּלְרוֹמְמָךְ, וּלְתַן הוֹדִיָּה וְשִׁבְחָ לְשִׁמְךָ. חַיְבִין אָנוּ לוֹמַר לְפָנֶיךָ כָּכָל יוֹם, עָרַב וְבֹקֵר: "שְׁמַע, יִשְׂרָאֵל; ה' אֱלֹהֵינוּ, ה' אֶחָד". אֲשֶׁרֵנוּ, מַה טוֹב חֲלָקָנוּ, מַה נְעִים גּוֹרְלָנוּ, מַה יְפָה מְאֹד יִרְשַׁתְנוּ. אֲשֶׁרֵנוּ, שְׁאָנוּ מְשַׁכְּמִין וּמַעֲרִיבִין וְאוֹמְרִין: "שְׁמַע, יִשְׂרָאֵל; ה' אֱלֹהֵינוּ, ה' אֶחָד". אִתָּהּ הוּא קָדָם שְׁנִבְרָא הָעוֹלָם, וְאִתָּהּ הוּא אַחַר שְׁנִבְרָא הָעוֹלָם; אִתָּהּ הוּא בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְאִתָּהּ הוּא לְעוֹלָם הַבָּא; אִתָּהּ הוּא רֵאשׁוֹן, וְאִתָּהּ הוּא אַחֲרוֹן. קִדְּשָׁתָּ אֶת שְׁמֶךָ הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ; וּבִישׁוּעָתְךָ, תָּרִים וּתְגַבִּיֵה קַרְנֵנוּ. בְּרוּךְ מְקַדְּשָׁ אֶת שְׁמוֹ בְּרַבִּים. אִתָּהּ הוּא ה', לְבָדְךָ. אִתָּהּ עֲשִׂיתָ אֶת הַשְּׁמַיִם וְשָׁמַי הַשְּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם, הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ, הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם, וְאִתָּהּ מְחִיָּה אֶת פְּלָם, וְצָבָא הַשְּׁמַיִם לָךְ מְשַׁתְּפוּיִם. אִתָּהּ הוּא, וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתְמוּ. ה' מְלֶךְ, ה' מְלֶךְ, ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד. בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן. בְּרַכָּה רֵאשׁוֹנָה שְׁמַבְרַכִּין לְפָנֶי פְּסוּקֵי הַזְּמִירוֹת, זֶה הוּא נִסְתָּה: בְּרוּךְ שְׁאָמַר וְהִזָּה הָעוֹלָם, בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ אוֹמַר וְעֵשָׂה,

ד. הַמֶּל אֶת הַגְּרִים - מְבָרַךְ: 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְמוֹל אֶת הַגְּרִים וּלְהַטִּיף מֵהֶם דָּם בְּרִית, שְׁאֵלְמָלָא דָּם בְּרִית, לֹא נִתְקַיְמוּ שְׁמַיִם וְאָרֶץ, שְׁנֵנָא־מַר: "אִם לֹא בְרִיתִ יוֹמָם וְלַיְלָה - חֲקוֹת שְׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שְׁמַתִּי".

ה. הַמֶּל אֶת עַבְדּוֹ - מְבָרַךְ: 'אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְמוֹל אֶת הָעַבְדִּים וּלְהַטִּיף מֵהֶן דָּם בְּרִית, שְׁאֵלְמָלָא דָּם בְּרִית, לֹא נִתְקַיְמוּ שְׁמַיִם וְאָרֶץ, שְׁנֵנָא־מַר: "אִם לֹא בְרִיתִ יוֹמָם וְלַיְלָה - חֲקוֹת שְׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שְׁמַתִּי". וְאִם מֶל עָבַד שֶׁל אַחֲרִים, מְבָרַךְ 'עַל מִילַת הָעַבְדִּים'. וְהַמֶּל אָדָם גְּדוֹל - צְרִיף לְכַסּוֹת עֲרוֹנוֹ עַד שִׁיבְרָךְ, וְאַחַר כֵּךְ מְגַלְהוּ וּמֶל אוֹתוֹ.

ו. גוֹי שְׁמֶל קָדָם שִׁתְּגַיֵּר, וְקָטָן שְׁנוֹלַד כְּשִׁהוּא מְהוּל - כְּשִׁמְטִיפִין מֵהֶן דָּם בְּרִית, אִינָן צְרִיכִין בְּרַכָּה. וְכֵן אֲנִדְרוּגִינוּס [שִׁישׁ לוֹ סִימְנֵי זְכוּרוֹת וְנִקְבוֹת] - אִין מְבָרַכִּין עַל מִילַתוֹ, מְפָנֵי שְׁאִינוּ וְדָאֵי.

ז. גוֹי שְׁצָרִיף לְחַתְּוֹף עֲרַלְתּוֹ מְפָנֵי מַכָּה אוֹ שְׁחִין שְׁנוֹלַד כָּה - אָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לְחַתְּוֹף לוֹ אוֹתָהּ; שְׁהַגוּים - לֹא מַעֲלִין [מְצִילִין] אוֹתָן מִיַּדֵּי מִיתָה, וְלֹא מוֹרִידִין אוֹתָן אֵלֶיהָ, וְאִף עַל פִּי שְׁנַעֲשִׂית מַצּוּהַ בְּרַפּוּאָה זוֹ, שְׁהַרִי לֹא נִתְפַּנֵּן לְמַצּוּהַ. לְפִיכָךְ, אִם נִתְפַּנֵּן הַגּוֹי לְמִילָה, מְתַר לְיִשְׂרָאֵל לְמוֹל אוֹתוֹ.

ח. מְאוּסָה הִיא הָעֲרָלָה שְׁנוֹתְגַנּוּ בַּהּ הַרְשָׁעִים, שְׁנֵנָא־מַר: "כִּי כָּל הַגּוֹיִם עֲרָלִים". וְגִדּוּלָהּ הִיא הַמִּילָה, שְׁלֹא נִקְרָא אֲבָרְהָם אֲבִינוּ שְׁלָם, עַד שְׁמֶל, שְׁנֵנָא־מַר: "הִתְהַלַּף לְפָנַי, וְהִזָּה תָּמִים, וְאִתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ". וְכָל הַמַּפְרַר בְּרִיתוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם אֲבִינוּ, וְהַנִּיחַ עֲרַלְתּוֹ [שְׁלֹא נִימוּל], אוֹ מְשַׁכָּה [כִּיסָה הַעַטְרָה שְׁלֹא יֵהָא נִרְאָה מְהוּל] - אִף עַל פִּי שְׁיִישׁ בּוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשֵׂים טוֹבִים הַרְבֵּה, אִין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

ט. בּוֹא וְרָאָה, פְּמָה תְּמוּרָה מִילָה: שְׁלֹא נִתְלָה [הַחֲמִיתוּן הַמְלֵאךְ] לְמַשָּׁה רַבְּנּוּ עָלֶיהָ אֶפְלוּ שַׁעַה אַחַת, אִף עַל פִּי שְׁהִיָּה בְּרַךְ [וּבִיקֵשׁ הַמְלֵאךְ לְהוֹרְגוֹ עַל שְׁלֹא מְלָ]. וְכָל מִצְוֹת הַתּוֹרָה נִכְרְתוּ עֲלֵיהֶן שְׁלֹשׁ בְּרִיתוֹת בְּלִבְדָּ, שְׁנֵנָא־מַר: "אֵלָה דְּבָרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה לְכַרֵּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָרֶץ מוֹאָב, מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּתַרְבִּי; וְשֵׁם הוּא אוֹמַר: "אִתָּם נְצַבִּים הַיּוֹם... לְעַבְרָךְ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ". הַרִי שְׁלֹשׁ בְּרִיתוֹת. וְעַל הַמִּילָה, נִכְרְתוּ שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה בְּרִיתוֹת עִם אֲבָרְהָם אֲבִינוּ: "וְאִתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ", "אֲנִי, הִנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ", "וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ", "לְבְרִית עוֹלָם", "וְאִתָּהּ אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמַר", "זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ", "וְהִזָּה לְאוֹת בְּרִיתִי", "וְהִזָּהִתָּה בְּרִיתִי בְּבִשְׂרֻכְכֶם", "לְבְרִית עוֹלָם", "אֶת בְּרִיתִי הַפְּרִי", "וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ", "לְבְרִית עוֹלָם", "וְאִתָּהּ בְּרִיתִי אֶקִּים אֶת יִצְחָק".

בְּרִיף רַחֲמָנָא דְסִיעֵן. נְגַמַר סִפְר שְׁנֵי, בְּעִזְרַת שְׁדֵי וּמְנַן פְּרָקִים שֶׁל סִפְר זֶה, שְׁשָׁה וְאַרְבַּעִים: הַלְכוֹת קְרִית שְׁמַע, אַרְבַּעַה פְּרָקִים; הַלְכוֹת תְּפִלָּה וּבְרַכַּת כְּהֵנִים, תְּמַשָּׁה עֲשָׂר פְּרָקִים; הַלְכוֹת תְּפִלִּין וּמְזוּזָה וְסִפְר תּוֹרָה, עֲשָׂרָה פְּרָקִים;

לדר ודר מעולם ועד עולם, אתה הוא האל, ומבלעדיך אין אלהים; ואין לנו מלך גואל ומושיע בכל עת צרה וצוקה, אלא אתה. פודה ומציל ומפְּרַגֵּס ומַרְחֵם, אלוה על כל הבריות; אדון התולדות, המהלל בתשבחות, המנהיג עולמו בְּחֶסֶד ובריותיו בְּרַחֲמִים רבים. וה' אלהים אמת, לא ינום ולא ישן; המעורר ישנים, המקיץ רדומים, סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים - ולך אֲנַחְנוּ מוֹדִים. ואלו פינו מלא שירה פים, ולשוננו רנה כהמון גליו, ושפתותינו שִׁבַּח כְּמִרְחַבֵי הַרְקִיעַ, ועינינו מאירות כשמש וכינרת, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות - אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו, ולכַבֵּד אֶת שְׁמֶךָ מִלְּכֻנּוֹ, על אחת מאַלְפֵי אַלְפֵים ורב רבכי רבבות פְּעָמִים הטובות, שְׁעֲשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ, מִלְּפָנִים וְעַד הַנָּה; כִּמְצָרִים גְּאֻלְתָּנוּ ה' אלהינו, מִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ, בְּרַעַב וּנְתָנוּ, וּבְשִׁבְעָה כִּלְכַלְתָּנוּ, וּמִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ, מִדְּבַר מִלְּטָתָנוּ, וּמִחֲלָיִים רָעִים רַבִּים דָּלִיתָנוּ; וְעַד הַנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ, וְלֹא עֲזָבוּנו חֲסָדֶיךָ. על כן, אֲכַרִּים שְׁפַלְגַת בְּנוּ, רוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנִּפְחַתָּ בְּאַפֵּינוּ, וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שָׁמַתָּ בְּפִינוּ - הֵן הֵן יוֹדוּ וַיְכַרְכוּ אֶת שְׁמֶךָ ה' אלהינו, על רב נְסִי פְּלִאָיָה. כי כל פה לך יודה, וְכָל לִשׁוֹן לך תִּשְׁבַּח, וְכָל עֵין לך תִּצְפֶּה, וְכָל בֶּרֶךְ לך תִּכְרַע, וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה, וְכָל הַלְּבָבוֹת יִירָאוּךָ, וְהַקְּרָבִים וְהַכְּלִיּוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ, כְּדַבֵּר שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל עֲצֻמוֹתַי תֹּאמְרָנָה, ה' מִי כְמוֹךָ, מִצִּיל עֵינִי מִחֶזֶק מִמָּוֶה, עֵינִי וְאֶבְיֹן מִגּוֹזָלוֹ; וְנֹאמַר: רַנְּנוּ צְדִיקִים בַּה', לִישְׁרִים נֹאמְהָ תִּהְיֶה. בְּפִי יִשְׁרִים תִּתְרוֹמֵם, וּבִדְבָרֶיךָ צְדִיקִים תִּתְבָּרַךְ, וּבְלִשׁוֹן כָּל חֲסִידֶיךָ תִּתְקַדֵּשׁ, וּבְקִרְבֶּךָ קְדוּשִׁים תִּתְהַלֵּל, וּבְמִקְהֵלוֹת רַבְּבוֹת עִמָּךְ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל, יִתְפָּאֵר שְׁמֶךָ ה' אלהינו - שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ ה' אלהינו, להודות להלל, לשבַּח לְפָאֵר, לְרַמֵּם לְגַדֵּל, ולהדר על כל דְּבָרֵי זְמִירוֹת שִׁירוֹת תִּשְׁבַּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשִׁי עֲבָדֶיךָ, מְשִׁיחֶיךָ. יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְּפָנֶיךָ, הַמְּלַךְ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ; כִּי לֹךְ נָא, ה' אלהינו וכו'. וכן נהגו לקרות מזמור שיר ליום השַׁבָּת, כָּל הַמְּזַמְּרִים, קִדְּם שִׁיתְחִילוּ פְּסוּקֵי הַזְּמִירוֹת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וּבְיוֹם הַכְּפֹרִים. וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁנֶּהְגוּ לְקִרְוֹת הַלֵּל גְּדוֹל בְּשַׁבָּתוֹת קִדְּם פְּסוּקֵי הַזְּמִירוֹת, וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁנֶּהְגוּ לְקִרְוֹת שִׁירֵי הַמַּעֲלוֹת - הַכָּל כְּמִנְהַגֵּם. בְּרַכָּה רֵאשׁוֹנָה שֶׁלְּפָנֵי קְרִיאַת שְׁמַע בְּשַׁחַר, זֶה הוּא גִּסְתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה ה' אלהינו מִלְּךָ הַעוֹלָם, יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֲשֵׂה שְׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל; הַמְּאִיר לְאָרֶץ וְלְדָרִין עֲלֵיָהּ, הַמְּחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית. מֵה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ ה', כָּלֵם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ, מְלָאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ. הַמְּלַךְ הַמְּרוֹמֵם שְׁמוֹ לְבָדוֹ מְאֹד, הַמְּשַׁבַּח הַמְּפָאֵר הַמְּתַנַּשֵּׂא וְטוֹב מִימֹת עוֹלָם. אֱלֹהֵי עוֹלָם מִלְּכֻנּוֹ, בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים רַחֵם עָלֵינוּ, אֲדוֹן עֲזָנוּ צוּר מְשַׁבְּנוּ, מִגֵּן יִשְׁעָנוּ מְשַׁבֵּב פְּעֻדָּנוּ. אֵל בְּרוּךְ גְּדוֹל דְּעָה, הַתְּקִין וּפְעַל זְהָרֵי חֲמָה, טוֹב יָצַר כְּבוֹד לְשְׁמוֹ, מְאֹרוֹת נִתַּן סְבִיבוֹת עֵינֵינוּ, פְּנוֹת צְבָאוֹת קְדוּשִׁים וּרְמֵי שְׂדֵי תְּמִיד וְסִפְרוֹ לְאֵל

בְּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם; בְּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ, בְּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת; בְּרוּךְ מְעַבֵּיר אֶפְלָה וּמְכִיב אוֹרָה, בְּרוּךְ מְשַׁלֵּם שְׂכָר טוֹב לִירְאָיו. בְּרוּךְ שֹׁאֵן לְפָנָיו, לֹא עוֹלָה וְלֹא שְׁכַחָה, לֹא כּוֹב וְלֹא מְרָמָה, לֹא מְשׂוֹא פְּנִים וְלֹא מִקַּח שַׁחַד. בְּרוּךְ אֵל חַי לְעַד, וְקַיֵּם לְנֶצַח. בְּרוּךְ אַתָּה ה' אלהינו מִלְּךָ הַעוֹלָם, הָאֵל הַמְּהַלֵּל בְּפִי עַמּוֹ, מְשַׁבַּח וּמְפָאֵר בְּלִשׁוֹן כָּל חֲסִידָיו וְעַבְדָיו; וּבְשִׁירֵי דָוִד בֶּן יִשִׁי עֲבָדֶיךָ מְשִׁיחֶיךָ, נְהַלֵּלְךָ ה' אלהינו בְּשִׁבְחוֹ וּבְזִמְרוֹ, נוֹדֶךָ וְשִׁבְחֶךָ נִפְאָרְךָ נְרוֹמְמֶךָ נְמַלְיֶכָךָ, נְזַפִּיר שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ אֱלֹהֵינוּ יְחִיד. חַי הַעוֹלָמִים, מְשַׁבַּח וּמְפָאֵר, עַדִּי עַד שְׁמוֹ. בְּרוּךְ אַתָּה ה', מִלְּךָ מְהַלֵּל בְּתִשְׁבַּחוֹת. וְקוֹרֵא פְּסוּקִים אֵלֹו: יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם, יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו. יְהִי שֵׁם ה' מְבָרַךְ, מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. מִמְּזַרְח שְׁמֶשׁ, עַד מְבוֹאוֹ, מְהַלֵּל שֵׁם ה'. רַם עַל כָּל גּוֹיִם, ה'; עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ. ה', שְׁמֶךָ לְעוֹלָם; ה', זְכָרְךָ לְדָר וְדָר. ה', בְּשָׁמַיִם הַכִּין כְּסֹאוֹ; וּמִלְּכוּתוֹ, כִּפְלַל מְשַׁלָּה. יִשְׁמַחוּ הַשָּׁמַיִם, וְתִגַּל הָאָרֶץ; וַיֹּאמְרוּ בְּגוֹיִם, ה' מְלֹךְ. ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעַד. ה' מִלְּךָ עוֹלָם וְעַד; אֲבָדוּ גּוֹיִם מֵאַרְצוֹ. ה' הִפִּיר עֲצַת גּוֹיִם, הִנְיֵא מִחֻשְׁבוֹת עַמִּים. עֲצוּ עֲצָה, וְחַפְּרוּ; דְּבַרוּ דְבַר וְלֹא יִקוּם, כִּי עִמָּנוּ אֵל. רַבּוֹת מִחֻשְׁבוֹת כָּלֵב אִישׁ, וְעֲצַת ה' - הִיא תְּקוּם. עֲצַת ה', לְעוֹלָם תַּעֲמֹד; מִחֻשְׁבוֹת לְבוֹ, לְדָר וְדָר. כִּי הוּא אֲמַר, וַיְהִי; הוּא צְוָה, וַיַּעֲמֵד. כִּי בַחַר ה' בְּצִיּוֹן, אוֹהֵה לְמוֹשָׁב לוֹ. כִּי יַעֲקֹב, בַּחֲרָ לוֹ יְה; וְיִשְׂרָאֵל, לְסִגְלָתוֹ. כִּי לֹא יִטַּשׁ ה' עַמּוֹ, וְנִחַלְתּוֹ לֹא יַעֲזוֹב. וְהוּא רַחוּם יַכְפֵּר עוֹן, וְלֹא יִשְׁחִית; וְהִרְבֶּה לְהַשִּׁיב אָפוֹ, וְלֹא יַעִיר כָּל חַמְתּוֹ. ה', הוֹשִׁיעָה; הַמְּלַךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קְרָאָנוּ. אֲשֶׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ, עוֹד יִהְיוּ סְלֵה. אֲשֶׁרֵי הַעָם שִׁכְּכָה לוֹ, אֲשֶׁרֵי הַעָם שֶׁה' אֱלֹהֵינוּ וְקוֹרֵא מִ"תְּהִלָּה לְדָוִד, אֲרוֹמְמֶךָ אֱלֹהֵי הַמְּלֹךְ וְכו'", עַד סוֹף סֵפֶר תְּלִים. וְאַחַר כֵּן, קוֹרֵא פְּסוּקִים אֵלֹו: בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן. יְמִלְךָ ה' לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן. וּבְכַרְךָ דָּוִד אֶת ה' לְעֵינֵי כָּל הַקְּהָל, וַיֹּאמֶר דָּוִד: בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ, מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם. לֹךְ ה' הַגְּדִלָה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצַח וְהַהוֹד, כִּי כָּל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, לֹךְ ה' הַמְּמַלְכָה, הַמְּתַנַּשֵּׂא לְכָל לְרֵאשׁ. וְהַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ, וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל, וּבְיַדְךָ כַּחַ וּגְבוּרָה; וּבְיַדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לְכָל. וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ, מוֹדִים אֲנַחְנוּ לֹךְ, וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תְּפָאֶרְתְּךָ. וַיְכַרְכוּ שֵׁם כְּבָדְךָ, וּמְרוֹמֵם עַל כָּל בְּרַכָּה וְתִהְיֶה. בְּרַכָּה אַחֲרוֹנָה שֶׁלְאַחַר פְּסוּקֵי הַזְּמִירוֹת, זֶה הוּא גִּסְתָּה: יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְּפָנֵינוּ, הַמְּלַךְ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ; כִּי לֹךְ נָא, ה' אלהינו, שִׁיר וְשִׁבְחָה, הַלֵּל וְזִמְרָה, בְּרַכּוֹת וְהוֹדוֹת. גְּדִלָה תִּהְיֶה וְתִפְאָרֶת, עוֹ מְלָכוּת וּמְמַשְׁלָה, נְצַח וּגְבוּרָה, מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. בְּרוּךְ אַתָּה ה' אלהינו מִלְּךָ הַעוֹלָם, מְלֹךְ גְּדוֹל הַתְּשַׁבְּחוֹת, אֵל הַהוֹדוֹת, אֲדוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים, הַבוֹחֵר בְּשִׁירֵי זְמִרָה, חַי הַעוֹלָמִים. וְקוֹרֵא הַשִּׁירָה עַד סוֹפָה, כְּמִנְהַג הַמְּקוּם. בְּשַׁבָּת, נֶהְגוּ כָּל הַעָם לְהוֹסִיף לְפָנֵי בְּרַכָּה זוֹ, נֹסַח זֶה: נְשַׁמַּת כָּל חַי תְּבָרַךְ אֶת שְׁמֶךָ, ה' אלהינו; רוּחַ כָּל בְּשׂוֹר, לֹךְ תְּפָאֵר, וְתִתְרוֹמֵם אֶת זְכָרְךָ מִלְּכֻנּוֹ תְּמִיד.

קדשתו. תתברך ה' אלהינו, בשמים ממעל ועל הארץ מתחת; ועל כל שבח מעשה ידך, ומאורות אשר יצרת - הם יפארוך, סלה. תתברך לעד צורנו, מלפנו, גאלנו, בורא קדושים. ישתבח שמך לעד מלפנו, יוצר משרתים, אשר משרתיו עומדים ברום עולם, משמיעים את קולם יחד בדברי אלהים חיים ומלך עולם. כלם אהובים, כלם ברויים, כלם גבורים, עושים באימה רצון קוניהם באהבה. וכלם מקבלים עליהם על מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה להקדיש לצורם בנחת רוח, בשפה ברורה, ובנעימה טהורה. כלם כאחד עונים ביראה, ואומרים: קדוש קדוש קדוש, ה' צבאות; מלא כל הארץ כבודו. והאופנים וחיות הקדש, יחד מתנשאים לעמתם, משבחים ואומרים: ברוך כבוד ה' ממקומו. לאל ברוך נעימות יתנו, למלך אל חי וקיים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו, כי הוא לבדו פועל גבורות, עשה חדשות, זרע צדקות, מצמיח ישועות, אדון נפלאות, מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית - כאמור: "לעשה אורים גדולים, כי לעולם חסדו", התקנת מאורות לשמח עולם. ברוך אתה ה', יוצר המאורות. ברכה שניה: אהבת עולם אהבתנו, ה' אלהינו; חמלה גדולה יתרה, חמלת עלינו. אבינו מלפנו, בעבור שמך, ובעבור אבותינו אשר בטחו בך, ותלמדנו חקי חיים, בן תחנונו. אבינו, אב הרחמן, המרחם, רחם נא עלינו, ותן בלבנו להכין להשפיל לשמע ללמד וללמד לשמר ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה; והאר עלינו במצוותיך, ודבק בלבנו יראתך, ויחד ללבנו לאהבה את שמך. ומלך עלינו מהרה אתה לבדך, כי שם קדשך באמת נקרא עלינו; ובעבור שמך האל הגדול הגבור והנורא, מהרה באהבה תרים קרננו ותושיענו למען שמך. כך בטחנו לא גבוש, ובשמך חסינו לא נפלם ולא נפשל עד עולמי עד; כי אבינו מלפנו אתה, נגילה ונשמחה בישועתך. רחמיך ה' אלהינו וחסדך, אל יעזובנו נצח סלה ועד. והבא עלינו ברכה ושלום מארבע כנפות הארץ, והולכנו מהרה קוממית לארצנו. כי בנו בחרת מפל עם ולשון, וקרבתנו לשמך הגדול, להודות לך ולתקדך ולרוממך, ולאהבה את שמך. ברוך אתה ה', הבוחר בעמו ישראל באהבה. ברכה אחרונה שלאחר קרית שמע בשחר, זה הוא נסחה: אמת ויציב, נכון וקיים, לשר ונאמן, אהוב וחיבי, נחמד ונעים, נורא ואדיר, מתקן ומקבל, טוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד. אמת, אלהי עולם מלפנו, צור יעקב מגן ישענו; לדר ודר הוא קיים ושמו קיים, וכסאו נכון, ומלכותו ונאמנותו קימת, ודבריו חיים ונאמנים לעד ולעולמי עולמים, עלינו ועל אבותינו על בנינו ועל כל דורותינו, ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך; על הראשונים ועל האחרונים - דבר טוב וקיים באמת, חק ולא יעבר. אמת, שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו, מלפנו ומלך אבותינו, גואלנו וגואל אבותינו, יוצרנו וצור ישועתנו,

פודנו ומצילנו, מעולם הוא שמך, ואין לנו אלהים עוד וזלתך. עזרת אבותינו אתה הוא מעולם, מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור. ברום עולם מושךך, ומשפטך וצדקתך עד אפסי ארץ. אמת, אשרי איש אשר ישמע מצוותיך, ותורתך ודברך ישים על לבו; אמת, אתה הוא אדון לעמך, ומלך גבור לריב ריבם לאבות ויבנים; אמת, אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון, ומבלעדיך אין לנו מושיע. אמת, ממצרים גאלתנו, ה' אלהינו, מבית עבדים פדיתנו, וכל בכורי מצרים בדרך הרגת, ובכורך גאלת, ויום סוף בקעת, וזדים טבעת, וידידים עברו מים, וכספו מים צריהם, עד אחד מהם לא נותר. ועל זאת שבחו גאולים, ורוממו לאל, ונתנו ידידים שירות זמירות תשבחות למלך אל חי וקיים. רם ונשא, גדול גבור ונורא, משפיל גאים עדי ארץ, מגביה שפלים עדי מרום, מוציא אסירים, ופודה עניים, ועוזר דלים, ועונה לעמו ישראל בעת שועם אליו; תהלה לאל עליון, ברוך הוא. משה וכל בני ישראל, לך אמרו שירה - בשמחה רבה, אמרו כלם: מי כמוך באלם ה', מי כמוך נאדר בקדש, נורא תהלת, עשה פלא. ה' ימלך לעולם ועד. ונאמר: "גאלנו, ה' צבאות שמו, קדוש ישראל". ברוך אתה ה', גאל ישראל. ברכה ראשונה שלפני קרית שמע של ערבית, זה הוא נסחה: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר בדברו מעריב ערבים, בחכמה פותח שערים, בתבונה משנה עתים, מחליף את הזמנים, מסדר את הפוכים במשמרותיהם כרקיע כרצונו. בורא יומם ולילה, גולל אור מפני השף וחשך מפני אור, מעביר יום ומביא לילה, מבדיל בין יום ללילה, ה' צבאות שמו, קדוש ישראל. ברוך אתה ה', המעריב ערבים. ברכה שניה: אהבת עולם, ישראל עמך אהבת; תורה ומצוות וחקים ומשפטים, אותם למדת. על בן ה' אלהינו, בשכבנו ובקומנו נשית בחקי רצונך, ונשמח ונעלו בדברי תורתך לעולם ועד - כי הם חיינו וארץ זמינו, ובהם נהגה יומם ולילה. והאכתך לא תסור ממנו לעולם ועד, כי היא עטרת ראשנו. ברוך אתה ה', אוהב את עמו ישראל לעד. ברכה ראשונה שלאחר קרית שמע של ערבית, זה הוא נסחה: אמת ונאמן כל זאת קיים עלינו, כי הוא ה' אלהינו ונאנחנו ישראל עמו; אמת מלפנו, ואפס זולתו - הפודנו מיד מלכים, הגואלנו מפי עריצים, האל הנפרע לנו מצרינו, המשלם גמול לכל אויבי נפשנו, השם נפשנו בחיים, ולא נתן למוט רגלנו, המדריכנו על כמות אויבנו, וירם קרננו על כל שונאינו. העשה לנו נקמה בפרעה, אותות ומופתים באדמת בני חם, המכה בעבדתו כל בכורי מצרים, ויוצא את ישראל מתוכם לחרות עולם; המעביר בניו בין גזרי ים סוף, ואת רודפיהם ואת שונאייהם בתהומות טבע. ראו בנים את גבורתו, והודו ושבחו לשמו; ומלכותו ברצון קבלו עליהם, וענו כלם בשמחה רבה ואמרו: מי כמוך באלם ה', מי כמוך נאדר בקדש; נורא תהלת, עשה פלא.

אל עליון, גומל חסדים טובים וקונה הכל, וזוכר חסדי אבות, ומביא גואל לבני בנייהם, מלך רחמן מושיע ומגן. ברוך אתה ה', מגן אברהם. (ב) אתה גבור לעולם ה', מחיה מתים אתה רב להושיע, משיב הרוח ומוריד הגשם. מכלכל חיים בחסד. מחיה מתים ברחמים רבים, רופא חולים, וסומך נופלים ומתיר אסורים, ומקים אמונתו לישיגי עפר. מי כמוך בעל גבורות, ומי דומה לך, ממית ומחיה; ונאמן אתה להחיות מתים. ברוך אתה ה', מחיה המתים. (ג) אתה קדוש, ושמוך קדוש, וקדושים בכל יום והללוך, סלה. ברוך אתה ה', האל הקדוש. (ד) אתה חונן לאדם דעת, ומלמד לאנוש בינה; חננו מאתך דעה ובינה והשכל. ברוך אתה ה', חונן הדעת. (ה) השיבנו אבינו לתורתך, וקרבתנו מלפניו לעבודתך, והחזירנו בתשובה שלמה לפניך. ברוך אתה ה', הרוצה בתשובה. (ו) סלח לנו אבינו כי חטאנו, ומחול לנו מלפניו כי פשענו, כי אל טוב וסלח אתה. ברוך אתה ה', חונן ומרבה לסלח. (ז) ראה בענייני, וריבה ריבנו, ומהר לגאלנו, כי אל מלך גואל חזק אתה. ברוך אתה ה', גואל ישראל. (ח) רפאנו ה' אלהינו ונרפא, הושיענו וננשעה, והעלה רפואה שלמה לכל תחלואינו, כי אל רופא רחמן אתה. ברוך אתה ה', רופא חולי עמו ישראל. (ט) ברכנו ה' אלהינו בכל מעשה ידינו, וברך את שנתנו, ותן טל ומטר על פני האדמה, ושבע את העולם פלו מטובך, ורנה פני תבל מעשר מתנות ידיך, ושמרה והצילה ה' אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה מכל מיני משחית ומכל מיני פרענות, ותן לה אחרית ותקנה שבע ושלוש וברכה פשנים הטובות. ברוך אתה ה', מברך השנים. (י) תקע בשופר גדול לחרותנו, ושא נס לקבץ את כל גלותינו מארבע כנפות הארץ לארצנו. ברוך אתה ה', מקבץ נדחי עמו ישראל. (יא) השיבה שופטינו כבראשונה, ויועצינו כבתחלה, והסר ממנו יגון ואנחה, ומלך עלינו אתה לבדך ברחמים בצדק ובמשפט. ברוך אתה ה', מלך אוהב צדקה ומשפט. (יב) למשמדים אל תהי תקוה, כל המינים כרגע יאבדו, ומלכות ידון תעקר ותשבר מהרה בימינו. ברוך אתה ה', שובר אויבים ומכניע ידים. (יג) על הצדיקים ועל החסידים ועל גרי הצדק, ועל שארית עמך בית ישראל, יקמו רחמיך ה' אלהינו, ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת; ושים חלקנו עמקה לעולם, לא גבוש, כי בשמך בטחנו, ולישועתך נשענו. ברוך אתה ה', משען ומבטח לצדיקים. (יד) תשכן בתוך ירושלים עירך באשר דברת, ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו. ברוך אתה ה', בונה ירושלים. (טו) את צמח דוד מהרה תצמיח, וקרנו תרום בישועתך. ברוך אתה ה', מצמיח קרן ישועה. (טז) שמע קולנו ה' אלהינו, וחוס ורחם עלינו, וקבל ברחמים ורצון את תפלתנו; מלפניך מלפניו, ריקם אל תשיבנו; כי אתה שומע תפלת כל פה. ברוך אתה ה', שומע תפלה. (יז) רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם

ה' ימלך לעולם ועד. ונאמר גואלנו, ה' צבאות שמו - קדוש ישראל. ברוך אתה ה', גאל ישראל. ברכה אחרונה שלאחר קריית שמע של ערבית, זה הוא גסחה: השפכנו ה' אלהינו לשלום, והעמידנו לחיים ולשלום, ופרס עלינו ספת שלומך, ותקננו בעצה טובה מלפניך. והגן בעדנו ושמרנו, והצילנו מכל דבר רע ומפחד לילה, ושבר השטן מלפנינו ומאחרינו, ושמר צאתנו ובואנו - כי שומרנו ומצילנו אתה. ובצל כנפיך תסתירנו, כדבר שנאמר: הנה לא ינום ולא יישן, שומר ישראל. ברוך... שומר עמו ישראל לעד. ברוך ה' לעולם, אמן ואמן; ימלך ה' לעולם, אמן ואמן. וירא כל העם, ויפלו על פניהם ויאמרו: ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים. ברוך שם כבודו לעולם, וימלא כבוד ה' את כל הארץ. ברוך ה' ביום, ברוך ה' בכלילה; ברוך ה' בפקר, ברוך ה' בערב; ברוך ה' בשכבנו, ברוך ה' בקומנו. האל אשר בידו נפשות החיים והמתים, אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. בידך אפקיד רוחי; פדית אותי ה', אל אמת. יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך, באמור לציון, מלך אלהיך. ה' מלך, ה' מלך, ה' ימלך לעולם ועד. ברוך אתה ה', המולך בכבודו חי וקיים תמיד ימלך לעולם ועד. ונהגו מקצת העם להוסיף פסוקין באמצע ברכה זו, וקוראין כנסח הזה: וירא כל העם, ויפלו על פניהם ויאמרו: ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים. הושיענו ה' אלהינו, וקבצנו מן הגוים, להודות לשם קדשך, להשתבח בתהלתך. כי לא ישט ה' את עמו, בעבור שמו הגדול, כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם, ועלו מושיעים בהר ציון, לשפט את הר עשו; והיתה לה' המלוכה. והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד, ושמו אחד. אלהינו שבשמים, קים שמך ומלכותך עלינו תמיד. בידך נפש החיים ונפש המתים, אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. בידך אפקיד רוחי; פדית אותי ה', אל אמת. ואנחנו עמך, וצאן מרעיתך; נודה לך לעולם, לדור ודור נספר תהלתך. ה', הצילה נפשי משפת שקר, מלשון רמיה. ישראל נושע בה' תשועת עולמים, לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד. יהי ה' אלהינו עמנו, באשר הנה עם אבותינו, אל יעזבנו ואל ישטנו; להטות לבבנו אליו, ללכת בכל דרכיו, ולשמור מצותיו וחקיו ומשפטיו, אשר צוה את אבותינו. כל הנשמה תהלל יה, תללו יה. ברוך ה' ביום, ברוך ה' בכלילה; ברוך ה' בפקר, ברוך ה' בערב; ברוך ה' בשכבנו, ברוך ה' בקומנו. תמיד נהלך, סלה, ונשיח באמונתך. ברוך אתה ה', המולך בכבודו חי וקיים תמיד ימלך לעולם ועד.

יום שישי

נסח ברכות התפלה וסדורן:

(א) ברוך אתה ה', אלהינו ואלהי אבותינו, אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, האל הגדול הגבור והנורא,

שעה, והשב העבודה לדכיר ביהודי ואשי ישראל, ותפלתם מהרה באהבה תקבל בראון, ותהי לראון תמיד עבודת ישראל עמך. ותראנו, ותחזינה עינינו בשוכך לנוד לציין ברחמים כמאז. ברוך אתה ה', המחזיר שכינתו לציין (יח) מודים אנחנו לך, שאתה הוא ה' אלהינו, צור חיינו מגן ישענו, אתה הוא לדור ודור. נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורין בידך, על נשמותינו הפקודות לך, על נסיד ונפלאותיך שבכל עת ועת, ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך, המרחם כי לא תמו חסדיך, כל החיים יהללו את שמך הגדול, כי טוב האל הטוב. ברוך אתה ה', הטוב שמך ולך נאה להודות. (יט) שים שלום טובה וברכה, חן וחסד ורחמים עלינו ועל ישראל עמך, וברכנו בלנו באחד ממאור פניך, כי ממאור פניך נתת לנו ה' אלהינו, תורה וחיים אהבה וחסד צדקה ושלום; וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת בשלום. ברוך אתה ה', המברך את עמו ישראל בשלום. בימות החמה, אומר בברכה שניה: רב להושיע, מוריד הטל, מכלכל חיים בחסד וכו'; ומברך ברכה תשיעית בנסח זה: ברכנו ה' אלהינו, בכל מעשה ידיו, וברך את שנתנו בטללי ראון ברכה ונדבה, פשנים הטובות. ברוך אתה ה', מברך השנים. בלילי מוצאי שבת ומוצאי יום הכפורים ומוצאי ימים טובים, מברך ברכה רביעית בנסח זה: אתה חונן לאדם דעת, ומלמד לאנוש בינה; ואתה הבדלת בין קדש לחל, ובין אור לחשך, ובין ישראל לגוים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. כשם שהבדלת בין קדש לחל, כך פדנו והצילנו מכל מיני משחית ומכל מיני פרענות המתרגשות לבוא בעולם; ושמרנו מן הכל, ותננו מאתך דעה ובינה והשכל. ברוך אתה ה', חונן הדעת. בראשי חודשים, ובחלו של מועד, מוסיף בברכת שבע עשרה בערבית ושחרית ומנחה, ומברך אותה בנסח זה: רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם שעה, והשב העבודה לדכיר ביהודי ואשי ישראל, ותפלתם מהרה באהבה תקבל בראון, ותהי לראון תמיד עבודת ישראל עמך. אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבוא יגיע יראה ירצה ישמע פקד יזכר לפניך וזכוננו, וזכרון אבותינו, וזכרון ירושלים עירך, וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך, לפלטה לטובה לחן לחסד ולרחמים - ביום ראש החדש הזה, לרחם בו ולהושיענו. וזכרנו ה' אלהינו בו לטובה, פקדנו בו לברכה, הושיענו בו לחיים, בדבר ישועה ורחמים; חוס ותננו, ורחם עלינו, ומלטנו בו מכל צרה ונגון, ושמחנו בו שמחה שלמה. ותראנו, ותחזינה עינינו בשוכך לציין ברחמים כמאז. ברוך אתה ה', המחזיר שכינתו לציין. ובחלו של מועד אומר: ביום מקרא קדש הזה, ביום מועד חג המצות הזה - או: ביום מועד חג הסוכות הזה - לרחם בו עלינו ולהושיענו וכו'. ביום התענית, מברך ברכת שש עשרה היחיד בנסח הזה: שמע קולנו ה' אלהינו, וחוס ורחם עלינו, וקבל ברחמים

ורצון את תפלתנו; מלפניך מלפנו, ריקם אל תשיבנו. עגנו ה' אלהינו, עגנו ביום צום התענית הזה, פי בצרה גדולה אנחנו. אל תסתר פניך מלפנו, ואל תעלם אונך משמע תפלתנו, והיה קרוב לשוענו. טרם נקרא, ואתה תענה; נדבר, ואתה תשמע. בדבר שנגאמר: והיה טרם יקראו, ואני אענה; עוד הם מדברים, ואני אשמע. פי אתה שומע תפלת כל פה. ברוך אתה ה', שומע תפלה. ושלית צבור אומר נסח זה, ברכה בפני עצמה; אחר ברכה שביעית, אומר: עגנו ה' אלהינו, עגנו ביום צום התענית הזה, פי בצרה גדולה אנחנו. אל תסתר פניך מלפנו, ואל תעלם אונך משמע תפלתנו, והיה קרוב לשוענו. טרם נקרא, ואתה תענה; נדבר, ואתה תשמע. בדבר שנגאמר: והיה טרם יקראו, ואני אענה; עוד הם מדברים, ואני אשמע. פי אתה עונה בכל עת צרה וצוקה, פודה ומציל. ברוך אתה ה', העונה בעת צרה. בתשעה באב, מברך ברכת ארבע עשרה בנסח זה: רחם ה' אלהינו, עלינו, ועל ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, העיר האבלה התרבה השוממה, הנתונה ביד זרים, הישבת וראש לה חפוי, באשה עקרה שלא לדה. ויבלענה לגיונים, ויירשוה עובדי פסילים, ויתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ. על כן ציון במרר תכבה, וירושלים תתן קולה; לבי לבי על חלליהם, מעי מעי על הרוגיהם. ראה ה' והביטה, ורחם שוממותיה ונחמה - פי אתה ה' באש יסדתה, ובאש אתה עתיד לבנותה, בפתוח; ואני אהיה לה נאם ה', חומת אש סביב, ולכבוד אהיה בתוכה. ברוך אתה ה', בונה ירושלים. כפורים, מברך ברכת שמונה עשרה בנסח זה: מודים אנחנו לך, שאתה הוא ה' אלהינו, צור חיינו מגן ישענו, אתה הוא לדור ודור. נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורין בידך, ועל נשמותינו הפקודות לך, על הנסים ועל הגבורות ועל התשועות, שעשית עמנו ועם אבותינו בימים ההם בזמן הזה; בימי מרדכי ואסתר, כשעמד הקן הרע על עמך בית ישראל, ובקש להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים, מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, ושללם לבז; ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, ודנת את דינם, ורכת את ריכם, ונקמת את נקמתם; והפרת את עצתו, וקלקלת את מחשבתו, והשבות לו גמולו בראשו, ותלו אותו ואת בניו על העץ; ועשית לך שם גדול בעולמך, ולעמך ישראל עשית פלא ונסים. כשם שעשית עמהן פלא ונסים, כך עשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת. ועל פלם ה' אלהינו, אנו מודים לך. הטוב כי לא כלו רחמיך, המרחם כי לא תמו חסדיך וכו'. בתנכה, מברך ברכה זו בנסח הזה: מודים אנחנו לך וכו' עד על נפלאותיך שבכל עת ועת, על הנסים ועל הגבורות ועל המלחמות ועל התשועות ועל הפדות ועל הפרקן, שעשית עמנו ועם אבותינו בימים ההם בזמן הזה; בימי מתתיה בן יוחנן פהן גדול חשמונאי ובניו, כשעמדה

לעלא לעלא מכל ברכתא שירתא ותושבחתא ונחמתא, דאמירן בעלמא; ואמרו אמן. בעת שאומר שליח: 'יתגדל ויתקדש שמה רבה', כל העם עונין: 'אמן'. ובעת שהוא אומר תחלה: 'ואמרו אמן', כל העם עונין: 'אמן', יהא שמה רבה מברך לעלמא ולעלמי עלמאי. ומצות חכמים הראשונים לענות 'אמן' יהא שמה רבה מברך, בכל כחו של אדם. וכשהוא אומר 'יתברך', כל העם עונין: 'אמן'. וכשהוא אומר: 'ברוך הוא', כל העם עונין: 'אמן'. וכשהוא אומר בסוף: 'ואמרו אמן', כל העם עונין: 'אמן'. וכסדר הזה עונין בכל קדיש וקדיש. קדיש בתרא. כל קדיש שאומר שליח צבור אחר שגומר התפלה, שאינו אומר אתרוי כלום, אלא כל העם שומעין אותו ויוצאין ונפטרין - נהגו העם כלם, להוסיף בסופו נסח זה: תתקבל צלותכון ותתעבד בעותכון וצלותהון ובעותהון דכל בית ישראל, קדם אבוהון די בשמיא; יהא שלמא רבא משמיא וסייעתא ופרקנא עליכון ועלנא, ועל כל קהלהון די ישראל; ואמרו אמן. עושה שלום במרומיו, הוא ברכתמיו יעשה שלום על כל ישראל. קדיש דרבנן. כל עשרה מישראל או יתר שהיו עוסקין בתלמוד תורה שבעל פה, ואפלו במדרשות או בהגדות - קשהן מסימין, אומר אחד מעמד קדיש בנסח זה: יתגדל ויתקדש שמה רבה, דעתידי לתדתא עלמא, ולאחאה מתיא ולמפרק חייא, ולמבגי קרתא דירושלם, ולשכללא היכלא קדישא, ולמעקר פלחנא נכראה מן ארעא, ולאחבא פלחנא די שמה לאתרה בזויה וביקרה, וימלך מלכותה, ויצמח פרקנה, ויקרב משיחה, ויפרק עמה, בתיכון וביומיכון ובתייהון דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן קריב; ואמרו אמן. יהא שמה רבה מברך לעלמא ולעלמי עלמאי. יתברך, ישתבח ותפאר, יתרום יתעלה, יתהדר יתהלל, ויתנשא שמה דקודשא בריך הוא. לעלא לעלא מכל ברכתא שירתא ותושבחתא ונחמתא, דאמירן בעלמא; ואמרו אמן. על רבנן ועל תלמידיהון ועל תלמידי תלמידיהון דעסקין באורייתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר, יהי להון ולכון חנא וחסדא ורחמי וסייעתא ורוחא מקדם אבוהון די בשמיא; ואמרו אמן. יהא שלמא רבא משמיא וסייעתא ופרקנא עליכון ועלנא, ועל כל קהלהון די ישראל; ואמרו אמן. עושה שלום במרומיו, הוא ברכתמיו יעשה שלום על כל ישראל. וזה הוא הנקרא קדיש דרבנן. נהגנו להתחנן בנפילת פנים בדברים ובפסוקים אלו - פעמים בכלן, ופעמים במקצתן: לפניך אני כורע ומשתחווה ומתחנן - אדון העולם, אלהי האלהים ואדוני האדונים; כי לא על צדקותינו אנהנו מפילים תחנונינו לפניך, כי על רחמיך הרבים. מה נאמר לה', מה נדבר ומה נצטדק. חטאנו ועונו, והרשענו ומרדנו, וסור ממצותיך וממשפטייך. לך ה', הצדקה; ולנו, בשת הפנים. השחרו פנינו מפני אשמתנו, ונכפפה קומתנו מפני עונותינו; אין לנו פה להשיב, ולא מצח להרים ראש. אלהי - בשתי ונכלמתי

מלכות יון הרשעה על עמך בית ישראל, לבטלם מתורתך, ולהעבירם מחקי רצונך; ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, ודנת את דינם, ורכת את ריבם, ונקמת את נקמתם; ומסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, ופושעים ביד עושי תורתך; ועשית לך שם גדול בעולמך, ולעמך ישראל עשית פלא ונסים. כשם שעשית עמהם נסים וגבורות, כך עשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת. ועל כלם ה' אלהינו, אנו מודים לך. הטוב פי לא כלו רחמיך וכו'. שליח צבור מברך לעולם ברכה שלישית בנסח זה: נקדישך ונעריצך, ונשלל לך קדשה משלשת, כדבר האמור על יד נביאך: 'וקרא זה אל זה ואמר, קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, מלא כל הארץ כבודו'. כבודו ונגדלו מלא עולם, ומשרתיו שואלים: איה מקום כבודו; משבחים ואמרים: 'ברוך כבוד ה' ממקומו'. ממקומך מלכנו תופיע, ותמלך מלכנו עלינו, כי מחכים אנו לך, מתי תמלך בציון, בתינו ובכימינו. תשכן תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך, לדור ודור ולנצח נצחים. ועינינו תראינה במלכות עזך, כדבר האמור בשירי קדשך על ידי דוד משיח צדקך: 'ימלך ה' לעולם, אלהיך ציון לדור ודור; הללו יה'. לדור ודור נגיד גדלך, ולנצח נצחים קדשתך נקדיש; ושבתך אלהינו מפינו לא ימוש, כי אל מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה', האל הקדוש. בעת ששליח צבור אומר בברכה זו: 'וקרא זה אל זה ואמר', כל העם עונין: 'קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, מלא כל הארץ כבודו'. וכשהוא אומר: 'איה מקום כבודו', כל העם עונין: 'משבחים ואמרים, ברוך כבוד ה' ממקומו'. וכשהוא אומר: 'בתינו ובכימינו', כל העם עונין: 'אמן'. וכשהוא אומר: 'על ידי דוד משיח צדקך', כל העם עונין: 'ימלך ה' לעולם, אלהיך ציון לדור ודור; הללו יה'. וכל אלו הדברים שעונין הצבור, הוא קורא עמהן; ולא יגביה קולו בעת שהן עונין עמו. ואחד היחיד ואחד הצבור, בעשרת ימים שמראש השנה ועד יום הכפורים, אומר בסוף ברכה זו: באמור, ויגביה ה' צבאות במשפט, והאל הקדוש נקדש בצדקה. ברוך אתה ה', המלך הקדוש שליח צבור אומר קדיש לעולם קדם כל תפלה, ואחר כל תפלה; ואחר שאומר סדר היום, בכל עת שיאמר סדר היום, יתחנן מעט, ויאמר קדיש; וכשישלים לקרות בתורה, ובכל עת שיתחנן בדברי תחנונים - כשיגמר תחנוניו, יאמר קדיש.

נסח הקדיש:

יתגדל ויתקדש שמה רבה. בעלמא די ברא כרעותה, וימלך מלכותה, ויצמח פרקנה, ויקרב משיחה, ויפרק עמה, בתיכון וביומיכון ובתייהון דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן קריב; ואמרו אמן. יהא שמה רבה מברך לעלמא ולעלמי עלמאי. יתברך, ישתבח, יתפאר, יתרום, יתעלה, יתהדר, יתהלל ויתנשא שמה דקודשא בריך הוא.

וכו'. אין כאלהינו, אין פאדונינו וכו'. אף צדיקים יודו לשמך, ישבו ישרים את פניך, ויבטחו בך יודעי שמך, כי לא עזבת דורשך ה'. כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו, ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד. כבר אמרנו בספר זה, שבימי השבתות וימים טובים, מתפלל אדם בכל תפלה שבע ברכות - שלש ראשונות ושלש אחרונות, ובכרחה אחת אמצעית מעין היום. ובראש השנה וביום הכפורים של יובל, מתפלל באמצע שלש ברכות, ובתפלת מוסף בלבד; ונמצא מתפלל במוסף בשני ימים אלו, תשע ברכות. ובמוסף ראש חדש ובמוסף חלו של מועד, מתפלל שבע - שלש ראשונות ושלש אחרונות, ובכרחה אחת באמצע.

וזו הוא נסח כל הברכות האמצעיות:

ברכה אמצעית של לילי שבת: אתה קדש את יום השביעי לשמך, תכלית מעשה שמים וארץ, וברכתו מכל הימים, וקדשתו מכל הזמנים, כאמור: ויברך אלהים את יום השביעי, ויקדש אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו, אשר ברא אלהים לעשות. אלהינו ואלהי אבותינו - רצה נא במנוחתנו, וקדשנו במצותך ותן חלקנו בתורתך, ושמח נפשנו בישועתך ושבוענו מטובך, וטהר לבנו לעבדך באמת; והנחילנו באהבה וברצון שבתות קדשך, וינחונו כם כל ישראל אוהבי שמך. ברוך אתה ה', מקדש השבת. ברכה אמצעית של שחרית שבת: ישמח משה במתנת חלקו, כי עבד נאמן קראת לו, כליל תפארת בראשו נתת בעמדו לפניך על הר סיני, שני לוחות אבנים הוריד בידי, וכתוב בהן שמירת שבת, וכן פתוב בתורתך: ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם, ברית עולם. ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפש. ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג, עם מקדשי שביעי. אלהינו ואלהי אבותינו - רצה נא במנוחתנו, וקדשנו במצותך וכו', עד ברוך אתה ה', מקדש השבת. ברכה אמצעית של מוסף שבת: למשה צוית על הר סיני מצות שבת, זכור ושמור, ובו צויתנו ה' אלהינו, להקריב לך קרבן מוסף פראוי. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו, שתעלנו לארצנו ותשענו בגבולנו, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו, תמידין בסדרן ומוספין כהלכתן, ואת מוספי יום המנוח הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך, כמה ששכתב עלינו בתורתך על ידי משה עבדך. לא נתתו אלהינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלבנו לעובדי פסילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים; לבית ישראל נתתו, ורע ישרון אשר כם בחרת; תקדמת ימים' אותו קראת. אלהינו ואלהי אבותינו - רצה נא במנוחתנו וכו' עד ברוך אתה ה', מקדש השבת. ברכה אמצעית של מנחת שבת: אתה אחד, ושמך אחד; ומי כעמך ישראל, גוי אחד בארץ. עטרת תהלה ותפארת וישועה, לעמך נתת; אברהם גל, יצחק וירון, יעקב ובני

להרים אלהי פני אליך, כי עונותינו רבו למעלה ראש, ואשמחנו גדלה עד לשמים; אין בנו מעשים. עשה עמנו צדקה למען שמך, כמו שהבטחתנו על ידי נביאך: למען שמי אאריך אפי, ותהלתי אחרט לך - לבלתי הכריתך. לא למענכם אני עושה, בית ישראל - כי אם לשם קדשי. לא לנו ה', לא לנו; כי לשמך תן כבוד, על חסדך על אמתך. למה יאמרו הגוים, איה נא אלהיהם. אנה ה', אל תפן אל קשי העם הזה, ואל רשעו, ואל חטאתו. סלח נא לעון העם הזה, כגדל חסדך, וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה. למען שמך, ה'; וסלחת לעוני, כי רב הוא ה' שמעה, ה' סלחה, ה' הקשיבה ועשה, אל תאחר: למען אלהי, כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. נהגו העם להתחנן אחר נפילת פנים, בשמגביה פניו מן הקרקע, בפסוקים אלו. אמר: ואנחנו לא נדע מה נעשה, כי עליך עינינו. זכר וחמיה ה', וחסדיך, כי מעולם המה. אל תזכר לנו עונות ראשונים; מהר קדמונו רחמיה, כי דלוננו מאד. קומה, עזרתה לנו, ופדנו למען חסדך. יהי חסדך ה', עלינו, כאשר יחלנו לך. אם עונות, תשמר זה - ה', מי יעמד. כי עמך הסליחה, למען תרא. ה', הושיעה; המלך יענונו ביום קראנו. כי הוא ידע יצרנו; זכור, כי עפר אנחנו. עזרנו, אלהי ישענו, על דבר כבוד שמך; והצילנו וכפר על חטאתינו, למען שמך. וכן נהגו העם להתחנן אחר סדר היום תמיד, בתחנונים אלו: ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו, שמרה זאת לעולם, ליצר מחשבות לבב עמך, והכן ללבבם אליך. והוא רחום יכפר עון, ולא ישחית; והרבה להשיב אפו, ולא יעיר כל חמתו. כי אתה ה', טוב וסלח, ורב חסד לכל קראיך. צדקתך צדק לעולם, ותורתך אמת. מי אל כמוך, נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו; לא תחזיק לעד אפו, כי תפץ חסד הוא. ישוב ירחמנו, יכבש עונותינו, ותשליך במצולת ים כל חטאתם. תתן אמת ליעקב, חסד לאברהם, אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. ברוך אדני יום יום, יעמס לנו; האל ישועתנו, סלה. ה' צבאות עמנו, משגב לנו אלהי יעקב, סלה. ה' צבאות - אשרי אדם בוטח בך. ברוך אלהינו, ברוך אדונינו, ברוך בוראנו שבראנו לכבודו, שהבדיילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת על ידי משה רבנו, חיי עולם נטע בתוכנו. הרחמן יפתח לבנו לתלמוד תורתו, ויתן בלבנו אהבתו ויראתו, לעשות רצונו כרצונו, ולעבדו בלבב שלם ובנפש חפצה - למען לא ניגע לריק, ולא גלד לבהלה. כן יהי רצון ורחמים מלפניך ה' אלהינו, שנתנה לשמר חקיך בעולם הזה ולימות המשיח, כדי שנתנה ונירש טוב לחיי העולם הבא, למען יזמרך כבוד ולא ידם. ה' אלהי, לעולם אודך. יהיו לרצון אמרי פי וגו'. ונהגו מקצת העם, לקרות בכל יום אחר תחנונים אלו, שיר מזמור שהיו הלזים אמרים בבית המקדש באותו היום. וקורין "לדוד, אליך ה', נפשי אשא", כל המזמור וקוראין: אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינה, תלמידי חכמים

החמה - כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים, ונגד זקניו כבוד. ונאמר: ה' ימלך לעולם ועד. ונאמר: ויגבה ה' צבאות במשפט, והאל הקדוש נקדש בצדקה. ברוך אתה ה', המלך הקדוש. ברכה אמצעית של ראש השנה, בערבית ושחרית ומנחה: אתה בחרתנו מכל העמים, ורצית בנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך וקרבנותי מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו ה' אלהינו, את יום טוב מקרא קדש הנה, את יום הזכרון הנה, זכרון תרועה באהבה - זכר ליציאת מצרים. אלהינו ואלהי אבותינו, נעלה ויבוא גיע יראה ירצה וכו' עד כי אל מלך רחום וחנון אתה. אלהינו ואלהי אבותינו, מלך על כל העולם כלו בכבודך, והנשא על כל הארץ ביקרך, והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי תבל ארצה; וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמרו כל אשר הנשמה באפו - ה' אלהי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה. קדשנו במצותיך וכו' ודברך אמת וקיים לעד. ברוך אתה ה', מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון. ברכה ראשונה משלש ברכות אמצעיות של מוסף ראש השנה: אתה בחרתנו מכל העמים וכו' עד זכר ליציאת מצרים. ומפני חטאינו גלינו מארצנו וכו' עד תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. את מוספי יום טוב מקרא קדש הנה, יום הזכרון הנה, נעשה ונקריב לפניך במצות רצונך, כמה שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך. עלינו לשבח לאדון הכל, לתת גדלה ליוצר בראשית: שלא עשנו כגויי הארצות, ולא שמנו ככל משפחות האדמה, שלא שם חלקנו בהם, ולא גורלנו ככל המזון - שהם משתחווים להכל וריק, ומתפללים לאל לא יושע. אנו משתחווים לפני מלך מלכי המלכים ברוך הוא, שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ; מושב יקרו בשמים ממעל, ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלהינו, ואין עוד; אמת מלכנו, ואין זולתו. כפתיב בתורתו: וידעת היום, והשבות אל לבבך, כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, אין עוד. אוחילה לאל אחלה פני, אשאלה ממנו מענה לשון, אשר בקהל עם אשר עזו, אביעה רננות בעד מפעליו. לאדם מערכי לב, ומה מענה לשון. אדני, שפתי תפתח, ופי יגיד תהלתך. ברוך אתה ה', למדני חקיך. על כן נקוה לך ה' אלהינו, לראות מהרה בתפארת עזך, להעביר גלולים מן הארץ והאלילים פרות יברתון, לתפן עולם במלכות שדי, וכל בני בשר יקראו בשמך, להפנות אליך כל רשעי ארץ; ופירו וידעו כל יושבי תבל, כי לך תכרע כל ברך, תשבע כל לשון. לפניך ה' אלהינו יכרעו ויפולו, ולכבוד שמך הגדול יקר יתנו, ויקבלו כלם עול מלכותך, ותמלך עליהם לעולם ועד. כי המלכות שלך היא, ולעולמי עד תמלך בכבוד, כפתיב בתורתך: ה' ימלך לעולם ועד. וכתוב: לא הביט און ביעקב, ולא ראה עמל בישראל; ה' אלהיו עמו, ותרועת מלך בו. וכתוב: ויהי בישרון מלך, בהתאסף ראשי עם, יחד שבטי ישראל.

וכן במוסף אומר: ואת מוספי יום טוב מקרא קדש הנה, יום חג שמיני עצרת הנה, נעשה ונקריב לפניך. ואם חל יום טוב להיות בשבת, אומר: אתה בחרתנו וכו' ותתן לנו ה' אלהינו שבתות למנוחה, מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון, את יום המנוח הנה, יום טוב מקרא קדש הנה, את יום חג פלוני הנה וכו'; וכן במוסף אומר: ואת מוספי יום המנוח הנה, יום טוב מקרא קדש הנה, יום חג פלוני וכו'. ועל דרך זו הוא מזכיר השבת בראש השנה, ובוים הכפורים, אם חלו להיות בשבת, בין בשאר תפלות בין במוסף. וחותם בכל התפלות של שלשה רגלים: 'מקדש השבת וישראל והזמנים'; ובראש השנה הוא חותם: מלך על כל הארץ, מקדש השבת וישראל ויום הזכרון. ובצום הכפורים, הוא חותם: 'מלך על כל הארץ, מקדש השבת וישראל ויום הכפורים'. נהגו רב העם מראש השנה ועד יום הכפורים, להוסיף בכל תפלה בעשרת הימים. ברכה ראשונה, מוסיפין: 'זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים, כתבנו בספר חיים למענה אלהים חיים, מלך רחמן, ומושיע ומגן; ברוך אתה ה', מגן אברהם'. ומוסיפין בברכה שניה: 'מי כמוך אב הרחמן, זוכר יצוריו ברחמים לחיים, ונאמן אתה להחיות מתים. ברוך אתה ה', מחיה המתים'. ומוסיפין בברכה י"ח: 'זכר רחמיך ה' אלהינו, וכבש פעסך, וכתב לחיים כל בני בריתך. ברוך אתה ה', הטוב שמך ולך נאה להודות'. ומוסיפין בברכה אחרונה: 'ויבספר חיים ברכה ושלום, נזכר ונכתב לפניך, אנו וכל עמך בית ישראל, לחיים ולשלום. ברוך אתה ה', המקבץ את עמו ישראל בשלום'. ובתפלת נעילה יום הצום, אומר בברכות אלו מקום זכרנו לחיים, 'חתימנו לחיים'. וכל התוספות האלו, מנהג מקומות; ויש מקומות שנהגו שלא יוסיפו דבר. מנהג פשוט, שמברכין ברכה שלישית בנסח זה, בשני ימים של ראש השנה בכל תפלה מארבע התפלות; וכן נהגו מקצת העם, לברך אותה בנסח זה בכל תפלה ותפלה מחמש תפלות של יום הכפורים; וזה הוא נסחה: אתה קדוש, ושמך קדוש, וקדושים בכל יום יהללוך, סלה. ובכך תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך, ואימתך על כל שבאנת; וייראוך כל המעשים, וישתחוו לפניך כל הברואים, ויעשו כלם אגדה אחת, לעשות רצונך בלבב שלם - כמו שידענו ה' אלהינו, שהשלוטון מלפניך, עז בידך וגבורה בימיך, ושמך נורא על כל מה שבאנת. ובכך תן כבוד לעמך תהלה ליראיך, תקנה לדורשיך, פתחון פה למיחלים לך; שמחה לארצה ששון לעירך, צמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת גר לכן ישי משיחך. ואז צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלו, וחסידים ברנה יגילו ועולתה תקפץ פיה; וכל הרשעה פלה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת דוד מן הארץ. ומלכות העליזה מהרה תעקר ותשבר, ותמלך - אתה הוא ה' אלהינו - מהרה על כל מעשיך, בירושלים עירך, ובהר ציון משכן כבודך. ונגד זקני כבוד, כפתיב: ותפרה הלכנה, ובשה

זכר עשה לנפלאותיו, חנון ורחום ה'. טָרַף נֶתַן לִירְאָיו, זִכְרֵךְ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ. וְנֶאֱמַר: זִכְרֵךְ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, דְּכַבֵּר צִוְיָה לְאֶלֶף דּוֹר. וְנֶאֱמַר: וַיִּזְכֹּר לְהֵם בְּרִיתוֹ, וַיִּנְחַם כְּרַב חֲסִדָיו. וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּכִיָּאִים כְּתוּב לֵאמֹר: הַלּוֹךְ וּקְרֵאתָ בְּאֲזֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר - כֹּה אָמַר ה': זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ, אֲהַבְתָּ כְּלוּלוֹתֶיךָ; לְכַתֵּף אַחֲרֵי בַמְדָּבָר, בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה. וְכַתוּב: וְזַכַּרְתִּי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ בְּיַמֵּי נְעוּרֶיךָ, וְהִקְיִמֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם. וְכַתוּב: הִבֵּן יַקִּיר לִי אֲפֻרִים, אִם יֵלֵד שְׁעִשׂוּעִים - כִּי מֵדֵי דְבָרֵי בּוֹ, זִכּוֹר אֲזַכְּרֶנּוּ עוֹד; עַל כֵּן הֵמוּ מֵעֵי לּוֹ, רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ, נֶאֱמַר ה'. אֲלֵהִינוּ וְאֵלֵהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וַיְבֹאֵה יַגִּיעַ יִרְאֶה וְכוּ' עַד כִּי אֵל מְלַךְ רַחוּם וְחַנוּן אֲתֵה. וְזַכְּרֵנוּ בְּזַכְּרוֹן טוֹב מִלְּפָנֶיךָ, וּפְקַדְנוּ בְּפִקְדוֹת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְׁמֵי שָׁמַי קָדָם. וְזַכֵּר לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ, אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד וְאֶת הַשְּׂבוּעָה, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. וְתִרְאֶה לְפָנֶיךָ הַעֲקֵדָה שְׁעָקַד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ עַל גְּבִי הַמְּזוּבָח, וְכַבֵּשׁ רַחֲמָיו לְעִשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְךָ שָׁלֵם. כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת פִּעְסֶךָ, וַיְגַדְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מַדּוּתֶיךָ, וְתִתְנַהֵג עִמָּנוּ בְּמִדַּת רַחֲמִים, וְאֵל תִּתְנַהֵג עִמָּנוּ בְּמִדַּת הַדִּין. וּבְעֵבֹר שְׁמֶךָ הַגְּדוֹל, יֵשׁוּב אִפְךָ מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל, וּמַעֲרִיךְ, וּמַנְחִילֶךָ. וְקִיַּם לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ, אֶת הַדְּבָר שֶׁהַכֹּתֵחַתָּנוּ בְּתוֹרַתְךָ עַל יְדֵי מִשָּׁה עֲבָדֶיךָ; וְזַכַּרְתִּי לְהֵם בְּרִית רֵאשׁוֹנִים, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהִיּוֹת לְהֵם לְאֱלֹהִים, אֲנִי ה'. כִּי זִכְרֵךְ כָּל הַנִּשְׁכַּחְתוֹת אֲתֵה מֵעוֹלָם, כִּי אֵין שִׁכְחָה לְפָנֵי כֹסֵא כְבוֹדֶךָ; וְעַקְדַת יִצְחָק אֲבִינוּ, לְזַרְעוֹ הַיּוֹם תִּזְכֹּר. בְּרוּךְ אַתָּה ה', זִכְרֵךְ הַבְּרִית. הַיּוֹם הַרַת עוֹלָם, הַיּוֹם יַעֲמִיד בְּמִשְׁפָּט כָּל יִצְוֵי עוֹלָמִים, אִם כְּבָנִים, אִם פְּעֻבָּדִים; אִם כְּבָנִים - רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אֲבָ עַל בָּנִים; וְאִם פְּעֻבָּדִים - עֵינֵינוּ לָךְ תְּלוּיּוֹת, עַד שֶׁתִּחַנְּנוּ וְתוֹצִיא לְאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ, קְדוּשׁ. בְּרַכָּה שְׁנֵיהֶ: אַתָּה זֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם, וּפּוֹקֵד כָּל יִצְוֵי קָדָם; לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל תַּעֲלוּמוֹת, וְהַמּוֹן נִסְתָּרוֹת שְׂמִבְּרָאשִׁית; כִּי אֵין שִׁכְחָה לְפָנֵי כֹסֵא כְבוֹדֶךָ, וְאֵין נִסְתָּר מִנְּגַד עֵינֶיךָ; אַתָּה זֹכֵר אֶת כָּל הַמִּפְעֵל, וְגַם כָּל הַיְצוּר לֹא נִכְחַד מִמֶּךָ. הַכֹּל גְּלוּי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ, צוּפָה וּמִבִּיט עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת; כִּי תִבְיֵא חֵק וְזִכְרוֹן לְהַפְקֵד בּוֹ כָּל רוּחַ וְנַפֶּשׁ, וְלִהְזַכֵּר מַעֲשִׂים רַבִּים וְהַמּוֹן בְּרִיּוֹת לְאֵין תַּכְלִית. מִרְאשִׁית, כּוֹזֵאת הוֹדְעָתָ; וּמִלְּפָנִים, אוֹתָה גְלִיתָ. זֶה הַיּוֹם תַּחֲלַת מַעֲשֵׂיךָ, וְזִכְרוֹן לַיּוֹם רֵאשׁוֹן; כִּי חֵק לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב. וְעַל הַמְּדִינּוֹת בּוֹ יֵאמֹר, אֵיזוֹ לְחֶרֶב אֵיזוֹ לְשָׁלוֹם, אֵיזוֹ לְרַעַב אֵיזוֹ לְשִׂבְעָה. וּבְרִיּוֹת בּוֹ יַפְקְדוּ, לְהַזְכִּיר לְחַיִּים וְלַמּוֹת. מִי לֹא נִפְקַד בְּיוֹם הַזֶּה, כִּי זִכְרֵךְ כָּל הַיְצוּר לְפָנֶיךָ בָּא: מַעֲשֵׂה אִישׁ וּפְקַדְתּוֹ, וְעִלְלוֹת מַצְעֵדֵי גִבֹר, מַחְשָׁבוֹת אֲדָם וְתַחֲבוּלוֹתָיו, וְיִצְרֵי כָּל מַעֲלָלֵי אִישׁ. אֲשֶׁרֵי אִישׁ שְׁלֵא יִשְׁכַּחְךָ, וְכֵן אֲדָם יִתְאַמֵּץ בָּךְ; כִּי דוּרְשֵׁיךָ לְעוֹלָם לֹא יִכְשְׁלוּ, וְגַם לֹא תִכְלִים לְנַצַּח כָּל חַחוּסִים בָּךְ. הֵלֵא אֶת נַח בְּאַהֲבָה וְזַכְרָתָהּ, וְתַפְקְדֶהוּ בְּהַמּוֹן רַחֲמֶיךָ בְּהִבְיָאךָ אֶת מִי הַמַּבּוּל לְשַׁחַת כָּל בֶּשֶׁר מִפְּנֵי רַע מַעֲלָלֵיהֶם. עַל כֵּן זָכְרֵנוּ בָּא לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ, לְהַרְבּוֹת זְרַעוֹ כַּעֲפָרוֹת תֵּבֵל, וְצִאֲצָאֵיו כַּחוֹל הַיָּם. כַּתוּב בְּתוֹרַתְךָ: וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נַח, וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּכָה; וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ, וַיִּשְׁכַּח הַמַּיִם. וְכַתוּב: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ, אֶת אֲבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב. וְכַתוּב: וְזַכַּרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב; וְאֶף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק, וְאֶף אֶת בְּרִיתִי אֲבְרָהָם אֲזַכֵּר, וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר. וּבְדַבְּרֵי קְדֻשָּׁה כְּתוּב לֵאמֹר:

וּבְדַבְּרֵי קְדֻשָּׁה כְּתוּב לֵאמֹר: כִּי לֹה' הַמְּלוּכָה, וּמִשְׁלַל בְּגוֹיִם. וְכַתוּב: ה' מְלֶךְ, גְּאוֹת לְבָשׁ; לְבָשׁ ה', עוֹז הַתְּאֲזָר, אֶף תַּפּוֹן תֵּבֵל כָּל תַּמּוּט. וְכַתוּב: יְמֶלֶךְ ה' לְעוֹלָם, אֲלֵהֶיךָ צִיּוֹן לְדוֹר וָדוֹר; הִלְלוּ יְהוָה. וְכַתוּב: שָׂאוּ שְׁעָרִים רֵאשִׁיכֶם, וְהִנְשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם, וַיְבֹא מְלֶךְ הַכְּבוֹד. מִי זֶה מְלֶךְ הַכְּבוֹד - ה' עֵזוֹ וְגִבּוֹר, ה' גְּבוּר מִלְחָמָה. שָׂאוּ שְׁעָרִים רֵאשִׁיכֶם, וּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם, וַיְבֹא מְלֶךְ הַכְּבוֹד. מִי הוּא זֶה מְלֶךְ הַכְּבוֹד - ה' צְבָאוֹת, הוּא מְלֶךְ הַכְּבוֹד, סִלְהָ. וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּכִיָּאִים נֶאֱמַר: כֹּה אָמַר ה' מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ, ה' צְבָאוֹת: אֲנִי רֵאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן, וּמִבְּלַעֲדֵי אֵין אֱלֹהִים. וְכַתוּב: וְעַל מוֹשְׁעִים בְּהַר צִיּוֹן, לְשַׁפֵּט אֶת הַר עֲשׂוֹ; וְהִיתָה לְה', הַמְּלוּכָה. וְכַתוּב: וְהִיָּה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, בְּיוֹם הַהוּא יְהִיָּה ה' אֶחָד, וּשְׁמוֹ אֶחָד. וּבְתוֹרַתְךָ ה', כְּתוּב לֵאמֹר: שְׁמַע, יִשְׂרָאֵל; ה' אֱלֹהֵינוּ, ה' אֶחָד. אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵהֵי אֲבוֹתֵינוּ, מְלוּךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ בְּכּוֹדֶךָ וְכוּ' עַד וּמִלְכוּתוֹ כָּפֵל מְשָׁלָה. וּקְדָשְׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְכוּ' עַד וּדְבָרְךָ אֲמַת וְקִסֵּם לְעַד. בְּרוּךְ אַתָּה ה', מְלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזְּכָרוֹן. הַיּוֹם הַרַת עוֹלָם, הַיּוֹם יַעֲמִיד בְּמִשְׁפָּט כָּל יִצְוֵי עוֹלָמִים, אִם כְּבָנִים, אִם פְּעֻבָּדִים; אִם כְּבָנִים - רַחֲמֵנוּ כְּרַחֵם אֲבָ עַל בָּנִים; וְאִם פְּעֻבָּדִים - עֵינֵינוּ לָךְ תְּלוּיּוֹת, עַד שֶׁתִּחַנְּנוּ וְתוֹצִיא לְאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ, קְדוּשׁ. בְּרַכָּה שְׁנֵיהֶ: אַתָּה זֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם, וּפּוֹקֵד כָּל יִצְוֵי קָדָם; לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל תַּעֲלוּמוֹת, וְהַמּוֹן נִסְתָּרוֹת שְׂמִבְּרָאשִׁית; כִּי אֵין שִׁכְחָה לְפָנֵי כֹסֵא כְבוֹדֶךָ, וְאֵין נִסְתָּר מִנְּגַד עֵינֶיךָ; אַתָּה זֹכֵר אֶת כָּל הַמִּפְעֵל, וְגַם כָּל הַיְצוּר לֹא נִכְחַד מִמֶּךָ. הַכֹּל גְּלוּי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ, צוּפָה וּמִבִּיט עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת; כִּי תִבְיֵא חֵק וְזִכְרוֹן לְהַפְקֵד בּוֹ כָּל רוּחַ וְנַפֶּשׁ, וְלִהְזַכֵּר מַעֲשִׂים רַבִּים וְהַמּוֹן בְּרִיּוֹת לְאֵין תַּכְלִית. מִרְאשִׁית, כּוֹזֵאת הוֹדְעָתָ; וּמִלְּפָנִים, אוֹתָה גְלִיתָ. זֶה הַיּוֹם תַּחֲלַת מַעֲשֵׂיךָ, וְזִכְרוֹן לַיּוֹם רֵאשׁוֹן; כִּי חֵק לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב. וְעַל הַמְּדִינּוֹת בּוֹ יֵאמֹר, אֵיזוֹ לְחֶרֶב אֵיזוֹ לְשָׁלוֹם, אֵיזוֹ לְרַעַב אֵיזוֹ לְשִׂבְעָה. וּבְרִיּוֹת בּוֹ יַפְקְדוּ, לְהַזְכִּיר לְחַיִּים וְלַמּוֹת. מִי לֹא נִפְקַד בְּיוֹם הַזֶּה, כִּי זִכְרֵךְ כָּל הַיְצוּר לְפָנֶיךָ בָּא: מַעֲשֵׂה אִישׁ וּפְקַדְתּוֹ, וְעִלְלוֹת מַצְעֵדֵי גִבֹר, מַחְשָׁבוֹת אֲדָם וְתַחֲבוּלוֹתָיו, וְיִצְרֵי כָּל מַעֲלָלֵי אִישׁ. אֲשֶׁרֵי אִישׁ שְׁלֵא יִשְׁכַּחְךָ, וְכֵן אֲדָם יִתְאַמֵּץ בָּךְ; כִּי דוּרְשֵׁיךָ לְעוֹלָם לֹא יִכְשְׁלוּ, וְגַם לֹא תִכְלִים לְנַצַּח כָּל חַחוּסִים בָּךְ. הֵלֵא אֶת נַח בְּאַהֲבָה וְזַכְרָתָהּ, וְתַפְקְדֶהוּ בְּהַמּוֹן רַחֲמֶיךָ בְּהִבְיָאךָ אֶת מִי הַמַּבּוּל לְשַׁחַת כָּל בֶּשֶׁר מִפְּנֵי רַע מַעֲלָלֵיהֶם. עַל כֵּן זָכְרֵנוּ בָּא לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ, לְהַרְבּוֹת זְרַעוֹ כַּעֲפָרוֹת תֵּבֵל, וְצִאֲצָאֵיו כַּחוֹל הַיָּם. כַּתוּב בְּתוֹרַתְךָ: וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נַח, וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּכָה; וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ, וַיִּשְׁכַּח הַמַּיִם. וְכַתוּב: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ, אֶת אֲבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב. וְכַתוּב: וְזַכַּרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב; וְאֶף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק, וְאֶף אֶת בְּרִיתִי אֲבְרָהָם אֲזַכֵּר, וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר. וּבְדַבְּרֵי קְדֻשָּׁה כְּתוּב לֵאמֹר:

וכו', עד ומבלעדיך, אין לנו מלך מוחל וסולח. אלהינו ואלהי אבותינו, מלך על כל העולם וכו', עד ומלכותו בכל משלה. קדשנו במצותיך וכו', עד מקדש ישראל ויום הכפורים. נהגו העם בכל תפלות המוספין, כשהוא אומר: 'כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך, מזכיר קרבנות אותו היום כמו שהן כתיבין בתורה, וקורא אותן הפסוקים; ואם לא הזכיר, כיון שאמר 'כמו שכתבת עלינו בתורתך', שוב אינו צריך.

נסח הודו:

אנא אלהינו ואלהי אבותינו - תבא לפניך תפלתנו, ואל תתעלם מלפנו מתחנתנו; שאין אנו עושי פנים וקשי ערף, שנאמר לפניך: 'צדיקים אנחנו, ולא חטאנו'. אכל חטאנו אנחנו ואבותינו: אשמנו, בגדנו, גולנו, דברנו לפי, העוינו, והרשענו, ודנו, חמסנו, טפלנו שקר, יעצנו רע, כזבנו, לצנו, מרדנו, נאצנו, סררנו, עוינו, פשענו, צרנו, קשינו ערף, רשענו, שחחנו, תעינו תעבנו תעתענו; סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים, ולא שנה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו, כי אמת עשית, ואנחנו הרשענו. מה נאמר לפניך, יושב מרום; ומה נספר לפניך, שוכן שחקים. הלא הנספרות והנגלות, אתה יודע. אתה יודע רוי עולם, ותעלומות סתרי כל חי; אתה חופש כל חדרי כסן, ורואה כליות ולב. אין כל דבר נעלם ממך, ואין נסתר מנגד עיניך. יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתמחל לנו על כל חטאתינו, ותכפר לנו על כל עונותינו, ותסלח לכל פשעינו; ועל חטא שחטאנו לפניך בשגגה, ועל חטא שחטאנו לפניך בודון, ועל חטא שחטאנו לפניך בסתר, ועל חטא שחטאנו לפניך בגלוי, ועל חטא שחטאנו לפניך באנס, ועל חטא שחטאנו לפניך ברצון; ועל חטאים שאנו חביבין עליהן עשה, ועל חטאים שאנו חביבין עליהן לא תעשה שנפק לעשה, ועל חטאים שאנו חביבין עליהן לא תעשה, ועל חטאים שאנו חביבין עליהן קרבן, ועל חטאים שאנו חביבין עליהן מלקות ארבעים, ועל חטאים שאנו חביבין עליהן מיתה בידי שמים, ועל חטאים שאנו חביבין עליהן ארבע מיתות בית דין - חנק והרג, שרפה וסקילה. על הגלויים לנו, ועל שאינן גלויין לנו; הגלויים לנו, כבר אמרנום לפניך ה' אלהינו; ושאין גלויין לנו, חטאנו על כלם. ואתה יודע כל הנספרות, ככתוב: "הנספרת, לה' אלהינו; והנגלת, לנו ולבנינו עד עולם, לעשות את כל דברי התורה הזאת". כי אתה סלחן לישראל מן העולם, ומחלן לשבטי ישראל; ומבלעדיך, אין לנו מלך מוחל וסולח. אלהי, עד שלא נוצרת, איני כדאי; ועכשו שנוצרת, כאלו לא נוצרתי. עפר אני בחיי, קל וחמר במיתתי. הרי אני לפניך ה' אלהי, ככלי מלא בושה וכלמה. יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שלא אחטא, ומה שחטאתי - מרק ברחמיך הרבים, לא על ידי ישראל. יהי רצון אמרי פי וכו'. פסדר הנה מתודה בערבית ושחרית

הללוהו בצלצלי תרועה. כל הנשמה תהלל יה, הללו יה. ועל ידי עבדיך הנביאים נאמר: כל ישרי תבל, ושכני ארץ - כנשא גס הרים תראו, וכתקוע שופר תשמעו. וכתוב: והיה ביום ההוא, יתקע בשופר גדול, ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים; והשתתוו לה' בהר הקדש, בירושלים. וכתוב: וה' עליהם יראה, ויצא כברק חצו; וה' אלהים בשופר יתקע, והלף בסערות תימן. ה' צבאות יגן עליהם וכו', כן תגן על עמך בשלומך. תקע בשופר גדול לחרותנו, ושא גס לקבץ את כל גליותינו, וקרב פזוירנו מבין הגוים, ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ; והביאנו לציון עירך ברנה, ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך, כמצוה עלינו בתורתך על ידי משה עבדך; וכיום שמתחכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ויתקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם; והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם, אני ה' אלהיכם. כי שומע קול שופר אתה מעולם, ומאזין תרועה ואין דומה לך. ברוך אתה ה', שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים. היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, אם בניים, או פעבדים; אם פנינים - רחמנו פרחם אב על בניים; ואם פעבדים - עינינו לך תלויות, עד שתתנגנו ותוציא לאור משפטנו, קדוש. ברכה אמצעית של יום צום הכפורים, בערבית ושחרית ומנחה ונעילה: אתה בחרתנו מכל העמים ורצית בנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך וקרבנתנו מלפנו לעבודתך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו ה' אלהינו, את יום מקרא קדש הזה, את יום הכפורים הזה, למחילה ולסליחה ולכפר בו על כל עונותינו באהבה - וזכר ליציאת מצרים. אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבוא וכו', עד כי אל מלך רחום וחנון אתה. אלהינו ואלהי אבותינו, מחול לעונותינו ביום צום הכפורים הזה, מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך - כאמור: אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני, וחסאתיך לא אזכר. ונאמר: מחיתי כעב פשעיך, וכענן חטאתיך; שובה אלי, כי גאלתיך. וכתוב: כי ביום הזה יכפר עליכם, לטהר אתכם; מכל חטאתיכם, לפני ה' תטהרו. כי אתה סלחן לישראל מן העולם, ומחלן לשבטי ישראל; ומבלעדיך, אין לנו מלך מוחל וסולח. אלהינו ואלהי אבותינו, מלך על כל העולם פלו בכבודך וכו', עד ומלכותו בכל משלה. קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך, ושבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך; וטהר לבנו לעבדך באמת, ודברך אמת וקיים לעד. ברוך אתה ה', מלך על כל הארץ, מוחל וסולח לעוונות עמו בית ישראל, מקדש ישראל ויום הכפורים. ברכה אמצעית של מוסף: אתה בחרתנו מכל העמים וכו', עד זכר ליציאת מצרים. ומפני חטאינו וכו', עד תמידין פסדרן ומוספין פהלקתן, ואת מוספי יום מקרא קדש הזה, יום צום הכפורים הזה, נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך, כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך. אלהינו ואלהי אבותינו, מחול לעונותינו ביום הזה

העולם, האל, אבינו, מלכנו, אדירנו, בוראנו, קדושנו, קדוש יעקב, המלך הטוב והמטיב, שפכל יום הוא גומלנו חן וחסד ורחמים, וכל טוב. הרחמן ישתפח לדורי דורים. הרחמן יתפאר לנצח נצחים. הרחמן יפונסנו בכבוד. הרחמן יפנו לימות המשיח, ולבנין בית המקדש, ולחיי העולם הבא. מגדול ישועות מלכו; ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו, עד עולם. כפירים רשו ורעבו, ודרשי ה' לא יחסרו כל טוב. הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו.

המפטייר בנביא, מכברך לפניך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר בחר בנביאים טובים, ורצה בדרךיהם הנאמרים באמת. ברוך אתה ה' - הבוחר בתורה, ובמשה עבדו, וכישראל עמו, ובנביאי האמת והצדק. ומכברך לאחריה: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, צור כל העולמים, הצדיק בכל הדורות. האל הנאמן - האומר ועשה, מדבר ומקיים, אשר כל דבריו האמת והצדק; נאמן אתה הוא אלהינו, ונאמנים דבריו, ודבר מדבריו אחור לא לשוב ריקם, כי אל נאמן אתה. ברוך אתה ה', האל הנאמן בכל דבריו. רחם על ציון, כי היא בית חיינו, לענומת נפש תנקם נקם במהרה בימינו, ותבנה מהרה. ברוך אתה ה', בונה ירושלים. את צמת דוד מהרה תצמיח, וקרנו תרום בישועתך. ברוך אתה ה', מגן דוד. על התורה ועל הנביאים, ועל יום המנוח הזה שנתת לנו ה' אלהינו לקדשה לכבוד ולתפארת - על הכל, אנו מכריזין את שמך. ברוך אתה ה', מקדש השבת. וביום טוב, הוא אומר: ועל יום טוב מקרא קדש הזה שנתת לנו לששון ולשמחה. ברוך אתה ה', מקדש ישראל והזמנים. ואם היה שבת ויום טוב, כולל שניהן וחותרם: מקדש השבת וישראל והזמנים. בנסח שהוא חותרם בתפלה בכרחה אמצעית באותו היום, כן הוא חותרם בכרחה אחרונה זו. הענינות שנהגו רב העם לקרות מן הנביאים בכל שבת, ומפטיירין בהן; ואלו הן: בראשית - "הן עבדי אתמך בו", עד "אלה הדברים, עשיתים ולא עובתים"; נח - "רני עקרה", עד "הטו אונכם ולכו אלי"; לך לך - "ואל מי תדמינו", עד "אלהי ישראל לא אעזבם", אלו השלש בישעיה; ויגא - "ואשה אחת", עד "ותשא את בנה, ותצא", במלכים; ויהיו חיי שרה - עד "יחי אדוני המלך דוד לעולם", תחלת מלכים; אלה תולדת יצחק - "משא דבר ה'", עד "ויערבה לה", בתרי עשר; ויצא יעקב - "ועמי תלואים", עד "ובנביא העלה ה'", בתרי עשר; וישלח יעקב - "חזון עבדיה", עד סוף ספרו, בתרי עשר; וישב יעקב - "פה אמר ה'", על שלשה פשעי ישראל, עד "אריה שאג", בתרי עשר; ויהי מקץ - "וייקץ שלמה", עד "ויהי המלך שלמה", במלכים; ויגש - "ואתה בן אדם, קח לך עץ", עד "ויזעו הגוים, כי אני ה'", ביחזקאל; ויחי יעקב - "ויקראו ימי דוד", עד "וישלמה ישב על פסא דוד", במלכים. ואלה שמות - "בן אדם, הודע", עד "ויצא לך שם בגוים", ביחזקאל; וארא - "ולא

ומוסף ומנחה, בין יחיד, בין שליח צבור. והיחיד אומר ודוי זה אחר תפלתו, אחר שגומר 'שים שלום', קדם שפסע שלש פסיעות, ושליח צבור אומר באמצע ברחה אמצעית; קדם שיאמר 'אלהינו ואלהי אבותינו, מחל לעונותינו וכו', מתודה פסד הזה, ואחר כן אומר: 'מחל לעונותינו ביום צום הפורים וכו'. בנעילה מתודה פסד הזה: מה נאמר לפניך, יושב מרום; מה נספר לפניך, שוכן שחקים. כי עונותינו רבו מלמנות, וחסותינו עצמו מלספר: מה אנו, מה חיינו, מה חסדנו, מה צדקנו, מה מעשינו, מה נאמר לפניך, ה' אלהינו. הלא כל הגבורים - כאין לפניך, ואנשי השם - פלא היו, וחקמים - כבלי מדע, ונבונים - כבלי השכל. כי כל מעשינו תהו, וימי חיינו קבל לפניך; כפתיב בדרך קדשך: "וימותר האדם מן הבהמה - אין, כי הכל קבל". אבל אתה הבדלת אנוש מראש, ותכירהו לעמד לפניך; כי מי יאמר לך מה תעשה; ואם יצדק, מה יתן לך. ותתן לנו אלהינו, את יום הפורים הזה, קץ מחילה לכל חטאתינו, למען נחדל מעשך ידיו, ונשוב לעשות חקי רצונך בלבב שלם - כדבר שגאמר: דרשו ה' בהמצאו, קראהו בהיותו קרוב. יעזב רשע דרכו, ואיש און מחשבותיו; וישב אל ה' וירחמהו, ואל אלהינו כי ירבה לסלח. ואתה אלוה סליחות, טוב ומטיב, חנון ורחום, ארך אפים ורב חסד; מרבה להשיב, רוצה בתשובתן של רשעים, ואין אתה חפץ במיתתן, שגאמר: חי אני, נאם ה' אלהים, אם אחרץ במות הרשע, כי אם בשוב רשע מדרך וחי; שוכן שוכן מדרכים הרעים, ולמה תמותו, בית ישראל. השיבנו וקבלנו, ומחל לנו וסלח כנגדל חסדך. יהיו לרצון אמרי פי וכו'.

שבת קודש

נסח ברכת המזון:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, הן את העולם כלו בטוב בחסד וברחמים. וטובו הגדול לא חסר לנו, ואל יחסר לנו לעולם ועד, כי הוא זן ומפגנס לכל - כאמור: "פותח את ידך, ומשביע לכל חי רצון", ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה ה', הן את הכל. נודה לך ה' אלהינו, ונכרךך מלכנו, כי הנחלת את אבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ברית ותורה; על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים, על תורתך שלמדתנו, על חקי רצונך שהודעתנו. ועל כלם ה' אלהינו, אנו מודים לך ומכריזים את שמך - כאמור: "ואכלת, ושבעת; וברכת את ה' אלהיך, על הארץ הטובה אשר נתן לך". ברוך אתה ה', על הארץ ועל המזון. רחם ה' אלהינו, על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, ומלכות בית דוד משיחך תחזיר למקומה בימינו. ובנה את ירושלים בקרוב, כאשר דברת. ברוך אתה ה', בונה ברחמי את ירושלים. אמן. ברוך אתה ה' אלהינו מלך

ישראל, בשמואל; כי תצא - ויאספו פלשתים את מחניהם, עד ויהי דוד לכל דרכיו משכיל, בשמואל; והיה כי תבוא - אז יבנה יהושע מזבח, עד ולא הנה פיום ההוא, ביהושע; אתם נצבים - ויאספו יהושע את כל שבטי, עד כרמים ויתים אשר לא נטעם, ביהושע; האזינו - ולקחתי אני מצמרת, עד והשיבו, וחייו, ביחזקאל; וזאת הפרכה - ויהי אחרי מות משה, ומדלג עד ויהי ה' את יהושע. כל שבת שקורין בה שתי פרשיות, מפטירין מענין פרשה אחרונה; וזה הוא המנהג ברב המקומות. וכן נהגו רב העם, להיות מפטירין בנחמות ישעיהו בן אמוץ, מאחר תשעה באב עד ראש השנה: בשבת שאחר תשעה באב - נחמו נחמו, עמי, עד עלות ינהל; בשנה - ותאמר ציון, עובני ה', עד וגאלה, אביר יעקב; בשלישית - ענה סערה, עד כי פארף; ברביעית - אנכי אנכי הוא מנחמכם, עד שביה בת ציון; בתמישית - רני עקרה, לא ילדה, עד גאלה, ה'; בששית - קומי אורי, כי בא אורף, עד בעתה אחישנה; בשביעית - שוש אשיש בה, עד [ווינשאם כל ימי עולם].

נגמר ספר שני, בעזרת שדי. ומנין פרקים של ספר זה, ששה וארבעים: הלכות קרית שמע, ארבעה פרקים; הלכות תפלה וברכת פהנים, חמשה עשר פרקים; הלכות תפלין ומזונה וספר תורה, עשרה פרקים; הלכות ציצית, שלשה פרקים; הלכות ברכות, אחד עשר פרקים; הלכות מילה, שלשה פרקים.

בשם ה' אל עולם.

נחלתי עדותיך לעולם, כי ששון לבי המה.

ספר שלישי והוא ספר זמנים

הלכותיו עשר, וזה הוא סודו: הלכות שבת, הלכות ערובין, הלכות שבייתת עשור, הלכות שבייתת יום טוב, הלכות חמץ ומצה, הלכות שופר וספה ולולב, הלכות שקלים, הלכות קדוש החדש, הלכות תעניות, הלכות מגלה וחגכה.

הלכות שבת

יש בכללן חמש מצוות - שתי מצוות עשה, ושלוש מצוות לא תעשה; וזה הוא פרוטן: (א) לשבות בשביעי; (ב) שלא לעשות בו מלאכה; (ג) שלא לענוש בשבת; (ד) שלא לצאת חוץ לגבול בשבת; (ה) לקדש יום השבת בזכירה. ובאור מצוות אלו בפרקים אלו.

הלכות שבת פקא

א. שבייתה בשביעי ממלאכה - מצוות עשה, שנאמר: ויבוים השביעי תשבות. וכל העושה בו מלאכה - בטל

יהיה עוד לבית ישראל, עד אצמיח קרן לבית ישראל, ביחזקאל; בא אל פנעה - משא מצרים, עד אשר ברכו ה', בישעיה; ויהי בשלח - שירת דבורה, מן ויכנע, עד ויתשקט הארץ, בשופטים; וישמע יתרו - בשנות מות המלך עזריהו, עד לטרפה המשרה, בישעיה; ואלה המשפטים - הדבר אשר היה אל ירמיהו, עד לא יפרת איש ליונדב, בירמיה; ויקחו לי תרומה - ויהי נתן חכמה לשלמה, עד וישכנתי בתוך בני ישראל, במלכים; ואתה תצוה - הגד את בית ישראל, עד וירציתי אתכם, ביחזקאל; כי תשא - ודבר ה' היה אל אליהו, עד ויגלף יורעאלה, במלכים; ויקהל - וישלח המלך שלמה, ויקח, עד ותתם מלאכת, במלכים; אלה פקודי - ויעש חירום את הפירות, עד לדלתות הבית הפנימי, במלכים. ויקרא - עם זו יצאתי לך, עד כה אמר ה' מלך ישראל, בישעיה; צו את אהרן - עלותיכם ספוי, עד כי באלה חפצתי, נאם ה', בירמיה; ויהי פיום השמיני - ויסף עוד דוד, עד כל אשר בלבבך, לך עשה, בשמואל; אשה כי תוריע - ויאיש בא מבעל שלישה, עד כפרת ארץ, במלכים; זאת תהיה - ויאמר אלישע, וארבעה אנשים, ומדלג עד ולא השליכם מעל פניו, במלכים; אחרי מות - התשפט, עד ונחלת בך לעיני גויים, ביחזקאל; קדשים - באו אנשים מזקני ישראל, עד צבי היא לכל הארצות, ביחזקאל; אמר - והכהנים הלזים, עד ונבלה וטרפה מן העוף, ביחזקאל; בהר סיני - ה' עזי ומעזי, עד ורפאני ה' וארפא, בירמיה; אם בנקתי - והנבא על רועי ישראל, עד והצלתים מיד העובדים בהם, ביחזקאל. במדבר סיני - והיה מספר בני ישראל, עד וארשתיה לי באמונה, בתרי עשר; נשא - ויהי איש אחד מצרעה, עד ויגדל הנער, בשופטים; בהעלתך - רני ושמחתי, עד ידי זרבל יסדו, בתרי עשר; שלח לך - וישלח יהושע בן נון מן השטים, עד (וכי) [וגם] נמגו כל יושבי הארץ, ביהושע; ויקח קרח - ויאמר שמואל, עד כי לא ישט ה' את עמו, בשמואל; זאת חקת - ויפתח הגלעדי, עד ממים יממה, בשופטים; וירא בלק - והיה שארית יעקב, עד והצנע לכת עם אלהיך, בתרי עשר; פינחס - וינד ה' היתה אל אליהו, עד וינקם, וילך אחרי אליהו, במלכים; ראשי המטות - ויתן משה למטה בני ראובן, עד ויחלקו את הארץ, ביהושע; אלה מסעי - אלה הנחלות, עד ויתנו בני ישראל ללזים, ביהושע. אלה הדברים - ואלה הדברים אשר דבר ה' אל ישראל, עד והייתם לי לעם, בירמיה; ואתחנן - ואתפלל אל ה', אחרי תתי, עד שדות בכסף יקנו, בירמיה; והיה עקב - הלוך וקראת באזני, עד והתברכו בו גוים, בירמיה; ראה אנכי - הנה ימים באים, עד אם יסתר איש במסתרים, בירמיה; שופטים - ויהי פאשר זקן שמואל, עד ויאמר שמואל אל אנשי

שאינו צריך לגוף הפכוני, או לגוף ההעברה, אלא להרחיק ההזק - הרי זה חייב. וכן כל פיוצא בזה.

ח. כל המתפונן לעשות מלאכה, ונעשת לו מלאכה אחרת שלא נתפונן לה - פטור עליה, לפי שלא נעשת מחשבתו. כיצד? ורק אכן או חץ בתכירו או בכמה פני להרגו, הלך ועקר אילן בהליכתו, ולא הרג - הרי זה פטור. קל וחומר אם נתפונן לאסור קל ונעשה אסור חמור, כגון שנתפונן לזרק בכרמלית [מקום שאינו רה"י ואינו רה"ד], ועברה האבן לרשות הרבים - שהיא פטור. וכן כל פיוצא בזה. נתפונן לעשות דבר המתיר, ונעשת מלאכה - כגון שנתפונן לחתוך את התלוש, וחתך את המחקר - אינו חייב כלום. וכן כל פיוצא בזה.

ט. נתפונן ללקט תאנים שחרות, ולקט לבנות, או שנתפונן ללקט ענבים ואחר כך תאנים, ונהפף הדבר ולקט התאנים בתחלה ואחר כך ענבים - פטור. אף על פי שלקט כל שחשב - הואיל ולא לקט בסדר שחשב, פטור; שלא אסרה תורה אלא מלאכת מחשבת.

י. היו לפניו שתי גרות דולקות, או כבות, ונתפונן לכבות זו וכבה את זו, או להדליק זו והדליק את זו - חייב; שהרי עשה מין המלאכה שחשב לעשותה. הא למה זה דומה? למי שנתפונן ללקט תאנה זו, ולקט תאנה אחרת, או למי שנתפונן להרג את זה, והרג את זה, שהוא חייב - שהרי נעשת מלאכה שחשב לעשותה.

יא. אכל אם נתפונן להדליק ראשונה ולכבות שניה אחריה, ונהפף הדבר וכבה ראשונה ואחר כך הדליק שניה אחריה - פטור. כפה זו והדליק זו בנשימה אחת, חייב - שאף על פי שלא הקדים ההדלקה, הרי לא אחר אותה, אלא שתייהן פאחת, ולפיכך חייב. וכן כל פיוצא בזה. וכל העושה מלאכה כמתעסק [התכוון לעשות מעשה אחר], ולא נתפונן לה - פטור.

יב. כל המתפונן לעשות מלאכה, ונעשת ביותר על פונתו - חייב; בפחות מפונתו, פטור. כיצד? הרי שנתפונן להוציא משא לאחריו וכא לו לפניו, חייב - שהרי נתפונן לשמירה פחותה, ונעשת שמירה מעלה. אכל אם נתפונן להוציא לפניו וכא לו לאחריו, פטור - שהרי נתפונן להוציא בשמירה מעלה, והוציא בשמירה פחותה. וכן כל פיוצא בזה.

יג. היה חגור בסנר, והשליך [תחב] המשא בין בשרו ורחיקו - בין שבא זה המשא שדרכו להוציאו בדרך הזאת לפניו, בין שבא לאחריו - חייב; שכן דרכו להיות חוזר [מקדימה לאחור והפוך].

יד. כל המתפונן לעשות מלאכה בשבת, והתחיל בה, ועשה פשעור - חייב, אף על פי שלא השלים כל המלאכה שנתפונן להשלימה. כיצד? הרי שנתפונן לכתב אגרת או שטר בשבת - אין אומרים: 'לא תחייב זה, עד שישלים חפצו ויכתב כל האגרת, או כל השטר'; אלא משיכתב

מצות עשה, ועבר על לא תעשה, שנאמר: "לא תעשה כל מלאכה". ומה הוא חייב על עשיית מלאכה? אם עשה ברצונו בידון, חייב פרת; ואם היו שם עדים והתראה, נסקל; ואם עשה בשגגה, חייב קרבן חטאת קבועה [בין עני בין עשיר מביא בהמה].

ב. כל מקום שנאמר בהלכות שבת שהעושה דבר זה 'חייב' - הרי זה חייב פרת, ואם היו שם עדים והתראה, חייב סקילה; ואם היה שוגג, חייב חטאת.

ג. וכל מקום שנאמר שהעושה דבר זה 'פטור' - הרי זה פטור מן הפרת, ומן הסקילה, ומן הקרבן; אבל אסור לעשות אותו דבר בשבת; ואסורו מדברי סופרים, הרחקה מן המלאכה; והעושה אותו בידון, מפין אותו מכת מרדות [מלקות מדרבנן]. וכן כל מקום שנאמר 'אין עושין כך וכך', או 'אסור לעשות כך וכך בשבת' - העושה אותו דבר בידון, מפין אותו מכת מרדות.

ד. וכל מקום שנאמר: 'מתיר לעשות כך וכך', הרי זה מתיר לכתחלה. וכן כל מקום שנאמר: 'אינו חייב כלום', או 'פטור מכלום' - אין מפין אותו כלל.

ה. דברים המתירין לעשותן בשבת, ובשעת עשייתן אפשר שתעשה בגללן מלאכה ואפשר שלא תעשה - אם לא נתפונן לאותה מלאכה, הרי זה מתיר. כיצד? גורר אדם מטה וכסא ומגדל וכיוצא בהן בשבת, ובלבד שלא יתפונן לחפר חריץ בקרקע בשעת גרירתו; ולפיכך, אם חפרו הקרקע - אינו חושש בכך, לפי שלא נתפונן. וכן מהלך אדם על גבי עשבים בשבת, ובלבד שלא יתפונן לעקר אותן; לפיכך, אם נעקרו - אינו חושש. ורוחץ ידיו מעפר הפרות וכיוצא בהן, ובלבד שלא יתפונן להשיר את השער [שבדורעותיו]; לפיכך, אם נשר - אינו חושש. פרצה דחוקה - מתיר להכנס לה בשבת, אף על פי שמשיר צורות [רגבי אדמה]. וכן כל דבר שאינו מתפונן כגון זה - מתיר.

ו. עשה מעשה, ונעשת בגללו מלאכה שודאי תעשה בשביל אותו מעשה - אף על פי שלא נתפונן לה, חייב; שהדבר ידוע, שאי אפשר שלא תעשה אותה מלאכה. כיצד? הרי שצריך לראש עוף לשחוק בו לקטן, וחתך ראשו בשבת - אף על פי שאין סוף מגמתו להריגת העוף בלבד, חייב; שהדבר ידוע, שאי אפשר שיחתך ראש הני אלא והמות בא בשבילו. וכן כל פיוצא בזה.

ז. כל העושה מלאכה בשבת - אף על פי שאינו צריך לגוף המלאכה, חייב עליה. כיצד? הרי שפכה את הנר מפני שהוא צריך לשמן כדי שלא יאבד, או כדי שלא ישרף חרש של נר - חייב; מפני שהפכוני מלאכה, והרי נתפונן לכבות; ואף על פי שאינו צריך לגוף הפכוני, ולא כפה אלא מפני השמן או מפני החרש - הרי זה חייב. וכן המעביר את הקוץ ארבע אמות ברשות הרבים, או המכבה את הגחלת, כדי שלא יקו בהן רבים - חייב; אף על פי

לו, ואופיו ומבשלין, ומחמין לו חמין בין להשקותו בין לרחיצת גופו. כללו של דבר: שבת לגבי חולה שיש בו סכנה - הרי היא כחל, לכל הדברים שהוא צריך להן.

ג. כשעושים דברים אלו, אין עושין אותן לא על ידי גוים, ולא על ידי קטנים, ולא על ידי עבדים, ולא על ידי נשים - כפי שלא תהא שבת קלה בעיניהם; אלא על ידי גדולי ישראל ותכמיהם. ואסור להתמהמה בחלול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר: "אשר יעשה אתם האדם וחי בהם", ולא שימות בהם. ה' למדת, שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלום בעולם. ואלו המינים שאומרים שזה חלול ואסור, עליהם הכתוב אומר: "וגם אני נתתי להם חקים לא טובים, ומשפטים לא יחיו בהם".

ד. החושש בעיניו [חש כאבים] - והוא שיהיה בשתיקה או באחת מהן ציר [ירד], או שהיו דמעות שותתות מרב הכאב, או שהיה דם שותת מהן, או שהיה בהן קדח [חוס], וכיוצא בהלואים אלו - הרי זה בכלל חולים שיש בהן סכנה, ומחללין עליו את השבת, ועושין לו כל צרכי רפואה.

ה. וכן כל שיש מכה בחלל גופו מן השפה ולפנים - בין בפיו, בין במעיו, בין בכבדו וטחולו או בשאר כל שיש בחללו - הרי זה חולה שיש בו סכנה. ואינו צריך אמד, שחלי כבד הוא; לפיכך מחללין עליו מזד, בלא אמדה [הערכה]. ומכה שהיא בגב הזר וגב הרגל - הרי זו כמכה של חלל [הגוף], ואינה צריכה אמד, ומחללין עליה את השבת. והחם שמצמר [מכוון] את הכשר - כמכה של חלל הוא, ומחללין עליו את השבת. וכן כל חלי שהרופאים אומרים שזה יש בו סכנה - אף על פי שהוא בעור הכשר מבחוץ, מחללין עליו את השבת על פיהם.

ו. הבולע נימא [עלוקה] של מים - מחמין לו חמין בשבת, ועושין לו כל צרכי רפואה, מפני שהיא סכנת נפשות. וכן מי שנשכו בלב שוטה, או אחד מזוחלי עפר שמיתין - אפלו היו ספק מיתין ספק אין מיתין - עושין לו כל צרכי רפואה להצילו.

ז. חולה שאמדהו רופאים להביא לו גורגרת אחת, ורצו עשרה בני אדם והביאו לו עשר גורגרות בבת אחת - כלן פטורין מכלום, ואפלו הביאו בזה אחר זה, ואפלו הכריא בראשונה; שהרי כלם ברשות הביאו.

ח. חולה שהיה צריך לשתי גורגרות, ולא מצאו אלא שתי גורגרות בשני עקצין [- החיבורים שבו התאנים לען] ושלוש גורגרות בעקץ אחד - כורתין העקץ שיש בו שלש, אף על פי שאין צריכין אלא לשתיים, כדי שלא ירבו בכצירה, אלא יכרתו עקץ אחד ולא יכרתו שנים. וכן כל פיוצא בזה.

ט. המבשל לחולה בשבת, ואכל החולה והותר - אסור לכריא לאכל מן המותר; גזרה, שמא ירבה [כמות התבשיל] בשבילו. אבל השוחט לחולה בשבת, מותר

שתי אותיות, יתחייב. וכן אם נתפנו לארג כגד שלם - משיארג שני חוטין, יתחייב; ואף על פי שפונתו להשלים, הואיל ועשה בשעור בכונה - חייב. וכן כל פיוצא בזה.

טו. כל מלאכה שהיחיד יכול לעשות אותה לבדו, ועשו אותה שנים בשתפות - בין שעשה זה מקצתה וזה מקצתה, כגון שעקר זה החפץ מרשות זו והניחו השני ברשות אחרת, בין שעשו אותה שניהם כאחד מתחלה ועד סוף, כגון שאחזו שניהם בקלמוס וכתבו או אחזו כפר והוציאוהו מרשות לרשות - הרי אלו פטורין.

טז. ואם אין אחד מהן יכול לעשותה לבדו עד שיצטרפו, כגון שנים שאחזו קורה והוציאוה לרשות הרבים - הואיל ואין כח באחד מהן לעשותה לבדו, ועשו אותה בשתפות מתחלה ועד סוף - שניהן חייבין, ושעור אחד לשניהן. הנה כח באחד להוציא קורה זו לבדו, והשני אינו יכול להוציאה לבדו, ונשתתפו שניהם והוציאוה - זה הראשון שיכול, חייב; והשני מסייע הוא, ומסייע אינו חייב כלום. וכן כל פיוצא בזה.

יז. כל המקלקלין פטורין. ביצד? הרי שתכל בתברו או בכמה דרך השחתה, וכן אם קרע בגדים או שרפן או שבר כלים דרך השחתה - הרי זה פטור; חפר גמה ואינו צריך אלא לעפרה, הרי זה מקלקל ופטור. אף על פי שעשה מלאכה, הואיל וכוננתם לקלקל, פטור.

יח. כל המקלקל על מנת לתקן, חייב. ביצד? הרי שפותר כדי לבנות במקומו, או שמחק כדי לכתב במקום שמחק, או שחפר גמה כדי לבנות בתוכה יסודות, וכל פיוצא בזה - חייב. ושעורו, כשעור המתקן.

יט. כל העושה מלאכה בשבת, מקצתה בשוגג ומקצתה בודון - בין שהזיד ולבסוף שגג, בין ששגג ולבסוף הזיד - פטור; עד שיעשה שעור המלאכה בלה מתחלה ועד סוף בודון, ואחר כך יהיה חייב ברת וסקילה; או יעשהו כלו בשגגה מתחלה ועד סוף, ואחר כך יהיה חייב חטאת קבועה.

הלכות שבת פרק ב

א. דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות, כשאר כל המצוות; לפיכך, חולה שיש בו סכנה - עושין לו כל צרכיו בשבת, על פי רופא אמן של אותו מקום. ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת, ספק שאינו צריך, וכן אם אמר רופא לחלל עליו את השבת, ורופא אחר אומר: 'אינו צריך' - מחללין עליו את השבת; שספק נפשות דוחה את השבת.

ב. אמדהו ביום השבת שהוא צריך לכך וכך [רפואה מסוימת] שמונה ימים - אין אומרים: 'נמתין עד הערב, כדי שלא לחלל עליו שתי שבתות'; אלא מתחילין מהיום שהוא שבת, ומחללין עליו אפלו מאה שבתות; כל זמן שהוא צריך ויש בו סכנה או ספק סכנה - מחללין; ומדליקין לו את הנר, ומכבין מלפניו את הנר, ושוחטין

טז. מפקחין פקוחם נפשות בשבת, ואין צריך לטל רשות מבית דין; והמקדים להציל הנפש, הרי זה משבח. כיצד? ראה תינוק שנפל לים - פורש מצודה ומעלהו, ואף על פי שהוא צד הדגים עמו. שמע שטבע תינוק בים, ופרש מצודה להעלותו, והעלה דגים בלבד - פטור מכלום. נתפנן להעלות דגים, והעלה דגים ותינוק - פטור, אפלו לא שמע שטבע; הואיל והעלה תינוק עם הדגים, פטור. יז. נפל תינוק לבור - עוקר חליה [עפר שבשפת הבור] ומעלהו, ואף על פי שהוא מתקן בה מדרגה בשעת עקירתה. ננעלה דלת בפני תינוק - שובר את הדלת ומוציאו, ואף על פי שהוא מפצל אמה עצים שראויין למלאכה; שמא יבצע [יבהל] התינוק, וימות. נפלה דלקה, ויש שם אדם שחוששין שמא ישרף - מכבין אותה להצילו מן האש, ואף על פי שהוא כובש דרך ומתקנה בשעת כבוי. וכל הקודם להציל, הרי זה משבח; ואינו צריך לטל רשות מבית דין בכל דבר שיש בו סכנה.

יח. מי שנפלה עליו מפלת - ספק הוא שם, ספק אינו שם - מפקחין עליו [מפנים האבנים]; מצאנוהו חי - אף על פי שנתרצץ, ואי אפשר שיכריא, מפקחין עליו ומוציאין אותו, לחיי אמה שעה.

יט. בדקו עד חטמו, ולא מצאו בו נשמה [נשימה] - מניחין אותו; שפכר מת. בדקו ומצאו עליונים [אנשים בראש המפולת] מתים - לא יאמרו: 'פכר מתו תחתונים', אלא מפקחין על הכל; שאפשר במפלת, שיקמות העליון ויחיה התחתון.

כ. היתה חצר שיש בה גוים וישראלים, אפלו ישראלי אחד ואף גוים, ונפלה עליהם מפלת - מפקחין על הכל, מפני הישראלי. פרח אחד מהן לחצר אחרת, ונפלה עליו אותה חצר - מפקחין עליו; שמא זה שפרש הוא הישראלי, והנשארים גוים.

כא. נעקרו בלן מחצר זו לילף לחצר אחרת, ובצת עקירתן פרח אחד מהן ונכנס לחצר אחרת, ונפלה עליו, ואין ידוע מי הוא - אין מפקחין עליו; שבינן שנעקרו בלם, אין כאן ישראל קבוע, וכל הפורש מהן בשעת מהלכין, הרי הוא בחזקת שפרש מן הרב. לפיכך, אם היה הרב ישראל - אף על פי שנעקרו בלם, ופרש אחד מהם לחצר, ונפלה עליו - מפקחין עליו.

כב. המהלך במדבר, ולא ידע מתי הוא יום שבת - מונה מיום שטעה ששה, ומקדש שביעי, ומכרף בו ברפת היום, ומבדיל במוצאו בשבת. ובכל יום ויום, ואפלו ביום זה שהוא מבדיל בו ומקדש, מתר לו לעשות כדי פרנסתו בלבד, כדי שלא ימות. ואסור לו לעשות יותר על פרנסתו, שכל יום ויום ספק שבת הוא; ואם ידע שהיום שמיני ליציאתו, או חמשה עשר ליציאתו, וכיוצא בזה - הרי זה מתר לעשות כל מלאכה באותו היום, שהרי הדבר ודאי שלא יצא בשירה בשבת; ושאר הימים חוץ מיום זה, עושה כדי פרנסה בלבד.

לכריא לאכל ממנו בשר חי - שאין בדבר תוספת, כדי שנגזר שמא ירבה בשבילו. וכן כל פיוצא בזה.

י. חולה שאין בו סכנה, עושין לו כל צרכיו על ידי גוי. כיצד? אומרין לגוי לעשות לו, והוא עושה - לכשל לו ולאפות, ולהביא רפואה מרשות לרשות, וכיוצא באלו. וכן כוחל עיניו [בסם רפואה] מן הגוי בשבת, אף על פי שאין שם סכנה. ואם היו צרכיו, אין בהן מלאכה - עושין אותן אפלו ישראל; לפיכך מעלין [גידי ה-] אוננים בשבת, ומעלין אנקלי [תנוך שכנגד הלב], ומחזירין את השכר [בעצם שנשברה]. וכן כל פיוצא בהן, מתר.

יא. היולדת, כשכורעת לילד - הרי היא בסכנת נפשות, ומחללין עליה את השבת: קוראין לה חכמה [מילדת] ממקום למקום, וחותרים את הטבור, וקושרין אותו. ואם היתה צריכה לגר בשעה שהיא מצעקת בתחילה - מדללין לה את הגר, ואפלו היתה סומה [עורת], מפני שדעתה מתישבת עליה בגר, ואף על פי שאינה רואה. ואם היתה צריכה לשמן וכיוצא בו, מביאין לה. וכל שאפשר לשנות, משנין בשעת הבאה, כגון שתביא לה תברתה כלי תלוי בשערה; ואם אי אפשר, מביאה בדרך. **יב.** אין מולדין את הגויה בשבת, ואפלו בשכר; ואין חוששין לאיבה [שנאה], ואף על פי שאין שם חלול [שבת]. אבל מולדין את בת גר תושב [גוי שקיבל ד' מצוות], מפני שאנו מצויין להחיותו; ואין מחללין עליה את השבת.

יג. תיה [יולדת] - משייתחיל הדם להיות שותת עד שתלד, ואחר שתלד עד שלשה ימים - מחללין עליה את השבת, ועושין לה כל צרכיה, בין שאמרה 'צריכה אני', בין שאמרה 'איני צריכה'. ומשלשה ועד שבועה - אם אמרה 'איני צריכה', אין מחללין עליה; ואם שתקה, ואין צריך לומר אם אמרה 'צריכה אני' - מחללין עליה את השבת. ומשבועה ועד שלשים יום, הרי היא כחולה שאין בו סכנה; ואפלו אמרה 'צריכה אני', אין עושין לה מלאכה אלא על ידי גוי.

יד. עושין מדורה לחיה, ואפלו בימות החמה, מפני שהצנה קשה לחיה הרבה במקומות הקר; אבל אין עושין מדורה לחולה להתחמם בה. הקיז דם ונצטנן - עושין לו מדורה, אפלו בתקופת תמוז. ומרחיצין את הולד בשבת ביום שגולד, אחר שחותרין את טבורו, אפלו בחמין שהוחמו בשבת; ומולחין אותו [מפורים עליו מיני בשמים] ומלפפין [כורכים] אותו [בבגדים], מפני שסכנה היא לו אם לא יעשו לו כל אלה. וכן מרחיצים אותו לפני המילה, ולאחר המילה, וביום השלישי למילה, בחמין שהוחמו בשבת - מפני הסכנה.

טו. האשה שישבה על המשבר [מקום הלידה] ומתה - מביאין סכין בשבת אפלו דרך רשות הרבים, וקורעין את כרסה ומוציאין את הולד, שמא ימצא חי - שספק נפשות דוחה את השבת, ואפלו לזה שאין חזקתו חי.

שיכולין להצילן. ואפלו יחיד הנרדף מפני הגוים, או מפני נחש או דוב] שהוא רודף אחריו להרגו - מצוה להצילו, ואפלו בעשית כמה מלאכות בשבת; ואפלו לתקן כלי זין להצילו, מטר. וזועקין עליהן ומתחננים בשבת, ומתריעין עליהן [בתקיעה] לעזר אותן; ואין מתחננים ולא זועקין על הדבר בשבת.

כה. צרין על עירות הגוים שלשה ימים קדם לשבת; ועושין עמהן מלחמה בכל יום יום, ואפלו בשבת, עד שכובשין אותה, ואף על פי שהיא מלחמת הרשות; מפני השמועה למדו: "עד רדתה", ואפלו בשבת. ואין צריך לומר במלחמת מצוה; ולא כבש יהושע יריחו, אלא בשבת.

כג. גוים שצרו על עירות ישראל - אם באו על עסקי ממון - אין מחללין עליהן את השבת, ואין עושין עמהן מלחמה; וכעיר הסמוכה לספר [גבול], אפלו לא באו אלא על עסקי חבן וקש, יוצאין עליהן בכלי זין, ומחללין עליהן את השבת. וככל מקום, אם באו על עסקי נפשות, או שערכו מלחמה, או שצרו סתם - יוצאין עליהן בכלי זין, ומחללין עליהן את השבת. ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא, לצאת ולעזר לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת; ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת. וכשיצילו את אחיהן, מטר להם לחזור בכלי זין שלקהם למקומם בשבת, כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא [שימננו מלהביא].

כד. וכן ספינה המטרפת [מיטלטלת] ביים, או עיר שהקיפה נהר - מצוה לצאת בשבת להצילן, בכל דבר

שיעורי רמב"ם פרק אחד ליום - כ"ח מנחם-אב-ד' אלול ה'תשס"ז

יום ראשון

הלכות מתנות עניים פרק ה

ז. שדה שעמריה מערביין, ושכח את אחד מהן - אינו שוכה, עד שיטל את כל סביבותיו.

ח. הלוחף והשום והבצלים וכיוצא בהן - אף על פי שהן טמונין בארץ, יש להן שוכה. הקוצר בלילה ושכח קמה, או שעמר בלילה ושכח עמר, וכן הסומה ששכח - יש להן שוכה; ואם היה הסומה או הקוצר בלילה מתפונן לטל את הגס הגס, אין לו שוכה. וכל האומר: 'הריני קוצר על מנת מה שאני שוכח, אני נוטל' - יש לו שוכה; שכל המתנה על הפתוב בתורה, תנאו בטל.

ט. תבואה שקצרה עד שלא נגמרה להאכילה לבהמה, וכן אם קצרה אגדות אגדות ולא עשאה עמרים, וכן השומים והבצלים שתלשן אגדות קטנות להמכר לשוק ולא עשאן עמרים להעמיד מהן גרן - אין להן שוכה.

י. הקוצר שהתחיל לקצר, ושכח לפניו ולאחריו - שלאחריו שוכה, ושלפניו אינו שוכה, שנאמר: "לא תשוב לקחתו" - אינו שוכה, עד שיעבר ממנו ויניחו לאחריו.

יא. שנים שהתחילו לקצר מאמצע השדה, זה פניו לצפון וזה פניו לדרום, ושכחו לפניהן ולאחריהן - שלפניהן שוכה; מפני שכל אחד מהן, זה שלפניו - הוא לאחריו של חברו. והעמר ששכחוהו לאחריהן במקום שהתחילו ממנו, אינו שוכה; מפני שהוא מערב עם השורות שמן המזרח למערב, והן מוכיחין עליו שאינו שוכח. וכן השורות של עמרים שפנו אותן לגרן, והתחילו שנים מאמצע שורה, ושכחו עמר באמצע בין אחריהן - אינו שוכה; מפני שהוא באמצע השורה שמן המערב למזרח שעדיין לא התחילו בה, והיא מוכחת עליו שאינו שוכח.

יב. הקוצר, ואלם אלמות אלמות, וחזר ופנה האלמות, והן הנקראין 'עמרים', ממקום זה למקום אחר, וממקום השני למקום שלישי, וממקום שלישי לגרן, ושכח העמר

א. העמר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל השדה, שכחו בעל השדה ולא שכחוהו פועלים, שכחוהו אלו ואלו והיו שם אחרים עוכרין ורואין אותו בשעה ששכחוהו - אינו שוכה; עד שישכחוהו כל אדם. ואפלו עמר הטמון - אם נשפח, הרי זה שוכה.

ב. היה בעל השדה בעיר, ואמר: 'יודע אני שהפועלים שוכחין עמר שבמקום פלוני' - שכחוהו, הרי זה שוכה; ואם היה בשדה ואמר פן, ושכחוהו - אינו שוכה; שהשוכח מעקרו בשדה, הוא השכחה, אבל בעיר, אפלו זכור ולבסוף שכח, הרי זה שוכה - שנאמר: "ושכחת עמר בשדה", לא בעיר.

ג. עמדו העניים בפניו או חפווהו בקש והוא זוכר את הקש, או שהחזיק בו להוליכו לעיר והניחו בשדה ושכחו - אינו שוכה; אבל אם נטלו ממקום למקום, אף על פי שהניחו סמוך לגפה או לגדיש או לבקר או לכלים, ושכחו - הרי זה שוכה.

ד. נטל עמר להוליכו לעיר, והניחו על גבי חברו, ושכח את שניהן - אם זכר העליון [מצד עצמו] קדם שישפגע [שיתקל] בו, אין התחתון שוכה [שהרי הוא מכוסה בעליון]; ואם לאו, התחתון שוכה.

ה. עפו עמרין ברוח חזקה לתוך שדה חברו, ושכח שם עמר - אינו שוכה, שנאמר: "קצירך בשדה"; אבל פזרה עמריו בתוך שדהו, ושכח - הרי זה שוכה.

ו. הנוטל עמר ראשון ושני ושלישי, ושכח את הרביעי - אם היה שם ששי, אין הרביעי שוכה עד שיטל החמישי; ואם היו חמשה בלבד - משלישה כדי לטל את החמישי, הרי הרביעי שוכה.

כב. השוכח אילן בין האילנות, אפלו היה בו פנה סאין פרות, או ששכח שני אילנות - הרי הן שכחה; ושלשה - אינה שכחה.

כג. במה דברים אמורים? באילן שאינו ידוע ומפרסם במקומו, כגון שהיה עומד בצד הגת או בצד הפרצה; או במעשיו, כגון שהיה עושה זיתים הרבה; או בשמו, כגון שהיה לו שם ידוע, כגון 'זית הנטופה' בין הזיתים, שהוא נוטף שמן הרבה, או 'השפכני' או 'הבישני'. אבל אם היה בו אחד משלשה דברים אלו - אינו שכחה, שנאמר: "ושכחת עמר בשדה"; עמר שאתה שוכחו לעולם, ואין אתה יודע בו אלא אם תשוב ותראהו - יצא זה, שאתה זוכרו לאחר זמן ואף על פי שלא תפגע בו, מפני שהוא ידוע ומפרסם.

כד. היה מסים בדעתו, הרי זה כמפרסם וידוע. היה עומד בצד הדקל, הדקל מסימו. היו שניהן זית נטופה וכיוצא בו, זה מסים את זה. היתה כל שדהו זית נטופה, ושכח אחת מהן או שתיים - יש לו שכחה. במה דברים אמורים? שלא התחיל באילן זה המפרסם. אבל אם התחיל בו ושכח מקצתו - הרי זה שכחה, ואף על פי שהוא מפרסם; והוא, שהיה הנשאר בו פחות מסאתים; אבל סאתים - אינו שכחה, אלא אם פן שכח כל האילן, כמו שבארנו.

כה. זית העומד באמצע השורות לבדו, ושלש שורות של זיתים מקיפין אותו משלש רוחותיו - אף על פי שאין בכל שורה מהן אלא שני זיתים, ושכח את האמצעי - אינו שכחה; שהרי השורות הסתירוהו. ולמה אמרו זית בלבד? מפני שהיה שם חשוב בארץ ישראל באותו הזמן.

כו. איזה הוא שכחה בערים? כל שאינו יכול לפשט את ידו ולטלה; ובכפרים, משיעבר מן גפן מן הגפנים וישפח אותה; בנדלית ובדקל, משירד הימנו; ושאר כל האילן, משויפנה וילף לו. במה דברים אמורים? שלא התחיל בו; אבל אם התחיל בו ושכחו - אינו שכחה, עד שייבצר את כל סביביו.

כז. המפקיר את פרמו, והשפים בבקר וזכה בו לעצמו, ובצרו - חייב בפרט ובעוללות ובשכחה ובפאה; שהרי "שדך" ו"כרמך" אני קורא בו - מפני שהיה לו, והרי הוא שלו. אבל אם זכה מן ההפקר בשדה של אחרים, הרי זה פטור מן הכל. ובין כף ובין כף פטור מן המעשרות, כמו שיתבאר.

יום שני

הלכות מתנות עניים פרק ו

א. מתנה אחרת ששית יש לעניים בנרע הארץ, והוא המעשר שנותנין לעניים, והוא הנקרא 'מעשר עני'.
ב. וזה הוא סדר הפרשת תרומות ומעשרות: אחר שקוצר ורע הארץ, או אוסף פרי העץ, ותגמר מלאכתו - מפריש ממנו אחד מן החמשים, וזה הוא הנקרא 'תרומה גדולה',

בשעה שפנה ממקום למקום - אם פנה העמרים למקום שהוא גמר מלאכה ושכח, יש לו שכחה; וכשיפנה ממקום שהוא גמר מלאכה לגרן, אין לו שכחה. ואם פנה העמרים למקום שאינו גמר מלאכה ושכח, אין לו שכחה; וכשיפנה ממקום שאינו גמר מלאכה, יש לו שכחה.

יג. איזה הוא מקום שהוא גמר מלאכה? זה מקום שדעתו לקבץ כל העמרים שם ולדוש אותן שם, או להוליכן משם למקום גדיש שהוא הגרן; ומקום שאינו גמר מלאכה, הוא המקום שמקבצין בו העמרים כדי לעשות מהם אלמות גדולות כדי להוליכן למקום אחר.

יד. שתי פריכות המבדלות זו מזו - שכחה; ושלש - אינן שכחה. שני עמרים המבדלין זה מזה - שכחה; ושלשה - אינן שכחה.

טו. שני צבורי זיתים והחרובין המבדלין זה מזה - שכחה; ושלשה - אינן שכחה. שני חצני פשתן - שכחה; ושלשה - אינן שכחה.

טז. שתי גפנות, וכן בשאר האילנות - שנים המבדלין זה מזה - שכחה; ושלשה - אינן שכחה; שנאמר: "לעני ולגר תעזב אתם" - אפלו היו שנים, אחד לעני ואחד לגר.

יז. היו כל העמרים של קב קב, ואחד של ארבעת קבין ושכחו - הרי זה שכחה; יתר על הארבעה - אינו שכחה. וכן אם היו של שני שני קבין, ואחד יתר על שמונת קבין - אינו שכחה.

יח. העמר שיש בו סאתים, ושכחו - אינו שכחה, שנאמר: "ושכחת עמר בשדה", עמר ולא גדיש - אף על פי שכל העמרים סאתים סאתים. שכח שני עמרים - אף על פי שיש בשניהן סאתים - הואיל ואין בכל אחד מהן סאתים, הרי אלו שכחה; וכן יראה לי שהן שכחה, אפלו היה בשניהן יתר מסאתים.

יט. קמה שיש בה סאתים, ושכחה - אינה שכחה; אין בה סאתים - רואין את השבלים הדקות כאלו הן בריאות וארכות, ואת השדופות כאלו הן מלאות, ואם היתה ראויה אחר אמן זה לעשות סאתים ושכחה, אינה שכחה.

כ. שכח סאה תבואה עקורה, וסאה שאינה עקורה - אינן מצטרפין, אלא שניהן שכחה; וכן בשום ובבצלים ובפרות האילן - אם שכח מקצתן בקרקע ומקצתן תלוש, ובשניהן סאתים - אינן מצטרפין, אלא שניהן שכחה.

כא. השוכח עמר בצד הקמה שאינה שכוחה - אינה שכחה, שנאמר: "כי תקצר ושכחת עמר"; שסביבותיו קציר - שכחה, אבל עמר שסביבותיו קמה - אינה שכחה. וכן אם שכח קמה בצד קמה שאינה שכוחה - אפלו היתה זו שאינה שכוחה קלח אחד - הרי זו מצלת את השכוחה, ויהיה מתר לקחתה. אבל אם שכח עמר או קמה בצד עמר שאינו שכוח - אפלו היה בו סאתים - אינו מציל אותן, והרי השכות לעניים. אין קמת חבירו מצלת על עמר שלו; ואין קמת שעורים מצלת על עמר חטים, עד שתהיה הקמה ממין העמר.

ביניהן.

י. ומעשר עני המתחלק בגרן - אין בו טובת הנאה לבעלים, אלא העניים באין ונוטלין על כרהו; ואפלו עני שבישראל, מוציאין אותו מידו. אבל המתחלק בבית - יש בו טובת הנאה לבעלים, ונותנו לכל עני שירצה.

יא. היה לו מעשר בגרן, ורצה לתנו לעני קרובו או מידעו - יש לו להפריש מחצה לתנו לו, והחצי - מחלקו לכל עני שיעבר, כשעור שאמרנו.

יב. במה דברים אמורים, שאינו נותן לעני אלא כדי שבעו? בשדה; אבל אם היה המעשר בבית, מחלקו לכל העניים אפלו פנית פנית; שאינו מצוה לתן כדי שבעו אלא בשדה - שהרי אינו מוצא שם לקח, שנאמר: "ואכלו בשעריך, ושבועו".

יג. באו איש ואשה לבית - נותנין לאשה תחלה, ופותרין אותה; ואחר כך נותנין לאיש. אב ובנו, איש וקרובו, שני אחין, שני שתפין, שהיה אחד מהן עני - נותן לו האחר מעשר עני שלו.

יד. שני עניים שקבלו שדה בארסות - זה מפריש מעשר עני מחלקו ונותנו לחברו, וכן חברו מפריש מחלקו ונותנו לו.

טו. המקבל שדה לקצר, אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני. אימתי? בזמן שקבלה ממנו לקח חלק בכל השדה, כגון שנתן לו שלישה או רביעה בשכרו. אבל אם אמר לו בעל השדה: 'שליש מה שאתה קוצר בלבד היא שלך', או 'רביע מה שתקצר' - הרי זה אין לו כלום עד שיקצר, ובשעת הקציר עני הוא; לפיכך, מתר בלקט שכחה ופאה. ואסור במעשר עני - שאין מפרישין מעשר עני אלא אחר שקצר, והרי זכה בחלקו שקצר.

טז. המוכר את שדהו קרקע ופרות, והעני - הרי זה מתר בלקט שכחה ופאה ומעשר עני שלה. והלוקח אסור בהן, ואף על פי שעדין לא נתן דמים; ואפלו לזה הדמים ולקחה, הרי זה אסור במתנות עניים.

יז. מעשר עני - אין פורעין ממנו מלגה, ואין משלמין ממנו את התגמולין [החזר טובה], ואין פודין בו שבויים, ואין עושין בו שושבינות [מתנה לזוג הנישא], ואין נותנין ממנו דבר לצדקה; אבל משלחין ממנו דבר של גמילות חסדים, וצריך להודיעו שהוא מעשר עני. ונותנין אותו לחבר עיר [לרב - כמתנה] בטובה. ואין מוציאין אותו מהארץ לחוצה לארץ, שנאמר: "והנחת בשעריך", ואומר: "ואכלו בשעריך, ושבועו".

יום שלישי

הלכות מתנות עניים פרק ז

א. מצות עשה לתן צדקה לעניי ישראל כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת - שנאמר: "פתח תפתח את ירך לו", ונאמר: "והחזקת בו, גר ותושב וחי עמך", ונאמר: "וחי אחיך עמך".

ונותנה לכהן; ועל זה נאמר בתורה: "ראשית דגנך תירשך ויצהרך". ואחר כך מפריש מן השאר אחד מן העשרה, וזה הוא הנקרא 'מעשר ראשון', ונותנו ללוי; ועל זה נאמר בתורה: "כי את מעשר בני ישראל וגו'", ונאמר: "ולבני לוי, הגה נתתי כל מעשר בישראל".

ג. ואחר כך מפריש מן השאר אחד מעשרה, והוא הנקרא 'מעשר שני', והוא לבעליו, אוכלין אותו בירושלים; ועליו נאמר: "ואם גאל גאל איש ממעשרו", ועליו נאמר: "עשר תעשר... ואכלת לפני ה' אלהיך, במקום אשר יבחר לשפן שמו שם, מעשר דגנך וכו'".

ד. על הסדר הזה מפרישין בשנה ראשונה מן השבוע, ובשנה וברביעית ובחמישית; אבל בששית ובשלישית מן השבוע - אחר שמפרישין מעשר ראשון, מפריש מן השאר מעשר אחר ונותנו לעניים, והוא הנקרא 'מעשר עני', ואין בשתי שנים אלו מעשר שני אלא מעשר עני; ועליו נאמר בתורה: "מקצה שלש שנים, תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא, והנחת בשעריך. ובה הלוי וכו'", ועליו נאמר: "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית, שנת המעשר וכו'".

ה. שנת השמטה - כלה הפקר; ואין בה לא תרומה, ולא מעשרות כלל, לא ראשון ולא שני, ולא מעשר עני. ובחוצה לארץ, שאין בה שמטת קרקע - מפרישין בארץ מצרים ובעמון ומואב, מעשר ראשון ומעשר עני; מפני שארצות אלו קרובות לארץ ישראל, כדי שיהיו עניי ישראל נסמכין עליה בשביעית. והלכה למשה מסיני, שיהיו מפרישין בארץ עמון ומואב מעשר עני בשביעית. אבל בשנער, מפרישין בשביעית מעשר שני, כסדר רב השנים.

ו. מעשר ראשון שלוקח הלוי, מפריש ממנו אחד מעשרה, ונותנו לכהן, והוא תרומת מעשר; ועליו נאמר בתורה: "ואל הלויים תדבר".

ז. בעל השדה שעברו עליו עניים, והיה לו שם מעשר עני - נותן לכל עני שיעבר עליו מן המעשר כדי שבעו, שנאמר: "ואכלו בשעריך, ושבועו".

ח. כדי שבעו. וכמה? אם מן החטים נתן, לא יפחות מקצי קב; ואם מן השעורים נתן, לא יפחות מקב; ואם מן הפסמין, לא יפחות מקב וחצי; ואם מן הגרגרות, לא יפחות מקב; ואם מן הדבילה, לא יפחות ממשקל חמש ועשרים סלע; ואם מן הביין, לא יפחות מחצי לג; ואם מן השמן נתן, לא יפחות מרביעית; מן הארז, רבע הקב. נתן לו ירק, נותן לו משקל ליטרה, והוא משקל חמשה ושלשים דינר; מן החרובין, שלשת קבין; מן האגוזים, צדקה; מן האפרסקין, חמשה; מן הרמונים, שתיים; ואתרוג, אחד. ואם נתן לו משאר הפרות, לא יפחות מקדי שיקמכם ויקח בדמיהן מזון שתי סעודות.

ט. היה לו דבר מועט, והעניים מרבין ואין בו כדי לתן לכל אחד ואחד בשעור - נותן לפניו, והן מחלקין

אסור לתבועו ולגבות ממנו צדקה; ונבאי שמכילמו ושואל ממנו - עתיד להפרע ממנו, שנגאמר: "ויפקדתי על כל לחציו".

יב. אין פוסקין צדקה על היתומים, ואפלו לפדיון שבויים, ואף על פי שיש להן ממון הרבה; ואם פסק הדגן עליהן כדי לשום להם שם, מתר. גבאי צדקה לוקחין מן הנשים ומן התינוקות דבר מועט, אכל לא דבר מרבה - שחזקת המרבה, גנבה או גזל משל אחרים. וכמה הוא מועט שלהן? הכל לפי עשר הבעלים או עניותן.

יג. עני שהוא קרובו, קודם לכל אדם; ועניי ביתו, קודמין לעניי עירו; ועניי עירו, קודמין לעניי עיר אחרת, שנגאמר: "לאחיד לעניד וילאבניד בארצד".

יד. מי שהלהף בסחורה, ופסקו עליו אנשי העיר שהלהף שם צדקה - הרי זה נותן לעניי אותה העיר. ואם היו רבים, ופסקו עליהן צדקה - נותנין; וכשהן באין, מביאין אותה עמהן ומפרנסין בה עניי עירם. ואם יש שם חבר עיר [תלמיד חכם המתעסק בצרכי הציבור] - יתנו אותה לחבר עיר, והוא מחלקה כמו שיראה לו.

טו. האומר: 'יתנו מאתם דינר לבית הפנסת', או 'יתנו ספר תורה לבית הפנסת' - יתנו לבית הפנסת שהוא רגיל בו; ואם היה רגיל בשניהם, יתנו לשניהם. האומר: 'יתנו מאתם דינרין לעניים', יתנו לעניי אותה העיר.

יום רביעי

הלכות מתנות עניים פרק ח

א. הצדקה, הרי היא בכלל הנדרים. לפיכך, האומר: 'הרי עלי סלע לצדקה', או 'הרי הסלע הזה צדקה' - חזב לתנה לעניים מיד; ואם אחר, חזב ב'לא תאחר לשלמו' - שהרי בידו לתן מיד, והעניים מצויין הן. אם אין שם עניים, מפריש ומניח עד שימצא עניים. ואם התנה שלא יתן עד שימצא עני, אינו צריך להפריש; וכן אם התנה בשעה שגדר בצדקה או התנדב אותה, שיהיו גבאין ושאין לשנותה ולצרף אותה בזהב - הרי אלו מתרין.

ב. המתפס בצדקה, חזב פשאר הנדרים. כיצד? אמר: 'הרי סלע זו כזו', הרי זו צדקה. הפריש סלע ואמר: 'הרי זו צדקה', ולקח סלע שניה ואמר: 'זו' - הרי השניה צדקה, ואף על פי שלא פרש.

ג. הנודר צדקה ולא נדע כמה נדר, יתן עד שיאמר: 'לא לכה נתפונתי'.

ד. אחד האומר: 'סלע זו לצדקה', או האומר: 'הרי עלי סלע לצדקה', והפריש הסלע - אם רצה לשנותה בגאחרת, מתר; ואם משהגיעה ליד הגבאי, אסור לשנותה. ואם רצו הגבאין לצרף המעות ולעשותן דינרין, אינן רשאין; אלא אם אין שם עניים לחלק - מצרפין לאחרים, אכל לא לעצמן.

ה. היה לעניים הנאה בעפויב המעות ביד הגבאי כדי לעשות לאחרים לתן - הרי אותו הגבאי מתר ללוות אותן

ב. וכל הרואה עני מבקש, והעלים עיניו ממנו, ולא נתן לו צדקה - עובר בלא תעשה, שנגאמר: "לא תאמץ את לבבך, ולא תקפץ את דרך, מאחיד האביון".

ג. לפי מה שחסר העני, אהה מצוה לתן לו - אם אין לו כסות, מכסים אותו; אין לו כלי בית, קונין לו כלי בית; אין לו אשה, משיאין אותו אשה; ואם הייתה אשה, משיאין אותה לאיש. אפלו היה דרכו של זה העני לרכב על הסוס ועבד רץ לפניו, והעני וירד מנכסיו - קונין לו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו, שנגאמר: "די מחסורו אשר יחסר לו"; ומצוה אהה להשלים חסרונו, ואין אהה מצוה לעשרו.

ד. יתום שקב להשיאו אשה - שוכרין לו בית, ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה.

ה. בא עני ושאל די מחסורו, ואין יד הנותן משגת - נותן לו כפי השגתו. וכמה? עד חמש נכסיו, מצוה מן המבחר; ואחד מעשרה בנכסיו, בינוני; פחות מכן, עין רעה. ולעולם אל ימנע אדם עצמו משלישית השקל בשנה; וכל הנותן פחות מזה, לא קים מצוה. ואפלו עני המתפרנס מן הצדקה, חזב לתן צדקה לאחר.

ו. עני שאין מפירין אותו, ואמר: 'רעב אני, האכילוני' - אין בודקין אחריו שמא רמאי הוא, אלא מפרנסין אותו מיד. היה ערם, ואמר: 'פסוני' - בודקין אחריו שמא רמאי הוא; ואם היה מפירין אותו - מכסין אותו לפי כבודו מיד, ואין בודקין אחריו.

ז. מפרנסין ומכסין עניי גוים עם עניי ישראל, מפני דרכי שלום. ועני המתור על הפתחים, אין נזקקין לו למתנה מרבה; אכל נותנין לו מתנה מועטת. ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם, ואפלו אהה נותן לו גרוגרת אחת, שנגאמר: "אל ישב דך, נכלם".

ח. אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום, מכפר אחד הנמכר בפונדיון כשהיו החטים ארבע סאין בסלע [שהוא ככר של רובע הקב, ויש בו כדי שתי סעודות]; וכבר בארנו כל המדות. ואם לן - נותנין לו מצע שיטון עליו, וכסת לתן תחת מראשותיו, ושמן וקטנית; ואם שבת - נותנין לו מזון שלש סעודות, ושמן וקטנית ודג וירק. ואם היה מפירין אותו, נותנין לו לפי כבודו.

ט. עני שאינו רוצה לקח צדקה, מערימין עליו ונותנין לו לשם מתנה או לשם הלואה; ועשיר המרעיב את עצמו, ועינו צרה בממונו שלא יאכל ממנו ולא ישתה - אין משגיחין בו.

י. מי שאינו רוצה לתן צדקה, או שיתן מעט ממה שראוי לו - בית דין כופין אותו, ומפין אותו עד שיתן מה שאמדהו לתן; ויורדין לנכסיו בפניו, ולוקחין מהן מה שראוי לו לתן. וממשפנין על הצדקה, ואפלו בערבי שבתות.

יא. אדם שוע [=נדיב] שהוא נותן צדקה יתר מן הראוי לו, או שמצר לעצמו ונותן לגבאין כדי שלא יתפיש -

יג. מי שמכר עצמו ובניו לגוים, או שלוח מהן, ושבו אותן או אסרו אותו בהלואה - פעם ראשונה ושניה, מצוה לפדותו; שלישייתו, אין פודין אותו, אכל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהם. ואם בקשו להרגו, פודין אותו מידם אפלו אחר כמה פעמים.

יד. עבד שנשפה - הואיל וטבל לשם עבדות וקבל עליו מצוות, פודין אותו בישראל שנשפה; ושבו שנשתמד אפלו למצוה אחת, כגון שהיה אוכל נבלה להכעיס וכיוצא בזה - אסור לפדותו.

טו. האשה קודמת לאיש, להאכיל ולכסות ולהוציא מבית השכי - מפני שהאיש דרכו לחזר ואין האשה דרכה לחזר, ובשפתה מרבה; ואם היו שניהן בשכנה, ונתבעו שניהן לדבר ערוה - האיש קודם לפדות, לפי שאין דרכו לכך.

טז. תום ויתומה שבאו להשיא אותן - משיאין את האשה קדם לאיש, מפני שבשפתה של אשה מרבה; ולא יפחתו לה ממשקל ששה דינרין ורביע דינר של פסוף טהור; ואם יש בפיס של צדקה, נותנין לה לפי כבודיה.

יז. היו לפנינו עניים הרבה, או שבויים הרבה, ואין בפיס כדי לפרנסם או כדי לכסותם או כדי לפדות את כלן - מקדימין את הפהן ללוי, ולוי קודם לישראל, וישראל לחלל, וחלל לשותקי, ושותקי לאסופי, ואסופי לממזר, וממזר לנתיני; ונתיני קודם לגר, שהנתיני גדל עמנו בקדשה; וגר קודם לעבד משחרר, לפי שהיה בכלל ארור [כנען עבד וגו'].

יח. כמה דברים אמורים? בששהו שוין בחכמה; אבל אם היה פהן גדול עם הארץ וממזר תלמיד חכמים, תלמיד חכמים קודם. וכל הגדול בחכמה, קודם את חברו; ואם היה אחד מהן רבו או אביו - אף על פי שיש שם גדול מהן בחכמה, רבו או אביו שהוא תלמיד חכמים קודם לזה ששהו גדול מהן בחכמה.

יום חמישי

הלכות מתנות עניים פרק ט

א. כל עיר שיש בה ישראל - חזבין להעמיד מהן גבאי צדקה, אנשים ידועים ונאמנים, שיהיו מחזירין על העם מערב שבת לערב שבת, ולוקחין מפל אחד ואחד מה שהו ראוי לתן, ודבר הקצוב עלי; והן מחלקין המעות מערב שבת לערב שבת, ונותנין לכל עני ועני מזונות המספיקין לשבעת ימים. וזו היא הקראת [הנקראת] קפה של צדקה.

ב. וכן מעמידין גבאין שולקחין בכל יום יום מפל חצר פת ומיני מאכל ופרות, או מעות ממי שהוא מתנדב לפי שעה; ומחלקין את הגבוי לערב בין העניים, ונותנין לכל עני ממנו פרנסת יומו. וזה הוא הנקרא 'תמחוי'.

ג. מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל, שאין להן קפה של צדקה; אבל התמחוי - יש מקומות שנהגו

המעות של עניים, ופורע; שהצדקה, אינה כהקדש שאסור להנות בו.

ו. מי שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת, אסור לשנותה; ואם לדבר מצוה, מתר לשנותה, אף על פי שלא נשתקע שם בעליה מעליה, אלא אמרין: 'זו המנורה או נר של פלוני'. ואם נשתקע שם בעלים מעליה, מתר לשנותה אפלו לדבר הרשות.

ז. כמה דברים אמורים? בשניה המתנדב ישראל; אבל אם היה גוי - אסור לשנותה אפלו לדבר מצוה, עד שישתקע שם בעליה מעליה; שמה יאמר הגוי: 'הקדשתי דבר לבית הכנסת של יהודים, ומכרו אותו לעצמן'.

ח. גוי שהתנדב לכהן הפיית, אין מקבלין ממנו תחלה. ואם לקחו ממנו, אין מחזירין לו; ואם היה דבר מסים, כגון קורה או אבן, מחזירין לו - כדי שלא יהיה להן דבר מסים במקדש, שגאמר: "לא לכם ולנו, לכנות בית לאלהינו". אבל לבית הכנסת, מקבלין מהן בכתחלה; והוא, שיאמר: 'בדעת ישראל הפרשתי'; ואם לא אמר - טעון גנייה, שמה בלבו לשמים. ואין מקבלין מהן לחומת ירושלים, ולא לאמת המים שבה - שגאמר: "ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים".

ט. אסור לישראל לטל צדקה מן הגוים בפרהסי; ואם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל, ואינו יכול לטלה מן הגוים בצנעה - הרי זה מתר. ומלך או שר מן הגוים ששלח ממון לישראל לצדקה - אין מחזירין אותו לו, משום שלום מלכות; אלא נוטלין ממנו, ונותן לעני גוים בסתר, כדי שלא ישמע המלך.

י. פדיון שבויים, קודם לפרנסת עניים ולכסותם. ואין לה מצוה רבה כמו פדיון שבויים; שהשבו, הרי הוא בכלל הרעבים והעזמאים, ובכלל הערמים, ועומד בספנת נפשות. והמעלים עיניו מפדיונו - הרי זה עובר על "לא תאמץ את לבך, ולא תקפץ את דרךך", ועל "לא תעמד על דם רעך", ועל "לא ירדנו בפרך לעיניך"; ובטל מצות "פתח תפתח את דרךך", ומצות "וחי אחיד עמך", "ואהבת לרעך כמוך", ו"הציל לקחים למנות", והרבה דברים כאלו. ואין לה מצוה רבה כפדיון שבויים.

יא. אנשי העיר שגבו מעות לבנין בית הכנסת, ובא להם דבר מצוה - מוציאין בו את המעות. קנו אבנים וקורות - לא ימכרו אותם לדבר מצוה, אלא לפדיון שבויים; אף על פי שהביא את הלבנים, וגדרו את האבנים והתקינו לבנין, ופצלו את הקורות, והתקינו הכל לבנין - מוכרין הכל לפדיון שבויים בלבד. אבל אם בנו וגמרו - לא ימכרו את בית הכנסת, אלא יגבו לפדיונם מן הצבור.

יב. אין פודין את השבויים ביתר על דמיהם, מפני תקון העולם - שלא יהיו האויבים רודפים אחריהם לשבותם; ואין מקריחין את השבויים, מפני תקון העולם - שלא יהיו האויבים מכבידין עליהם את העל, ומרבים בשמירתם.

יג. מי שיש לו מזון שתי סעודות, אסור לו לטל מן התמחוי; היו לו מזון ארבע עשרה סעודות, לא יטל מן הקפה. היו לו מאתים זוז, אף על פי שאינו נושא ונותן בהם, או שהיו לו חמשים זוז, והוא נושא ונותן בהן - הרי זה לא יטל לקט שכחה ופאה ומעשר עני; היו לו מאתים חסר דינר - אפלו אלף נותנין לו כאחד, הרי זה מתיר לקח. היו בידו מעות, והרי הן עליו חוב, או שהיו ממשפנין לכתבת אשתו - הרי זה מתיר לקח.

יד. עני שצריך, ויש לו חצר וכלי בית, אפלו היו לו כלי כסף וכלי זהב - אין מחיבין אותו למכר את ביתו ואת כלי תשמישו, אלא מתיר לקח; ומצוה לתן לו. במה דברים אמורים? בכלי אכילה ושתיה ומצעות ומלבוש וכיוצא בהן; אבל אם היו כלי כסף או כלי זהב כגון מנורה או עלי וכיוצא בהן, מוכרין ולוקח פחות מהן. במה דברים אמורים? קדם שייגיע לגבות מן העם נכי אם מתרומה פרסית; אבל אחר שגבה הצדקה - מחיבין אותו למכר כליו ולקח אחרים פחותין מהן, ואחר כך יטל.

טו. בעל הבית שהיה מהלך מעיר לעיר, ותמו לו המעות בדרכו, ואין לו מה יאכל עתה - הרי זה מתיר לקח לקט שכחה ופאה ומעשר עני, ולהנות מן הצדקה; ולכשיגיע לביתו, אינו חייב לשלם - שהרי עני היה באותה שעה. הא למה זה דומה? לעני שהעשיר, שאינו חייב לשלם. טז. מי שהיו לו פתים ופירות וקרימים, ואם מכרן עתה בימי הגשמים מוכר בזול, ואם הניחן עד זמנת החמה מוכרין בשוהם - אין מחיבין אותו למכר, אלא מאכילין אותו מעשר עני עד חצי דמיהן; ולא ידחק עצמו, וימכר שלא בזמן מכירה.

יז. היו שאר האדם מוכרין ביקר, והוא אינו מוצא מי שיקח ממנו אלא בזול, מפני שהוא דחוק וטרוד - אין מחיבין אותו למכר; אלא אוכל מעשר עני והולך, עד שימכר בשוה, וידעו הכל שאינו דחוק למכר.

יח. עני שגבו לו כדי להשלים מחסורו, והותירו על מה שהוא צריך - הרי המותר שלו; ומותר עניים, לעניים. מותר שבוים, לשבוים; ומותר שבו, לאותו שבו. מותר מתים, למתים; מותר המת, ליוחשיו.

יט. עני שנתן פרוסה לתמחוי, או פרוטה לקפה - מקבלין ממנו; ואם לא נתן, אין מחיבין אותו לתן. נתנו לו בגדים חדשים, והחזיר להן את השחקין - מקבלין ממנו; ואם לא נתן, אין מחיבין אותו לתן.

יום שישי

הלכות מתנות עניים פרק י

א. חייבין אנו להזהר במצות צדקה, יתר מכל מצוות עשה - שהצדקה סימן לצדיקי זרע אברהם אבינו, שנאמר: "כי ידעתיו, למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה". ואין פסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר: "בצדקה תכונני";

בו, ויש מקומות שלא נהגו בו. והמנהג הפשוט היום, שיהיו גבאי הקפה מחזירין בכל יום ומחלקין מערב שבת לערב שבת.

ד. בתעניות, מחלקין מזונות לעניים; וכל תענית שאכלו העם ולנו, ולא חלקו צדקה לעניים - הרי אלו כשופכי דמים, ועליהם נאמר בקבלה: "צדק ילין בה - ועתה מרצחים". במה דברים אמורים? בשלא חלקו הפת והפרות שאוכלין בה הפת, כגון תמרים או ענבים; אבל אם אחרו המעות או החטים, אינן כשופכי דמים.

ה. הקפה אינה נגבית אלא בשנים, שאין עושין שררה על הצבור במזון בפחות משנים; ומתיר להאמין אחד על המעות של קפה. ואינה נתחלקת אלא בשלשה, מפני שהוא פדיני ממונות, שנותן לכל אחד די מחסורו לשבת. והתמחוי נגבה בשלשה, שאינו דבר קצוב ונודרשים לקצוב בעצמום תוך כדי הגבייה; ומתחלק בשלשה.

ו. התמחוי נגבה בכל יום, והקפה מערב שבת לערב שבת; והתמחוי לעני עולם, והקפה לעני אותה העיר בלבד.

ז. רשאי בני העיר לעשות קפה תמחוי, ותמחוי קפה, ולשנותן לכל מה שירצו מצרכי צבור, ואף על פי שלא התנו כן בשעה שגבו; ואם היה במדינה חכם גדול שהכל גוזבין על דעתו, והוא יחלק לעניים כפי מה שיראה - הרי זה רשאי לשנה אותן לכל מה שיראה לו מצרכי צבור.

ח. גבאי צדקה, אינן רשאים לפרש זה מזה בשוק, אלא כדי שהיה זה פורש לשער וזה פורש לתנות [שנשמר קשר עיון, וגובין].

ט. מצא הגבאי מעות בשוק - לא יתנם לתוף כיסו [שלא יחדד שמכניס לכיסו מכספי הצדקה], אלא נותנן לתוף ארנקי של צדקה; ולכשיגיע לביתו, יטלם.

י. היה הגבאי נושה בחברו מנה, ופרעו בשוק - לא יתנם לתוף כיסו, אלא יתנם לתוף ארנקי של צדקה; ולכשיגיע לביתו, יטלם. ולא ימנה מעות הקפה שנים שנים אלא אחד אחד, מפני החשד [שלוקח לעצמו מטבע מול מטבע] - שנאמר: "והייתם נקיים מה' ומישראל".

יא. גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק - מצרפין המעות דינרין לאחרים, ואין מצרפים לעצמן; גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק - מוכרין לאחרים, ואין מוכרין לעצמם. ואין מחשבים בצדקה עם גבאי צדקה, ולא בהקדש עם הגזברין - שנאמר: "אף לא יחשב אתם הפסוף הנתן על ידם, כי באמונה הם עשים".

יב. מי שישב במדינה שלשים יום, כופין אותו לתן צדקה לקפה עם בני המדינה; ישב שם שלשה חדשים, כופין אותו לתן התמחוי; ישב שם ששה חדשים, כופין אותו לתן צדקה בכסות שמכסים בה עני העיר; ישב שם תשעה חדשים, כופין אותו לתן צדקה לקבורה שקוברין בה את העניים ועושין להן כל צרכי קבורה.

בפשיא, והעניינים בגי טובים מתפרנסין ממנה בפשיא. וקרוב לזה - הנותן לתוך קפה של צדקה; ולא יתן אדם לתוך קפה של צדקה, אלא אם כן יודע שהממנה נאמן וחסם ויודע לנהוג בשורה כחנניה בן תרדיון.

ט. פחות מזה - שידע הנותן למי יתן, ולא ידע העני ממי לקח; כגון גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר, ומשליכין המעות בפתחי העניים. וכזה ראוי לעשות, ומעלה טובה היא, אם אין הממנין בצדקה נוהגין בשורה.

י. פחות מזה - שידע העני ממי נטל, ולא ידע הנותן; כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהם ומפשילין לאחוריהם, ובאין העניים ונוטלין, כדי שלא יהיה להם בושא.

יא. פחות מזה - שיתן לעני בידו, קדם שישאל.

יב. פחות מזה - שיתן לו כראוי לתן לו, אחר שישאל.

יג. פחות מזה - שיתן לו פחות מן הראוי, בסבר פנים יפות.

יד. פחות מזה - שיתן לו בעצב.

טו. גדולי החכמים היו נוהגין פרוטה לעני קדם כל תפלה, ואחר כך מתפללין - שנאמר: "אני בצדק אחזה פניך".

טז. הנותן מזונות לכניו ולבנותיו הגדולים שאינו חיב במזונותיהם, כדי ללמד הזכרים תורה, ולהנהיג הבנות בדרך ישרה ולא יהיו מבזות, וכן הנותן מזונות לאביו ולאמו - הרי זה בכלל הצדקה; וצדקה גדולה היא, שהקרוב קודם. וכל המאכיל ומשקה עניים ויתומים על שלחננו - הרי זה קורא אל ה' והוא עונהו ומתענג עליו, שנאמר: "אז תקרא, וה' יענה".

יז. צווי חכמים, שיהיו בני ביתו של אדם עניים ויתומים, במקום העבדים - מוטב לו להשתמש באלו, ויהנו בני אברהם יצחק ויעקב מנכסיו, ולא ינהו בהם ורע הם; שכל המרבה עבדים, בכל יום ויום יוסיף חטא ועון בעולם; ואם יהיו עניים בני ביתו, כל שעה ושעה מוסיף זכות ומצוות.

יח. לעולם ידחק אדם עצמו, ויתגלגל בצער, ואל יצטרף לבריות, ואל ישליף אדם עצמו על הצבור; וכן צווי חכמים ואמרו: 'עשה שבתך חל, ואל תצטרף לבריות'. ואפלו היה חכם ומכבד, והעני - יעסק באמנות, ואפלו באמנות מגולת, ולא יצטרף לבריות; מוטב לפשט עורות הנבלות בשוק, ולא יאמר לעם: 'חכם אני וגדול אני וכהן אני, פרנסוני'; ובכך צווי חכמים. גדולי החכמים - היו מהן חוטבי עצים, ונושאי הקורות, ושואבי מים לגנות, ועושין הפרזל והפחמין, ולא שאלו מן הצבור, ולא קבלו מהן כשנתנו להן.

יט. כל מי שאינו צריך לטל, ומרבה את העם ונוטל - אינו מת מן הזקנה עד שיצטרף לבריות, והרי הוא בכלל "ארור הגבר אשר יבטח באדם". וכל מי שצריך לטל, ואינו יכול לחיות אלא אם כן נוטל, כגון זקן או חולה או

ואין ישראל נגאלין אלא בזכות הצדקה, שנאמר: "ציון, במשפט תפדה; ושביה, בצדקה".

ב. ולעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ואין דבר רע ולא הזק נגלל בשביל הצדקה - שנאמר: "והיה מעשה הצדקה, שלום". כל המרחם - מרחמין עליו, שנאמר: "ונתן לך רחמים, ורחמך והרפך"; וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם, יחוש ליחוסו - שאין האכזריות מצויה אלא בגוים, שנאמר: "אכזרי המה, ולא ירחמו" כל ישראל והנהלה אליהם - פאחים הם, שנאמר: "בנים אתם לה' אלהיכם"; אם לא ירחם האח על אחיו, מי ירחם עלי? ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן, הלגוים ששונאים אותן ורודפין אתריהן? ! הא אין עיניהם תלויות, אלא לאחיהם.

ג. כל המעלים עניו מן הצדקה - הרי זה נקרא 'בליעל', כמו שנקרא עובד עבודה זרה 'בליעל'; ובעבודה זרה הוא אומר: "יצאו אנשים בני בליעל", ובמעלים עניו מן הצדקה הוא אומר: "השמר לך, פן יהיה דבר עם לבבך בליעל". ונקרא 'רשע', שנאמר: "ורחמי רשעים, אכזרי"; ונקרא 'חוטא', שנאמר: "ונקרא עליך אל ה', והיה כך חטא". הקדוש ברוך הוא קרוב לשועת העניים, שנאמר: "שועת עניים, אתה תשמע"; לפיכך, צריך להזהר מצעקתם - שהרי ברית כרותה להם, שנאמר: "והיה כי יצעק אלי, ושמעתי כי חנון אני".

ד. כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות, ופניו כבושות בקרקע - אפלו נתן לו אסף זהובים, אבד זכותו או הפסידה. אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה, ומתאונן [מחטט] עמו על צרתו, שנאמר: "אם לא כתיבתי לקשה יום, עגמה נפשי לאביון"; ומדבר לו דברי תחנונים ונחמות, שנאמר: "ולב אלמנה ארנון".

ה. שאל העני ממך, ואין בידך כלום לתן לו - פיסהו בדברים. ואסור לגער בעני, או להגביה הקול עליו בעצמה - מפני שלבו נשבר ונדכה; והרי הוא אומר: "לב נשבר ונדכה - אלהים, לא תבזה", ואומר: "להתחיות רוח שפלים, ולהתחיות לב נדפאים". ואוי למי שהכלים את העני, אוי לו; אלא יהיה לו פאב, בין ברחמים בין בדברים, שנאמר: "אב אנכי לאביונים".

ו. הכופה אחרים לתן צדקה, ומעשה אותן - שקרו גדול משכר הנותן; ועל גבאי צדקה וכיוצא בהן נאמר: "ומצדיקי הרבים פכוכבים".

ז. שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו: מעלה גדולה שאין למעלה ממנה - זה המחזיק ביד ישראל שמה, ונותן לו מתנה או הלוואה, או עושה עמו שתפות, או ממציא לו מלאכה, כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרף לבריות ולא ישאל; ועל זה נאמר: "והחזקת בו, גר ותושב וחי עמך" - כלומר, החזק בו שלא יפל ויצטרף.

ח. פחות מזה - הנותן צדקה לעניים, ולא ידע למי נתן, ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצוה לשמה; כגון לשפת חשאים שהיתה במקדש, שהיו הצדיקים נוהגין בה

הן הנקראין 'סורגיה'.

ד. סורגיה - יש דברים שהיא בהן בארץ ישראל, ויש דברים שהיא בהן בחוצה לארץ. והקונה בה קרקע, מקונה בארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות ושביעית; והכל בסורגיה, מדברי סופרים.

ה. כל שהחזיקו בו עולי מצרים, ונתקדש קדשה ראשונה - כיון שגלו, בטלה קדשתו; שקדשה ראשונה - לפי שהיתה מפני הכבוש בלבד, קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. כיון שעלו בני הגולה, והחזיקו במקצת הארץ - קדשה קדשה שניה העומדת לעולם, לשעתה ולעתיד לבוא; והניחו אותן המקומות שהחזיקו בהן עולי מצרים ולא החזיקו בהן עולי כבב כשהיו, ולא פטרום מן התרומה והמעשרות, כדי שייסמכו עליהן עניים בשביעית. ורבנו הקדוש התיר בית שאן, מאותן המקומות שלא החזיקו בהן עולי כבב; והוא נמנה על אשקלון, ופטרה מן המעשרות לפי שלא היה בהן ריכוז יהודי.

ו. נמצא כל העולם פלו לענין מצוות התלויות בארץ, נחלק לשלש מחלקות - ארץ ישראל, וסורגיה, וחוצה לארץ. וארץ ישראל נחלקת לשנים - כל שהחזיקו עולי כבב חלק אחד, והנשאיר שהחזיקו בו עולי מצרים בלבד חלק שני. וחוצה לארץ נחלקת לשנים - ארץ מצרים ושינערו עמון ומואב, המצוות נוהגות בהן מדברי סופרים ונביאים; ושאיר הארצות, אין תרומות ומעשרות נוהגות בהן.

ז. איזו היא הארץ שהחזיקו עולי מצרים? מרמז שהיא במזרח ארץ ישראל, עד הים הגדול; מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל, עד עפו שהיא בצפון. הנה מהלך מעפו לכזיב - כל הארץ שעל ימינו, שהוא מזרח הדרך - הרי היא בחזקת חוצה לארץ, טמאה משום ארץ העמים, ופטורה מן המעשר ומן השביעית; עד שיגיע לך שאותו המקום מארץ ישראל. וכל הארץ שעל שמאלו, שהוא מערב הדרך - הרי היא בחזקת ארץ ישראל, וטהורה היא משום ארץ העמים, וחזקת במעשר ובשביעית; עד שיגיע לך שאותו המקום חוצה לארץ. וכל ששופע ויורד מטורי סמנוס ולפנים [=לדרום], ארץ ישראל; מטורי סמנוס ולחוץ [=לצפון], חוצה לארץ. והנסיך [=איים] שפנים, רואין אותן כאלו חוט מתוח עליהן מטורי סמנוס ועד נחל מצרים - מן החוט ולפנים, ארץ ישראל; ומן החוט ולחוץ, חוצה לארץ. וזו היא צורתה: ח. מהיכן החזיקו עולי כבב? מכזיב ולפנים כנגד המזרח [אבל] - ומכזיב ולחוץ עד אמנה והיא סמנוס, ועד הנהר והוא נחל מצרים - לא החזיקו בו; וכזיב עצמה, לא החזיקו בה.

ט. איזו היא סורגיה? מארץ ישראל ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צובה, כל יד פרת עד כבב, כגון דמשק ואחלב וחרן ומבג וכיוצא בהן עד שינערו; וצהר, הרי היא בסורגיה. אבל עפו - חוצה לארץ באשקלון, והן תחומי ארץ ישראל.

בעל יסורין, ומגיס דעתו ואינו נוטל - הרי זה שופך דמים, ומתחבב בנפשו; ואין לו בצערו, אלא עונות וחסאות. וכל מי שצריך לטל, וצער עצמו ודחק את השעה, ותיבה חיי צער, כדי שלא יטריח על הצבור - אינו מת מן הזקנה עד שיפגנס אחרים משלו, ועליו ועל כל פיוצא בו נאמר: "ברוך הגבר אשר יבטח בה'".

ברוך רחמנא דסייען

שבת קודש

הלכות תרומות

יש בכללן שמונה מצוות - שתיים מצוות עשה, ושש מצוות לא תעשה; וזוה הוא פרטן: (א) להפריש תרומה גדולה; (ב) להפריש תרומת מעשר; (ג) שלא יקדים תרומות ומעשרות זה לזה, אלא פריש על הסדר; (ד) שלא יאכל זר תרומה; (ה) שלא יאכל אפלו תושב בהן או שכירו תרומה; (ו) שלא יאכל ערל תרומה; (ז) שלא יאכל בהן טמא תרומה; (ח) שלא תאכל חללה תרומה, ולא מורם מן הקדשים. ובאור מצוות אלו - בפירקים אלו.

הלכות תרומות פרק א

א. התרומות והמעשרות אינן נוהגות מן התורה אלא בארץ ישראל, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ונביאים התקינו שיהיו נוהגות אף בארץ שינערו, מפני שהיא סמוכה לארץ ישראל ורב ישראל הולכין ושכין שם; וחקמים הראשונים התקינו שיהיו נוהגות אף בארץ מצרים ובארץ עמון ומואב, מפני שהן סביבות ארץ ישראל.

ב. ארץ ישראל האמורה בכל מקום - היא הארצות שכובש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רב ישראל, וזה הוא הנקרא 'כבוש רבים'. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום - אפלו מן הארץ שנתנה לאברהם - אינו נקרא 'ארץ ישראל', כדי שינהגו בו כל המצוות; ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים, ואף על פי שלא נכבשה - כדי שלא תהיה כבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבש חלקו.

ג. הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן - אף על פי שמלך ישראל הוא, ועל פי בית דין הגדול היה עושה - אינן בארץ ישראל לכל דבר, ולא בחוצה לארץ לכל דבר כגון כבב ומצרים, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ, ולהיותן בארץ ישראל לא הגיעו. ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל? מפני שכבש אותן קדם שכבש כל ארץ ישראל, אלא נשאר בה משכעה עממים; ואלו תפיש כל ארץ כנען לגבולותיה תחלה, ואחר כך כבש ארצות אחרות - הנה כבושו פלו בארץ ישראל לכל דבר. והארצות שכבש דוד,

הגיעו לעונת המעשרות ביד הגוי, פטורין; ואם עדין לא הגיעו לעונת המעשרות, הואיל וקנה אותן עם הקרקע, חייב לעשר.

יז. ישראל שהיה אריס לגוי בסוריה - פרוטיו פטורין מן המעשרות; לפי שאין לו בגוף הקרקע כלום, ויש לגוי קנין בסוריה להפקיע מן המעשרות, כמו שבארנו. וכן החובר [מעבד את השדה תמורת כמות תבואה] והמקבל [תמורת אחוז מתפוקת השדה] והשוכר שדה מן הגוי בסוריה, פטור מן המעשרות ומן התרומות.

יח. ישראל שלקח בסוריה שדה מן הגוי עד שלא הביאה שליש, וחזר ומכרה לגוי מאחר שהביאה שליש - אם חזר ישראל ולקחה פעם שניה - הרי זה חייב בתרומות ומעשרות, שהרי נתחייב ביד ישראל.

יט. ישראל שהיה לו קרקע בסוריה, והוריד לה אריס, ושלח לו האריס פרות - הרי אלו פטורין; שאני אומר: 'מן השוק לקח' - והוא, שיהיה אותו המין מצוי בשוק.

כ. שתפוח הגוי, חייבת בתרומות ומעשרות. כיצד? ישראל וגוי שלקחו שדה בשתפוח - אפלו חלקו השדה בקמתה, ואין צריך לומר אם חלקו הגדיש - הרי טבל וחלין מערבין בכל קלח וקלח מחלקו של גוי, אף על פי שמרחן הגוי; וחיובן מדבריהם, כמו שבארנו.

כא. במה דברים אמורים? בארץ ישראל - שהמעשרות של תורה, ובשל תורה אין ברה [בירור למפרי]; אכל אם לקחו שדה בסוריה - הואיל והמעשרות שם מדבריהם - אפלו חלקו הגדיש, חלקו של גוי פטור מכלום.

כב. פרות ארץ ישראל שיצאו לחוצה לארץ, פטורין מן החלה ומן התרומות ומן המעשרות, שנאמר: "אשר אני מביא אתכם שמה" - "שמה" אתם חייבין, ובחוצה לה פטורין. ואם יצאו לסוריה, חייבין מדבריהם. וכן פרות חוצה לארץ שנכנסו לארץ, חייבין בחלה, שנאמר: "שמה" - "שמה" אתם חייבין, בין בפרות הארץ בין בפרות חוצה לארץ. ואם נקבעו למעשר ביד ישראל אחר שנכנסו לארץ, חייבין במעשרות מדבריהם.

כג. עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ - בזמן שהספינה גוששת [=מתחככת] בארץ - הרי הצומח בו חייב בתרומה ומעשרות ושביעית, בצומח בארץ ישראל עצמה.

כד. אילן שהוא עומד בארץ ונוטה לחוצה לארץ, או עומד בחוצה לארץ ונוטה לארץ - הכל הולף אחר העקר; היו מקצת שרשיו בארץ, ומקצת שרשיו בחוצה לארץ - אפלו היה צחיח סלע מבדיל ביניהן, הרי טבל וחלין מערבין זה בזה.

כה. עציץ נקוב שהיה בו זרע שלא השריש, והיה נקוב בארץ ונפו חוצה לארץ - הולכין אחר הנוף.

כו. התרומה בזמן הזה, ואפלו במקום שהחזיקו עולי בגל, ואפלו בימי עזרא - אינה מן התורה, אלא מדבריהם; שאין לה תרומה של תורה אלא בארץ ישראל.

י. גוי שקנה קרקע בארץ ישראל - לא הפקיעה מן המצוות, אלא הרי היא בקדשתה. לפיכך, אם חזר ישראל ולקחה ממנו, אינה ככבוש יחיד, אלא מפריש תרומות ומעשרות, ומביא בכורים; והכל מן התורה, כאלו לא נמכרה לגוי מעולם. ויש קנין לגוי בסוריה להפקיע מן המעשרות ומן השביעית, כמו שיתבאר.

יא. פרות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל - אם נגמרה מלאכתן ביד הגוי ומרחן הגוי, פטורין מכלום, שנאמר: "דגנך", ולא דגן גוי. ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קדם שתגמר מלאכתן, ויגמרו ישראל - חייבין בכל מן התורה; ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן, ותרומת מעשר ומכרה לכהן [לפי שאסורה עליו באכילה], ומעשר ראשון והרי הוא שלו; מפני שהוא אומר ללוי במעשר ולכהן בתרומת מעשר: 'אני באתי מלכת איש שאין אתם יכולין לטל ממנו כלום'. ומפני מה לא יתן תרומת מעשר לכהן, בתרומה גדולה? לפי שנאמר בתרומת מעשר: "כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר" - טבל שאתה לוקח מישראל, אתה מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן; אבל טבל שאתה לוקח מן הגוי, אין אתה נותן לכהן תרומת מעשר שתפריש ממנו, אלא מוכרה לכהן, ולוקח דמיה.

יב. מכר הגוי הפרות שלו לישראל פשהן מחברין לקרקע - אם עד שלא באו לעונת המעשרות, ונגמרו ביד ישראל - חייבין בכל, ונותן התרומות והמעשרות לבעלים; ואם מוכרן אחר שבאו לעונת המעשרות - מפריש תרומת מעשר ומעשר, ונותן מהן לבעלים לפי חשבון. כיצד? לקח תבואה ורועה מן הגוי אחר שהביאה שליש, ונגמרה ביד ישראל - מפריש תרומות ומעשרות כמו שבארנו, ונותן שני שלישי המעשר ללוי, ושני שלישי תרומת מעשר לכהן, ומוכר לו השליש.

יג. ישראל שמכר פרוטיו לגוי קדם שיבאו לעונת המעשרות, ויגמרו הגוי - פטורין מן התרומות ומן המעשרות; ואם אחר שבאו לעונת המעשרות - אף על פי שגמרו הגוי, חייבין בכל מדבריהם. וכן גוי שגמר פרות ישראל - הואיל ודגונו ביד גוי, אינן חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהם.

יד. מכר הגוי לישראל פרות מחברין אחר שבאו לעונת המעשרות, ומרחן הגוי ברשות ישראל - אינן חייבין בתרומה ומעשרות, הואיל ובאו לעונת המעשרות ברשות הגוי, ומרחן הגוי - אף על פי שהן ברשות ישראל.

טו. הקונה שדה בסוריה - חייב בתרומות ובמעשרות מדבריהם, כמו שיתחייב מן התורה הקונה בירושלים, כמו שבארנו. אבל הקונה פרות מן הגוים בסוריה, בין תלושין בין מחברין, אפלו קדם שבאו לעונת המעשרות - אף על פי שמרחן ישראל - הואיל ואינן מקרקע שלו, פטורין.

טז. קנה קרקע מן הגוי בסוריה, ופרות מחברין - אם

התורה. וכן יראה לי, שהוא הדין במעשרות, שאין חייבין בקן בזמן הזה אלא מדבריהם, כתרומה.

ובזמן שהיו כל ישראל שם, שנאמר: "כי תבואו", ביאת כלכם כשהיו בירשה ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירשה שלישית; לא כשהיו בירשה שניה שהיתה בימי עזרא, שהיתה ביאת מקצתן - ולפיכך לא חזקה אותן מן

שיעורי רמב"ם ספר המצוות - כ"ח מנחם-אב-ד' אלול ה'תשס"ז

יום ראשון, יום שני, יום שלישי

מצות עשה יט.

המצוה הי"ט — הצווי שנצטוינו להודות לו יתעלה אחר כל-אכילה, והוא אמרו יתעלה: "ואכלת ושבעת וברכת את-ה' אלהיך וגו'" (דברים ה, י). ולשון התוספתא (ברכות ריש פרק ו): "ברפת המזון מן-התורה, שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת את-ה'". וכבר נתבאר דיני מצוה זו בכמה מקומות במסכת ברכות.

הפרת למבטל מצות עשה זו, והוא אמרו יתעלה: "ויערל זכר אשר לא-ימול את-בשר ערלתו ונכרתה וגו'" (שם שם, יד). וכבר נתבאר דיני מצוה זו בפרק י"ט משבת (קל). ופרק ד' מיבמות (מו:). ואין האשה מצוה על מילת בנה כמו שהאב מצוה על כך, כמו שנתבאר בקדושין (כט.).

סדר תפלות כל-השנה נהגו העם... עד ימלך לעולם ועד: (נדפס לעיל בשיעורי רמב"ם ג' פרקים ליום יום חמישי עמודים נ-נג).

יום שישי

נסח ברכות התפלה וסדורן... נסח הקדיש... נסח הודוי עד יהיו לרצון אמרי פי וכו'. (נדפס לעיל בשיעורי רמב"ם ג' פרקים ליום יום שישי עמודים נג-סא)

שבת קודש

נסח ברפת המזון... המפטיר בנביא... עד... כל ימי עולם (נדפס לעיל בשיעורי רמב"ם ג' פרקים ליום יום השבת קודש עמודים סא-סב מצות עשה קנד).

המצוה הקנ"ד — הצווי שנצטוינו לשבות בשבת, והוא אמרו: "וביום השביעי תשבת" (שמות כג, יב). וכבר נכפל הצווי במצוה זו כמה פעמים. ובאר לנו יתעלה (שמות כ, י), שהשבתה הזאת מן-המלאכה היא חובה לנו ולבנותנו ולעבדינו. וכבר נתבאר דיני מצוה זו במסכת שבת וגם במסכת יום טוב (ביצה).

יום רביעי

מצות עשה יט. רטו.

המצוה הי"ט נדפסה ביום הקודם.

המצוה הרט"ו — הצווי שנצטוינו להמול, והוא אמרו יתעלה לאברהם: "המול לכם כל-זכר" (בראשית יז, י). ובפרוש הודיעה התורה על הפרת למבטל מצות עשה זו, והוא אמרו יתעלה: "ויערל זכר אשר לא-ימול את-בשר ערלתו ונכרתה וגו'" (שם שם, יד). וכבר נתבאר דיני מצוה זו בפרק י"ט משבת (קל). ופרק ד' מיבמות (מו:). ואין האשה מצוה על מילת בנה כמו שהאב מצוה על כך, כמו שנתבאר בקדושין (כט.).

יום חמישי

מצות עשה יטו.

סדר תפלות כל השנה, נהגו העם

המצוה הרט"ו — הצווי שנצטוינו להמול, והוא אמרו יתעלה לאברהם: "המול לכם כל-זכר" (בראשית יז, י). ובפרוש הודיעה התורה על

א.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שניאור זלמן - אדמו"ר הזקן - בעל התניא והשו"ע

שולחן ערוך

ב והפליגו חכמים באיסור זה וגזרו בו גזרות¹⁶ כגון אם עשה הנכרי מעצמו¹⁷ בשביל ישראל¹⁸ אסרו ליהנות¹⁹ בשבת ממלאכתו ולמוצאי שבת עד בכדי שיעשה²⁰⁻¹⁷ משום גזרה שמא יאמרו לו לעשות בשבת²³.
וכן אם רואהו²¹ עושה מלאכה בשבת בשבילו פעמים שצריך למחות²² כגון אם גיע לישראל ריוח ממנה אפילו לאחר השבת²³ (ואם גם לו מגיע ריוח ממנה²⁴ יתבאר בסימן רמ"ד²⁵ ורנ"ב²⁶):

ביאורים

בשביל ישראל בשבת, עליו להמתין בכדי שילך הנכרי למקום שליקט או צד משם ויגמור המלאכה ויחזור לכאן²² וכן אם רואהו - דהיינו שהוא לא שכרו לעבוד בשבת, וכ"ש שלא צוהו או ביקשו לעשות לו בשבת.
פעמים שצריך למחות - חובת המחאה תלויה אם קצץ לו שכר מראש, וכן האם משתמש בכלי ישראל לצורך המלאכה²⁴.
אפילו לאחר השבת - כאן משמע שכאשר מגיע לו רווח מהמלאכה נראה כשלוחו, אבל לפי מה שחזר בו רבינו במהדו"ב (ראה להלן אות כז), ישנו חשש של מראית עין בלבד, ולכן כשהרווח מגיע בעקיפין לאחר השבת (כגון שכשעושה מלאכתו בשבת, יהיה פנוי לאחר השבת) ואין חשש מראית עין - מותר.
ואם גם לו מגיע ריוח - דכיון שהנכרי מרויח, עושה את המלאכה לצורך עצמו, ולא לצורך ישראל.
בסימן רמ"ד - סעיף א, וקו"א ס"ק א.
ורנ"ב - סעיף ה' ואילך, וקו"א ס"ק ו.

וגזרו בו גזרות - על אף שאין גזרים גזירה לגזירה, מ"מ שאני הכא שיש רמז לאיסור זה מן התורה, כדלעיל סעיף א'¹.
עשה הנכרי מעצמו - אף שהישראל לא עשה שום איסור ואין שייך לקונסו, כגון שהביא הנכרי דורון לישראל, או שהביא לעיר כדי למכור לישראלים¹⁶.
בשביל ישראל - דהיינו שאם עשה בקבלנות נחשב כעשה לצורך עצמו¹⁷. ואם עשה בשכירות יום נחשב כעושה בשביל ישראל¹⁸. אבל יש פעמים שנחשב שעשה בשביל ישראל גם כשעשה בקבלנות כגון שגוף ישראל נהנה מהמלאכה, או שעשה הנכרי כדי למכור לישראלים¹⁹.
אסרו ליהנות - ויש אומרים שאף בקבלנות המותרת (שעשה הנכרי בשביל עצמו) אסור ליהנות בשבת ולמוצאי שבת עד בכדי שיעשה, אם לא לצורך גדול²⁰.
עד בכדי שיעשה - האיסור גם לישראל אחר שלא נעשה בשבילו, אבל באיסור מדברי סופרים הקילו לאחרים שאין צריך לחכות בכדי שיעשה²¹.
בכדי שיעשה - למשל: אם ליקט הנכרי פירות, או צד

מקורות

- (22) להלן סי' תקטו סעיף א.
(23) גזירה זו הובאה להלן סי' רנב ס"י, וסי' רעו ס"א ובסי' תקטו סעיף א לענין יו"ט, תוספת ביאור בטעם הגזירה בסי' רסג קו"א ס"ק ח, ובסי' שיה ס"א, ובסי' תקטו שם, במקרה של ספק האם עשה הנכרי המלאכה בשבת, או שספק אם עשאה בשביל ישראל נתבאר בסי' שכה סעיף י.
(24) נתבאר בסימן רנב סעיף ז ואילך, ובקו"א שם.
(16) הלכות אמירה לנכרי פי"ט ס"א הערה 643 והנסמן שם.
(17) להלן סעיף ו' ואילך וסימן רמד.
(18) להלן סעיף ד.
(19) ונתבאר בס' הלכות אמירה לנכרי פי"ט ס"א הערה 644 והנסמן שם.
(20) להלן סי' רנב סעיף יא.
(21) להלן סי' שכה סעיף ט, ואם הביא מחוץ לתחום בשבת יש להקל עוד יותר (שם סעיף יא).

חלק ב הלכות שבת סימן רמג

לקוטי תורה

תוכן הפרק: מידת המלכות - סיבת ושורש כל הבריאה כולה

וביאור ענין שופר.

אלא שצריך להבין, מהי השייכות בין תקיעת שופר להתחדשות החיות דראש השנה, שדוקא היא הפועלת המשכת חיות חדש לכל השנה.

וגם ענין עשרת ימי תשובה, שאמרו רז"ל על פסוק דרשו ה' בהמצאו אלו עשרת ימי תשובה, ולמה

הימים האלו הם דוקא ימי תשובה.
גם יש להבין ענין עשרת ימי תשובה, שעליהם אמרו רז"ל שאז הקב"ה "נמצא" ו"קרוב" ("בהמצאו.. בהיותו קרוב"), שלכן התשובה אז "מתקבלת היא מיד" - והלא כל זמן שעושים תשובה הי' צריך שיומחל להם מיד.

ועוד - למה בימים הללו דוקא הוא ית' נמצא ונגלה למטה, ולמה לא בימים אחרים שהוא יתברך

ואם תאמר היאך נבראו בפועל כל העולמות והנבראים? הנה אין זאת אלא על ידי צמצום עצום, דרך כאשר ה"אין סוף" מתעלם ומסתתר, אז יש מקום למציאות הנבראים.

שלא יהיה רק גילוי מלכותו ית'.

ענינו של צמצום והעלם ה"אין סוף" ב"ה הוא - שתתגלה מדת מלכותו יתברך. פירוש: מדת המלכות היא היא כוחו יתברך שממנו נבראו כל העולמות והנבראים (כפי שיבואר בסמוך), שמזה גופא מובן, שגילוי מלכותו יתברך דורש צמצום והעלם ה"אין סוף". שהרי כל זמן שה"אין סוף" הוא בגילוי אין שום אפשרות ונתינת מקום לנבראים מוגבלים כנ"ל.

[נקודת הביאור:]

שמגילוי מלכותו ית' לבר הוא שחיים וקיימים כל העולמות עליונים ותחתונים.

ידוע המאמר "אין מלך בלא עם", שמדת המלכות לא תצויר בלתי מציאות של "עם" שעליו הוא מולך, וכמו אדם שנמצא במדבר שמם לא שייך להיות מלך, מאחר שאין מציאות של זולת שיוכל לשלוט עליו.

ונמצא, שמידת המלכות "דורשת" מציאות של זולת.

וכך למעלה כביכול, דאע"פ שהקב"ה בעצמו רם ומתנשא מנבראים ו"הוא לבדו הוא" (בלי נתינת מקום למציאות הנבראים), מכל מקום, מאחר שעלה ברצונו יתברך להיות מלך העולם, הרי רצון זה גופא גורם שהקב"ה ישפיל א"ע כביכול לברוא עולמות ולהנהיגם.

ונמצא, שכל הנתינת-מקום לעולמות ונבראים היא רק ממדת מלכותו יתברך שהיא "המכריחה" שתהי' מציאות העולמות והנבראים כדי שהקב"ה יהי' מלך עליהם, כי אין מלך בלא עם כנ"ל.

וזהו גם פירוש "מלכותך מלכות כל עולמים" - "עולם" מלשון "העלם" (כנ"ל), שעצם גילוי מידת המלכות מאתו יתברך הוא צמצום והעלם. כי הקב"ה בכבודו ובעצמו נמצא "לבדו" בלי שום נתינת מקום למציאות העולמות והנבראים כנ"ל. ואם כן, גילוי מידת המלכות (שענינה - "אין מלך בלא עם", היינו נתינת מקום למציאות העולמות והנבראים), בא רק על ידי צמצום והעלם האין סוף ב"ה.

והנה צמצום זה אינו אלא לנבי העולמות, אבל

"קרוב" בוודאי, כמו בג' מועדים דכתיב בהו אלה מועדי ה', וכה"ג.

הנה מלכותך מלכות כל עולמים כתיב.

ויוכן זה בהקדם ביאור ענין מדת המלכות שלמעלה (וכנ"ל, שזהו עיקר ענינו של ראש השנה, שאז הוא זמן "גילוי מלכותו יתברך").

דהנה כתיב "מלכותך מלכות כל עולמים". הפירוש הפשוט בכתוב הוא שמלכותו יתברך מתפשטת בכל העולמות, אולם הפירוש על פי פנימיות הענינים הוא, שקיום כל העולמות כולם אינו אלא ממידת המלכות.

פירוש עולמים לשון העלם.

ובעומק יותר, "כל עולמים" קאי גם על מדת המלכות עצמה, כי "עולם" הוא לשון "העלם", ומידת המלכות מעלמת ומסתרת (עולם לשון העלם) על האור האלקי.

שקודם התהוות העולמות היה הוא ושמו בלבד.

ביאור הענין:

כשם שהקב"ה בכבודו ובעצמו הוא בלתי בעל גבול, כך שפע החיות שנמשך (ישר) מאתו ית' הוא בבחינת "אין סוף", ולפיכך אין שייך שנבראים יקבלו חיותם ישר מן הבורא יתברך, כי אי אפשר לכח וחיות בלתי מוגבל להתלבש בנבראים מוגבלים.

וזהו פירוש מאמר רז"ל "עד שלא נברא העולם הי' הוא ושמו בלבד", דאין הכוונה רק להודיע שקודם ששת ימי בראשית לא היתה אז שום מציאות זולתו ית' - דמאי קמ"ל - אלא עומק הכוונה הוא, שקודם שנברא העולם לא היתה שום אפשרות ונתינת מקום למציאות הנבראים, דלהיותו "אין סוף", אין שום אפשרות לאיזו מציאות בלעדו.

וזהו "הי' הוא ושמו בלבד" - דתיבת "בלבד" באה להורות על רוממותו יתברך מן העולמות, שהוא נמצא "לבדו" מבלי כל נתינת מקום לאיזו מציאות מלבדו.

כלומר, זה שעד שלא נברא העולם הקב"ה נמצא בלבד אינו רק משום שבפועל עדיין לא נברא שום דבר, אלא משום שקודם בריאת העולם אין שום נתינת מקום למציאות הנבראים.

וכדי שיתהוו העולמות מאין ליש צמצום והעלים אור שפע אין סוף ב"ה.

מלכותו יתברך הוא על ידי ש"לובש" מידה של גיאות והתנשאות. דלכאורה אינו מובן, מה ענין "לבוש" למידת הגיאות והמלכות? אלא זהו לפי שכדי שתתגלה מדת מלכותו יתברך צריך הקב"ה להעלים ולהסתיר את אור אין סוף ב"ה, כמו לבוש "שעשוי לכסות בו את הגוף", ורק אז יש מקום שמלכותו יתברך תתפשט על נבראים (שזהו ענין "אזי מלך שמו נקרא", וכמשל מלך בשר ודם, שהמלך עצמו יושב סגור בהיכל מלכותו מובדל ומרומם מבני המדינה, וכל ענין "התפשטות" מלכותו על עמו הוא רק בכך ש"שמו" נקרא עליהם, שהמדינה ואנשי נקראים על שמו).

[אלא שיש להבין: מאחר שהקב"ה בכבודו ובעצמו רם ונשא מכל העולמות ואין להם שום חשיבות ותמיסת מקום אצלו, אם כן למה צמצם הקב"ה את עצמו כדי להיות "מלך" על כל העולמות, שאין זאת אלא ירידה עצומה?]

משל למה הדבר דומה? - לומר לאדם להשפיל את עצמו להיות מלך על בעלי חיים ושקצים ורמשים, שאין זה שייך כלל, שהרי התואר "מלך" לא יתכן אלא על בני אדם שהם מערכו ומהותו של המלך.

וכ"ש וק"ו אצל הקב"ה, שהמרחק בינו יתברך לנבראים הוא הרבה יותר מהמרחק שבין מין האדם למין החי, שהרי בין בורא לנברא יש מרחק אין קץ. ואם כן, מהי הסיבה לירידה והשפלה העצומה הזאת להיות נקרא מלך?

ולזה ממשוך:].

שכך עלה ברצונו ית' להעלים ולהסתיר אור ושפע אין סוף ב"ה, בכדי שיתהוו עולמות בירידות והשתלשלות המדרגה, עד שיהיה עוה"ז השפל הנשמי שבו נעשה משכן האדם, כדי לאהפכא חשובא לנהורא.

אך הענין, דכך עלה ברצונו יתברך, לברוא את כל "סדר השתלשלות" העולמות, מדריגה אחר מדריגה, עד עולם הזה השפל, כדי שהאדם יעבוד את עבודתו בעולם חשוך זה, שיש בו "חשך כפול ומכופל עד שהוא מלא קליפות וסטרא אחרא שהן נגד ה' ממש", ולהפוך את החושך לאור.

ויהי' יתרון האור הבא מן החשך.

והמעלה בהפיכת חושך לאור היא, שעיי"ז מתגלה אור עליון ביותר.

לגבי הקב"ה אין שום שינוי ח"ו, וכמ"ש גם חשך לא יחשך.

ענין הצמצום אצלו יתברך אינו כמו אצל בשר ודם להבדיל. למשל רב גדול המלמד תלמידים קטנים וצריך לבאר להם סוגיא עמוקה באופן פשוט, הרי בשעת מעשה עומק שכלו הוא בהתעלמות אצלו, מאחר שבשעה זו מוחו ושכלו עסוקים בלימוד לפי ערך התלמידים, וא"כ הצמצום הוא גם לגבי הרב עצמו, שאינו דומה מצב כח השכל של הרב בשעה שלומד לעצמו לגבי מצבו כשלומד עם תלמידים.

משא"כ אצל הקב"ה כל הצמצום וההעלם הוא רק לגבי הנבראים, שעבורם מועיל הצמצום שלא ירגישו באור אין סוף ב"ה בכבודו ובעצמו (שאו היו מתבטלים ממציאיותם), אבל לגבי הקב"ה עצמו אין שום צמצום והעלם, שזהו פירוש הכתוב "גם חשך לא יחשיך ממך", דחשך הוא מדת הצמצום, להעלים ולהסתיר על אורו יתברך, וחשך זה אינו מחשיך לפניו אלא רק לגבינו. וא"כ לא נפעל שום שינוי בו ית' על ידי הצמצום.

ואתה הוא ראשון בו', דכולא קמיה כלא חשיב. מאחר שאין שהצמצום מסתיר לפניו ית', נמצא, שלגבי הקב"ה עצמו הרי הוא בגילוי גם עתה בלי שום שינוי. וזהו מ"ש "אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון", דלגבי הקב"ה עצמו אין שום שינוי לאחרי שנברא העולם ("אחרון") לגבי קודם בריאת העולם ("ראשון"), כי גם עתה לאחרי שנברא העולם אין לעולמות והנבראים שום חשיבות קמי' ית', מאחר שמצד הקב"ה בכבודו ובעצמו כפי שהוא יתברך "למעלה" מן הצמצום, אין שום נתינת מקום לאיזו מציאות בלעדו כנ"ל.

ונקרא המלך המרומם לבדו מאז, פירוש, שהוא בבחינת לבדו כמאז וקודם שנברא העולם.

ולכן נקרא הקב"ה "המלך המרומם לבדו מאז", פירוש, דלהיות שהוא יתברך מרומם מגדר הבריאה, וכולא קמי' כלא חשיב, לפיכך גם עתה הוא "לבדו", כמו שהי' לבדו "מאז" ומקדם, קודם בריאת העולם.

ומה שנמשך גילוי מדת מלכותו ית' הוא כמ"ש ה' מלך נאות לבש בו', שנתלבש בלבוש גיאות להיות מלך שמו נקרא.

וזהו שמצינו שכל ענין המלכות אצלו יתברך הוא ענין של לבוש, כמ"ש ה' מלך גאות לבש", שגילוי

כך הוא רצון העליון ב"ה, למעלה מבחינת חכמה והשגה, ונקרא בזהר בריש הורמנותא דמלכא כו'. אך הענין, שבאמת אין על זה טעם שכלי, אלא שכך עלה ברצונו יתברך, בלי שום טעם ושכל מושג, ועל זה אמרו בזהר "בריש הורמנותא דמלכא", שתחילת כל הבריאה היא רק "ברשות ורצון המלך", ד"ענין הרשות הוא בחינת אתערותא דלעילא מצד עצמו", כלומר, ענין זה בא רק מצד רצונו של הקב"ה, בבחינת "אתערותא דלעילא" (היינו שנתעורר מעצמו לזה), שכך עלה במחשבה להתענג מעבודה של "אתהפכא חשוכא לנהורא".

[לסיכום: בריאת העולם וקיומו וחיותו הם רק ממידת המלכות, והיא ירידה עצומה לגבי הקב"ה בכבודו ובעצמו, לפי שקמי' יתברך כל העולמות והנבראים לא חשיבי כלל; וסיבת ירידה זו היא רק רצונו יתברך, שכך עלה במחשבה להתענג בעבודת בני ישראל למטה, אף שמצד עצמה אין העבודה תופסת מקום לפניו יתברך.

בהמשך המאמר יבאר, שזוהי נקודת העבודה דראש השנה, לעורר כביכול מחדש רצון זה דלמעלה שהקב"ה יתענג מעבודת בני' ויתרצה להיות מלך עלינו;

ובאשר רצון זה הוא "הורמנא דמלכא" שלמעלה מבחינת חכמה והשגה, על כן, כדי לעורר רצון זה צריך האדם להתבטל אל הקב"ה מכל וכל, מעומקא דלבא, ולמעלה מטעם ודעת].

ד"ה תקעו בחודש שופר פרק ב

וזהו פירוש הפנימי בענין "יתרון האור מן החשך" הנזכר בכתוב, דלפי פשוטו אינו מובן מאי קמ"ל שיש יתרון לאור על החשך, אך הענין הוא, שיש שני מיני אור: יש אור סתם, שבמקום האור מעיקרא אין מקום למציאות החשך (שהרי החשך נדחה בדרך ממילא מפני האור); אבל יש אור שנוצר מהפיכת החשך עצמו לאור, ואור זה הוא נעלה הרבה יותר מסתם אור, וזהו הפירוש ב"יתרון האור מן החשך", שיש יתרון ומעלה לאור שנוצר מן (ומתוך) החשך עצמו.

וזהו תכלית בריאת עולם הזה השפל, שנקרא "חשך" מחמת גודל ההעלם וההסתור השורר בו, כי ע"י שהאדם מהפך את גשמיות העולם לקדושה, מתגלה אור אלקי עליון ביותר, "יתרון האור", שלמעלה מעלה ממדריגת האור האלקי המאיר בעולמות עליונים.

ומהו תכלית היתרון הזה של האור שמתוך החשך. ואין להקשות, סוף-סוף מהי המעלה ביתרון האור הזה הבא מן החשך, והרי לגבי הקב"ה בכבודו ובעצמו האור והחשך שוה לגמרי, וא"כ קמי' יתברך אין יתרון כלל לאור הבא מן החשך על אור סתם, דכל המעלה הנ"ל בהפיכת החשך לאור הוא רק לגבי הנבראים. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא: למה עשה ה' ככה, לברוא את כל העולמות והאדם, שאינו אלא ירידה עצומה לפניו ית'?

ב.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא דובער – אדמו"ר האמצעי

מאמרים קונטרסים

רגע ומיד מסתלק מצד העדר הכלי לזה מפני חומר הגוף כו'. ויש בזה רבים מאד המטעים את עצמן ונדמה להם בקל שמתענגים בעונג זה הפשוט כו' וא"צ לדבר בהם כלל, כי דמיונות שוא הוא לגמרי הבאה מרתיחות הדמים וקלקול עצמי בכלי המוח הנקרא שקר עצמי (בל"א אין גינארטער מענש בטבע דוקא), שאין לזה תיקון לעולם כידוע. ומסתעף מזה שקר ודמיון שוא כ"כ עד שנדמה [לן] שנסתלקה נפשו (הנקרא אויס גיין) ולא יוכל לעמוד בגופו כו'. וגם יראה חזיונות מבוהלות ונוראות כו' ובשוטים כאלה א"צ לדבר. ואמנם דבר השכיח בזה גם במביני מדע שאינם מטעים א"ע, הוא בא מצד תערובות התפעלות הלב

והכת החמישי מאותן שמאיר בנפשם מבחי' יחידה שהוא בחי' העונג והרצון הפשוט העצמי שלמעלה מן הכוונה והטעם שבמוחו כו' כנ"ל במדריגה החמישי' דנה"ט ומלוכש בזה התפעלות עצמיות דיחידה שבנה"א, ע"ד שאמר רשב"י בי' אחידא כו', וע"ז נאמר ואתם הדבקים ממילא כו' כנ"ל באריכות. הנה הגם שמדריגה זו לא שכיח גם באחד מעיר כו'. רק אפשר מצד הארה דיחידה בהעלם בניצוץ בכ"א מישראל כנ"ל, שיוכל לבוא לפרקים גם בגילוי קצת כשעה שמתפעל בעונג הנ"ל (הנק' קוועל שבמוח) שיבוא לכלל עונג הפשוט העצמי שלמעלה מן הטעם לגמרי, רק שלא יהי' נקבע בנפשו, כ"א במעט

כמ"ש מי יעלה כו'. ואם לא יעלה מסתמא לא ירד ואיש את רעת רעהו לא יחשבו וגם לא יקנאו במעלתו וטובו כי לכ"א יש לו מקום מיוחד והקנאה עושה תערובות קשה בכל דרכיו כו' רק כ"א יעשה כפי מה שהוא בעצם (נאטירליך ניט נאך גימאכט), וכשיהי' פנאי יש הרבה לדבר בתוכחת מגולה במנהגים רעים וקשים הנמצאים באנ"ש שנסתעפו מימים רבים מסיבות הטעיות ולכל העם בשגגה ה' יכפר בעד שארית [ה]פליטה הנמצאים לבקש קרבת אלהים כו'. וגם יש הרבה לדבר בעיקר ענין מצות עסק התורה לשמה בכמה אופנים שונים אשר זה נעלם גם מרוב מביני מדע ומכש"כ מן הנערים וחדשים. ובאיכות ענין המצות בכל פרטיהם ובצדקה ובגמ"ח הכללי, וגם בענין ההיתר בעומק הלב בפרנסה אשר יכלה בהבל כל ימיו לגמרי מכל וכל, שזהו כל עיקר סיבת הנפילה ברוב אנ"ש גדולים וקטנים ישנים וחדשים עד אשר יערה עליהם רוח ממרום להשיב רוחם כו' ויקיצו משינתם כו'. וזהו עיקר הגלות שנמשל לשינה. כמ"ש בשו"ב ה' כו' היינו כחולמים כו' וד"ל.

אך אהובי אחיי וריעיי כל השלמים אתי עד הנפש כו' המקשיבים ושומעים לדא"ח באמת ובאמונה ואין בלבכם שרש פורה ראש כו'. לראות בעין רעה ח"ו, ובפרט מאשר יודעים ומכירים אותי מנעורי יאמינו נא לכל דברי אלה שהמה נאמרים מכל נקודת לבי כמו שהן בהוייתן כלבבי ונפשי בעצם טבעי ומהותי כפי שהורגלתי בהם מנעורי ע"פ הדרכת אאמו"ר ז"ל מדי יום ביומו, ולא יאמר ח"ו שיש בזה דברים נעלמים עוד שאין מגלין אלא לצנועים כו' או שנכתבו כמה דברים לפנים כו', ליתן מקום לאנשי' הבלתי מורגלים עדיין באמיתת הענין כו', כי כאלה, דיבת האנשים החפצים להתגאות ולקנות שם לעצמן לומר רזי לי כו' שאין כל אדם יודע כו', ותולין הכל בי. ובאמת ובאמונה אני נשבע בחיי נפשי האם יש בכל הדברים שפירשתי שיחתי לפניהם אפי' חצי דיבור [ש] לא יצא מתוך נקודת לבבי, והכל נמצאים הם ומובנים לכל מי שטעם טעם בעסק הד"ח מנעוריו. ולפי שמאד הורגלתי מנעורי זה יתור מעשרים שנה בהיכל קדשו של אאמו"ר ז"ל וידעתי ממנו כל פרטי מכאובי אנ"ש ובדקתי בעצמי לב כ"א וטעות כ"א כפי שכח השגתי מגיע ע"ז בניתי כל דברי אלה השומע ישמע כו'. ועל תשובתם אם נתקבל כל דברי האמת האלה לטובתם כל הימים לרצון, ע"י ידידינו המופלג כו' מוכ"ז אני מצפה, [לן] ויהי' [לין] למשיב נפש כו' דברי ידידם דורש אמיתת טובת נפשם מלונ"ח כל ימי חיי הבל.

דובער בהרב אאמו"ר הגאון האמיתי האלקי נזר ישראל ותפארתו כ"ש

מוהר"ר שניאור זלמן ז"ל נבג"מ זיע"א

בזה כאשר יתפעל בנקודת לבו שלמעלה מהטעם כו' ויתערב בכחי' עונג דיחידה המאיר במקצת כנ"ל, הנה אז ידמה לו אמיתית בהתפעלות העונג הזה הפשוט כו'. וסימנו שבא במורגש בלב בשר וידמה לו שזהו מ"ש כלה שארי ולבבי כו'. אך יש בזה תערובות טעות גדול מאד, [ו]הוא להיות שלב בשר הזה מעורב טו"ר מבחי' נוגה, ואיך אפשר שיהי' כלי מוכן לעונג האלהי הזה העצמי, אם לא שנודרך מחומריותו היטיב, וזה אינו בנמצא כלל, א"כ וודאי אין זה אמת גמור רק מעורב בטעות (הנקרא גינארט). אמנם הנה מצד אחר יוכל להיות שיהי' אמת לתכליתו ממש, והוא להיות ידוע שיש התפעלות בלב בשר ג"כ מצד נקודת הלב שנקרא בחי' בהמה שלמטה מן הדעת ששרשה למעלה מן הדעת כו' וכמ"ש [ו]אני בהמות הייתי עמך כו'. והגם שמביני מדע מואסים בזה טח עיניהם מראות שיש בזה שורש העונג העצמי הנ"ל בלי תערובות כלל וכלל, והוא להיות שזהו בא מצד בחי' התמימות האמיתית שבלב, וכמ"ש והיה תמים, ותמימות זו היינו בבחי' יחידה דוקא שמאיר בלב בנקודה הפנימי'. ואמיתית הסימן ועיקר התנאי בזה, הוא דוקא כאשר עושה התפעלות לב בשר ג"כ בבחי' התמימות דוקא בלי הרגש עצמן [ו] בזה כלל וכלל. כמו ע"ד דוגמא איש המעונה בעינוי קשה שיצעק לבו צעקה פתאומית בלב בשר מנקודת פנימי' נפשו ולבו שהוא עד הנפש ממש כו'. שבוודאי אין בזה שום תערובות כלל רק אמיתת הדבר כמו שהוא בעצם ההיולי ממש כו'. וכן להיפוך בעונג נפלא ביותר כמו שיבשרוהו בהצלת נפשו [מ]סכנת מות ממש וכה"ג שיחיה חיות לבו הבשרי ממש ממקורו העצמי, וכמו ותחי רוח יעקב מבשרות יוסף האהוב כנפשו וכה"ג. וכך יוכל להיות בבע"ת האמיתי שיצעק במר נפשו ביותר מתוך לבו הבשרי עד שנוגע לבחי' יחידה כו'. כמו ראב"ד שיצאה נשמתו בבכי' ולהפך בהתענג על ה' בעונג נפלא ביותר. הרי חיות עונג בשרי זה מגיע לבחי' עונג העצמי' שביחידה כו', והוא התפעלות לב בשר שלמטה מן הדעת ג"כ כמ"ש ואני בהמות כו' כאשר הוא בבחי' התמימות דוקא שאז הוא בלי הרגש עצמו כלל וכלל ואז לא יחשיך לו חומר גופו בזה כידוע ברור בתמימים אמיתי' הנאמנים בלב ונפש עד כלותם ממש מבלי ידעו וירגישו בעצמם שום דבר מה כו'. וזה המין שכיח בפשוטים יותר מבמבינים וחכמים רק שחלוקים במדרגות שונות באמיתת הדבר, ומשכיל עדי"ז ימצא הכל ברור כשמש כו' וד"ל.

ואחר כל הדברים והאמת האלה בכל מיני חלוקי המינים הנמצאים באנ"ש, כ"א יכיר את מקומו ומדרגתו וישגיח על עצמו ולא יטעה א"ע לילך בגדולות ממנו.

ג.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא מנחם מענדל - אדמו"ר הצמח צדק

דרך מצותיך

שהוא משיג הנמצאים או מה שהוא פועל שאר פעולות כי ההשגה ג"כ פועל ויבא בלשון פועל שיאמר וידע אלקים כמו שיאמר וידבר אלקים כו', וכאשר נאמר שאין הידיעה עצמותו שוב לא יקשה לך כי תהי' ידיעתו משתנה ויהי' עצמותו משתנה כי אין עצמותו הידיעה רק הוא ית' מתואר שיוודע כל וזהו דרך החיים שראוי לכל ישראל לדעת ולהאמין עכ"ל הגאון החסיד מהר"ל מפראג זצ"ל, והובא ג"כ דברי ק' בקצרה בתוס' י"ט פ"ה דאבות במשנה עשרה דברים נבראו בע"ש ביהש"מ שהביא שם דברי הרמב"ם ז"ל לתרץ הקושיא בענין שינוי הרצון למעלה דהיינו בענין המופתים שנעשי' ע"י הנביאים שהרי חידוש המופת הוא חידוש ברצונו וא"כ הוא שינוי ח"ו וע"ש שתירצו כי לא דרכיכם דרכי כו' ע"ש, ובשם הגאון מהר"ל מפראג כ' התו"ט לתרץ ז"ל ורבינו בדרך חיים הפליא עצה הגדיל תושי' להסיר זו השאלה, אמר כי הידיעה והיכולת הכל מפעולותיו כמ"ש וידע אלקים הוא לשון פעולה וכמו ששאר פעולות אין מחייבין בו שינוי ולא ריבוי כך גם אלו ונסמך בזה בחכמת הקבלה עכ"ל, ופי' כי הוא ז"ל נחלק על מ"ש הרמב"ם שהידיעה היא בחי' עצמותו וכמ"ש שהוא המדע והוא היודע כו', ולכן קשה לדברי הרמב"ם קושיא מענין שינוי רצון שא"כ הוא שינוי בעצמותו ח"ו מאחר שרצונו הוא עצמותו, משא"כ לדבריו שעצמותו ומהותו מרום ומובדל מגדר ומהות פרטי וא"כ לא שייך כלל לומר במהותו ועצמותו גדר רצון וחכמה ודעת, אלא מרום ומתנשא עילוי רב ממהות וגדר חכמה, (אלא שאנחנו אין בכחינו לצייר מהו מהות שלמעלה מגדר חכמה כמ"ש בלק"א ח"ב פ"ח ע"ש הטעם), ובחי' רצון וחכמה ודעת הם מפעולותיו ר"ל שפעל ויצר את בחי' החכמה ואת בחי' הרצון, דהיינו כשנאמר וידע אלקים היינו בחי' פעולה כמו שאתה אומר וידבר או ויעש. אבל עצמותו למעלה מגדר ומהות מדע, (ולא שח"ו אינו יודע, דבודאי אין דבר נעלם ממנו, כי מאחר שיצר בחי' הדעת מכש"כ שאין דבר נעלם ממנו וכמ"ש הנוטע און הלא ישמע היוצר עין הלא יביט, אלא שמה שאין דבר נעלם מעצמותו, הוא בבחי' שלמעלה מעלה לאין קץ מגדר ומהות דעת, אבל מ"ש וידע אלקים שהוא בחי' דעת ממש, היינו בחי' פעולה ור"ל אצילת ספירת הדעת דאצי' שבדיעה זו יודע את כל הנבראים בבחי' דעת ממש), וכן הוא בענין הרצון, ומש"ה חידוש ושינוי הרצון אינו שינוי בעצמותו ח"ו מאחר שעצמותו למעלה מגדר ומהות רצון, ואע"פ שהרצון נמשך ונפעל ממנו, א"כ כשנפעל רצון חדש ה"ז פעולה והמשכה

(כט) אך הענין דהנה הגאון החסיד רבי יהודה ליואי ב"ר בצלאל מפראג רבו של התוס' יו"ט בהקדמת ספרו גבורת ה' השיג ע"ד הרמב"ם במ"ש הוא היודע והוא הידיעה כו' והרבה להשיב עליהם, וז"ל ראה שהם אומרים עליו שעצמותו שכל מופשט, וכל שכל הוא שיוודע הדבר בנפשו כמו שהוא חוץ לנפשו, ואם כן יהיה הוא ית' נסמך אל אשר עלולים ממנו ויהיה העלול קודם העילה, ואם יאמרו שהוא משיג עצמו שהוא סבה לאלו הנבראים אשר ממנו נמצאו, ויאמרו שהשכל והמושכל (ר"ל מ"ש הרמב"ם הידיעה והיודע) דבר אחד כמו שהאריכו בדברים האלה ויהיה מה שמשיג עצמו שהוא סיבה לנמצאים הוא בעצמו המושג והמושכל, הנה אחר כל אלו הדברים אשר אמרו הדבר בטל ומבוטל, וזהו כי השכל הוא מיוחד בדבר כמו שאתה אומר כי ענין השכל הוא ידיעת הדבר כמו שהוא, ואין אל השם ית' גדר כלל שיוגדר, ואם אתה אומר שעצמותו שכל הרי בזה אתה נותן לו גדר, לכך אין לומר שהוא ית' מתייחד בדבר לומר עליו שהוא דבר זה מיוחד כו', ולפיכך סכלו האומרים שעצמותו שכל, אבל הוא ית' לא תוכל לומר דבר מיוחד אבל אנו אומרים שעצמותו הויה פשוטה לא יוגדר במה ואין ענין זה שכל ואין אנו יודעים הווייתו ומהותו, ואולי יאמרו אם אין עצמותו שכל וגשם ח"ו לומר עליו, א"כ מהו ית', נשוב להם וכי הנשמה שבגוף האדם יוכל לעמוד על אמתתה כל שכן וכש"כ בורא הכל שאין לשאול עליו קושיא זאת כי לא יראני האדם וחי, וכל הדברים תוכל ללמוד משמותיו הקדושים כי שם העצם בא בלשון הויה ללמוד כי זהו עצמותו אבל שכל אין זה הויה בלבד ותבין אלו הדברים מאד עכ"ל עוד כ' וז"ל ולכן קראו רז"ל הקדוש ברוך הוא ולא נק' השכל ברוך הוא, כי אמיתת עצמותו לא נודע רק שהוא נבדל מכל גשם וגוף ומכל הנמצאים, וע"ז נאמר קדוש ב"ה שענין קדוש נאמר על מי שהוא נבדל כי הוא ית' פשוט בתכלית הפשיטות, ומזה בעצמו שהוא פשוט בתכלית הפשיטות אין דבר נבדל ממנו, כי הדבר שיש לו גדר ומיוחד בדבר מה בשביל אותו גדר נבדל ממנו דבר שאינו בגדרו, אבל מפני כי הוא ית' פשוט ואין לו גדר כלל אין דבר נבדל ממנו, ואם כן הוא יודע הכל והוא יכול הכל, וכ"ז מפני שאין לו גדר יוגדר בדבר מיוחד ובשביל זה הכל נמצא מאתו גם כן כמו שית', ואם לא הי' יודע הכל או לא הי' נמצא ממנו הכל הי' דבר זה בשביל שיוגדר בדבר מיוחד וזה אינו כי לא יוגדר ודבר זה ברור, והוא ית' יודע הכל בחכמתו ופועל הכל בכחו כי אין חילוק בין ההשגה

והחכמה והדעת ממנו ית' הוא ג"כ ע"י זיו והארה בעלמא לכן שינוי הרצון אינו מחייב שינוי בעצמותו ח"ו, עכ"פ יצא לנו מדברי הגאון מהר"ל הנ"ל שנחלק עמ"ש הרמב"ם שהוא המדע כו' אלא עצמותו ית' למעלה מגדר בחי' מדע, ובחי' מדע וחכמ' ורצון הם פעולותיו ור"ל שהם העשר ספירות שנאצלו ממנו שהם בחי' רצון וחכמה ודעת כו' והם פעולה והמשכה ממנו כשאר הנמצאים אבל עצמותו ומהותו ית' מרומם ונשגב מגדר הע"ס ולפיכך נק' הקדוש ב"ה ולא נקרא השכל ב"ה לפי שהוא קדוש ומובדל מגדר בחי' חכמה שספי' חכמ' הרי הוא גדר מיוחד וכן חסד אבל השי"ת אין לו גדר אלא פשוט בתכלית הפשיטות, וז"ש התו"ט שנסמך בזה בחכמת הקבלה שה"ע הע"ס כו' :

שרש מצות התפילה פרק כט

חדשה ממהותו ועצמותו, ע"ז אמר כמו ששאר פעולות אין מחייבין בו שינוי, ר"ל כמו בריאת שמים וארץ שנבראו מאין ליש, ומקודם לא היו כלל וה"ז פעולה חדשה מן העצמות ובודאי שאין זה פועל שינוי ח"ו במהו"ע וכמאמר אתה הוא עד שלא נבה"ע כו' ומשנברא כו' בשוה ממש, כמ"כ פעולת המשכת חידוש הרצון אין פועל בו שינוי, שהוא ג"כ פעולה ע"ד בריאת שמים וארץ כך ברא רצון חדש כו', והטעם שבאמת אין כל הפעולות גורמים שום שינוי במהו"ע ידוע למשכילים שהוא לפי שמקור ושרש חיותם וקיומם הוא רק מבחי' הארה וזיו בעלמא ממנו ית' כמ"ש הודו על ארץ ושמים כו' וכמו שהזיו אינו פועל שום שינוי בהמאור כמ"ש במ"א, וכמ"כ חיות והתהוות הרצון

ד.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שמואל – אדמו"ר מהר"ש

תורת שמואל

בקיעת המים הי' צ"ל קודם שנעשה היס לחרבה, והת"י מפרש ויבקעו המים ואתבזיעו מיא לתריסר בזיען כלקביל תריסר שבטיא דישראל².

ולהבין כ"ז צ"ל מ"ש אחר וקדם צרתני³ שקאי על בריאת האדם שנברא אחר לכל מע"ב, ועכ"ז הוא קדם, והיינו שכל העולם לא נברא אלא לצוות לזה. והיינו כי ע"פ פשוט הנה בריאת הדומם הוא כשביל הצומח, שהרי צמיחת הצומח א"א כ"א ע"י הדומם והוא הארץ אשר תוציא צמחה ע"י הזריעה שזורעין בה, וגם בלתי זריעה מצמחת דשאים ועשבים כמ"ש תוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי, שנראה לעין כל שימוש בחי' הדומם לצומח כו'. וכן אנו רואים שהצומח הוא כשביל החי, שהרי כל הצמחים הוא בכדי שיאכלו בע"ח הדשאים והעשבים המצמיחים, וכן התבואות הם אכילה

[[טז]] **אמנם** עדיין צ"ל בשורש ענין קרי"ס והוא ע"פ מ"ש היס ראה¹ וינוס וארז"ל ארונו של יוסף ראה וינס היס מפניו, ולכא"ו צ"ל הלא אנו אומרים בוקע ים לפני משה, ונמצא כי לפני משה נתבקע הים, ואיך יתווך זה עם מה שאמרו ארונו של יוסף ראה ועי"ז וינוס. וגם צ"ל דאיתא במד"ר שטען הים עם משה שאני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואתה נבראת בשישי, ואם מפני ארונו של יוסף ברח אינו שייך טענות כלל. וגם משמע מלשון הים ראה וינוס שלא הי' טענות כלל. וגם לכא"ו יפלא ממ"ש ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו למה הי' צריך להטות ידו על הים כמ"ש ויט משה את ידו על הים וגו', וגם בזה גופא צ"ל מ"ש ויט משה גו' ויולך ה' ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה, וגם מהו אומרו אח"כ ויבקעו המים הלא

לכללות המאמר ראה לקמן ע' שסו ד"ה אחר וקדם צרתני שהוא רישומי דברים ממאמר זה. וראה גם לעניני המאמר: לקו"ת מטות פא, ב ואילך. פב, ג ואילך. מאמרי אדה"ז תקס"ד ע' קפח ואילך. ס"ע קצא ואילך. תקס"ז ע' רפט ואילך. אוה"ת מטות ע' ארנו ואילך. אישכב ואילך. ובהוספות לשם (בהוצאת תש"ס) ע' 25 ואילך. 36 ואילך. סה"מ תרכ"ט ע' שנה ואילך. תרל"ג ח"ב ע' שצד ואילך. (2) והת"י מפרש ויבקעו המים. . דישראל: בגוכי"ק נוסף כאן (ואח"כ נרשם ע"ז שאי"צ להעתיקו: ורש"י פי' ויבקעו המים כל מימות שבעולם.

(3) ולהבין כ"ז צ"ל מ"ש אחר וקדם צרתני: בהבא לקמן ראה תו"א בראשית ג, ד ואילך. מאמרי אדה"ז תקס"ז שם ע' רפט ואילך. סה"מ תרל"ג ח"א ע' רעא ואילך. ח"ב ע' שצד ואילך. וברדושים שנסמנו לעיל בתחילת המאמר.

(1) אמנם עדיין צ"ל. . מ"ש היס ראה: מאמר זה הוא מאמר השלישי שבהמשך והחרים תרל"א. בגוכי"ק התחלת המאמר הוא: היס ראה וינוס [ראה פאקסימיליא מגוכי"ק לקמן בהוספות], ואח"כ נרשם בסיום המאמר שלפנ"ז להתחיל את המאמר: אמנם עדיין צ"ל. . ע"פ מ"ש היס ראה [ככפנים].

חלק מהמאמר (מפיסקא: ולהבין ביאור הענין בעבודה, עד פיסקא: והנה כמו המקריב קרבן) הוא תוכן מד"ה וסמך את ידו דש"פ ויקרא תרל"א (לעיל ע' רכט). וראה חלק מהמאמר בתוס' ביאור בד"ה וסמך את ידו בסה"מ תרנ"ג ע' קפד ואילך. ובד"ה שאו ידיכם בסה"מ תרפ"ז ס"ע רפו ואילך.

להתחלת וסיום המאמר (פיסקא: ובכ"ז יובן שרש ענין קרי"ס ואילך) ראה ד"ה היס ראה וינוס ברשימות הצ"צ לתהלים יהל אור ע' תמא ואילך. אוה"ת ויקהל ע' בירכ.

שנברא האדם אחרון לכולם בכדי שימצא הכל במוכך, שאם הי' נברא ביום ב' עד"מ לא הי' מוצא מה לאכול ועל מה לרכוב, ונמצא מה שנברא אחרון הי' יתרון המעלה. ולפי"ז פי' הפסוק אחר וקדם, עם שהוא אחר למע"ב מ"מ הי' קדם לשון קדימות ושבח כו'. וא"כ צ"ל מה שאמר הי' למשה ולא עוד אלא אני גדול ממך שאתה נבראת בששי ואני בשלישי, נמצא שמה שנברא בשלישי הי' יתרון כו'.

מאמר ד"ה היס ראה וינט

את האדמה ומרפאים אותה עד שהיא ראוי לזריעה.

לבע"ח, והחי הוא בשביל המדבר שהרי אנו רואים שבהמות טהורות הותרו לאכילה כמ"ש כירק עשב נתתי לכם את כל וכו' וזכות מבקר ומצאנך, בכל אוות נפשך תזבח ואכלת בשר, וגם במדבר נא' בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע (בשלח י"ו), ובריאת בהמות טמאות הם למרכב שהם שימוש המדבר. ונמצא כי ע"פ פשוט כל הדברים שנבראו בששת ימי בראשית כחי' דצ"ח הם בשביל האדם⁴, וזהו שמצינו בדרו"ל במד"ר

(4) בחי' דצ"ח הם בשביל האדם: בד"ה וסמך את ידו תרנג"ג שם מוסיף: ואפי' שקצים ורמשים ידוע שיש מדינות שהרמשים חופרים

ה.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שלום דובער – אדמו"ר הרש"ב

קונטרס ומעין

מקבלים שפעו יתברך מאחוריים, כמאן דשדי פתר פתפוי אכל על ישראל נאמר לא יאבה ה' סלוח לו, דהיינו המשכת הרצון וכדוע שנהו ענין הסליחה שהוא המשכת והטיית הרצון אליו. ועל זה אומר לא יאבה ה' סלוח לו, כי אדרבא אז יעשן אף ה' וקנאתו כו' והיינו שנמשך עליו הפעם שהוא סילוק הרצון ממנו רחמנא לצלן, והגם שבאגרת התשובה פרק הנ"ל כתוב שהאיש החוטא יכול גם כן לקבל חיות כו', ומבואר שם בסוף הפרק דמפני שהוא הוא הממשיך להם ההשפעה לכן הוא נוטל חלק בראש, ומכל מקום יש לומר דסוף כל סוף בהכרח שתופסק ההשפעה. קיצור. מתברך בלבבו דאף שהולך בפשריות לבו בכל זה שלום יהיה לו, על ידי שיחבר הנהו דנפש הבהמית אל הצמאה דנפש האלקית, שהיא המשכת שפע הקדושה ב' ספירות דנוגה ונוטל מהספרא אחרא חלק בראש.

מאמר ו פרק ג

וזהו והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, אף על פי שבשרירות לפי אלף מכל מקום שלום יהיה לי למען ספוט הנהו את הצמאה, שיחבר הנהו אל הצמאה והיינו שימשיך חיות מצמאה לנהו בסוד רגליה יורדות מות, וכמו שנתבאר לעיל (מאמר ה פרק ג) שמורידים בחינת ההשפעה מה"א תתאה, בחינת ה' דהצמאה אל ה' ספירות דנוגה, ונמשך השפע ומתלבשת בהע' שרים שנהו בחינת נהו, ומשם נמשך ההשפעה גם לאיש החוטא, וכמו שכתוב באגרת התשובה (פרק ו) דלאחר החורבן שגורמו בעוונותיהם שיגרה השפעת בחינת ה' תתאה כנ"ל, אזי יכול גם החוטא ופושעי ישראל לקבל חיות לגופם ונפשם הבהמית כמו שארי בעלי חיים ממש כמו שכתוב (תהלים מט. יג) נמשל בבהמות נדמו, ובאמת אפשר שיהיה לו שלום, אכל זה אינו כי אם בעובדי פוככים ומזלות שהם

ו.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא יוסף יצחק – אדמו"ר הרי"צ

מאמרים תרצ"ב

פסוקי מלכיות בר"ה הוא) כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם, הי נינהו, ויאמר דבראשית (ויאמר יהי אור²,

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ¹, וארו"ל (ר"ה דל"ב ע"א) ר"י אמר (דאמירת עשרה

(2) בראשית שם, ג (בדילוג).

(1) בראשית א, א.

והכל הוא מן החומר רק מה שהוא ית' הלביש את הצורות ותיקן אותם.

ולהבין כ"ו ילהק"ת משנת"ל דרשימה הוא רושם בעלמא, וכמו שהארץ הפרד"ס שהוא רק היציאה מאינו לישנו, שאין הישנו עיקר אלא שהעיקר הוא מה שאין זה אינו, ונת' שהוא כעין תואר השלילה שהוא התואר האמיתי, דשלילה הוא מה ששוללים כל מה שהוא העדר והיפך, וכמו ביכולת העצמות ששוללי' כל מה שהוא העדר היכולת ובמילא הוא ית' יכול, ובכלל הן שלילת ההעדר הוא גם היכולת דהשתל', דיכולת דהשתל' הוא בפרטים, והוא היכולת דכח ויכולת העצמות בהפכים, והוא יכולת היכולת, וכן הוא בתואר ששוללים החכ' דהשתל' שאינה חכ', ונת' דיש שכל הנעלם, אבל אמרתי אחכמה, דאפס קצהו נודע, אבל שכל מופלא הנה גם אפס קצהו אינו ידוע כלל לפי שאין לנו מושג בלא מקום ולא זמן, כי הענין דבלי מקום יש לנו קצת מושג מפני שדוגמתו ישנו גם בכחות הנפש, וכמו שכל רצון ומח' שהם במקום א' הרי מזה אנו יודעים שישנו בלי מקום, והוא רק בדיעה בלבד, אבל מהו אין אנו יודעים, וכ"ז הוא בלי מקום דנבראי', אבל לא מקום ולא זמן דאלקות בלתי מושג לנו ומופלא מאתנו, הנה כן הוא בחכ' דאצי' שמופלא חכ' דעתיק, וכשם שזה מה שמופלא מאתנו הוא מופלא גם מן מקור השכל שהוא כח המשכיל, הנה כן הוא גם באצי' שמופלא גם מבחי' ח"ס, וכשם דטעם הדבר מפני מה חכ' דאצי' מופלא משכל אנושי ומחכ' דבי"ע לפי דשכל אנושי מוגדר בהגדרת הזמן ומקום, הנה כמו"כ מה שמופלא חכ' דעתיק מחכ' דאצי', לפי שחכ' דאצי' מוגדרת בגדר החכ' שהוא גדר האור וגדר הגילוי, ובמילא מוגדרת גם בגדר נקודה, משא"כ חכ' דעתיק, ולהיות שאינה מוגדרת בגדר האור לכן גם אינה מוגדרת בגדר הגילוי, וא"כ אינה מוגדרת בגדר נקודה, וכשאינה נקודה היא בבחי' מרחב, ומרחב עצמי, דכ"ז אנו יודעים אבל אין זה מה שאנו יודעים מהו, ולכן הנה תוארי השלילה היא ידיעה גדולה ורחבה במאד ובה יגיע האדם לידי מעלות נשגבות בהשכלה והשגה כנ"ל, והם תוארים אמיתיים כלומר קרובים אל העצם יותר מכמו תוארי החיוב.

ד"ה בראשית ברא (ל)

יהי רקיע³, יקו המים⁴, תדשא הארץ⁵, יהי מאורות⁶, ישרצו המים⁷, תוצא הארץ⁸, נעשה אדם⁹, אעשה לו עזר¹⁰, תשעה הו, בראשית נמי מאמר הוא (ואע"ג דלא כתיב ב' ויאמר יהי שמים, כמאן דכתיב דמי, דבאמירה נמי איברי ולא בידים, רש"י) דכתיב¹¹ בדבר ה' שמים נעשו. והנה השמים והארץ הם הנבראים הכוללים, דאת¹² השמים כולל כל צבא השמים ואת הארץ כולל כל צבא הארץ¹³, והיינו דהשמים והארץ הם נבראים כוללים, למה¹⁴ נשתנה בריאתם מבריאת שאר הנבראים, דכל הנבראים הנה התהוותם הוא באמירה, והנבראים הכוללים לא נבראו באמירה מפורשת אלא שהוא בא ברמז דבראשית נמי מאמר הוא, דהמובן מזה דהבריאה צריכה להיות במאמר דוקא, אמנם להיות דהשמים והארץ הם נבראים כוללים, הנה הגם דגם הם נבראו במאמר כמו שאר הנבראים, ומ"מ נשתנו בזה שאינו מאמר מפורש ומפורט אלא דבראשית נמי מאמר הוא, דכתיב בדבר ד' שמים נעשו. וצ"ל מפני מה לא נאמר מפורש ויאמר אלקים יהי שמים וגו', ומה המעלה בזה שנאמר ברמז דבראשית נמי מאמר הוא. אך הענין הוא דהנה אי' ברמב"ן עפ"ז וז"ל הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת, ואין אצלנו בלה"ק בהוצאת היש מאין, אלא לשון ברא, ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הוה מן האין התחלה ראשונה, אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק אין בו ממש, אבל הוא כח ממציא, מוכן לקבל הצורה, ולצאת מן הכח אל הפועל, והוא החומר הראשון הנקרא היולי, ואחר ההיולי לא ברא דבר, אבל יצר ועשה ממנו, כי ממנו המציא הכל, והלביש הצורות ותיקן אותם, עכ"ל. הרי שביאר דהוצאת יש מאין ואפס המוחלט נקרא בשם בריאה, ואשר היא הנמצא מן האין הרי אין זה דאופן התהוותו של היש הוא דהיש הגמור מתהווה מן האפס המוחלט, אלא שיש בזה סדר והדרגה, דתחלה הוא יסוד דק שאין בו ממש רק שהוא כח ממציא, ויש בו ב' ענינים, הא' שמוכן לקבל הצורה, והב' שמוכן לצאת מן הכח אל הפועל, ואחר שברא הקב"ה את היסוד הדק שהוא החומר הראשון הנה לא ברא דבר, אלא מכאן והלאה יצר ועשה,

(11) תהלים לג, ו.

(12) ראה גם ספר המאמרים תרכ"ז ע' רפב ואילך. ד"ה כל אשר חפץ וד"ה בעשרה מאמרות תרמ"א. ספר המאמרים תרמ"ד (קה"ת, תשס"ב) ע' שטז ואילך. תרנ"ב ע' לו ואילך. ועוד.
(13) ראה פרש"י בראשית א, יד. אור החיים שם א, א (הובא באוה"ת בראשית ח"ו תתרכ, א).

(14) כ"ה בכתי"ק ובהעתקה. ואוצ"ל: וצלה"ב למה.

(3) שם, ו.

(4) שם, ט.

(5) שם, יא.

(6) שם, יד.

(7) שם, כ.

(8) שם, כד.

(9) שם, כו.

(10) שם ב, יח.

לקוטי דיבורים

מהתועודותיו של ר' שמואל דוב (הנ"ל) ואשר פעם אחת כשהוא - אבי - היה ב"יחידות" אצל אביו¹⁵ אמר לו ענין בחסידות, ובהמשך הדברים אמר לו שלאב-הסבא - רבנו הזקן - היתה מסירות נפש שלחסידיים תהיה הכרה והרגשה פנימית ביחודא עילאה והבנה בדעת עליון.

ד. "תפלה למשה איש האלקים". כתוב במדרש¹⁶: אם אלקים למה איש ואם איש למה אלקים, בשעה שעלה לרקיע איש, ומהו איש לפני המלאכים שכולן איש, ובשעה שירד מן הרקיע - אלקים.

נאמרים כאן במדרש שני ענינים בענין איש אלקים. שבשעה שעלה לרקיע הוא איש ובשעה שירד מן הרקיע הוא אלקים, והענין השני שהיותו איש הוא לפני המלאכים. מלאכים הם איש ואילו נשמות הן איש.

מה שנשמות הן במדרגת איש יש בכך משום יתרון המעלה לגבי המלאכים. מלאכים הם איש ונשמות הן איש. איש זה איש י', ההוספה של ה"ו"ד היא באש, זהו יתרון המעלה של איש לגבי איש.

יו"ד היא חכמה. כל ספרי הקבלה מסבירים את הענין באריכות גדולה. הסברת הדבר היא תורה שלימה.

אלא, במלים קצרות: הגילוי הראשון של כל שכל בא בצורה קצרה וחריפה. רואים אנו כשאחד לומד ענין שכלי ומתעוררת אצלו קושיא, הרי כשהוא עמל להבין את הדבר, הרי נצנוץ הרעיון הראשון של התירוץ על הקושיא בא בצורה קצרה וחריפה מאד, לכן זה נקרא "ברק המבריק של נקודת ההשכלה", הברק של השכל.

באותיות הרי האות יו"ד היא הקטנה ביותר, אך כל אות מן ההכרח שתתחיל ביו"ד, שכן יו"ד היא נקודה, והתחלת כל דבר היא נקודה.

הגדר של חכמה הוא התבטלות, גם הסייג של חכמה הוא שתיקה¹⁷. הסייג של דבר הרי אינו הדבר עצמו, כמאמר¹⁸ "ועשו סיג לתורה". הרי שסייג ותורה הם שני ענינים. אך בכל זאת יש לו שייכות לתורה, כי הוא שומר על התורה. כך הדבר בחכמה, הגדר (הכלי) של חכמה הוא ביטול עצמי. ענינו של ביטול הוא לשמוע ולקבל מה שהשני אומר. חכם שומע מכל אחד, וחכם הוא זה שיכול ללמוד משהו מכל דבר ומכל אדם קטן או גדול¹⁹.

ליל כ' נסלו תרצ"ד

ג. הסבא, הרבי מאוורוטש¹ סיפר לאבי² מה ששמע מסבו כ"ק אדמו"ר הרה"ק הר' מרדכי מצ'רנוביל זצוקלה"ה.

אבי³ - סיפר כ"ק אדמו"ר הר' מרדכי מצ'רנוביל - אמר לי, שהרבי⁴ החשיב את הרבי לבן.

הרבי אמר פעם להרה"ק ר' זוסיא⁵: כתוב לגאון שלנו ר' זלמניו ליטוואק שיבוא לכאן, והחבריא קדישא נתנו לו את השם "רבי".

המלאך הקדוש⁶ סיפר לרבי שהחבריא נתנו לר' זלמניו ליטוואק את השם "רבי", ואמר על כך הרבי: החבריא קדישא כיוונו אל האמת, "שמא מילתא היא"⁷ ו"הלכתא כרב"⁸, השולחן ערוך שלו יתקבל בכל תפוצות ישראל.

כשה"רב" הגיע, סיפר לו הרה"ק ר' זוסיא שהרבי אמר לו לכתוב אל הגאון שלנו שיבוא, נאנח ה"רב" קשות ונפל מתעלף. כשעוררוהו מעלפפנו נחלש מאד ונפל למשכב.

היה זה ברובנה בעת האסיפה הגדולה⁹, החבריא פחדו לספר לרבי. הרה"ק ר' מנדלי מויטבסק אמר שאסור לצער את הרבי, צריכים למצוא פתרון, שהחבריא קדישא יעשו "פדיון".

אך הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיצ'וב הכריע שסיפרו לרבי והלכו אליו הרה"ק ר' מנדלי, הרה"ק ר' זוסיא והרה"ק ר' לוי יצחק.

כשסיפרו לרבי את כל הסיפור, אמר: וה' העלים ממני, יש לו תחושה של בן, אני הייתי נחשב אצל רבי¹⁰ לבן והוא נחשב אצלי לבן.

אף אחד מאתנו לא הבין למה התכוון הרבי, עד שבימים האחרונים לפני ההסתלקות¹¹ אמר הרבי, מה שאתם מרגישים כעת, הרגיש ר' זלמניו עוד בקיץ. ולפני ההסתלקות תפס הרבי בידיו של ה"רב" ואמר: "י"ט כסלו הוא ההילולא של שנינו".

ביום ג' פרשת וישב תקל"ג הוא ההילולא של הרב המגיד ממזריטש וכעבור כ"ו שנים באותו יום ג' פרשת וישב תקנ"ט הוא ההילולא¹² של הרבי.

החסיד המפורסם ר' שמואל דוב¹³ דיבר אודות ענין זה באחת ההתועודות. תוכן השיחה היתה שכ"ו השנים בין הסתלקות המגיד לבין גאולת הרבי הן כנגד ד' אותיות שם הוי' שעולים כ"ו. הרבי הזקן - אמר החסיד ר' שמואל דוב - גילה את הדרך של יחודא עילאה.

בישבי בשפלקה¹⁴ נזכרתי על הסיפור שסיפר לי אבי

(1) כ"ק הרה"ק ר' יוסף יצחק בן כ"ק אדמו"ר בעל ה"צמח צדק" וחתנו של הרה"ק ר' יעקב ישראל מצ'רקאס.

(2) כ"ק אדמו"ר הרה"ק ר' שלום דובער מליובאוויטש חתנו של הרה"ק ר' יוסף יצחק מאוורוטש.

(3) כ"ק הרה"ק ר' נחום מצ'רנוביל.

(4) כ"ק הרב המגיד ממזריטש.

(5) כ"ק הרה"ק ר' זוסיא מאנאפאלי אחיו של הרה"ק ר' אלימלך מליזענסק.

(6) כ"ק הרה"ק ר' אברהם המלאך בן הרב המגיד ממזריטש.

(7) ראה ברכות ז, ב.

(8) בכורות מט, ב.

(9) בקיץ שנת תקל"ב.

(10) כ"ק מורנו הבעש"ט נ"ע.

(11) כסלו תקל"ג.

(12) יום שיצא ממאסרו בפטרבורג בפעם הראשונה - יט כסלו תקנ"ט.

(13) מבוריסוב גליל מינסק - אחד מגדולי חסידי כ"ק אדמו"ר בעל ה"צמח צדק".

(14) שם בית האסורים הגדול בפטרבורג הדבר היה בחודש סיון שנת תרפ"ז.

(15) כ"ק אדמו"ר מוהר"ש זצוקלה"ה.

(16) שוחר טוב צ, ה.

(17) ראה אבות פ"ג מ"ג.

(18) שם, פ"א מ"א.

(19) ראה אבות פ"ד מ"א.

רשימת המאסר

ר' יקותיאל המלמד - איש זקן ובא בשנים כבן שבעים ויותר, אבל מומחה הוא האיש הלזה לירד לתוך ארחות חייהם של תינוקות בני ארבע וחמש שנים, להמשיך לבכם אליו לאהבה אותו ואת הלימודים אשר הוא מורה.

בר פועל⁴¹ גדול הוא ר' יקותיאל המלמד. לא אדע אם בירושה באה לו נחלתו זאת, כישרון המלמדות, או אותו בלבד חָנַן השם ית' בכישרון זה, אבל בכל אופן, בר פועל נפלא הוא, בר פועל יוצא מן הכלל.

הדוגמאות והמשלים המחוכמים שהי' ר' יקותיאל המלמד מבאר ומסביר לתלמידיו בתמונות האותיות היו מושכים את לב התלמיד לשמוע, קובעים אותם במוח וחותמים אותם בזכרון טוב: דלי מכאן ודלי מכאן ומקל נושאים באמצע הוא אל"ף⁴², אשר יו"ד לו מעבר מזה ויו"ד מעבר מזה וקו באמצע⁴³.

ובכל עת שהיינו רואים נושא מים היינו נזכרים באות אל"ף. וכן בשארי תמונות ועניינים באופן כזה, עד אשר כל מקרה בחיינו הי' מזכיר לנו איזה עניין בלימוד.

* * *

כאשר הוחלטה נסיעת יאלטע התחיל הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זי"ע בעצמו ללמוד עמי וכבר הייתי לומד סידור ויודע פירוש כמה תיבות.

בנסיעתנו התעכבנו כשבועיים בחרקוב, כי הפראָפּעסאָרן חפצו לעשות איזה בחינות בהנוגע למצב בריאותו ואופן הרפואה של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

בכל משך הזמן הזה למד בעצמו עמי, ולא נתנני על יד מורה, והבטיחני שכאשר אתנהג כראוי ילמוד עמי בעצמו, ובנסיעתנו מחרקוב אמר לי כי הפראָפּעסאָרן פקדו עליו כי לא ידבר הרבה, על כן ישיג עבורי מלמד ולעת מן העתים ילמוד עמי בעצמו.

כבר בנתי לדעה חובת הכן לדאוג להטבת בריאות האב, ומאד יכאב לי חלישות בריאותו של אבא, אבל התשוקה והחפץ אשר אבא ילמוד בעצמו עמדי מתגבר על כל, וחושב הנני אשר בארחותי הטובים אטיב בריאותו של אבא.

כל כך הנהגותי טובים המה, אשר מאז נסענו מחרקוב, לא הי' אף הנהגה אחת אשר לא חשבת בה לעשותה באופן המועיל יותר.

ולזאת בשעה ההיא לקחתי הסידור וישבתי על אחד הסלעים הקטנים וחזרתי על שיעורי, במזמור⁴⁴ השמים מספרים כבוד אל.

* * *

ישבנו לסעוד במיני מזונות, והוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זי"ע מְרָאָה לנו על מקום אחד בגובה ההר, גבוה גבוה מאד, ומרחוק, כלומר, ממקום שְׁבָתָנו רואים אנחנו כעין חור גדול בסלע העומד בראש ההר.

המלך ע"ה). וראה גם לקוטי שיחות חלק כה ע' 310.
43) ראה ספר השיחות תרצ"ו. וש"נ.
44) תהלים יט.

41) "מלמד בר פועל" - נתבאר בהמשך תרס"ו ע' קעה. ספר המאמרים תרס"ח סוף עמוד ל"ה ואילך. תש"ח ע' 80. ובכמה מקומות.
42) ראה מאור עינים בליקוטים (דיבור-המתחיל וזהו שאמר דוד

הוד כ"ק אאמו"ר מספר, כי בשנת תרמ"ד בעת נסיעתו עם כבוד אחיו דודי הרז"א נ"ע⁴⁵, נסעו מן התחנה שעברנו דרך בה לפה בלילה, ובשעה הששית בקר, עמדו לנוח במקום זה, וילכו להתפלל תפלת שחרית בגובה ההר. תחלה טרם בואם לשם נדמה להם כי רק חור הוא, ובבואם לשם ראו כי מערה ארוכה היא וחלולה ושם מונחים סלעים קטנים, מקום טוב לשבת.

אז ביאר לי כי השם ית' ברא את העולם באופן כזה אשר כל יהודי יכול לקיים את מצות ד', והי' אם יסע אדם בדרך ויגיע זמן תפלה, ואסור להתפלל על פני השדה במקום פתוח⁴⁶, לזאת ברא הקב"ה סלעים חלולים כאלו, אשר הם כמו בתים למען שיוכלו להתפלל שם.

* * *

(45) ראה אודותיו ספר השיחות תרפ"ז ע' 41 הערה 16. וש"נ.

(46) ראה טור-שולחן-ערוך ודאדמו"ר הזקן אורה-חיים סימן צ סעיף ה.

אגרות קודש

בי"ה, כ"ט מני"א, תשט"ז

ברוקלין.

ברכה ושלוש!

במענה על מכתבה מכ"ג מני"א, בו כותבת ע"ד החלום והמאורע וכו'.

ותסיח דעתה מכל זה בהחלט, ובטח לא כל המזוזות בדירתה כשרות וצריך לבדוק, ומה טוב לבדוק גם התפילין של בעלה שליט"א, ומהנכון שלפני הדלקת הנרות בכל ערב שבת וערב יום טוב תפריש איזה פרוטות לצדקה וכן יעשה בעלה בכל יום חול של שני וחמישי להפריש איזה פרוטות לצדקה קודם התפלה, ויתחזקו בבטחונם בבורא עולם ומנהיגו שהוא עצם הטוב ורוצה להיטיב לכל אחד ואחת מבני ישראל, ורק שצריך לעשות כלי המתאים לקבלת הברכה, והוא אורח חיים מתאים להוראת תורתנו תורת חיים, והרי זכות אבותם מסייעתם, ואחכה לבשרות טובות בכל האמור, ויהי רצון שיהי בקרוב. בברכה.

בי"ה, אדר"ח אלול, תשט"ז

ברוקלין.

שלום וברכה!

במענה על מכתבו מכ"ו במנחם, בו כותב עוד הפעם סברתו וטעמיו להעתקה ממרוקה.

ואני בדעתי אעמודה, מיוסד חזק במאמר רו"ל עניך קודמין, אשר טובתו ברוחניות, ומזה מובן שזהו גם כן טובתו בגשמיות לנצל כשרונותיו וידיעותיו בשטח החינוך על טהרת הקדש במרוקה בתוככי אחינו בני ישראל הספרדים, וככל שיוסיף במרץ והשתדלות בזה מובטח בורא עולם ומנהיגו למלאות המצטרך לו ולב"ב ש"י בעניניו הפרטים, ובודאי גם כן הצלחה בלימוד, וכמאמר רבנו הזקן בעל התניא קדישא והשו"ע אשר על ידי הצדקה (ופשוט אשר צדקה רוחנית בכלל זה) נעשים מוחו ולבו זכים אלף פעמים ככה, ויהי רצון אשר יבחר בחלק היפה זה, וכאמור, ויבשר טוב שמקים תלמידים שיוכל לאמר עליהם במשך הזמן ראו גדולים שגדלתי.

בברכת כתיבה וחתימה טובה.

פרק א משנה ג

אֲנִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ קִבֵּל מִשְׁמַעוֹן הַצְּדִיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר: אֵל תִּהְיוּ כְּעֹבְדֵי הַמְּשֻׁמְשֵׁין אֶת הָרֵב עַל מִנַּת לְקַבֵּל פֶּרֶס, אֶלָּא הוּוּ כְּעֹבְדֵי הַמְּשֻׁמְשֵׁין אֶת הָרֵב שְׁלֵא עַל מִנַּת לְקַבֵּל פֶּרֶס, וַיְהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם.

נקודות משיחות קודש

על מנת לקבל פרס. משום זה מקדים התנא "אל תהיו כו", ורק אחר כך הוא אומר "אלא הו כו".

והנה מבואר בחסידות⁶ שאהבה ויראה הן שתיים שהן ארבע: יראה תתאה ויראה עילאה, אהבה זוטא ואהבה רבה. וענינים: יראה תתאה - שירא מהעונש (או על כל פנים מהפגם שנגרם לו על ידי החטא). יראה עילאה - יראת הרוממות וירא בושת, היינו שירא מהחטא עצמו, שהוא נגד רצון ה'. אהבה זוטא - האהבה מצד הטוב המגיע אל האדם על ידי עבודתו, הן טוב גשמי והן הטוב הרוחני ביותר. אהבה רבה - שלא על מנת לקבל פרס כלל⁷. וסדר העבודה הוא - יראה תתאה, אהבה זוטא, אהבה רבה ויראה עילאה.

וארבע הבחינות מרוממות במשנתנו: אל תהיו כעבדים - יראה תתאה, על מנת לקבל פרס - אהבה זוטא, שלא על מנת לקבל פרס - אהבה רבה, ויהי מורא שמים עליכם - יראה עילאה⁸. ומאחר שביראה עילאה גופא יש שתי דרגות: מה שהאדם ממשיך על עצמו ב"אתערותא דלתתא", והבאה מלמעלה ב"אתערותא דלעילא", שהיא "עיקר היראה"⁹ לכן אומר "ויהי מורא שמים עליכם" - לכלול גם בחינה זו שבאה מלמעלה, בבחינת מקיף על האדם¹⁰.

* * *

הרי ביאור הקשר לבעל המאמר - אנטיגנוס איש סוכו. לאנטיגנוס היו שני תלמידים ש"עמדו ופירשו מן התורה, ונפרצו מהם שתי פרצות - צדוקין וביתוסין"¹¹. תלמידים אלו שנו ופירשו בגלל העובדה שלמדו תורה ללא יראת שמים, וכתוצאה מכך באו לכלל טעות ואי-הבנה בדברי רבותיהם. ואנטיגנוס, בראותו בתלמידים שלו את התוצאות החמורות של תורה ללא יראת שמים, הדגיש את הנחיצות של יראת שמים - "ויהי מורא שמים עליכם"¹².

הרי ביאור הקשר בין מאמרו של אנטיגנוס למאמרו של שמעון הצדיק - "על שלשה דברים העולם עומד":

כוונת מאמר זה היא לזרו את האדם להוסיף ולהדר בשלשה דברים אלו, להיותם שלשה עמודי העולם. ובהמשך לזה אומר התנא שעבודת ה' צריכה להיות בצורה נעלית יותר - שלא על מנת לקבל "פרס" זה של קיום ועמידת העולם.

(ואילו שמעון הצדיק אינו מדבר על דרגה נעלית זו של עבודה (שלא על מנת לקבל פרס), כי עבודתו היתה בקו החסד, ולכן דבר אודות עבודה כזו שהיא בהישג ידו של כל אחד, לרבות מי שלא הגיע עדיין לכלל עבודה לשמה)¹.

* * *

השאלות במשנתנו: א. הרי זה בניגוד למה שכתוב? "כבוד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך" - על מנת לקבל פרס, ועוד כיוצא בזה. ב. למה לא התחיל התנא בצד החיובי ("הו כעבדים כו"). ג. "ויהי מורא שמים עליכם" - הלא יראת ה' היא אחת מרמ"ח מצוות עשה שבתורה, ולא הנהגה של מדת חסידות. ד. הדיוק "עליכם" (ולא "בכם").

והביאור:

משורת הדין רשאי אדם לעבוד את ה' על מנת לקבל פרס, כמאמרם ד"ל³: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה". ועל זה נאמר "למען יאריכון ימך". והתנא מחדש לנו כאן, במילי דחסידותא, שאף על פי כן "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס"⁴.

והנה, מאמרו "אל תהיו כעבדים" מובן שמדובר באדם שהוא בדרגת "עבד", שבהפקירא ניחא לי⁵. אי לזאת, צריכים להודיעו בתחלה שקיימת עבודה כזו (של על מנת לקבל פרס), אלא שמצד מדת חסידות עליו לעבוד את קונו שלא

(1) משיחת ש"פ נשא תשמ"ב - על פי רשימת השומעים בלבד. (2) יתרו כ, יב. ועד"ז (עקב יא, כא): למען ירבו ימיכם. (3) סוטה מז, א. (4) ראה ר"ן פסחים ח, א. תוד"ה בשביל - ר"ה ד, א ובעין יעקב שם. מפרשים כאן. (5) גיטין יג, א. (6) אוה"ת ר"פ תולדות. וראה לקו"ש ח"ג עמ' 781. (7) וכאשר מגיעים לדרגה זו, באים לידי הכרה שגם השכר המעולה ביותר הוא רק "פרס" - מלשון פרוסה - לגבי העבודה עצמה (ראה ספר הערכים חב"ד ערך אהבה זוטא, רבה). (8) וראה ברבינו יונה. - ולכן מדייק "מורא שמים", כי "מורא" הוא יראה עילאה, משא"כ "יראה" הוא יראה תתאה (לקו"ת צו יג, ב). (9) סדור עם דא"ח עמ' קנא, ג. ושם, שיראה זו עולה על יראה עילאה כ"מעלת ויתרון האור על החושך ממש". (10) משיחת ש"פ פנחס תשל"ז - על פי רשימת השומעים בלבד. (11) אבות דר"נ פ"ה, ב. (12) משיחת ש"פ נשא תשמ"ב - על פי רשימת השומעים בלבד.

בי"ה, א' דר"ח אלול, ה'תשט"ו
ברוקלין, נ.י.

לכבוד ד"ר אברהם ומרים שיחיו אהרונב

שלום וברכה!

במענה על מכתבם מ"י"ב מני"א, הבא בהמשך למכתבי - מענה על שאלתם כיצד לגשם רצונם לעזור לעבודת חב"ד באה"ק ת"ו ובאופן די-רחב, וכותבים במכתבם זה על דבר יסוד "קרן חוזרת להכשרה מקצועית לנוער חניכי ישיבת תומכי תמימים (ליובאוויטש) על שם ד"ר מרים ואברהם אהרונב" שי. הנה אם הענין הוא כבר לאחר ההחלטה, יהי רצון שיהי' בשעה טובה ומוצלחת ויביא הדבר פירות טובים ובמדים רחבים.

אבל אם הענין עדין בגדר של שקלא וטריא, אין ברשותי להעלים את השקפתי בזה, והיא:

בשים לב לזה שחיים אנו בתקופה של הרת עולם וביחוד בתקופת משבר בהנוגע לחינוך מסורתי וחינוך חסידי בפרט, הנה יקר כל רגע שבו אפשר להציל (חומר האדם של) הנוער הצעיר, ובשעת חירום כזו הנה עבודה חינוכית מיידית קודמת לעבודה המביאה פירותי' לאחר זמן, כי בינתיים מאבדים, ח"ו, עשירות ואולי מאות של הנוער הישראלי.

מנקודת מבט זו, המסקנה, כמובן, היא שכל האמצעים והכחות שאפשר לגייס, דין קדימה בהם שיתרכזו בעבודה מקסימאלית בחינוך המידי, וממילא לא באופן של קרן גמ"ח חוזרת וגם לאו דוקא להכשרה מקצועית בשביל אברכים ובוגרים, אלא בעיקר לתת אפשרויות למוסדות חינוך שיוכלו לקלוט עוד מספר של תלמידים צעירים, גדיי הצאן.

ואם אפילו נניח שמנקודת האיכות עבודה זו אינה עולה על הענין שעלה בדעתם, אבל כבר ראינו במוחש הרבה פעמים שרובי הכמות מביא סוף כל סוף להוספה באיכות, וכמרומו גם במרוז"ל אלף כנסים למקרא, מאה יוצאים למשנה, עשרה לגמרא ואחד להוראה.

בכל אופן הנני מאחל להם הצלחה במפעלם איך שיחליטו להגשימו ובטח יודיעוני מהמשך הענין ות"ח מראש.

ככבוד ובברכת כוח"ט.

בי"ה, א' אלול, תשט"ו
ברוקלין.

שלום וברכה!

לאחרי שתיקתו הארוכה נתקבל מכתבו מכ"ב מני"א, עם המוסגר בו, ונהניתי אשר השגחה העליונה הזמינה לו אופן הפצת המעינות בישיבה פלונית, וכן בין בחורים מסוג כו', אשר רואים במוחש שזהו באתעדל"ע בהנוגע להבחורים ולהישיבה וכן בהנוגע לו לעצמו, ובמילא מובן עד כמה נחוצה השתדלות ביותר וביותר בזה, כי אף שמחד גיסא אתעדל"ע יכולה להיות ח"ו בלי תוצאות, אבל לאידך גיסא כשממשיכים אותה למטה הרי זהו ממקום שהוא נעלה יותר מאתעדל"ת כמובן, ולכן מסטרא דא היפך החדוה במילואה, כי נראה אשר ההשתדלות בהנ"ל היא חלושה ביותר, אף שבדאי שבהתעסקות קלה שלו הי' בזה ענין של פרנסה ברורה ברוחניות ובגשמיות - באיזה אופן התאמצו בזה ואפילו באם הי' גם ספק וספק ספיקא, ומזה יש ללמוד כ"ש וק"ו בהשתדלות בענין הנ"ל.

וכבר כתבתי לכמה מאנ"ש שזכינו לזמן כזה אשר יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים, ובמילא ביחד עם קושי הנסיונות, הנה בכמה ענינים ובפרט בעניני אנ"ש באה"ק ת"ו, מובטחני שיראו גם בעיני בשר

אגרות קודש

פרנסה בגשמיות אם יתעסקו כדבעי בפרנסה רוחנית, ולדאבונא לא זכיתי עדיין שיתקבלו דברי אלה, וכבר כתבתי לאחדים מאנשי באה"ק ת"ו שמצבם הוא ע"ד המובא בתניא סוף פרק מ', לאחד שעומד בנהר וצועק מים לשתות, אבל אין רצונו להרכין את הראש להמים שבנהר מקור מיים חיים אף שעייז יהי גם כן מים ולחם היינו פרנסה בגשמיות כפשוטה.

בברכת הצלחה בכל האמור לעיל ולכוחי"ט.

בי"ה, ג' אלול, תשט"ו

ברוקלין.

הרה"ח אי"א נוי"נ עוסק בצ"צ

מו"ה מנחם זאב שי' הלי

שלום וברכה!

מאשר אני קבלת מכתבו מיום ב'. ותוכן מענה לפי:

נפלאתי בקראי אותו עד כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמרי סייעי, כי הרי במכתבו זה עצמו מהרס את כל הטענות שלו הן במכתב זה והן במכתב הקודם, והוא ע"י ההודעה שמותר להצביע בהעיריות באה"ק ת"ו, ומותר בכגון דא הרי בודאי פירושו צריך. ובמחילת כבוד תורתו הנה לשיטתו כל הטעמים שכותב לאיסור חמור ומוחלט - גם בכגון דא הם, כיון שכל המפלגות המשתתפות בכנסת הן הן עצמן המוצגות לבחירות בהעיריות, ובמילא הטענה שהתחברות עמהם אסור, שהמסייע בידם הי"ז מסייע כו' שהנשים הנבחרות על ידם יושבות היפך דרך הצניעות כו' וכי הן הן עצמם שכותב במכתבו. ואין ביניהם אלא הענין דסוף מסי' כתובות שלא יעלו בחומה ותו לא מידי. ואין לערב בכאן הענין דשלש עבירות דיהרג ואל יעבור כו'. ובפרט שבפנימיות הדברים ישנו גם בזה הענין דאל יעלה בחומה, כיון דענין עירית ירושת"ו הוא עלי' בחומה - יותר מכל ענין של המדיניות של כל אה"ק ת"ו, כיון שדוקא ע"ז ההתנגדות גדולה ביותר וביותר עד עתה.

ב) בהנוגע לנקודות האחרות שבמכתבו, הנה במי"ש הרמב"ם לסור למדבריות ומתרחץ על זה שהרי גם בחוץ לארץ הוא עדי"ז, הנה גם על זה נמצא הסתירה במכתבו עצמו, במה שכותב שבחוי"ל הוא ענין דעם הארצות משא"כ באה"ק ת"ו הוא ענין של מרידה כו'. ובאמת החילוק הוא חריף הרבה יותר, כי בחוי"ל אין ענין של כפי היפך הדת ח"ו, ורק שיש מקום לחשוש שהעין רואה והלב חומד כו' - משא"כ בעיר שרובה ישראל או כולה ישראל וד"ל. ומילא כל התירוצים שמתרחץ על זה, הרי במחילת כבוד תורתו, מעיקרא דדינא פירכא.

ג) כן מה שכותב במה שמשלם בעד השירותים השונים וכי ומביא דוגמא שמשלם בעד הטרחה, הנה גם בזה אינו דומה כלל, כי בודאי גם לו ידוע שבהשילומים בעד המים וכי אין משלמים רק בעד הטרחה לבד, אלא שממועות אלו מספיקים בכלל עניני הוצאות, ולא רק - כפי שכותב - נקיון הרחובות וכי, אלא גם השמירה שלא יוכלו לקיים ח"ו המצוה המפורשת בתורה, אבד תאבדון כו', ולא עוד אלא שגם נותנים להחזקת בתי תפלה שלהם, ומה שגרוע עוד יותר - המיסיון ושמירתם. ואין להאריך בדבר המבהיל.

ומי"ש שאין ברירה, הרי נוסף על הכתוב במכ" ובחומתנו, שכל הנ"ל הוא מהג' עבירות הידועות ובמילא מוכרחים למסירת נפש, ולשיטתם מסי"נ של שאר בני ישראל שבאה"ק ת"ו על ידי שאין הולכים לבחירות, ובמילא מוסיפים עוד כמה נציגים (דעפוטאטען) מהכופרים, והם מכריזים ע"ז בחוי"ל וגם באה"ק ת"ו שזהו ראי' מוכחת על רוב דיעות באה"ק ת"ו, ואין לך חילול השם גדול מזה. ואם זהו מגי עבירות הנ"ל - הרי אין תירוץ שיוכלו לקחת בע"כ. ובפרט - הרי אפשר להשתמש בנרות ובנפט, וכן להשתמש במי מעיינות וכיו"ב. ומובן שאין הכוונה בשורות אלו לצער אותו, אלא להוכיח שבהנוגע

לענייני הגוף של עצמו מעבירין על מדותיהם, ובמה שנוגע לעשירות אלפים או גם מאות אלפים של בני ישראל שיוכלו לקיים בנקל יותר מצות אלקינו בחיי יום יומים - הרי דוקא בזה משתמשים בקנאות שאינה במקומה כלל.

(ד) מ"ש שיש מקום לומר שמוכרחת מחאה מבחוץ וכו' ולא מחאה מבפנים, הנה אינו מובן כלל מהו הסתירה שבין שני הדברים, כיון שיש למחות מבחוץ ויש למחות מבפנים. וכמו שהי' בהפגנה בארצה"ב שכמה חברים מאגודת ישראל השתתפו בה, בה בשעה שחברי מפלגה זו ישבו בכנסת.

(ה) מ"ש שרצו לעשות חזית מאגודה והמזרחי, ואנשי חב"ד באה"ק ת"ו היו מהסרסורים, הנה לא דייק בשמיעתו כ"כ - כי הסרסור בזה הי' גם כ"ק אדמו"ר שליט"א וכמו שאמר בפירושו. ומה שכת"ר מרעיש עולמות על זה, הנה עדיפא מזה הי' לו להקשות, כי הרי בעצמו כותב במכתבו אשר להעיריות צריכים להצביע ובודאי ידוע גם לו שבכמה מקומות היתה חזית להעירי' של אגודת ישראל עם מפלגות הרבה יותר שמאליות מהני"ל, וד"ל.

(ו) במה שמונה במכתבו את כל הסוגים דבני ישראל שעמהם אין צריך להיות כל דין ודברים וכל מגע ומשא, ואין להשתדל ולעשות בעדם כו' וכו', הרי המענה על זה כבר אמורה במצות אהבת ישראל ע"י כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ניט צו כת"ר גערעט - כי באמתית הדברים, שיטה זו אשר כל אלו שלקחו חלק בהבחירות ועאכו"כ כל אלו שהצביעו מפני כמה סיבות בעד מפלגת מזרחי, פועלי מזרחי ואפילו מפא"י אין להיות כל דו"ד עמהם, הרי כני"ל - ניט צו עם גערעט, שרשם מקליפת מדין הנלחמים על הוי"ל, וכמבואר תוכנה בדרוש החלצו לרבנו הזקן וכו'. ולפלא על כת"ר - בפרט, שהרי שמא מילתא היא, ומתחיל בשם ישעי', וכידוע סיפור רז"ל כשרצה לנגוע בכבוד בני ישראל, אף שאחז ודורו כמה עועיז' היו ביניהם וגם בהיכל כו'. והנה כל הני"ל הי' בגדר השערה קודם הבחירות, אבל עתה, ובפרט בחדש אלול שבודאי כל אחד מישראל מתערר לעשות דו"ח: החשבון ברור, שאם היתה חזית מאוחדת של אגודה ומזרחי, ואם היו הולכים להצביע כל מי שיש בידו להצביע בעד הרשימה החרדית הרי כל המבינים בזה מעידים שהיו נכנסים לכנסת עוד אנשים אחדים בתור ב"כ מפלגת אגודה והמזרחי, ובמילא היו חסרים במספר זה במפלגות השמאליות. והכל יכול הרי יכול לסבב שזה לא ישפיע לרעה על חקיקת הגזירות באה"ק ת"ו, אבל אם הי' מביאים בחשבון מרז"ל דאין סומכין על הנס, הרי כל מי שמנע עשירות ואפשר מאות מישראל מלהצביע בבחירות, על שכמו האחריות למה שבכנסת נמצאים ארבעה או יותר ב"כ מפלגות המורדים בה' ונפחת כמספר הזה מב"כ המפלגות דהאגודה ומזרחי. וצריך עיון גדול, ווער האט דאס די ברייטע פלייצעס לקבל על עצמו זו האחריות, ולא עוד אלא - שלהפוך הענין ולומר שדוקא זוהי יראת שמים טהורה וכו'.

... (ט) בנקודה העיקרית דמכתבו, הנה תמה אני עליו ביותר וביותר, כי אנו אין לנו אלא הוראת הבעש"ט ותלמידיו, אשר ברור שמע ומסר אח"כ, בעליית נשמתו בראש השנה אשר ביאת המשיח היינו גאולת השכינה וגאולת בני ישראל תלויות בהפצת המעניות (תורת החסידות) חוצה (מבואר בארוכה ובהסברה ענין זה - בשיחת שמחת תורה תר"ץ של כ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ, יעו"ש). והוא מוכרח ג"כ ע"פ מ"ש הרח"ו בהקדמתו לשער ההקדמות, איך שמעכבים את הגאולה ע"י העדר לימוד פנימיות התורה כו' וכו' ואיך אפשר לומר [...] מי שיש לו השפעה - ע"י השגחה העליונה - על כמה אלפים מישראל ולע"ע לא נשמע ממנו שום הוראה לכל אלו שילמדו פנימיות התורה אילנא דחיי, ובה בשעה שבהנוגע לשאר ענינים - חוזר כופל ומשלש אף שמגדר ספק וסי"ס עכ"פ לא יצאו, ודוקא בדבר גדול זה **שאמר מלכא משיחא**, ואמר זה להבעש"ט בעליית נשמתו בהיכל המשיח ובדברים ברורים שאין כל מקום לספק, אין כל מלה בפיו, אף שנעלה מכל ספק וסי"ס, שאם הי' מרעיש עולם אפילו חלק עשירי ומאה ממה שהרעישו באה"ק ת"ו בהנוגע להצבעה, הי' באותו יום ממש אלפים מישראל ואולי רבבות מישראל מתחילים לימוד פנימיות התורה, ובמילא מקרבים קץ הגאולה **בדרך סלולה וברורה**.

במחילת כת"ר על כל האמור לעיל, אבל על כאו"א מאתנו אמור מדבר שקר תרחק, ובכגון דא - שתיקה כהודאה לדבר שקר דמי. ומוכרח לאמר את האמת הגלוי וברור מבלי להתחשב כו'.

(י) דא"ג במ"ש, וכהני"ל, אודות כל אלו הסוגים שאין צריכה להיות שייכות עמהם, אין להגן עליהם כו', הנה תמוה, כי הרי בהזהר שציינתי במכתבי הקודם בהנוגע להנהגת משה רעיא מהימנא שהיא

כדבעי, משא"כ אפילו הנהגת אברהם אבינו וכמבואר שם, הנה הדברים אמורים בהנוגע לעושי העגל, אשר ידוע סיפור רז"ל על הכתוב ויקומו לצחק שהיו אז כל שלש עבירות ג"ע ע"ז ש"ד, וידוע מרז"ל שהי' זה כשהמלך במסבו, ובכ"ז אם לא הי' אומר ח"ו משה רע"מ ואם אין מחני נא וכו' אזי וכו'.

(יא) במ"ש אודות התיבה, חשמל - שלא להשתמש בה וכו'. הנה צע"ג היסוד על זה.

ומה שמצינו לגמרא חגיגה (ועיין ג"כ בפירוש רש"י יחזקאל א, כז) הרי שם מדבר בהנוגע לענין לא בהנוגע להתיבה ובפרט ע"פ המבואר בכ"מ בע"ח ובכלל בספרי הקבלה שזהו שייך לקליפת נוגה, עיין בע"ח שער החשמל ובמאמר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נדפס בהוספה לתורה אור - הוצאת קה"ת.

בברכת כוח"ט,

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א

א. קווינט

מזכיר

נ.ב.

בודאי בכתבו להנ"ל, יזכיר ג"כ ע"ד הכתבים דהרה"צ אלפנדרי ע"ה.

ב"ה, די אלול, תשט"ו

ברוקלין.

הו"ח אי"א נו"נ כו' רב מו"ה חיים שי

שלום וברכה!

במענה על מכתבו מאדר"ח אלול.

א) בהנוגע לתמונת האותיות אשר בסת"ם שבנהג חב"ד, הנה כמה שינוים ישנם ממה שכתב רבנו הזקן בשו"ע שלו, וכמדובר בכמה מקומות בטעם השינוי שבין פסקי רבנו בשולחנו הטהור והפסקים שלו בסידורו ובמה שהנהיג בהנוגע לפועל, ועיין ג"כ שער הכולל בתחלתו, קונטרס פסקי הסידור להרב נאה ועוד, ובהשייך לתפילין ביחוד ידוע הכתוב בבית רבי פרק יו"ד אשר התפילין תיקן רבנו הזקן עפ"י קבלת הראשונים וקבלת האריז"ל בכתבתם תיקונם והנחתם עיי"ש, והן הדברים הנלמדים מפה אל פה מסופר לסופר וקשה לבארם ככל הצורך בכתב, ואין הכתב משמש אלא בתור עזר להנאמר בעל פה, ולכן בשאלה כהנ"ל וכיו"ב יתדבר עם סופר סת"ם כמנהג חב"ד, ויבאר הפרטים.

ב) במ"ש אודות שיעור אצבעים על אצבעים בהנוגע לתפילין, הנה כמה מהאחרונים בשו"ע או"ח סי' ל"ב סעיף מ"א מפרשים שהכוונה בזה לתתורא, אבל בפרי מגדים שם מפרש לדעת רש"י הכוונה על הבתים וכן משמע ג"כ מלשון הרא"ש, ומובא בטור שהכוונה על הבתים, וכמו שהעיר ג"כ ע"ז באות חיים שם ס"ק יט-כ. ולכן המהדרים עושים מדת הבתים אצבעים על אצבעים.

בברכת כוח"ט,

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א

בי"ה, כ"ח מני"א, תשט"ז

ברוקלין.

שלום וברכה!

מכתבי מענה על מכתבו הקודם בטח הגיעו בזמנו, ומאשר הנני קבלת מכתבו משילהי תמוז - שנתאחר קצת עד שהגיע אלי.

במ"ש אודות חוסר ספרים, צריך היי לפרט יותר, ומובן שכלל האפשרי יהיי זה ספרים מהוצאת קה"ת שזה יהיי בנקל יותר להשיג.

בטח נפגש כ"פ עם השלוחים האברכים הרבנים שליט"א, ונצלו ביקורם באה"ק ת"ו גם בעבודתו הוא בכרס חב"ד, ובטח יודיע בפרטיות המתאימה גם בזה, והשי"ת יצליחו.

הגיעתני שמועה (והלואי שתתבדה), שיש מפריעים לו בהפצת המעינות בין בני תורה. ובודאי לא יתרשם כלל מזה. ובדרכי נועם ימשיך להפיץ מעינות התורה שאלו הם דרכי, וביחד עם זה נקי תושי כי מתשת כחם של כל המנגדים להפצתה. וכל האומר שמועה זו אינה נאה - כבר אמרז"ל שגם שמועה הנאה בעיניו יאבד ר"ל. - ואשרי חלקו בעבה"ק האמורה, וסו"ס תהיי ידו על העליונה, וכפסק הידוע של ב"ד של מעלה.

בברכה,

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א

מזכיר

[כ"ח מני"א, תשט"ז]

במענה על מכתבו מיום ה', שכותב בו ע"ד מחשבה המשוטטת ויקרה גם שלא בזמנים המתאימים. ידוע מה שכותב בתניא בכמה מקומות, ובפרט בפרק כ"ח עיין שם. וכן באגרת הקדש סוף סימן כ"ה (קמ"ה, ע"א) ואחד הענינים שמקבלים בזה הוא להתפלל וללמוד מתוך הספר ושאפילו אם לצורך עיון - צריך לחשוב בעל פה - להחזיק פתוח הספר שנמצא בו הענין שלומד. וכאשר מרגיש המחשבה משוטטת להסתכל בהאותיות ואותיות אוחזות ומסבירות.

בי"ה, כ"ט מני"א, תשט"ז

ברוקלין.

שלום וברכה!

במענה על מכתבו מכ"א מני"א.

בעת רצון יזכירו את כל אלה שכותב אודותם על הציון הקי של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע. ומאחר שהוא המביא הבקשה בטח יוסיף הוא בהתמדה ושקידה בלימוד התורה וקיום מצותיי בהידור שעייזי ימהר השי"ת מילוי בקשותיו.

במה שכותב אשר קשה לו לאחוז המחשבה ולהתרכז בעת לימודו ותפלתו, - כבר ידועה עצה היעוצה לזה ללמוד מתוך הספר ולהתפלל מתוך הסידור, ואפילו כשמתבונן בהסברא ומעבירה במוחו יהיי בשעת מעשה ספר בו נמצא הענין בו מתבונן פתוח לפניו, ובאם ירגיש שמחשבתו מתחלת לשוטט יעיין בפנים ואותיות אוחזות מאירות ומסבירות.

בברכה,

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א

מזכיר

יח שֹׁפְטִים וְשׁוֹטְרִים תִּתֶּן לָךְ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ
 אֲשֶׁר יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשֹׁפְטֵי
 אֶת־הָעָם מִשֹּׁפֵט צָדֵק כִּסְיִי: יט לֹא־תִטֶּה מִשֹּׁפֵט
 לֹא תִכּוֹר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד
 יַעֲוֹר עֵינַי חֲכָמִים וַיִּסְלַף דְּבָרַי צְדִיקִים כִּסְיִי:
 כ צָדֵק צָדֵק תִּרְדֹּף לְמַעַן תַּחֲיֶה וַיִּרְשֶׁת אֶת־
 הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ כִּסְיִי: ס לז
 כא לֹא־תִטַּע לָךְ אֲשֶׁרָה כָּל־עֵץ אֲצֵל מִזִּבְחִי
 יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ כִּסְיִי: כב וְלֹא־
 תִּקֹּם לָךְ מִצַּבֵּה אֲשֶׁר שָׂנֵא יִהְיֶה
 אֱלֹהֶיךָ כִּסְיִי: ס יז א לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
 שׁוֹר וְשֵׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוֹם כָּל דָּבָר רַע כִּי
 תֹּעֲבֹת יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ הוּא כִּסְיִי: ס ב כִּי־יִמְצֵא

יח דינין ופרענין תמני לך בכל
 קרניך די יי אלהך יהב לך
 לשבטיך וידונן ית עמא דין
 דקשט: יט לא תצלי דין לא
 תשתמודע אפין ולא תקבל
 שחדא ארי שחדא מעור עיני
 חכימין ומקלקל פתגמי תריצין:
 כ קשטא קשטא תחי רדיף בדיל
 דתיחי ותירת ית ארעא דיני אלהך
 יהב לך: כא לא תצוב לך אשרת
 כל אילן בסטר מדבחא דיני
 אלהך די תעבד לך: כב ולא
 תקים לך קמא די סני יי אלהך:
 א לא תכוס קדם יי אלהך תור
 ואמר די יהי בה מומא כל מדעם
 ביש ארי מרקק קדם יי אלהך
 הוא: ב ארי ישתכח בינה בחדא
 מקרניך דיני אלהך יהב לך גבר

רש"י

המצדקים, משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדף.
 (ספרי. סנהדרין לב) הלך אחר בית-דין יפה: למען
 תחיה וירשת. כדאי הוא מנוי הדינין הפשטים
 להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן:
 (כא) לא-תטע לך אשרה. לחיבו עליה משעת
 נטיעתה, ואפלו לא עבדה, עובר בלא תעשה על
 נטיעתה: לא-תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח
 ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר
 הבית: (כב) ולא-תקים לך מצבה. מצבת אבן
 אחת, להקריב עליה אפלו לשמים: אשר שנא.
 מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות, ואת זו
 שנא, כי חק היתה לפנינו, ואף על פי שהיתה
 אהובה לו בימי האבות, עכשו שנאה, מאחר
 שעשאוה אלו חק לעבודת פוכבים: (א) לא-
 תזבח וגו' כל דבר רע. (ספרי) אזהרה למפגל
 בקדשים על ידי דבור רע, ועוד נדרשו בו שאר
 דרשות בשחיטת קדשים (ובחים לו ב): (ב) לעבד

שופטים ושטרים. שופטים, דינים הפוסקים
 את הדין: ושטרים. (סנהדרין טז) הרודין את העם
 אחר מצותם, שמפין וכופתין במקל וברצועה עד
 שיקבל עליו את דין השופט: בכל-שעריך.
 (סנהדרין טז) בכל עיר ועיר: לשבטיך. מוסב על:
 "תתן לך", שופטים ושטרים תתן לך לשבטיך,
 בכל שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך: לשבטיך.
 מלמד שמושיבין דינין לכל שבט ושבט, ובכל עיר
 ועיר: ושפטו את-העם וגו'. מנה דינין ממחים
 וצדיקים לשפט צדק: (יט) לא-תטה משפט.
 כמשמעו: לא תכיר פנים. אף בשעת הטענות,
 אזהרה לדין שלא יהא רף לזה וקשה לזה, אחד
 עומד ואחד יושב, לפי שכשרואה זה שהדין מכבד
 את חברו, מסתמין טענותיו: ולא-תקח שחד.
 (ספרי) אפלו לשפט צדק: כי השחד יעור. (כתובות
 קה) משקבל שחד ממנו, אי אפשר שלא יטה את
 לבו אצלו להפך בזכותו: דברי צדיקים. דברים

בְּקִרְבָּךְ בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוּדָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן
 לְךָ אִישׁ אֶחָד אוֹ-אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת-הָרַע
 בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹד בְּרִיתוֹ כִּסְיִי: ג וַיִּלְךָ
 וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָהֶם
 וּלְשִׁמְשׁ | או לַיָּרֵחַ או לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם
 אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי כִסְיִי: ד וְהִגִּד־לְךָ וּשְׁמַעַתָּ
 וּדְרֹשְׁתָּ הַיֵּטֵב וְהֵנָּה אִמַּת נָכוֹן הַדָּבָר נַעֲשֶׂתָה
 הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל כִּסְיִי: ה וְהוֹצֵאת אֶת־
 הָאִישׁ הַהוּא או אֶת־הָאִשָּׁה הַהוּא אֲשֶׁר עָשׂוּ
 אֶת־הַדָּבָר הַרַע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ
 או אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתֶּם בְּאֲבָנִים וּמָתוּ כִסְיִי:
 ו עַל־פִּי | שְׁנַיִם עֵדִים או שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוֹמַת
 הַמֵּת לֹא יוֹמַת עַל־פִּי עַד אֶחָד כִּסְיִי: ז וַיֵּד
 הָעֵדִים תְּהִי־בוּ בְּרֹאשֹׁנָה לְהַמִּיתוֹ וַיֵּד כָּל־
 הָעָם בְּאַחֲרֹנָה וּבַעֲרַת הָרַע מִקִּרְבֶּךָ: ח פִּי
 יִפְלֵא מִמֶּךָ דָּבָר לְמַשְׁפַּט בֵּין־דָּם | לְדָם
 בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֹגַע לְנֹגַע דְּבָרֵי רִיבַת

או אֶתְמָא דִּי יַעֲבֹד יְת דְּבִישׁ קְדָם
 יי אֱלֹהֶךָ לְמַעַבְר עַל קִימָה:
 ג וְאִזְל וּפְלַח לְטַעוֹת עַמְמֵיָא
 וּסְגִיד לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא או לְסִיְהָרָא
 או לְכָל חִילֵי שְׁמֵיָא דִּי לֹא
 פְקִדִית: ד וַיַּחֲוֹן לְךָ וַתִּשְׁמַע
 וַתִּתְבַּע יָאוֹת וְהָא קִשְׁטָא פּוֹן
 פְתַגְמָא אֶתְעֵבִידַת תּוֹעֵבְתָא קְדָא
 בְּיִשְׂרָאֵל: ה וְתַפֵּק יְת גְּבָרָא
 הַהוּא או יְת אֶתְמָא הַהִיא דִּי
 עֲבָדוּ יְת פְתַגְמָא בִישָׁא קְדִין
 לְתַרַע בֵּית דִּינָךָ (לְקַרְוִיךָ) יְת
 גְּבָרָא או יְת אֶתְמָא וַתִּרְגְּמִנּוּן
 בְּאֲבָנֵיָא וַיִּמּוֹתוּן: ו עַל מִימַר
 תְּרִין סְהַדִּין או תְּלַתָּא סְהַדִּין
 יְתַקְטֵל דְּחֵיב קְטוֹל לֹא יְתַקְטֵל
 עַל מִימַר סְהַדִּי חַד: ז יָדָא
 דְּסַהַדִּיָא תְּהִי גְבַה בְּקַדְמִיתָא
 לְמַקְטֵלָה וַיָּדָא דְכָל עַמָּא
 בְּבַתְרִיתָא וַתִּפְלֵי עֲבָד דְּבִישׁ
 מִבִּינָךָ: ח אַרְיִ יְתַכְסִי מִנְךָ
 פְתַגְמָא לְדִינָא בֵּין דְּמָא לְדְמָא
 בֵּין דִּינָא לְדִינָא וּבֵין מַכְתַּשׁ

רש"י

בְּרִיתוֹ. אֲשֶׁר כָּרַת ה' אֶתְכֶם שְׁלֵא לַעֲבֹד עֲבוֹדַת
 כּוֹכְבִים: (ג) אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי. לְעֲבָדְכֶם (מגילה ח):
 (ד) נָכוֹן. מִכּוֹן הָעֵדוּת: (ה) וְהוֹצֵאת אֶת־הָאִישׁ
 הַהוּא וְגו' אֶל שְׁעָרֶיךָ וְגו'. הַמְתַּרְגֵּם "אֶל
 שְׁעָרֶיךָ": 'לְתַרַע בֵּית דִּינָךָ', טוּעָה, שְׂכַן שְׁנֵינּוּ:
 (ספרי) "אֶל שְׁעָרֶיךָ", זֶה שַׁעַר שְׁעַבְד בּוּ, או אֵינּוּ
 אֶלָּא שַׁעַר שְׁנַדוֹן בּוּ? נֹאמַר "שְׁעָרֶיךָ" לְמַטָּה
 וְנֹאמַר "שְׁעָרֶיךָ" לְמַעְלָה, מַה "שְׁעָרֶיךָ" הָאֵמּוֹר
 לְמַעְלָה, שַׁעַר שְׁעַבְד בּוּ, אִף "שְׁעָרֶיךָ" הָאֵמּוֹר
 לְמַטָּה, שַׁעַר שְׁעַבְד בּוּ, וַתִּרְגְּמוּ: 'לְקַרְוִיךָ':
 (ו) שְׁנַיִם עֵדִים או שְׁלֹשָׁה. אִם מִתְקַיְּמַת עֵדוּת
 בְּשְׁנַיִם, לְמַה פָּרַט לְךָ בְּשִׁלְשָׁה? לְהַקִּישׁ שְׁלֹשָׁה
 לְשְׁנַיִם, מַה שְׁנַיִם עֵדוּת אַחַת, אִף שְׁלֹשָׁה עֵדוּת
 אַחַת, וְאֵין נַעֲשִׂין זִמְמִין עַד שְׁיִזְמוּ כָּלָם (מכות ו):
 (ח) פִּי יִפְלֵא. כָּל 'הַפְּלָאָה' לְשׁוֹן הַבְּדִלָּה
 וּפְרִישָׁה, שְׁהַדָּבָר נִבְדָּל וּמְכַסֶּה מִמֶּךָ: בֵּין־דָּם
 לְדָם. (ספרי. סנהדרין פד) בֵּין דָּם טְמֵא לְדָם טָהוֹר:
 בֵּין־דִּין לְדִין. בֵּין דִּין זַכַּאי לְדִין חַיִּב: וּבֵין נֹגַע
 לְנֹגַע. בֵּין נֹגַע טְמֵא לְנֹגַע טָהוֹר: דְּבָרֵי רִיבַת.
 שְׁיָהִיו חֲכָמֵי הָעִיר חוֹלְקִים בְּדָבָר: זֶה מְטַמֵּא וְזֶה
 מְטַהֵר, זֶה מְחַיֵּב וְזֶה מְזַכֵּה: וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ. (סנהדרין
 פו) מְלַמֵּד שְׁבִית הַמְקַדֵּשׁ גְּבַה מִכָּל הַמְקוֹמוֹת:

סגירו למכתש סגירו פתגמי
 פלגמא דינא בקרויף ותקום
 ותסק לאתרא די יתרעי יי אלהף
 בה: ט ותיתי לות פהניא לואי
 ולות דינא די זחי ביזמיא האנון
 ותתבע ויסוון לף ית פתגמא
 דדינא: י ותעבד על מימר
 פתגמא די יסוון לף מן אתרא
 ההוא די יתרעי יי ותטר למעבד
 פכל די ילפנף: יא על מימר
 אורייתא די ילפנף ועל דינא די
 יימרון לף תעבד לא תסטי מן
 פתגמא די יסוון לף זמינא
 ושמאלא: יב וגבר די יעבד
 ברשע בדיל דלא לקבלא מן
 פהנא דקאם לשמשא תמן קדם
 יי אלהף או מן דינא ויתקטל
 גברא ההוא ותפלי עבד דביש
 מישראל: יג וכל עמא ישמעון
 וידחלון ולא ירשיעון עוד:
 יד ארי תעול לארעא די אלהף
 יחב לף ותירתה ותיחב בה ותימר
 אמני עלי מלפא פכל עממיא די
 בסתרני: טו מנאה תמני עלף
 מלפא די יתרעי יי אלהף בה מגו
 אחיף תמני עלף מלפא לית לף
 רשו למנאה עלף גבר נוכרי די
 לא אחוף הוא: טז לחוד לא
 יסגי לה סוסון ולא יחב ית עמא

בשעריך וקמת ועלית אל-המקום אשר
 יבחר יהוה אלהיך בו כס"י: ט ובאת אל-
 הפהנים הלזים ואל-השפט אשר יהיה בימים
 ההם ודרשת והגידו לך את דבר
 המשפט כס"י: י ועשית על-פי הדבר אשר
 יגידו לך מן-המקום ההוא אשר יבחר יהוה
 ושמרת לעשות ככל אשר יורוך: יא על-
 פי התורה אשר יורוך ועל-המשפט אשר-
 יאמרו לך תעשה לא תסור מן-הדבר אשר-
 יגידו לך ימין ושמאל כס"י: יב והאיש אשר-
 יעשה בזדון לבלתי שמע אל-הכהן העמד
 לשרת שם את-יהוה אלהיך או אל-השפט
 ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל:
 יג וכל-העם ישמעו ויראו ולא יזדון
 עוד כס"י: ס ביה"ט שני יד פיתבא אל-הארץ אשר
 יהוה אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה
 ואמרת אשימה עלי מלך ככל-הגוים אשר
 סביבתי: טו שום תשים עליך מלך אשר
 יבחר יהוה אלהיך בו מקרב אחיך תשים
 עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי
 אשר לא-אחיך הוא: טז רק לא-ירפה-לו סוסים ולא-ישיב את-העם

רש"י

שמאל, ועל שמאל שהוא זמין, וכל שפן שאומר
 לך על זמין, זמין, ועל שמאל, שמאל: (יג) וכל-
 העם ישמעו. (סנהדרין פט) מכאן שממתינים לו עד
 הרגל, וממיתין אותו ברגל: (טז) לא-ירפה-לו
 סוסים. (סנהדרין כא) אלא כדי מרפכתו, שלא ישיב

(ט) הפהנים הלזים. הפהנים שייצאו משכט לוי:
 ואל-השפט אשר יהיה בימים ההם. (ספרי) אפלו
 אינו כשאר שופטים שהיו לפניו, אתה צריך לשמע
 לו, אין לך אלא שופט שבנימין: (יא) זמין
 ושמאל. (ספרי) אפלו אומר לך על זמין שהוא

מִצְרִימָה לְמַעַן הִרְבּוֹת סוּם וַיְהוּה אֱמַר לָכֶם
 לֹא תִסְפּוּן לָשׁוּב בְּדַרְךָ הַזֶּה עוֹד כִּשְׁמִי: י וְלֹא
 יִרְבֶּה-לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוּר לְבָבוֹ וְכִסְף וְזָהָב
 לֹא יִרְבֶּה-לּוֹ מְאֹד כִּשְׁמִי: יח וַיְהִי כִשְׁבָתוֹ עַל
 כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת-מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה
 הַזֹּאת עַל-סֵפֶר מַלְפָּנָי הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם כִּשְׁמִי:
 יט וְהִיתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל-יְמֵי חַיָּו לְמַעַן
 יִלְמַד לִירְאָה אֶת-יְהוָה אֱלֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת-
 כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת-הַחֻקִּים הָאֵלֶּה
 לַעֲשׂוֹתָם כִּשְׁמִי: כ לְבַלְתִּי רוּם-לְבָבוֹ מֵאֲחָיו
 וּלְבַלְתִּי סוּר מִן-הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל לְמַעַן
 יֵאָרִיךְ יָמָיו עַל-מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקָרֵב
 יִשְׂרָאֵל כִּשְׁמִי: ס שְׁלִישִׁי יח א לֹא-יְהִי לְכְהֻנִּים
 הַלְוִיִּם כָּל-שֵׁבֶט לוֹי חֶלֶק וְנַחֲלָה עִם-יִשְׂרָאֵל

למצרים בדיל לאסגאה לה סוסון
 וי אמר לכון לא תוספון למשוב
 בארץ הדא עוד: יז ולא יסגי לה
 נשין ולא יטעי לבה וכסף
 וזהב לא יסגי לה לחדא:
 יח ויהי כמתבה על פרסא
 מלכותה וכתוב לה ית פתשגן
 אורייתא הדא על ספרא מן קדם
 כהניא לואי: יט ותהי עמה ויהי
 קרי בה כל יומי חייה בדיל
 דילף למדחל קדם יי אלהה
 למטר ית כל פתגמי אורייתא
 הדא וית קימנא האלין
 למעבדהון: כ בדיל דלא ירים
 לבה מאחיהי ובדיל דלא יסטי
 מן פפקדתא ימינא ושמאלא
 בדיל דיורך יומין על מלכותה
 הוא ובנוהי בגו ישראל: א לא
 יהי לכהניא לואי כל שבטא דלוי
 חלק ואחסנא עם ישראל קרבניא

רש"י

מן-המצוה. אפלו מצוה קלה של נביא: למען
 יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו, וכן מציינו
 בשאול, שאמר לו שמואל: (שמואל-א י) "שבעת
 ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עולות", וכתוב
 (שם יג): "ויחל שבעת ימים", ולא שמר הבטחתו
 לשמר כל היום, ולא הספיק להעלות העלה, עד
 שבא שמואל ואמר לו: "נספלת (פאשר) לא שמרת
 וגו' ועתה ממלכתך לא תקום" (שם), הא למדת,
 שבשכיל מצוה קלה של נביא, נענש: הוא ובניו.
 (הוריות יא) מגיד שאם בנו הגון למלכות, הוא קודם
 לכל אדם: (א) כל-שבט לוי. בין תמימין בין
 בעלי מומין: חלק. בפנה: ונחלה. בארץ: אשי
 ה'. קדשי המקדש (ספרים אחרים: קדשי
 הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול: תרומות

את העם מצרימה, שהסוסים באים משם, כמו
 שנאמר בשלמה (מלכים-א י): "ותעלה ותצא
 מרפבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בתמשים
 ומאה": (יז) ולא ירבה-לו נשים. אלא י"ח,
 שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו (ש"ב
 יב): "ואם מעט, ואספה לך פהנה וכהנה": וכסף
 וזהב לא ירבה-לו מאד. (סנהדרין כא) אלא כדי
 ליתן לאכסניא (ספרים אחרים: לאפסניא):
 (יח) והיה כשבתו. אם עשה בן, פדאי הוא
 שתתקים מלכותו: את-משנה התורה. (סנהדרין
 שם) שתי ספרי תורה: אחת שהיא מנחת בבית
 גנזיו, ואחת שנקנסת ויוצאת עמו. ואונקלוס
 תרגם: פתשגן פתר משנה, לשון שנון ודבור:
 (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי סור

דיי ואחסנתה ייכלון: ב ואחסנא לא יהי לה בגו אחוהי מתנן דיהב לה יי אנון אחסנתה כמא די מליל לה: ג ודין יהי דחזי לכהניא מן עמא מן נכסי נכסתא אם תור אם אמר ויתן לכהניא דרועא ולועא וקבתא: ד ריש עבונך חמרך ומשחך וריש גזא דענך תתן לה: ה ארי בה יתרי יי אלהך מפל שבטיך למקם לשמשא בשמא דיי הוא ובנוהי כל יומיא: ו וארי ייתי לואה מחדא מקרויך מפל ישראל די

אשי יהוה ונחלתו יאכלון כס"י: ב ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו יהוה הוא נחלתו כאשר דבר-לו כס"י: ס וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם-שור אם-שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה כס"י: ד ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן-לו כס"י: ה כי בו בחר יהוה אלהיך מפל-שבטיך לעמד לשרת בשם-יהוה הוא ובניו פל-הימים כס"י: ס רביעי ו וכי-יבא הלוי

רש"י

של ארבעה עד כף של יד, שקורין אשפלדו"ן: והלחיים. (חולין קלג) עם הלשון; דרשי רשומות היו אומרים: 'זרוע תחת יד', שנאמר (במדבר כה): "ויקח רמח כידו": לחיים. תחת תפלה, שנאמר (תהלים קו): "ויצמד פינחס ויפלל": והקבה. תחת (במדבר כה): "האשה אל-קבתה": (ד) ראשית דגנך. זו תרומה, ולא פרוש בה שעור, אבל רבותינו (תרומות פ"ד) נתנו בה שעור: עין יפה אחד מארבעים, עין רעה אחד מששים, בינונית אחד מחמשים, וסמכו על המקרא שלא לפחת מאחד מששים, שנאמר (יחזקאל מה): "וששיתם האיפה מחמר השערים". ששית האיפה, חצי סאה, כשאתה נוטן חצי סאה לכור, הרי אחד מששים, כשאתה נוטן שלשים סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה, תן ממנה ראשית לפהן, ולא פרוש בה שעור, ורבותינו נתנו בה שעור אחד מששים (חולין קלז). וכמה צאן תיבות בראשית הגז? חמש רחלות, שנאמר (ש"א כה): "וחמש צאן עשויות", רבי עקיבא אומר: ראשית גז, שתיים. צאנך, ארבעה. תתן לו, הרי חמשה: (ה) לעמד לשרת. מכאן שאין שרות אלא מעמד: (ו) וכי-

ומעשרות, אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו. ובספרי דרשו: ונחלה לא-יהיה-לו, זו נחלת שאר: (ב) בקרב אחיו. זו נחלת חמשה, ואיני יודע מה הוא. ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך, נקראת ארץ חמשה עמים, ושל סיחון ועוג, שני עמים: אמורי וכנעני, ונחלת שאר לרבות קיני וקנזי וקדמוני, וכן דורש בפרשת מתנות שנגאמרו לאהרן: "על פן לא יהיה ללוי וגו'", להזהיר על קיני וקנזי וקדמוני; שוב נמצא בדברי רבי קלונימוס, הכי גרסין בספרי: ונחלה לא-יהיה-לו, אלו נחלת חמשה. בקרב אחיו, אלו נחלת שבועה, נחלת חמשה שבטים ונחלת שבועה שבטים, ומתוך שחמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד, שפן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה, ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה, ושבועה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע; מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבועה לבד: כאשר דבר-לו. (במדבר יח) "בארצם לא תנחל וגו', אני חלקך": (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם-שור אם-שה. פרט לחיה: הזרע. מן הפרק

מֵאֶחָד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא גָר
שֵׁם וּבָא בְּכָל־אֹתוֹת נִפְשׁוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה כִּסֵּי: ז וְשִׁירַת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיו
בְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שֵׁם לְפָנָי
יְהוָה כִּסֵּי: ח חֶלֶק כְּחֶלֶק יֹאכְלוּ לְבַד מִמִּכְרֵיו
עַל־הָאֲבוֹת כִּסֵּי: ט פִּי אֶתְהָ בֵּא אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת
כְּתוֹעֵבַת הַגּוֹיִם הָהֵם כִּסֵּי: י לֹא־יִמָּצֵא בְךָ
מֵעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בְּאִשׁ קִסִּים קִסְמִים מְעוֹנָן
וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף כִּסֵּי: יא וְחֹבֵר חֹבֵר וְשֹׂאֵל אוֹב
וְיִדְעֵנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים כִּסֵּי: יב כִּי־תוֹעֵבַת
יְהוָה כָּל־עֲשֵׂהָ אֱלֹהֵי וּבְגַלְלֵהָ תוֹעֵבַת הָאֱלֹהֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ

הוא דר תמן וייתי בכל רעות
נפשה לאתרא די יתרעי יי:
ז וישמש בשמא די אלהה בכל
אחיהי לואי דמשמשין תמן
בצלו קדם יי: ח חלק כחלק
ייכלון בר ממטרתא דייתי
כשבתא כן אתקיננו אבהתא:
ט ארי את עלל לארעא די
אלהך יהב לך לא תילף למעבד
כטעות עממא האנון: י לא
ישתכח כך מעבר ברה וברתה
בנורא קסם קסמין מעגן ומנחש
וקרש: יא ורטיין רטין ושאל בדין
וזכורו ותבע מן מתיא: יב ארי
מרחק יי כל דייעבד אלין ובדיל
תועבתא האלין יי אלהך מתרוך

רש"י

שָׂזְהוּ חֶק הַעֹבְדֵי כּוֹכְבִּים: (י) מְעַבִּיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ
בְּאִשׁ. הוּא עֹבֶדֶת הַמֶּלֶךְ: עוֹשֶׂה מְדוּרוֹת אִשׁ
מִכָּאן וּמִכָּאן וּמְעַבִּירוֹ בֵּין שְׂתֵי־הֵם: קִסִּים קִסְמִים.
אֵיזְהוּ קוֹסִם? הָאוֹחֵז אֶת מִקְלוֹ וְאוֹמֵר: 'אִם אֵלֶיךָ,
אִם לֹא אֵלֶיךָ?' וְכֵן הוּא אוֹמֵר (הוֹשֵׁעַ ד): "עֲמִי בַּעֲצוֹ
יִשְׂאֵל, וּמִקְלוֹ יִגִּיד לוֹ": מְעוֹנָן. (סְנַהֲדְרִין סה) רַבִּי
עֲקִיבָא אוֹמֵר: אֵלּוּ נוֹתְנֵי עֹנוֹת, שְׂאוּמְרִים: 'עוֹנָה
פְּלוֹנִית יָפָה לְהַתְחִיל'. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים: 'אֵלּוּ
אוֹחֲזֵי הַעֲיִנִּים': מְנַחֵשׁ. (סְפָרִי) פְתוֹ נִפְלָה מִפִּי,וֹ
צָבִי הַפְּסִיקוּ בְּדֶרֶךְ, מִקְלוֹ נִפֵּל מִיָּדוֹ: (י"א) וְחֹבֵר
חֹבֵר. (סְנַהֲדְרִין שס) שְׂמֻצְרַף נִחְשִׁים אוֹ עֲקָרְבִים אוֹ
שְׂאֵר חַיּוֹת לְמָקוֹם אֶחָד: וְשֹׂאֵל אוֹב. זֶה מְכַשְׁפוֹת
שְׂשֻׁמוֹ פִּיתָם, וּמְדַבֵּר מִשְׁחִיו, וּמַעֲלֶה אֶת הַמֵּת
בְּבֵית הַשָּׁחִי שְׁלוֹ: וְיִדְעֵנִי. מְכַנְּסֵי עֵצִים חִיָּה שְׂשֻׁמָּה
יְדוּעַ לְתוֹךְ פִּי וּמְדַבֵּר הָעֵצִים עַל יְדֵי מְכַשְׁפוֹת:
וְדוֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים. כְּגוֹן הַמַּעֲלָה בְּזִכְרוֹתוֹ,
וְהַנְּשֹׂאֵל בְּגִלְגָּלַת: (י"ב) כָּל־עֲשֵׂהָ אֱלֹהֵי. (מְכוֹת כד.
סְפָרִי) 'עוֹשֶׂה כָּל אֱלֹהֵי' לֹא נֶאֱמַר, אֱלֹהֵי "כָּל עוֹשֶׂה

יבא הלוי. (ספרי) יכל כן לוי ודאי, הכתוב
מדבר? תלמוד לומר: "ושרת", יצאו לויים שאין
ראויין לשרות: ובא בכל־אות נפשו וגו':
(ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנות
נדבתו או חובתו, ונאפלו במשמר שאינו שלו. דבר
אחר: עוד למד על הפהנים הבאים לרגל,
שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות
מחמת הרגל כגון מוספי הרגל, ואף על פי שאין
המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד
שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות. יכל אף
בדברים הבאים שלא מחמת הרגל, כגון תמידין,
ומוספי שבת, ונדרים ונדבות? תלמוד לומר: "לבד
ממכריו על האבות", חוץ ממה שמכרו האבות
בימי דוד ושמואל, שנקבעו המשמרות ומכרו זה
לזה: טל אתה שבתך, ואני אטל שבתך: (ט) לא־
תלמד לעשות. (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין
ולהורות, כלומר להבין מעשיהם כמה הם
מקלקלים, ולהורות לבניך: 'לא תעשה כך וכך

אוֹתָם מִפְּנֵיךָ כְּשִׁי׃ יג תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ כְּשִׁי׃ חמישי יד כִּי א הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
 אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעוֹנָיִם וְאֶל־קִסְמִים
 יִשְׁמְעוּ וְאַתָּה לֹא כִּן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּשִׁי׃
 טו נָבִיא מִקְרָבךָ מֵאֲחִיךָ כְּמִנִּי יָקִים לְךָ יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמְעוּן כְּשִׁי׃ טז כָּל אֲשֶׁר־
 שָׁאַלְתָּ מֵעַם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל
 לֵאמֹר לֹא אִסַּף לִשְׁמַע אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵי
 וְאַתְּ־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֲרֹאֶה עוֹד וְלֹא
 אָמוֹת׃ יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִיטִיבוּ אֲשֶׁר
 דִּבְרוּ׃ יח נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקְרֵב אַחֵיהֶם
 כְּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרִי בְּפִיו וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אֵת
 כָּל־אֲשֶׁר אֶצְוֶנּוּ׃ יט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־
 יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרֵי אֲשֶׁר יִדְבֹר בְּשְׁמִי אֲנֹכִי
 אֲדַרְשׁ מֵעַמוֹ׃ כ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִזִּיד לְדַבֵּר
 דָּבָר בְּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וְאֲשֶׁר
 יִדְבֹר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אַחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא
 הַהוּא כְּשִׁי׃ כא וְכִי תֹאמַר בְּלִבְבְּךָ אֵיכָה נִדְּעָ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְרוּ

יתהון מקדמך: יג שלים תהי
 בדתלתא דיי אלהך: יד ארי
 עממא האלין די את גרת יתהון
 מן מענניא ומן קסמא שמעין
 ואת לא כן יהב לך יי אלהך:
 טו נביא מבינה מאחיק פותי
 יקים לך יי אלהך מנה תקבלון:
 טז ככל די שאלתא מקדם יי
 אלהך בחרב ביומא דקהל
 למימר לא אסף למשמע ית קל
 מימרא דיי אלהי וית אשתא
 רפתא דרא לא אחזי עוד ולא
 אמות: יז ואמר יי לי אוטיבו די
 מלילו: יח נביא אקים להון מגו
 אחיהון פותך ואתן פתגמי
 נבואתי בפומיה וימלל עמהון ית
 כל די אפקדנה: יט ויהי גברא
 די לא יקבל לפתגמי די ימלל
 בשמי מימרי יתבע מנה: כ ברם
 נביא די ירשע למללא פתגמא
 בשמי ית די לא פקדנה למללא
 ודי ימלל בשום טעות עממא
 ויתקטל נביא ההוא: כא וארי
 תימר בלבך אכדין נדע ית

רש"י

וְאֲשֶׁר יִדְבֹר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אַחֵרִים. אֶפְלוּ כִּי אֵת
 הַהִלְכָה לְאִסֹּר אֶת הָאִסוּר וְלִהְתִּיר אֶת הַמִּתָּר: וּמֵת.
 בְּחֵנֶק. שְׁלֹשָׁה מִיתָתָן בִּיְדֵי אָדָם (ספרי. סנהדרין פט):
 הַמִּתְנַבֵּא מֵה שְׁלֹא שָׁמַע, וּמֵה שְׁלֹא נֹאמַר לוֹ וְנֹאמַר
 לַחֲבֵרוֹ, וְהַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. אָבֵל
 הַכּוֹבֵשׁ אֶת נְבוֹאָתוֹ וְהַעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי נְבִיא, וְהַעוֹבֵר
 עַל דְּבָרֵי עֲצָמוֹ, מִיתָתָן בִּיְדֵי שָׁמַיִם, שְׁנֹאמַר: "אֲנֹכִי
 אֲדַרְשׁ מֵעַמוֹ": (כא) וְכִי תֹאמַר בְּלִבְבְּךָ. עֲתִידִין
 אֲתָם לוֹמַר כְּשִׁיבָא חֲנֻנְיָה בֶן עֲזוּרָה וּמִתְנַבֵּא (ירמיה

אלה", אפלו אחת מהן: (יג) תמים תהיה עם ה'
 אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו, ולא
 תחקר אחר העתידות, אלא כל מה שיבא עליך,
 קבל בתמימות, ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא
 כן נתן לך ה' אלהיך. לשמע אל מעוננים ואל
 קוסמים, שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים
 ותמים: (טו) מקרבך מאחיק כמני. כמו שאני
 מקרבך מאחיק, יקים לך תחתי, וכן מנביא לנביא:
 (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחברו:

פתגמא די לא מללה יי: כב די
 ימלל נביא בשמא דיי ולא יהי
 פתגמא ולא יתקים הוא פתגמא
 די לא מללה יי ברשע מללה
 נביא לא תדחל מנה: א ארי
 ישצי יי אלהך ית עממא די יי
 אלהך יתב לך ית ארעהון
 ותירתנון ויתבב בקרויהון
 ובבתיהון: ב תלת קרוין תפרש
 לך בגו ארעך די יי אלהך יתב
 לך למירתה: ג תתמן לך ארעא
 ותתלת ית תחום ארעך די יחסנך
 יי אלהך ויהי למעירוק תמן כל
 קטולא: ד ודין פתגם קטולא
 דייערוק תמן ויתקים די יקטול ית
 חברה בלא מנדעה והוא לא סגי
 לה מאתמלי ומדקמוהי: ה ודי
 יעול עם חברה בחרשא למקץ
 אעין ותתמרג ידה בפרזלא למקץ
 אעין וישתלף פרזלא מן אעא
 וישפח ית חברה וימות הוא
 יערוק לחדא מן קרויא האליון

יהוה כס"י: כב אשר ידבר הנביא בשם יהוה
 ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר
 לא דברו יהוה בזדון דברו הנביא לא תגור
 ממנו כס"י: ס יט כייכרית יהוה אלהיך
 את הגוים אשר יהוה אלהיך נתן לך את
 ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם:
 ב שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר
 יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: ג תכין לך
 הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך
 יהוה אלהיך והיה לנום שמה כל רצח כס"י:
 ד וזה דבר הרצח אשר ינום שמה וחי אשר
 יבה את רעהו בבלידעת והוא לא שניא לו
 מתמל שלשם: ה ואשר יבא את רעהו ביער
 לחטב עצים ונדחה ידו בגרון לכות העץ
 ונשל הפרזל מן העץ ומצא את רעהו ומת

רש"י

לכך נאמר: "אליו תשמעון": לא תגור ממנו.
 (שם) לא תמנע עצמך מללמד עליו חוכה, ולא
 תירא ליענש עליו: (ג) תכין לך הדרך. מקלט
 מקלט הנה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת
 את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר
 הראשונה של עיר מקלט, פשעור מהלך שיש
 ממנה עד השניה, וכן משניה לשלישית, וכן מן
 השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל:
 (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרון על העץ,
 ותרגמו: 'ותמרג ידה', לשון 'ונשטטה ידו',
 להפיל מפת הגרון על העץ, (שמואל-ב ו) "כי שטטו
 הכקר", תרגם יונתן: 'ארי מרגוהי תוריא': ונשל
 הפרזל מן העץ. (מכות ז) יש מרבתינו אומרים:

(כז): "הנה כלי בית ה' מושכים מבבלה עתה
 מהרה", וירמיה עומד וצווח [אל] העמודים ועל
 הים ועל יתר הפלים שלא גלו עם יבנה "בבבלה
 יבאו", עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר
 הנביא. (ספרי) ויאמר: 'דבר זה עתיד לבא עליכם',
 ותראו שלא יבא, "הוא הדבר אשר לא דברו ה'",
 והרג אותו. ואם תאמר, זו במתנבא על העתידות,
 הרי שבא ואמר: 'עשו כף וכף, ומפי הקדוש ברוך
 הוא אני אומר', כבר נצטוו שאם בא להדיחך
 מאחת מכל המצות, לא תשמע לו, אלא אם בן
 ממחה הוא לך שהוא צדיק גמור, כגון אליהו בהר
 הכרמל שהקריב בכמה בשעת אסור הבמות כדי
 לגדר את ישראל, הכל לפי צורך שעה וסיג הפרצה,

דַם־הַנְּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לְךָ כִּשְׁׂי: ׀ שְׂשִׁי יָד לֹא
 תִּסְיֹג גְּבוּל רֵעֶךָ אֲשֶׁר גְּבָלוּ רֵאשִׁימִים בְּנַחֲלַתְךָ
 אֲשֶׁר תִּנְחַל בְּאַרְצָא אֲשֶׁר יְהוּה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ
 לְרִשְׁתָּהּ כִּשְׁׂי: ׀ טו לֹא־יִקוּם עַד אַחַד בְּאִישׁ
 לְכָל־עֵוֹן וְלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חַטָּא אֲשֶׁר יַחַטָּא
 עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אִו עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים
 יִקוּם דָּבָר כִּשְׁׂי: ׀ טז כִּי־יִקוּם עַד־חַמֶּם בְּאִישׁ
 לַעֲנֹת בּוֹ סָרָה כִּשְׁׂי: ׀ יז וְעַמְדוֹ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים
 אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לְפָנָי יְהוּה לְפָנָי הַכְּהֻנִּים
 וְהַשְּׂפָטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַיָּמִים הָהֵם כִּשְׁׂי: ׀
 יח וְדַרְשׁוּ הַשְּׂפָטִים הַיָּטֵב וְהִנֵּה עַד־שֶׁקֶר הָעֵד
 שֶׁקֶר עָנָה בְּאֲחִיו כִּשְׁׂי: ׀ יט וְעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר

עלוהי ותפלי אשדי דם זפי
 מישראל ויטב לך: יד לא תשני
 תחומא דחברך די תחימו קדמאי
 באחסנתך די תחסן בארעא די יי
 אלהך יהב לך למירתה: טו לא
 יקום סהיד חד בגבר לכל עונן
 ולכל חובין בכל חט די יחטא
 על מימר תרין סהדין או על
 מימר תלתא סהדין יתקיים
 פתגמא: טז ארי יקום סהיד
 שקר בגבר לאסהדא בה סטיא:
 יז ויקומון תרין גברין די להון
 דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא
 די יהון ביומא האנון:
 יח ויתבעון דיניא זאות והא
 סהיד שקר סהדא שקרא אסהד
 באחיהי: יט ותעבדון לה כמא
 די חשיב למעבד לאחיהי ותפלי

רש"י

תרגמן בין העדים ובין הדנינים: (טז) לענות בו
 סרה. דבר שאינו, שהוסר העד הזה מכל העדות
 הזאת. כיצד? שאמרו להם: והלא עמנו הייתם
 באותו היום במקום פלוני' (ספרי): (יז) ועמדו
 שני האנשים. (שבעות ל) בעדים הכתוב מדבר,
 ולמד שאין עדות בנשים, ולמד שצריכין להעיד
 עדותן מעמד: אשר־להם הריב. אלו בעלי הדין:
 לפני ה'. יהיה דומה להם כאלו עומדין לפני
 המקום, שנאמר (תהלים פב): "בקרוב אלהים
 ישפט": אשר יהיו בימים ההם. (ר"ה כה) פתח
 בדורו כשמואל בדורו, צריך אפה לנהג בו כבוד:
 (יח) ודרשו השפטים היטב. על פי המזמין
 אותם, שבודקים וחוקרים את הבאים להזמם
 בדרישה ובחקירה: והנה עד־שקר. כל מקום
 שנאמר "עד", בשנים הכתוב מדבר: (יט) כֹּאֲשֶׁר
 זמם. ולא כֹּאֲשֶׁר עשה, מכאן אמרו: הרגו אין
 נהרגין (מכות ה): לעשות לאחיו. מה תלמוד לומר

ונמצאו שני ישראלים הרוגים':? (יד) לא תסיג
 גבול. לשון (ישעיה מב) "נסוגו אחור", שמתזיר
 סימן חלקת הקרקע לאחור לתוך שדה חברו למען
 הרחיב את שלו, והלא כבר נאמר: "לא תגזל", מה
 תלמוד לומר: "לא תסיג"? למד על העוקר תחום
 חברו, שעובר בשני לאוין, יכל אף בחוץ לארץ?
 תלמוד לומר: "בנחלתך אשר תנחל וגו'", בארץ
 ישראל עובר בשני לאוין, בחוץ לארץ אינו עובר
 אלא משום: "לא תגזל": (טו) עד אחד. (סוטה
 ב) זה בנה אב: כל עד שבתורה, שנים, אלא אם
 כן פרט לך בו אחד: לכל־עון ולכל־חטאת.
 להיות חברו נענש על עדותו, לא ענש גוף ולא
 ענש ממון, אבל קם הוא לשבועה (ספרי). אמר
 לחברו: 'תן לי מנה שהלויתיד', אמר לו: 'אין לך
 בידי כלום', ועד אחד מעידו שיש לו, חייב לישיבע
 לו: על־פי שני עדים. (גיטין עא) ולא שיקתבו
 עדותם באגרת וישלחו לבית דין, ולא שיעמד

זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאֶחָיו וּבְעֵרַת הָרַע מִקְרָבָךְ כְּשִׁי׃
 כ וְהַנְּשָׂאִים יִשְׁמְעוּ וַיֵּרְאוּ וְלֹא יִסְפוּ לַעֲשׂוֹת
 עוֹד כַּדְּבַר הָרַע הַזֶּה בְּקִרְבְּךָ כְּשִׁי׃ כא וְלֹא
 תַחֲוֹם עֵינֶיךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עֵין בְּעֵין שֵׁן בְּשֵׁן יָד
 בְּיָד רֶגֶל בְּרֶגֶל כְּשִׁי׃ ס ב א כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה
 עַל־אִיְבֹךָ וְרֵאִיתָ סוּם וְרָכַב עִם רַב מִמֶּךָ לֹא
 תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוּהוּ אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעֲלֶךְ
 מֵאַרְצֵן מִצְרַיִם כְּשִׁי׃ ב וְהָיָה בְּקִרְבְּכֶם אֶל־
 הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַפֶּהן וּדְבַר אֶל־הָעָם כְּשִׁי׃
 ג וְאָמַר אֱלֹהִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קִרְבִּים
 הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אִיְבֵיכֶם אֶל־יְרֵךְ לְבַבְכֶם

עבד דביש מבינה: כ ודלישתארון
 ישמעון וידחלון ולא יוספון
 למעבד עוד כפתגמא בישא הדין
 בינה: כא ולא תחוס עינה נפשא
 חלה נפשא עינא חלה עינא שנא
 חלה שנא ידא חלה ידא רגלא
 חלה רגלא: א ארי תפוק לאגחא
 קרבא על פעלי דכבה ותחזי
 סוסון ורתפין עם סגי מנה לא
 תדחל מנהון ארי יי אלהך
 מימרה בסעדה דאסקה מארעא
 דמצרים: ב ויהי כמקרבכון
 לאגחא קרבא ויתקריב כהנא
 וימלל עם עמא: ג ויימר להון
 שמע ישראל אתון קריבין יומא
 דין לאגחא קרבא על פעלי

רש"י

"לאחיו"? למד על זוממי בת כהן נשואה, שאינן
 בשורפה, אלא כמיתת הבועל שהיא כחנק, שנאמר
 (ויקרא כא): "היא באש תשרף", היא ולא בועלה,
 לכה נאמר כאן: "לאחיו", כאשר זמם לעשות
 לאחיו, ולא כאשר זמם לעשות לאחותו, אבל בכל
 שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש, וזוממי
 אשה נהרגין כזוממי איש, כגון שהעידוה שהרגה
 את הנפש, שחללה את השבת, נהרגין במיתתה,
 שלא מעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן
 הזמה במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן
 שצריכין הכרזה: איש פלוני ופלוני נהרגין על
 שהזמו בבית דין: (כא) עין בעין. (ב"ק פד)
 קמון, וכן "שן בשן וגו'": (א) כִּי־תֵצֵא
 לַמִּלְחָמָה. סוף הפתוב יציאת מלחמה לכאן,
 לומר לה שאין מחסר אבר יוצא למלחמה. דבר
 אחר: לומר לה: אם עשית משפט צדק, אפה
 מבטח שאם תצא למלחמה, אפה נוצח, וכן דוד
 הוא אומר (תהלים קיט): "עשיתי משפט וצדק
 בל-תניחני לעשקני": על איבה. יהיו בעיניך
 כאויבים, אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך:

סוס ורכב. בעיני, חשוכים כלם פסוס אחד, וכן
 הוא אומר (שופטים ו): "והפית את מדין כאיש
 אחד", וכן הוא אומר (שמות טו): "כי בא סוס
 פרעה": עם רב ממה. בעיניך הוא רב, אבל בעיני
 אינו רב: (ב) בְּקִרְבְּכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה. סמוך
 לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הפהן.
 (סוטה מב) המשוח לכה, והוא הנקרא 'משוח
 מלחמה': ודבר אל-העם. (שם) בלשון הקדש:
 (ג) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. (שם) אפלו אין בכם זכות אלא
 קריאת שמע בלבד, כדאי אתם שישוע אתכם: על
 איביכם. אין אלו אחיכם, שאם תפלו בידם, אינם
 מרחמים עליכם; אין זו מלחמת יהודה עם
 ישראל, שנאמר (ד"ה ב כח): "ויקמו האנשים
 אשר-נקבו בשמות ויחזיקו בשביה, וכל-מערמיהם
 הלבישו מן-השלל, וילבישו וינעילו ויאכילום
 וישקום ויסקום וינהלום בחמרים לכל-כושל,
 ויביאום יריחו עיר-התמרים אצל אחיהם וישבו
 שמרון", אלא על אויביכם אתם הולכים, לפיך
 התחזקו למלחמה: אל-ירך לבבכם אל-תיראו
 ואל-תחפזו ואל-תערצו. (סוטה מב) ארבע אזהרות

אֶל־תִּירָאוּ וְאֶל־תַּחֲפוּזוּ וְאֶל־תַּעֲרֹצוּ
 מִפְּנֵיהֶם ^{כס"י}: דַּבְּרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֵלֶךְ עִמָּכֶם
 לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם ^{כס"י}:
 הַ וְדַבְּרוּ הַשְּׁטָרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ
 אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית־חֹדֶשׁ וְלֹא חָנְכוּ יֶלְדָּי וַיָּשֶׁב
 לְבֵיתוֹ פְּנֵי־יָמוֹת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר
 יִחַנְכֶנּוּ ^{כס"י}: וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כָּרֶם וְלֹא
 חִלְּלוּ יֶלְדָּי וַיָּשֶׁב לְבֵיתוֹ פְּנֵי־יָמוֹת בַּמִּלְחָמָה
 וְאִישׁ אַחֵר יַחֲלִלְנוּ ^{כס"י}: וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר
 אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יֶלְדָּי וַיָּשֶׁב לְבֵיתוֹ
 פְּנֵי־יָמוֹת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקְחָנָהּ ^{כס"י}:
 הַ וַיֹּסֶפוּ הַשְּׁטָרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וַאֲמָרוּ
 מִי־הָאִישׁ הִירָא וְרַךְ הַלֵּכָב יֶלְדָּי וַיָּשֶׁב לְבֵיתוֹ

דבכיכון לא יזוע לבכון לא
 תדחלון ולא תתבהתון ולא
 תתברון מקדמיהון: ד ארי יי
 אלהכון מדבר קדמיכון לאגחא
 לכון קרב עם בעלי דבכיכון
 למפרק יתכון: ה וימללון
 סרכיא קדם עמא למימר מן
 גברא די בנא ביתא חדתא ולא
 חנכה יהו ויתוב לביתה דילמא
 ימות באגחא קרבא וגבר אחרן
 יחנכנה: ו ומן גברא די נציב
 פרמא ולא אחלה יהו ויתוב
 לביתה דילמא ימות באגחא
 קרבא וגבר אחרן יחלנה: ז ומן
 גברא די ארס אתתא ולא נסבה
 יהו ויתוב לביתה דילמא ימות
 באגחא קרבא וגבר אחרן יסכנה:
 ח ויוספון סרכיא למללא עם
 עמא וימרון מן גברא דדחל

רש"י

הרביעית, שהפרות טעונין לאכלן בירושלים, או
 לחללן בדמים, ולאכל הדמים בירושלים: (ז) פן־
 ימות במלחמה. ישוב פן ימות, שאם לא ישמע
 לדברי הנהן, כדאי הוא שימות: (ח) ויספו
 השטרים. (סוטה מג) למה נאמר כאן "ויספו"
 מוסיפין זה על דברי הנהן, שהנהן מדבר ומשמיע
 מן "שמע ישראל", עד "להושיע אתכם", ו"מי
 האיש", ושני ושלישי, כהן מדבר ושומר משמיע;
 וזה, שומר מדבר ושומר משמיע: הירא ורך
 הלכב. רפי עקיבא אומר: כמשמעו, שאינו יכל
 לעמד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רפי
 יוסי הגלילי אומר: הירא מעברות שבידו, ולכך
 תלתה לו תורה לחזר על בית וכרם ואשה, לכפות
 על החוזרים בשביל עברות שבגדם, שלא יבינו
 שהם בעלי עברה, והרואהו חוזר, אומר: 'שמא

כנגד ארבעה דברים שמלכי אומות העולם עושין,
 מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי
 להשמיע קול, שיחפזו אלו שכנגדן וינוסו,
 ורומסים בסוסייהם ומצהילין אותם להשמיע קול
 שעטת פרסות סוסייהם, וצווחין בקולם, ותוקעין
 בשופרות ומיני משמיעי קול: אל־ירך לבככם.
 מצהלות סוסים: אל־תיראו. מהגפת התריסין:
 ואל־תחפזו. מקול הקרנות: ואל־תערצו. מקול
 הצווחה: (ד) פי ה' אלהיכם וגו'. הם באים
 בנצחוננו של בשר ודם, ואתם באים בנצחוננו של
 מקום, פלשתים באו בנצחוננו של גלית, מה היה
 סופו? נפל ונפלו עמו: ההלך עמכם. זה מחנה
 הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו, חנוף, לשון
 התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש
 הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה

וְלֹא יָמַס אֶת־לִבָּב אַחִיו כְּשִׁי: ט וְהָיָה
כְּכֹלֵת הַשְּׂטָרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפְקָדוֹ שָׂרִי
צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם כְּשִׁי: ס שְׂבִיעִי כִּי־תִקְרַב
אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וּקְרֹאתָ אֵלֶיהָ
לְשָׁלוֹם כְּשִׁי: יא וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעֲנֶנּוּ וּפְתַחְתָּהּ
לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָּהּ יִהְיוּ לָךְ לָמָס
וְעַבְדוּךָ כְּשִׁי: יב וְאִם־לֹא תִשְׁלִים עִמָּךְ וַעֲשֵׂתָהּ
עִמָּךְ מִלְחָמָה וְצָרְתָּ עָלֶיהָ כְּשִׁי: יג וּנְתַנָּה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְיַדְךָ וְהָפִיתָ אֶת־כְּלִזְכוּרָהּ לְפִי־
חֶרֶב כְּשִׁי: יד רַק הַנְּשִׁים וְהַטָּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל
אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּעִיר כָּל־שָׁלָלָהּ תִּבְזוּ לָךְ וְאִכְלַתָּ
אֶת־שָׁלָל אִיבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָךְ כְּשִׁי: טו כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הָעָרִים הַרְחֹקֹת
מִמָּךְ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה
הֵנָּה: טז וְרַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה לֹא תַחֲיֶה כָּל־נַשְׂמָה:

ותביר לפא יהף ויתוב לביתה
ולא יתבר ית לפא דאחיהי
כלבה: ט ויהי כד ישצון סרכיא
למללא עם עמא וימנון רבני
חילא בריש עמא: י ארי תקרב
לקרמא לאגחא (קרבא) עלה
ותקרי לה מלין דשלם: יא ויהי
אם שלם תעננה ותפתח לה ויהי
כל עמא דישתבח בה יהון לה
מסקי מסין ויפלהנה: יב ואם לא
תשלם עמך ותעבד עמך קרב
ותצור עלה: יג וינתנה יי
אלהך בידך ותמחי ית כל דכורה
לפתגם דחרב: יד לחוד נשיא
וטפלא ובעירא וכל די יהי
בקרמא כל עדאה תבוז לה
ותיכול ית עדאה דסנאף די יחב
יי אלהך לה: טו כן תעבד לכל
קרנא די רחיקין מנה לחדא די
לא מקרוי עממא האלין אנון:
טז לחוד מקרוי עממא האלין
די יי אלהך יחב לה אחסנא לא

רשי

מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם,
אפה רשאי לקימם: למס ועבדוה. (ספרי) עד
שיקבלו עליהם מסיס ושעבוד: (יב) ואם־לא
תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הפתוב
מבשרך שאם לא תשלים עמך, סופה להלחם בך,
אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה
ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה
ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין, סוף
שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים,
ומה אני מקיים: "והפית את־כל־זכורה"?

בנה בית, או נטע כרם, או ארש אשה: (ט) שרי
צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחריהם,
וכשילים של ברזל בידיהם, וכל מי שרוצה לחזר
הרשות בידן לקפח את שוקיו. זקפין, בני אדם
עומדים בקצה המערכה לזקף את הנופלים
ולחזקם בדברים: 'שובו אל המלחמה ולא תנוסו,
שתחלת נפילה, ניסה': (י) כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר.
במלחמת הרשות הפתוב מדבר, כמו שמפרש
בענין: "כן תעשה לכל־הערים הרחוקות וגו':"
(יא) כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָּהּ. (ספרי) אפלו אפה

כִּי־הִחְרַם תַּחֲרִימִם הַחֲתִי וְהָאֹמְרֵי הַפְּנֻעֵנִי
וְהַפְּרֹזִי הַחֲוִי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כְּשִׁי׃ יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִלְמְדוּ אֶתְכֶם
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֵבֹתֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְאֱלֹהֵיהֶם
וַחֲטֹאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כְּשִׁי׃ ט כִּי־תִצּוֹר
אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהָ
לֹא־תִשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לְנִדַּח עָלֶיהָ גְרוֹזָן כִּי
מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ
הַשָּׂדֶה לֵבָא מִפְּנֵיךָ בַּמִּצּוֹר כְּשִׁי׃ יא כִּי־עַן
אֲשֶׁר־תִּדַע כִּי לֹא־עֵץ מֵאֲכָל הוּא אֹתוֹ
תִשְׁחִית וְכִרְתָּ וּבְנִית מִצּוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־
הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ כְּשִׁי׃ פ
כא א כִּי־יִמְצֵא חֲלָל בְּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֶפֶל בַּשָּׂדֶה לֹא נֹדַע
מִי הִכָּהוּ׃ ב וַיִּצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמִדְּדוּ
אֶל־הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הַחֲלָל כְּשִׁי׃ ג וְהָיָה
הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הַחֲלָל וְלָקְחוּ זְקֵנֵי הָעִיר
הַהוּא עֲגָלָת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֵבֵד בָּהּ דִּי לֹא

תְּקִים כֹּל נִשְׁמַתָּא׃ יז אַרְי גְּמָרָא
תַּגְּמָרְנֹן חֲתָא וְאֹמְרָא כְּנֻעָא
וּפְרֹזָא חֲוָא וַיְבוּסָא כְּמָא דִּי
פְקָדֻךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ׃ יח בְּדִיל דִּי לֹא
יִלְפֹן יִתְכוֹן לְמַעַבְד כְּכֹל
תּוֹעֵבֹתְהוֹן דִּי עֲבָדוּ לְטַעֲוֹתְהוֹן
וְתַחֲבוּן קָדָם יְיָ אֱלֹהֶיכוֹן׃ ט אַרְי
תִּצּוֹר לְקַרְתָּא יוֹמִין סְגִיָּין
לְאַגְחָא עֲלָה לְמַכְבְּשָׁה לֹא תַחֲבַל
יַת אֵילָנָה לְאַרְמָא עֲלוּהִי גְרוֹזָא
אַרְי מְנַה תִּיכּוּל וַיִּתָּה לֹא תִקּוּץ
אַרְי לֹא כְּאַנְשָׁא אֵילָן חֲקָלָא
לְמַעַל מִקְדָּמְךָ בְּצִירָא׃ כ לְחֹד
אֵילָן דִּתְדַע אַרְי לֹא אֵילָן דְּמֵאֲכָל
הוּא יִתָּה תַחֲבַל וְתִקּוּץ וְתַבְנִי
כְּקוֹמִין עַל קַרְתָּא דִּי הִיא עֲבָדָא
עִמָּךְ קְרָבָא עַד דְּתַכְבְּשָׁה׃ א אַרְי
יִשְׁתַּכַּח קְטִילָא בְּאַרְעָא דִּי יְיָ
אֱלֹהֶיךָ יִהְיֶה לְךָ לְמִירְתָּה רַמִּי
בְּחֲקָלָא לֹא אֲתִידַע מִן קְטִילָה׃
ב וַיִּפְקֹן סָבִיב וּדְיִנִּיךָ וַיִּמְשַׁחוּן
לְקַרְוָא דִּי סַחְרָנֹת קְטִילָא׃
ג וְתָהִי קַרְתָּא דְקַרִיבָא לְקְטִילָא
וַיִּדְבְּרוּן סְבִי קַרְתָּא הַהִיא עֲגָלָת
תּוֹרִי דִּי לֹא אֲתַפְלַח בָּהּ דִּי לֹא

רע"י

הַפְּנֻעֵנִי הַחֲוִי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כְּשִׁי׃ יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִלְמְדוּ אֶתְכֶם
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֵבֹתֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְאֱלֹהֵיהֶם
וַחֲטֹאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כְּשִׁי׃ ט כִּי־תִצּוֹר
אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהָ
לֹא־תִשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לְנִדַּח עָלֶיהָ גְרוֹזָן כִּי
מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ
הַשָּׂדֶה לֵבָא מִפְּנֵיךָ בַּמִּצּוֹר כְּשִׁי׃ יא כִּי־עַן
אֲשֶׁר־תִּדַע כִּי לֹא־עֵץ מֵאֲכָל הוּא אֹתוֹ
תִשְׁחִית וְכִרְתָּ וּבְנִית מִצּוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־
הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ כְּשִׁי׃ פ
כא א כִּי־יִמְצֵא חֲלָל בְּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֶפֶל בַּשָּׂדֶה לֹא נֹדַע
מִי הִכָּהוּ׃ ב וַיִּצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמִדְּדוּ
אֶל־הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הַחֲלָל כְּשִׁי׃ ג וְהָיָה
הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הַחֲלָל וְלָקְחוּ זְקֵנֵי הָעִיר
הַהוּא עֲגָלָת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֵבֵד בָּהּ דִּי לֹא

בְּגֹדוּלִים׃ (יז) כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ. לְרַבּוֹת אֶת הַגְּרָגְשִׁי׃
(יח) לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִלְמְדוּ. הָא אִם עָשׂוּ
תְּשׁוּבָה וּמִתְגַּדְּרִין, אַתָּה רִשְׁאֵי לְקַבְּלִים׃
(יט) יָמִים. שְׁנַיִם. רַבִּים. שְׁלֹשָׁה, (שְׁבַת יט) מִכָּאן
אָמְרוּ: אֵין צָרִין עַל עֲרֹת שֶׁל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים פְּחוֹת
מִשְׁלֹשָׁה יָמִים קָדָם לְשַׁבָּת, וְלִמְד שְׁפוּתַח בְּשִׁלּוּם
שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שְׁמוּאֵל-ב א):
"וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּצִקְלָג יָמִים שְׁנַיִם", וּבְמִלְחַמַת הַרְשׁוֹת

לֹא־מִשְׁכָּה בְּעַל: ד וְהוֹרְדוּ זְקַנֵי הָעִיר הַהוּא
 אֶת־הָעֵגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יַעֲבֹד בּוֹ
 וְלֹא יִזְרַע וְעֲרַפּוּ־שֵׁם אֶת־הָעֵגְלָה בְּנַחַל כִּסְיִי:
 ה וּנְגִשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי כֹם בָּחַר יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ לְשִׁרְתּוֹ וּלְבִרְךָ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם
 יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נִגְעָה: ו וְכָל זְקַנֵי הָעִיר הַהוּא
 הַקְּרֹבִים אֶל־הַחֹלֶל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
 הָעֵגְלָה הָעֲרוּפָה בְּנַחַל: מִפְּטִיר ז וְעָנוּ וְאָמְרוּ
 יְדִינּוּ לָא כְּתִיב שִׁפְכָה קְרִי שִׁפְכוּ אֶת־הַדָּם הַזֶּה
 וְעִינֵינוּ לֹא רָאוּ כִּסְיִי: ח כִּפּוֹר לְעַמּוּד יִשְׂרָאֵל
 אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאֶל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב
 עַמּוּד יִשְׂרָאֵל וְנִפְפֹּר לָהֶם הַדָּם כִּסְיִי: ט וְאִתָּה
 תִּבְעַר הַדָּם הַנָּקִי מִקֶּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיִּשָּׁר
 בְּעֵינֵי יְהוָה כִּסְיִי: ססס

צ"ו פסוקים, סל"א סימן.

רע"י

נגידת בניר: ד ויחתון סבי קרתא
 ההיא ית עגלתא לנחלא ביר די
 לא אתפלח בה ולא יזרע
 וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא:
 ה ויתקרבון כהני בני לוי ארי
 כהון יתרעי יי אלהך לשמשותה
 ולברכא בשמא דיי ועל מימרהון
 יהי כל דין וכל מכפש סגירו:
 ו וכל סבי קרתא ההיא דקריבין
 לקטילא יסחון ית ידיהון על
 עגלתא דנקפתא בנחלא:
 ז ויתיבון וימרון ידנא לא אשדו
 ית דמא דדין ועיננא לא חזאה:
 ח כהניא ימרון כפר לעמו
 ישראל די פרקתא יי ולא תתן
 חובת דם זפי כגו עמו ישראל
 ויתכפר להון על דמא: ט ואת
 תפלי אשדי דם זפי מבינך ארי
 תעבד דכשר קדם יי: ס ס ס

ופטרנוהו בלא מזונות וכלא לניה. והכהנים
 אומרים: "כפר לעמו ישראל": (ח) ונכפר להם
 הדם. הכתוב מבשרם, שמשעשו בן זכפר להם
 העון: (ט) ואתה תבער. (כתובות לו) מגיד שאם
 נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה, הרי זה יהרג,
 והוא הישר בעיני ה':
 חסלת פרשת שופטים

וצד, לידע איזו קרובה: (ד) אל־נחל איתן. קשה,
 שלא נעבד: וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ. אמר
 הקדוש ברוך הוא: 'תבא עגלה בת שנתה שלא
 עשתה פרות ותערף במקום שאינו עושה פרות,
 לכפר על הריגתו של זה, שלא הניחוהו לעשות
 פרות': (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב
 שזקני בית דין שופכי דמים הם? אלא לא ראינוהו

בעת הגבהת הספר תורה ואמירת וזאת התורה - אין מנהגנו להראות באצבע. * מנהגנו: מגביה הספר תורה ולאחרי
 שמראה אותה לקהל חוזר ומניחה על הבימה וגוללה בעצמו. ואז יושב על הספסל ואחר כורך המפה (= חוגר באבנט
 ועוטף במעיל). * כשמגביהין הספר תורה להראות הכתב לעם, כל אדם ישתדל לקרב עצמו לבימה כדי שיוכל לקרא
 מה שכתוב בספר תורה בעת הגבהת הספר תורה, ויאמר:

וזאת התורה, אשר־שם משה לפני בני ישראל:

ע"חיים היא למחזיקים בה, ותמכיה מאשר. דרכיה דרכי־נעם, וכל־גיתיבתייה שלום. אךך ימים בימינה, בשמאלה
 עשר וכבוד. יי תפיץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר:

מדויקים לגלול הספר תורה נגד התפר, שמקום התפר יהיה באמצע הספר תורה מבחוק. *האבנט חוגרים בתחילת שליש התחתון של הספר תורה.

לא יתחיל המפטיר להפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה, כדי שגם הגולל יוכל להבין ולשמוע ממנו, שחובה היא על הכל לשמוע ההפטרות כמו הפרשה שבספר תורה.

ברכת ההפטרות לפני

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בְּנִבְיָאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדִבְרֵיהֶם הַנְּאֻמְרִים בְּאֵמַת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבַמִּשְׁנָה עֲבָדוֹ וּבִישְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבְנִבְיָאֵי הָאֵמַת וְצַדִּיק:

הפטרות שופטים בישיבה פרק נא

נא יב אנכי אנכי הוא מנחמכם מיאת ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן: י ותשבח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק באשר פונן להשחית ואיה חמת המציק: יד מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו: טו ואנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: טז ואשם דברי בפיו ובצל ידי פסיתוך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה: יז התעוררי התעוררי קומי ירושלים אשר שתית מיד יהוה את כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה שתית מצית: יח אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה: יט שתים הנה קראתיך מי יגוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך: כ בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יהוה גערת אלהיך: כא לכן שמעני נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: כב כה אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשותתה עוד: כג ושמתיך ביד מונך אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוף וכחויך לעברים:

גב א עורי עורי לבשי ענך ציון לבשי א בגדי תפארתך ירושלים עיר הקדש כי לא יוסף יבא בך עוד ערל וטמא: ב התנערי מעפר קומי שבי ירושלים התפתחי מוסרי צוארך שביה בת ציון: ג כי כה אמר יהוה חנם נמברתם ולא בכסף תגאלו: ד כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו: ה ועתה מה לי פה נאם יהוה כילקח עמי חנם משליו יהילילו נאם יהוה ותמיד כל היום שמי מנאין: ו לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כראני הוא המדבר הנני: ז מה נאו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך: ח קול צפוף

נִשְׂאוּ קוֹל יַחֲדוֹ יִרְנְנוּ כִּי עֵין בְּעֵין יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן: ט פְּצַחוּ רִנְנוּ יַחֲדוֹ חֲרָבוֹת
 יְרוּשָׁלַיִם כִּי־נַחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאֵל יְרוּשָׁלַיִם: י חֲשַׁף יְהוָה אֶת־זְרוּעַ קִדְשׁוֹ לְעֵינֵינוּ כָּל־הַגּוֹיִם
 וְרָאוּ כָּל־אֲפָסֵי־אָרֶץ אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: יא סֹרוּ סֹרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אֲל־תִּנְגְּעוּ צְאוּ
 מִתּוֹכָהּ הִפְרוּ גִשְׁאֵי כְלֵי יְהוָה: יב כִּי לֹא בַחֲפוּזִין תֵּצְאוּ וּבְמִנוּסָה לֹא תִלְכוּן כִּי־הִלְךְ
 לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמֵאִסְפְּכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

לאחר שמסיים ההפטרה יאמר המפטיר ברכות אלו

בְּרוּךְ אַתָּה יי, אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, צוּר כָּל הָעוֹלָמִים, צְדִיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת,
 הָאֵל הַנְּאֻמָּן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם, שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וְצֶדֶק:
 נְאֻמָּן, אַתָּה הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְנְאֻמָּנִים דְּבָרֶיךָ, וְדַבַּר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אַחֲזוֹר לֹא
 יָשׁוּב רִיקָם, כִּי אֵל מִלֶּךְ נְאֻמָּן וְרַחֲמָן אַתָּה. בְּרוּךְ אַתָּה יי, הָאֵל
 הַנְּאֻמָּן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם, עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נַפְשׁ תּוֹשִׁיעַ וּתְשַׁמַּח בְּמַהֲרָה
 בְּיָמֵינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יי. מְשַׁמַּח צִיּוֹן בְּבִנְיָהּ:

שְׂמַחֲנוּ, יי אֱלֹהֵינוּ, בְּאֵלֵיהֶוּ הַנְּבִיא עֲבָדְךָ, וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֲךָ,
 בְּמַהֲרָה יָבוֹא וַיַּגִּל לְבָנוּ, עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר, וְלֹא יִנְחְלוּ עוֹד
 אַחֲרֵיהֶם אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קִדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ, שְׁלֹא יִכָּפֵה נִרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי, מִגֵּן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוּדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה, שְׁנַתַּת לָנוּ
 יי אֱלֹהֵינוּ לְקִדְשָׁה וְלִמְנוּחָה, לְכָבוֹד וְלִתְפָאֶרֶת. עַל הַכֹּל, יי אֱלֹהֵינוּ
 אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ. יִתְבָּרַךְ שְׁמֶךָ בְּכִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם
 וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יי, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לוח זמנים לשבוע פרשת שופטים בערים שונות בעולם

זמני יום ראשון ויום שישי

יצירת שבת	כניסת שבת	צאת הכוכבים		שקיעה		סוף זמן תפילה		סוף זמן קריאת שמע				זריחה		מדינה ועיר
		ו	א	ו	א	ו	א	אדמוה"ז		מג"א		ו	א	
								ו	א	ו	א			
19:58	18:48	19:40	19:49	19:06	19:15	9:36	9:34	8:25	8:22	7:13	7:07	4:51	4:44	אוסטריה וינה
18:26	17:28	18:13	18:09	17:46	17:42	10:37	10:39	9:44	9:47	8:55	8:58	7:03	7:09	אוסטריה מלבורן
19:55	18:48	19:38	19:47	19:06	19:14	9:40	9:38	8:30	8:27	7:23	7:18	4:58	4:52	אוקראינה אודסה
19:43	18:34	19:25	19:35	18:52	19:01	9:21	9:19	8:10	8:07	6:58	6:52	4:36	4:29	אוק. דנייפרופטרובסק
20:16	19:04	19:57	20:07	19:22	19:31	9:44	9:42	8:32	8:29	7:15	7:07	4:56	4:48	אוקראינה ז'טומיר
20:10	18:57	19:51	20:01	19:15	19:25	9:37	9:35	8:25	8:22	7:07	6:59	4:49	4:41	אוקראינה קייב
20:16	19:10	20:00	20:09	19:28	19:36	10:06	10:04	8:56	8:53	7:51	7:46	5:25	5:19	איטליה מילאנו
19:02	18:06	18:49	18:46	18:24	18:20	11:09	11:11	10:15	10:18	9:28	9:31	7:32	7:37	ארגנטינה ב. איירס
19:42	18:41	19:28	19:34	18:59	19:06	9:53	9:52	8:45	8:43	7:49	7:46	5:20	5:15	ארה"ב בולטימור
19:36	18:34	19:21	19:28	18:52	18:59	9:42	9:41	8:34	8:32	7:36	7:32	5:07	5:02	ארה"ב ברוקלין נ.י.
19:17	18:20	19:04	19:10	18:38	18:44	9:42	9:42	8:36	8:35	7:45	7:43	5:15	5:12	ארה"ב לוס אנג'לס
19:31	18:37	19:19	19:23	18:55	19:00	10:15	10:14	9:10	9:09	8:24	8:23	5:55	5:52	ארה"ב מיאמי
20:17	19:14	20:01	20:09	19:32	19:39	10:17	10:16	9:08	9:06	8:08	8:05	5:40	5:35	ארה"ב משיגן
19:35	18:34	19:21	19:28	18:52	18:59	9:43	9:42	8:35	8:33	7:38	7:35	5:09	5:04	ארה"ב ניו ג'רסי
19:33	18:31	19:18	19:25	18:49	18:56	9:37	9:36	8:29	8:27	7:31	7:27	5:03	4:57	ארה"ב ניו הייבן
19:33	18:30	19:17	19:25	18:48	18:55	9:36	9:34	8:27	8:24	7:27	7:24	4:59	4:54	ארה"ב שיקאגו
18:25	17:32	18:13	18:12	17:50	17:49	10:17	10:19	9:21	9:23	8:39	8:41	6:31	6:35	ברזיל סאן פאולו.
18:12	17:19	18:00	17:59	17:37	17:36	10:03	10:05	9:07	9:09	8:25	8:27	6:17	6:20	ברזיל ריו דה ז'נרו
20:16	19:02	19:56	20:07	19:20	19:30	9:37	9:36	8:25	8:22	7:04	6:54	4:47	4:39	בריטניה לונדון.
20:34	19:17	20:13	20:25	19:35	19:45	9:45	9:43	8:32	8:28	7:00	6:46	4:51	4:42	בריטניה מנצ'סטר
20:35	19:23	20:17	20:27	19:41	19:51	10:05	10:02	8:53	8:49	7:36	7:28	5:16	5:09	גרמניה פרנקפורט
19:00	18:04	18:47	18:53	18:22	18:27	9:32	9:31	8:26	8:25	7:38	7:36	5:07	5:04	ישראל באר שבע
19:02	17:54	18:49	18:55	18:24	18:29	9:30	9:30	8:24	8:23	7:34	7:32	5:04	5:01	ישראל חיפה
18:59	17:41	18:46	18:52	18:21	18:26	9:30	9:30	8:24	8:23	7:35	7:33	5:05	5:01	ישראל ירושלים
19:02	18:04	18:49	18:55	18:24	18:29	9:31	9:31	8:25	8:24	7:36	7:34	5:06	5:03	ישראל תל אביב
20:03	18:55	19:46	19:55	19:13	19:22	9:46	9:45	8:36	8:33	7:28	7:22	5:04	4:57	מולדובה קישינב
19:37	18:45	19:25	19:29	19:03	19:06	10:31	10:32	9:28	9:28	8:46	8:45	6:17	6:15	מקסיקו מקסיקו
19:15	18:26	19:05	19:06	18:44	18:45	10:37	10:38	9:37	9:38	8:58	8:58	6:34	6:35	סינגפור סינגפור
19:55	18:40	19:35	19:46	18:58	19:08	9:14	9:11	8:01	7:57	6:36	6:25	4:21	4:13	פולין ורשא
20:35	19:29	20:18	20:27	19:47	19:55	10:23	10:22	9:13	9:11	8:07	8:03	5:42	5:36	צרפת ליאון
20:56	19:46	20:38	20:48	20:04	20:13	10:31	10:29	9:20	9:17	8:07	8:01	5:45	5:38	צרפת פריז.
20:06	19:02	19:50	19:58	19:20	19:27	10:01	10:00	8:52	8:50	7:50	7:46	5:23	5:17	קנדה טורונטו
19:48	18:42	19:32	19:40	19:00	19:08	9:37	9:35	8:27	8:24	7:21	7:17	4:56	4:50	קנדה מונטריאול
21:06	19:43	20:43	20:56	20:01	20:13	10:02	10:00	8:48	8:44	6:57		5:04	4:54	רוסיה מוסקבה.
21:08	19:42	20:44	20:58	20:00	20:12	9:54	9:51	8:39	8:34			4:52	4:41	רוסיה רוסטוב
20:25	19:17	20:08	20:17	19:35	19:44	10:07	10:06	8:57	8:54	7:47	7:42	5:24	5:17	שווייץ ציריך

1. הזמנים המצוינים בלוח הזמנים הם על פי החישובים שנערכו בספר "זמנים כהלכה" מאת הרב יהודה לוי.
2. כל הזמנים הם על פי השעון הרגיל, במדינות בהם נהוג "שעון קיץ" (גם בישראל), צריך להוסיף שעה בתאריכים בהם נהוג שעון הקיץ.
3. זמן שקיעת החמה הוא לפי חישוב השקיעה הנראית.
4. זמן צאת הכוכבים הוא על פי שיטת אדמו"ר הזקן.
5. המשבצות הריקות הם בגלל קושי טכני לחשב באותו תאריך, את הזמן המדויק של עלות השחר והזמנים הנובעים מכך במקומות אלו.

תפלת הדרך

צריך לאומרה כשהחזיק בדרך חוץ לעיר ביום ראשון כשנוסע מביתו, וטוב לומר מעומד אם אפשר בקל. ובשאר הימים שמתעכב בדרך עד שובו לביתו יאמר אותה בכל בוקר אפילו במלון ויחתום ברוך אתה שומע תפלה בלי הזכרת שם:
יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותדריכנו לשלום ותסמכנו לשלום, ותגיענו למחוז הפצנו לחיים ולשמחה ולשלום, (ואם דעתו לחזור מיד אומר ותחזירנו לשלום), ותצילנו מפף כל־אויב ואורב ולסטים וחיזות רעות בדרך ומפל־פורעניות המתרגשות ובאות לעולם. ותשלח ברכה בכל־מעשה ידינו, ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל־רואינו, ותגמלנו חסדים טובים ותשמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל־פה: ברוך אתה יי, שומע תפלה:

בחסות

לוי שי' הלוי בן חנה

וזוגתו **שרח (אולגה)** בת תמר

ויוצאי חלציהם

צבי' ובעלה דוד הלוי אליעזרוב

שלום הלוי וזוגתו אורלי

רות ובעלה אפרים הלוי יליזרוב

זבולון הלוי וזוגתו רות

חגית, שמעי' הלוי, אילת, יהושע הלוי ואור אבנר הלוי שיחיו

לבייב

ניתן להשיג שיחות קודש ומאמרי דא"ח אלו

FAX: (972) 3 9606108

ת.ד. 373 כפר חב"ד 72915 ישראל - P.O.B 373 Kfar Chabad 72915 Israel

E-mail: OrHachasidus@DvarMalchus.Org * USA@DvarMalchus.Org

Internet: www.otzar770.com * www.lahak.org

הערות ותיקונים ניתן לשלוח ל:

E-mail: chazak@zahav.net.il 08-8502772 פקס

Dvar Malchus
Issue # 00073
12/08/2007